

*100 ÉVE ÍRTÁK ALÁ
A TRIANONI BÉKEDIKTÁTUMOT*

Farkas Árpád versei	5
Ferencz Imre versei	7
Romsics Ignác: Magyar elképzelések Székelyföld jövőjéről 1918–1919-ben	12
Gottfried Barna: Élmények, benyomások Trianon előtt, közben és után. Epizódok egy erdélyi református lelkész életéből . . .	31
Nagy Szabolcs: Paranoiás Nagy-Románia? (Kratochvil Károly, illetve más magyar tiszték, civilek a román hadbírótság előtt) .	57
Orbán Zsolt: „Vége a komédiának” – Impériumváltás Csíkszeredában (1918–1920)	75
Garda Dezső: Ahogy Csíkból látták a trianoni békediktátum felé vezető utat	98
Mihály János: „Sokszor elénekeltük Jeremiással: örökségünk bitorlókra szállt, házunk idegenekre...”	122
Gazda József: A lelkek Trianonja	155
Benkő Levente: Erdővidéki első világháborús halottak az 1931. évi református összeírásban	184
Előfizetők névsora	212
Diákpályázat	226

E lapszámunkat
a trianoni békediktátummal kapcsolatos
fotókkal illusztráltuk.

SZERKESZTŐSÉG:

FŐSZERKESZTŐ: Borsodi L. László (borsodilaszló76@gmail.com)
FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Fekete Vince (feketevince@gmail.com)
SZERKESZTŐK: György Attila (attilius@gmail.com)
Mirk Szidónia-Kata (mirksz@yahoo.com)
Molnár Vilmos (urbsic@yahoo.com)
SZERKESZTŐSÉGI TITKÁR: Bodor Zsolt (bodorazsolt@gmail.com)
KORREKTOR: Ferencz S. Csilla (achilla76@gmail.com)
GRAFIKAI SZERKESZTŐ: Lestyán Csaba (lestyancsaba@yahoo.com)
ÜGYVEZETŐ: Antal Margit (margital57@yahoo.com)
TITKÁRNŐ: Simon Ildikó (ildiko.simon@ymail.com)
KÖNYVELŐ: Balázs Sarolta (balázssarolta13@gmail.com)

KÜLSŐ MUNKATÁRSAK: Bogdán László, Farkas Árpád, Lakatos Mihály,
Lőrincz György, Lövétei Lázár László,
Nagy Koppány Zsolt, Tánczos Vilmos,
Zsigmond Andrea

TÖRDELŐ: Botár Emőke – Pro-Print

ALAPÍTÓ-FŐSZERKESZTŐ: Ferenczes István (1997–2010)

KIADÓ: Hargita Megye Tanácsa
Hargita Kiadóhivatal
Székelyföld Alapítvány

FELELŐS KIADÓ: Borboly Csaba,
Hargita Megye Tanácsának elnöke

NYOMTA: Alutus Nyomda, Csíkszereda
FELELŐS VEZETŐ: Hajdú Áron igazgató

ISSN 1453-3871

ELÉRHETŐSÉGEINK:

Postacím: 530170 Csíkszereda, Tudor Vladimirescu u. 5. sz. P. O. Box: 149.
Telefonszámok: (004)0266–311 775, (004)0266–311 026 (fax), (004)0746–195 413
E-mail cím: szekelyfold@hargitamegye.ro; honlap: www.szekelyfoldfolyoirat.ro

ELŐFIZETÉSI DÍJ:

Belföldieknek: negyed évre 15,00 lej, fél évre 30,00 lej, egy évre 60,00 lej.
Külföldieknek: negyed évre 22,50 lej (1500 Ft, 7 EUR), fél évre 45,00 lej (3000 Ft,
14 EUR), egy évre 90,00 lej (6000 Ft, 28 EUR).

Belföldi előfizetőinktől a díjat kérjük postai utalványon, a következő címre küldeni:

Simon Ildikó la Editura Harghita, P.O. Box: 149.

Folyószámláink: RO20 TREZ 3512 1G33 5000 XXXX/RON

Editura Harghita, Trezoreria M-Ciuc, Sucursala Harghita

RO53 RNCB 0152 0423 6585 0003/EUR

RO26 RNCB 0152 0423 6585 0004/HUF

Fundația Székelyföld, Banca Comercială Română M-Ciuc, Sucursala Harghita

SWIFTCOD: RNCBROBU

Farkas Árpád
MAGYARORSZÁG

Mert kebledre betegen mentem,
s találtalak még betegebben,
megvirradt lázban égő orcád,
óvlak hát, kicsiny Magyarország.

Mennyi bigottság, s mennyi átkot
ont abroszodra külöcsmátok,
hol lumpol, rabol, vagy csak szájt tát
csökkent néped, kis Magyarország.

A nagy Söntésben sokan állnak,
s tán szíved sorsán muzsikálnak,
de ginre, koncra les a zsebrák,
szánlak, ó, kicsiny Magyarország.

S kik éldelnek csak csirkelábon,
azok lesik, fönn merre álom-
kószál a jövő-menő jószág.
Gyötörlek, árva Magyarország.

Ha éhes voltam, ennem adtál,
ha fáztam, kínnal betakartál,
de takarómat elloptátok,
s majdnem e kis Magyarországot.

Erdélyi volnék, malomkő van
nyakamban, úszni így tanultam,
s világtengeren vérem átráng
véled, te tutaj-Magyarország.

NE JÁTSSZATOK A CSONTJAINKKAL

- sírrablóknak való -

Ne játsszatok a csontjainkkal,
elherdáljátok végül őket,
hiába búvom ezer éve
értük a székely temetőket...

Nézzétek bár e hátgerincet:
rőt ragyogással tör a Napra.
Ugye, a derék, fürge férgek
milyen szép munkát hagytak rajta?

Könyök- és járomcsont kell néktek,
miket a férgek régen unnak,
s nagy keletje a koponyának
íróasztalra - szimbólumnak!

Noshát, a csontok seregelnek,
én öltöztetem húsba, vasba,
gyöpüt szántunk - s a koponyának
ismét megnő majd hatalma.

Gondoljátok el - mit kezdnétek
lopott erdőkkel, éggel-földdel,
ha orrotokra Házsongárdok nőnek
lelkünkkel tömött temetőikkel?

Lelkünkkel tömött temetőikkel!

Ferencz Imre

REKVIEM

*Motto: Nemzetközivé tehető holnapra
minden temető...*

Sokáig a közöny senkiföldje volt az a temető Erdély és Moldova között, erdős, havasi tájon. Többségében magyar honvédek nyugszanak ott, de osztrák, német, orosz, román hősi halottak is keveredtek oda.

Nevek a veszteséglistán, csontok a földben...

Negyedszázada múlt, hogy el-eljártunk oda megemlékezni, mert a rendszerváltás után a szabadság, a demokrácia ezt már lehetővé tette...

A halott katona már nem ellenség, szokták mondani.

Hanem aki megemlékezik róla, az mégiscsak gyanús?!

Amikor először jártam ott, megpillantottam a megyehatárt jelző táblát bedobva a patakmederbe... Ennek üzenetértéke volt!

A szomszédos megye egyre inkább magáénak érezte a helyet, étvágycsinálónak pedig jól jött a megyésítés után, hogy Hargita használatba adta Bákónak a pionírtábort, lemondott róla, mert terhére volt üzemeltetni a távolság, az útviszonyok miatt...

Három évtizeddel a rendszerváltás után most már Dormánfalva (?) elérkezettnek látta az időt, hogy bekebelezze és nemzetközinek nyilváníttassa a katonatemetőt, ahová százötven román hősi halott emlékére ötven betonkeresztet telepítettek, éppenséggel magyar katonák sírhantjaira.

Az avatáskor névsort olvastak, és az élők százötvenszer kiáltottak jelent, holott a halottak általában hallgatnak, csak csontjaikkal igazolják a jelenlétüket... Hantázni, hintázni sírhantokon, kereszteteket meglovagolni, zászlókat lobogtatni, hősködni csak az élők szoktak... Érdekes, hogy a magyarokon kívül eddigelé senkinek sem jutott eszébe itt koszorúzni, holott nyitva volt a kapu, nem volt tabu, bárki megtehetné volna. Akinek volt ott halottja, a kegyeletét leróhatta volna...

Most, miután magyarországi támogatással a csíkszentmártoniak felújították a sírkertet, ez zavart keltett,

Romsics Ignác

MAGYAR ELKÉPZELÉSEK SZÉKELYFÖLD JÖVŐJÉRŐL 1918–1919-BEN

1918 november közepére egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy az erdélyi román vezetők többsége a bukaresti kormánnyal összhangban a történeti Erdély és csatlakozó részeinek Magyarországtól történő elszakítására és Romániával való egyesítésére törekszik. A székely és a Székelyfölddel kapcsolatban álló magyar politikusokat ez a perspektíva mély aggodalommal töltötte el, és arra ösztönözte őket, hogy demonstratív akciók szervezésével az egész világ, s különösen a győztesek előtt dokumentálják Székelyföld kizárólagosan magyar jellegét, és valamiféle megoldást találjanak a fenyegető román uralom elkerülésére. Ezeknek a törekvéseknek a motorja a még november 10-én Budapesten megalakult Székely Nemzeti Tanács volt, amelyet kezdetben Györffy Gyula, Gál Sándor és Sándor László országgyűlési képviselők irányítottak. Az alakuló nagygyűlésen Györffy kifejtette, hogy ha Erdélyt Romániához csatolnák, vagy külön állammá alakulna, akkor „a székelység önrendelkezési jogot követel magának”.¹ Jászi Oszkárral, a Károlyi-kormány nemzetiségügyi miniszterével folytatott megbeszélésén felvetette azt is, hogy állítsák vissza Erdély különállását, s legyen ismét külön erdélyi országgyűlés a székelyek, magyarok, szászok és románok részvételével.² Ezzel egy időben a marosvásárhelyi polgárság köreiből is felmerült, hogy a határok megváltozása esetén a székely megyéknek külön köztársasággá kellene alakulniuk.³

November közepétől a Székely Nemzeti Tanács irányítása egyre inkább átcsúszott Jancsó Benedek tanár és hírlapíró, a nemzetiségi kérdés és különösen a román irredenta mozgalmak ismert szakértője, Sebess Dénes marosvásárhelyi országgyűlési képviselő és Ugron Gábor kezébe. A többiekhez hasonlóan Ugron is a Székelyföldről származott, 1917–18-ban belügyminiszter, majd 1918 tavaszától Erdély királyi

1 Székely Nemzeti Tanács. In *Budapesti Hírlap*, 1918. november 10., 10. o.

2 A székelyek szervezkedése. In *uo.*, 1918. november 13., 8. o.

3 Marosvásárhelyi honmentők. In *Székely Napló* (Marosvásárhely), 1918. november 12.

biztosa volt, és politikailag közel állt Károlyihoz. Illúziókat ő sem táplált: november 11-ei magánlevelében arról írt, hogy „összeomlik minden”, és hogy „Ebből már nem lehet kimászni, szegény Károlyi hiába erőlködik”. Mindazonáltal pártállástól függetlenül – szólította fel a levél címzettjét, Kolozs megye alispánját – „kutya kötelessége mindenkinek Károlyit támogatni”.⁴ Károlyival szembeni politikai fenntartásukat zárójelbe téve Bánffy Miklós és Bethlen István ugyanígy gondolkodtak. Előbbi rövidesen külföldre utazott, hogy a kormány céljai mellett propagandát fejtsen ki, utóbbi pedig a Székely Nemzeti Tanács külügy albizottságát szervezte meg és vezette.⁵

A Jászi és az erdélyi román vezetők aradi tárgyalásainak kudarcát követően, november 17-én a Székely Nemzeti Tanács újabb nagygyűlést tartott Budapesten. Ennek résztvevői továbbra is támogatásukról biztosították Jászit, és kimondták, hogy „az integritás megóvása mellett a nemzetek szabad fejlődését biztosító kantonális szervezet hívei”. Arra az esetre azonban, ha a békekonferencia nem fogadná el az integritást, deklarálták az erdélyi magyarság önrendelkezési jogát, és állást foglaltak a Székelyföld „minden államtól független szuverén köztársasággá” alakulása mellett. „A székely népköztársaság felállítását – hangsúlyozták – nemcsak lehetséges, hanem az erdélyrészi magyarság fennmaradásának érdekében feltétlenül szükséges is”, és mint semleges állam „életképes és jövővel bíró államszervezet”.⁶

A Székely Nemzeti Tanács fellépésével összhangban az Erdélyben tartózkodó Bethlen István is cselekvésre szánta el magát. November 17-én Apáthy Istvánnak, az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács elnökének, Sándor Józsefnek, a kolozsvári Székely Nemzeti Tanács vezetőjének, Ugron Gábornak és több más erdélyi vezetőnek is táviratoztatott vagy telefonáltatott, hogy „... halaszthatatlanul sürgős és létünkre vonatkozó fontos kérdések megbeszélése végett” azonnal utazzanak Marosvásárhelyre.⁷ Ösztönzésére november 19-én Marosvásárhelyen megalakult

4 MTA BTK Történettudományi Intézet Filmtára, B. VII/290. (Torma család Levéltára)

5 Koréh Endre: „Erdélyért”. *A székely hadosztály és dandár története 1918–1919*. Budapest, 2000, Magyar Ház, 18. o. [A kötet először 1929-ben jelent meg.]; Bánffy Miklós: *Emlékeimből*. Kolozsvár, 1932, Erdélyi Szépművés Céh, 83. o.

6 Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltár (továbbiakban: MNL OL), K. 40. 1918 – XVIII – 308.

7 MNL OL. K. 803. (Táviratgyűjtemény 606. fond 3/36.)

egy bizottság, mely feladatát az Erdélyi Székely Nemzeti Tanács megalakításának előkészítésében, továbbá egy november 28-ra, Marosvásárhelyre meghirdetett „székely nemzetgyűlés” megszervezésében jelölte meg. Az előkészítő bizottságban, amelynek elnöke Bodó Sándor vásárhelyi főügyész lett, egyetlen régi vezető erdélyi politikus sem foglalt helyet, s Bethlen sem volt tagja. A háttérben azonban kétségkívül ő, illetve ők álltak, amint erre a vásárhelyi szociáldemokrata sajtó akkor és a romániai történetírás újabban rá is mutatott.⁸

Az előkészítő bizottság Erdélyben szétküldött felhívása tiltakozott Erdély esetleges Romániához csatolása ellen, s minden testületet, szervezetet és egyesületet felszólított Magyarország integritásának a megvédésre. Az önálló székely köztársaság kikiáltásának tervére viszont csak annyiban utalt, amennyiben a „nemzetalkotó erdélyi székely magyarság évezredes jogainak csorbítatlan megóvását” külön is kiemelte. Egyes erdélyi lapok azonban ehhez hozzátették, hogy ha Magyarország integritását a győztes hatalmak nem tartanák tiszteletben, akkor a 28-ai nagygyűlésen megalakítandó Erdélyi Székely Nemzeti Tanács legfontosabb feladata az lesz, hogy „a wilsoni elvek alapján megvesse fundamentumát egy önálló, független székely köztársaságnak”.⁹

Az erdélyi politikusok demonstratív akcióit és a székely köztársaság esetleges kikiáltásának előkészítését a kormány sem ellenezte. A 17-ei budapesti nagygyűlés határozatait véleményezve Jászi kijelentette, hogy „Bármi legyen is az új rend, amely majd kialakul, a székelységnek megvan a joga ahhoz, hogy a benne rejlő nagy nemzeti és kulturális erőket a szabad nemzetek társaságában a legteljesebb mértékben kifejthesse.”¹⁰ Bodó Sándornak, aki a marosvásárhelyi nagygyűlésre invitálta, ugyanilyen értelemben táviratozott.¹¹

Nem így a marosvásárhelyi szociáldemokrata Munkástanács és a zömmel ugyancsak baloldali beállítottságú tagokból (Antalfy Endre, Turnowszky Sándor, Molter Károly, Simó Géza, Csetri János stb.) álló Nemzeti Tanács, amelyek a reakció újjászületését látták a Bethlen

8 Szervezkedik a reakció. In *Tükör*, 1918. november 19. Vö. Fuchs Simon: *Munkásmozgalom a Maros völgyében*. Bukarest, 1975, Politikai Könyvkiadó, 129. o.

9 November 28-án megalakul a független székely köztársaság. In *Kolozsvári Hírlap*, 1918. november 22.

10 Székely küldöttség Jászi miniszternél. In *Budapesti Hírlap*, 1918. november 21.

11 MNL OL, K. 40. 1918 - XVIII - 308.

kezdeményezte és a budapesti Székely Nemzeti Tanács támogatta mozgalomban. A vásárhelyi baloldal attól tartott, hogy az Erdélyi Székely Nemzeti Tanács döntően konzervatív-nacionalista politikusokból, illetve „fajszekelyekből” fog megalakulni, s tevékenységében a „székely faji tendenciák” fognak dominálni.¹² Antalffy Endre neves orientalista, a Nemzeti Tanács elnöke 21-én ezért arra kérte Jászit, hogy akadályozza meg a nagygyűlés megtartását, illetve lépjen közbe elhalasztásáért. Noha Jászi, majd – fenntartásokkal ugyan, de – Apáthy István és szociáldemokrata helyettese, Vincze Sándor is a mozgalom támogatására szólította fel a Munkástanácsot és a Nemzeti Tanácsot, a marosvásárhelyi baloldal – részben elvi, részben hatalmi okokból – továbbra is támadta az előkészítő bizottságot, valamint a háttérben álló Bethlent és a budapesti Székely Nemzeti Tanácsot. Bethlennek és társainak a politikája volt az – írta lapjuk, a *Tükör* –, „amely az örvény szélére taszította ezt a sokat szenvedett szegény magyar nemzetet”, ezért „nem hivatottak arra, hogy az újjáalakítás munkájában hivatlanul részt vegyenek”. Bízbanak a „népkormányban”, és higgyék el Jászi Oszkárnak, hogy „rátermettségével és becsületes, őszinte politikájával inkább meg fogja menteni lehetőségig ennek az országrésznek területi és magyar nemzeti integritását, mint ők”.¹³ A helyi hatalmi harc Bethlen, Ugron és társaik visszavonulásával végződött. Az előkészítő bizottság november 24-én feloszlatta magát, és a 28-ai nagygyűlés levezetését Antalffyéknek engedte át.¹⁴

A november 28-ai nagygyűlésen, amelyen a helyi és a környékbeli lakosság mellett 20 erdélyi vármegye küldöttjei – egyes becslések szerint összesen kétezer, mások szerint akár ötezer fő – vettek részt, Antalffy Endre elnökölt. Szónokok Szádeczky Lajos és Bíró Balázs kolozsvári egyetemi tanárok, az ottani Polgári Tanács képviselői, Ravasz László, az erdélyi református egyházkerület főjegyzője és a kolozsvári református teológia igazgató-professzora, valamint Szóts János (Kolozsvár) és Csetri János (Marosvásárhely) szociáldemokrata vezetők voltak. A budapesti és a kolozsvári Székely Nemzeti Tanács

12 A Székely Nemzeti Tanács beismeri... In *Tükör*, 1918. november 24.

13 Szervezkedik a reakció. In *Tükör*, 1918. november 19.

14 Még egyszer a Székely Nemzeti Tanácsról. In *Tükör*, 1918. november 22.; A november 28-i nagygyűlést a nemzeti tanácsok szervezik. In *Székely Napló*, 1918. november 26.

vezetői és az előkészítő bizottság tagjai közül senki sem szólalt fel, s valószínűleg jelen sem voltak. Szádeczky professzor, aki történész, az MTA tagja és a székelység ismert kutatója volt, cáfolni igyekezett a dákorumán elméletet, és a székelység erdélyi őshonosságát hangoztatta. Bíró Balázs ügyvéd és jogászprofesszor a közigazgatás megerősítésének szükségességét domborította ki, Ravasz László pedig a „megértés” és a „testvériesség” fontosságáról beszélt. Az elfogadott határozat helyeselte a kormány „wilsonizmuson alapuló” nemzetiségi politikáját és az integritáshoz való ragaszkodást, s az „erről való eltérést” elutasította.¹⁵ Kiáltványa, amely *A világ népeihez* címet kapta, ugyancsak Jászi alapelképzeléseinek szellemében fogant. Arra hivatkozva, hogy egy ország lakosságának 15-16%-a nem követelheti területének mintegy 35%-át, s hogy az erdélyi, bánági és partiumi magyar és német lakossággal szemben a románság kisebbséget képez, a kiáltvány mind Erdély katonai megszállását, mind tervezett elcsatolását jogtalannak és a wilsonizmussal összeegyeztethetetlennek nevezte. Ezután lényegében megismételte Jászi aradi és Károlyi november 24-ei ajánlatát. „Mi nem ígérünk nektek csillogó királyságot; csak, ami nekünk van: köztársaságot imperializmus, oligarchia és militarizmus nélkül. Minden nemzetnek egyformán demokratikus és nemzeti önállóságot, saját nyelvű közoktatást, igazságszolgáltatást, községi, járási és állami igazgatást magunk választotta szervekkel., Mindazt, amit a békekongresszustól is bármely nemzet várhat. Egy keleti Sweizot teremtünk magunknak, hol a hitfelekezetek teljes autonómiája, sajtószabadság, egyesülési és gyülekezési, birtoklási és munkaszabadság, szóval az életfeltételek egyenlősége mellett csupán az önként vállalt szerződés tartana össze az emberi tökéletesedés felé vezető nemes versenyen” – tartalmazta az utóbb angolra és franciára is lefordított, és külföldön is terjesztett felhívás.¹⁶

15 Az eseményről a helyi, a kolozsvári és a fővárosi sajtó is beszámolt. Lásd pl. A marosvásárhelyi Nemzetgyűlés. In *Tükör*, 1918. december 1.; Megalakult a Székely Nemzeti Tanács. In *Székely Napló*, 1918. november 30.; A székely nemzetgyűlés Magyarország integritásáért. In *Kolozsvári Hírlap*, 1918. november 28.; A marosvásárhelyi Székely Nemzeti Tanács határozata. In *Budapesti Hírlap*, 1918. november 30.

16 MNL OL, K. 40. 1918 - IX - 905.

A székely köztársaság esetleges kikiáltásának tervével a nagygyűlés nem foglalkozott, s nem választotta meg az eredetileg tervezett Erdélyi Székely Nemzeti Tanácsot sem. Ehelyett – döntően saját híveiből – Antalfy egy Erdélyrészi Magyar Nemzeti Tanácsot alakított azzal a céllal, hogy a román hadsereg által már megszállt és az 1918. november 13-án aláírt belgrádi fegyverszüneti egyezmény értelmében még megszállandó területeken a magyarság érdekeit védje és ügyeit intézze.¹⁷ Az eredeti tervektől való eltérés okait nem részletezik a források. Feltehető, hogy Antalfyék felmérték: a székely köztársaság kikiáltása bármiféle katonai és logisztikai háttér nélkül és úgy, hogy a román hadsereg a székelyföldi területek közel felét már megszállta, levegőben lógó, eleve kudarcra ítélt és valószínűleg súlyos emberáldozatokkal járó vállalkozás lett volna. Tudniuk kellett azt is, hogy a Székelyföld külön útra térése az Erdély egyéb részein élő magyarok helyzetét nem javítani, hanem minden bizonnyal rontani, a kormány integritáshoz ragaszkodó politikáját pedig keresztezni fogja. Ezekre a megfontolásokra utalt a kolozsvári *Ellenzék*, amikor beszámolójában kiemelte, hogy a „szeparatistikus törekvéseket sikerült a hideg ész szavával a helyes mederbe terelni”, s hogy a határozat „az egész magyarsággal való közösséget juttatta érvényre” és „speciális székely jellegét elejtette”.¹⁸

A székely nagygyűlés előtti és utáni napokban a román hadsereg akadálytalanul folytatta előnyomulását. Marosvásárhelyre december 2-án, Brassóba és Nagyszebenbe december 5-én, Székelyudvarhelyre december 6-án, Sepsiszentgyörgyre december 9-én vonultak be. Felvonulási útvonalukon a következő kiáltványt terjesztették röpiratok és plakátok formájában: „Románok! Amióta a Kapus partján Gelu vajda hősi halált halt a betolakodó barbár hódítókkal vívott harcban, a szépséges Erdélyben idegen uralom helyezkedett be. Azóta ezer év telt el, s ez idő alatt csupán egyszer tépte szét a rabság láncait nemzetségünk álmodozóinak legnagyobbika: Vitéz Mihály vajda, aki azonban álnokul megöletve elesett, s azzal álmának vége lett. A keserű rabságnak újabb századai teltek el azóta, melyek titeket legyőztek, de lelkeiteket megacélozta. A mindnyájunk által álmodott pillanat, melyet

17 Uo. 1918 - IX - 484.

18 A Székelyföld jövője. In *Ellenzék*, 1918. december 1.

fajunk prófétái hirdettek, s az ideálokért harcoló vértanúk vére szentelt meg, most azonban elérkezett. A láncok örök időkre lehullanak. [...] Románok! A szabadságot hozzuk magunkkal és az igazság van zászlónkra írva. Őfelsége, I. Ferdinánd király, a királyok legvitézesebbje és legbölcsebbje parancsára lépjük át azokat az igazságtalan határokat, melyek minket tíz évszázadon át elválasztottak, s megfélelvezve a fájdalom és szolgáltság idejének emlékeiről, testvéri jobbként nyújtjuk felétek, hogy megerősítsük azt a köteleket, mely ezentúl nem kell hogy feloldódjék, és nem is fog feloldódni soha.”¹⁹ A gyakorlatban pedig folytatódott a helyi hatalom részleges átvétele, a magyar lakossággal szembeni fenyegető fellépés és helyenként a harácsolás.

A román hadsereg előnyomulása, valamint a román nemzeti tanácsok és gárdák helyi hatalmi törekvései egyre nyilvánvalóbbá tették a magyar kormány legnagyobb hibáját: ütőképes nemzeti hadsereg gyors felállításának az elmulasztását. A belgrádi katonai konvenció értelmében Magyarország 6 gyalogos és 2 lovashadosztályt tarthatott fenn. Erdély védelme ezek közül elsősorban a Kolozsvár központtal felállítani tervezett 38. gyaloghadosztály feladata lett volna. A hadosztály elméletileg a kolozsvári és a szatmárnémeti dandárból, a dandárok pedig két-két ezredből álltak. Előbbihez a 21. kolozsvári és a 24. zilahi ezred tartozott. Emellett számításba lehetett venni az Arad központtal szerveződő 11. hadosztály Szamosújváron és Aradon elhelyezett egy-egy ezredét, valamint a 23. (szegedi) hadosztály 39. dandárjának nagyváradi székhelyű 4. ezredét. Linder Béla, a kormány hadügyminisztere, majd a november 9-én a helyébe lépő Bartha Albert alezredes egyaránt a legfiatalabb öt korosztály visszatartásával, illetve behívásával kívánta feltölteni a kereteket. A különbség közöttük abban állt, hogy míg november 8-ai rendeletében Linder kizárólag a belső rend fenntartásában jelölte meg az új hadsereg feladatát, addig november 12-ei intézkedésében Bartha ehhez hozzátette „ezeréves hazánk” megővésének a feladatát is. Egyik nyilatkozatában emellett felvetette, hogy az „erdélyi veszélyeztetett területek” védelmére külön „székely légiót” kíván szervezni.²⁰ A koncepció azonban a célok módosítása ellenére is csődöt mondott. A harci kedv hiánya és az alacsony zsold miatt a 18-22

19 MNL OL, K. 40. 1918 - IX - 371.

20 A románok nem törnek be Erdélybe. In *Nagyváradi Napló*, 1918. november 12.

évesek közül is sokan hazamentek, illetve nem engedelmeskedtek a bevonulási parancsnak. Az új hadsereg létszáma november végén így még mindig csak 22 ezer, és december elején-közepén is csak 38 ezer fő körül mozgott. Kolozsváron november 31-én például elvileg 590 tiszt és 1460 honvéd tartózkodott, a szabadságolások és eltávozások miatt azonban ténylegesen ennél jóval kevesebb, mintegy 7-800 fő.²¹

Ezen a helyzeten kívánt változtatni néhány, Kolozsváron tartózkodó fiatal tartalékos és tényleges székely tiszt, többek között Zágoni István újságíró, a kolozsvári Székely Nemzeti Tanács egyik tagja és az Erdélyi Szépmíves Céh egyik későbbi alapítója, valamint Verbőczy Kálmán százados, az egyik kolozsvári nemzetőrzászlóalj parancsnoka. November vége felé elhatározták, hogy toborzóra indulnak a Székelyföldre, és megpróbálják az ottani fiatalokat katonáskodásra bírni. Tervükről tájékoztatták Apáthy Istvánt, akinek a támogatásával a kolozsvári helyőrség parancsnokai menetlevelet és pénzt biztosítottak számukra. A 17 tiszt november 28-án érkezett meg Barótra, ahol „főhadiszállásukat” berendezték. Néhányan a közeli erdővidéki falvakba, mások Háromszék, Csík és Gyergyó románok által nem, vagy kevésbé ellenőrzött településeibe indultak. Összesen mintegy félezer székely fiatal jelentkezett, akik december 1-jén egy páncélvonat által vezetett szerelvény vagonjaiban indultak Kolozsvárra Balázsfalván és Tövisen át. Belőlük alakult meg december első napjaiban az ún. székely zászlóalj, amelynek első parancsnoka Zágoni István lett, akit rövidesen Berde Gábor őrnagy váltott fel. A székely különítmény, amelyhez újabb és újabb székelyföldi csoportok csatlakoztak, a Fellegvár melletti baraktáborban kvártélyozta el magát, a hadsereg más kolozsvári alakulataitól elkülönülve. A Bocskai-sapkás és fehér- vagy nemzeti színű karszalaggal ellátott székelyek száma rövidesen elérte az 1700-at, de fegyvere csak alig 600-nak volt. Az ezreddé bővült és egy tüzéruteggyel is megerősített egység parancsnoka a csíkszeredai születésű Nagy Pál ezredes lett.²²

21 Rubint Dezső: *Az összeomlás*. Budapest, 1922, Globus Rt., 339-343. o.

22 Zágoni István: *Székelyek útéletidőben*. Budapest, 1943, Griff Könyvkiadó, 10-60. o.; Szent Kereszthegyi Kratochvil Károly: *A székely hadosztály 1918-19. évi bolsevistaellenes és ellenforradalmi harcai*. Budapest, 1938, Székely Hadosztály Egyesület, 13-18. o.; Koszta István: A román hadsereg útja a Regáttól Nagyváradig és Nagy Szabolcs: A Székely Hadosztály megalakulása. In *Nagy Magyarország*, II. évf. 2. szám, 34. és 38-40. o.

A november 28-i marosvásárhelyi székely nagygyűlés szervezésének és a székely fiatalok november végi toborzásának napjaiban befejeződtek a december 1-re meghirdetett gyulafehérvári román nagygyűlés előkészületei. Ennek határozatai megerősítették és mintegy legitimálták Erdély elszakításának és a Román Királysággal való egyesítésének a szándékát. Közben – átlépve a Belgrádban megállapított demarkációs vonalat – a román hadsereg folytatta előnyomulását Kolozsvár felé. Ebben a helyzetben ismét felmerült a székely köztársaság kikiáltásának terve. A kormánytagok közül ezt Bartha Albert hadügyminiszter vetette fel, aki úgy gondolta, hogy a gyulafehérvári nemzetgyűlésre az lenne a méltó válasz, „ha a székelyek és szászok hasonló gyűléseken az önrendelkezési jog alapján kimondanák a románoktól való teljes függetlenségüket és egy alkalmat sem mulasztának el, hogy azt folyton ne hangoztassák”.²³ A budapesti Székely Nemzeti Tanács köreiből ugyancsak szóba került ennek a lehetősége. A *Budapesti Hírlap* december 4-én úgy tudta, hogy „A székely önálló és független köztársaság kikiáltása ezek után úgy látszik, nem várat magára.”²⁴ A „budapesti székelyek” december 8-ai nagygyűlése – Ugron Gábor előterjesztése alapján – azonban a marosvásárhelyi nagygyűléshez hasonlóan ismét a döntő lépés elhalasztása mellett foglalt állást. A székelység – tartalmazta a határozat – „végsőkéig ragaszkodik a történelmi Magyarországhoz”, és azt „sohasem tűrnék, hogy román főhatóság alá kerüljenek”. Ha a békekonferencia mégis így döntene, akkor „ki fogják mondani a független székely köztársaságot”.²⁵ December 10-ei ülésén a kolozsvári Székely Nemzeti Tanács hasonlóképpen foglalt állást. „Ez idő szerint a székely köztársaság kimondását – tájékoztatta Jászit Sándor József – a magyar nemzet egysége és ellenségeinek szándékai megkönnyítésének [sic!] tekinti, nem helyesli, ahhoz hozzá nem járul és a kimondás mellőzését leghatározottabban kéri.”²⁶

A kormány december 17-én foglalkozott a székely köztársaság tervével és egy esetleges „székely hadügyminisztérium” megszervezésének a lehetőségével. Jászi, aki, ha fenntartásokkal is, de korábban

23 MNL OL, K. 40. 1918 - IX - 735.

24 Székely köztársaság terve. In *Budapesti Hírlap*, 1918. december 4., 3. o.

25 Székelyek nagygyűlése Pesten. In *Ellenőr*, 1918. december 9.

26 MNL OL, K. 40. 1918 - XVIII - 408.

támogatni látszott a tervet, ezúttal ellene foglalt állást. Ugron Gáborra hivatkozva kijelentette: „ha kikiáltják a székely köztársaságot, a románok, mint lázadókat, fel fogják koncolni”. A szociáldemokrata Kunfi Zsigmond osztotta Jászi aggályait. Ugyanakkor úgy vélte: „nem szabad megakadályozni”, hogy a „székelyek valamilyen közjogi és politikai formában védekezhessenek a román megszállás ellen”. „Ha megcsinálják a köztársaságot, ez ne menjen túl a jogi védekezésen és ne szervezzenek külön hadsereget”. Károlyi ugyancsak a székelyekre kívánta bízni a döntést. „Azt a tanácsot adhatjuk nekik, hogy ne legyenek agressívek, mindenben óvatosak legyenek.” Anyagi támogatást a kormánytól kaphatnak, ám „politikai okokból nem lehet hivatalosan elismerni a székely köztársaságot”. „Ha mégis megcsinálják, ezt saját szakállukra tehetik”.²⁷

Miközben a budapesti kormány és az erdélyi magyar szervezetek bizonytalankodtak, a gyulafehérvári román nagygyűlés határozatainak értelmében megalakult román Kormányzótanács arra biztatta a román nemzeti tanácsokat és gárdákat, hogy ahol csak lehet, vegyék kezükbe a helyi hatalmat. December folyamán ez számos, románok lakta településen megtörtént, különösen ott, ahová román katonaság érkezett. A helyi szervekkel való kapcsolattartás és instrukciókkal való ellátásuk azonban közbülső irányítási szint hiányában akadozott, és gyakran nehézségekbe ütközött. A belgrádi konvenció előírásait megsértve a testület ezért december végére eldöntötte, hogy a román katonaság által már megszállt megyék élére főispáni jogkörrel felruházott prefektusokat, a nagyobb városok élére pedig új polgármestereket nevez ki. Ez a folyamat több lépcsőben történt. December 29-én Fogaras, Szeben, Hunyad, Alsó-Fehér, Torda-Aranyos, Beszterce-Naszód és Nagy-Küküllő vármegyék, január 11-én Kis-Küküllő, Maros-Torda, Kolozs és Szolnok-Doboka, majd 13-án Brassó, Háromszék, Udvarhely és Csík megye élére jelölték ki az új román vezetőket.²⁸

A prefektusok azzal a feladattal érkeztek a megyeszékhelyekre, hogy az addigi főispánok helyébe lépve a kulcspozíciókba lehetőség szerint nevezzenek ki románokat, egyébként viszont – elegendő szakember

27 Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. Uo. K. 27., 1918. december 17.

28 Iancu, Gheorge: *The Ruling Council. The Integration of Transylvania into Romania 1918–1919*. Kolozsvár, 2019, Argonaut, 127. o.

hiányában – törekedjenek a magyar tisztviselők megtartására. Ennek egyetlen feltétele a Ferdinánd király, a Kormányzótanács és Nagy-Románia iránti hűsrege kötelező eskü letétele volt.²⁹ A hatalomátvétel természetesen nem ment zavartalanul, sőt több helyen megfeneklett, és helyi lázongásokba torkollott. A magyar tisztviselők az 1919 januárjától üléselő párizsi békekonferencia döntésére vártak, miközben ellenállásukat a Károlyi-kormány még decemberben elfogadott azon döntése is erősítette, mellyel erkölcsi és anyagi támogatásáról biztosította a hűségeskü letételét megtagadókat.

Marosvásárhelyen, Maros-Torda székhelyén január 11-én vette kezdetét a közigazgatás átvétele. A Kormányzótanács ide Ioan Vescan ügyvédet küldte ki. Mivel Szenner József főispán éppen Budapesten tartózkodott, a hivatal elfoglalása nem ütközött akadályba. A megyei tisztviselők január 13-ai eskütételéhez, amely megtörtént, azonban már fegyveres erő felvonultatására volt szükség. A városi közigazgatás január 24-éi átvétele még nehezebben ment. A belgrádi konvencióra hivatkozva Halász József főispán és Nagy Imre polgármester-helyettes egyaránt tiltakozott az aktus ellen, s a beosztott tisztviselők sem tették le az esküt. A prefektus ezért azt a megoldást választotta, hogy a Budapestről visszaérkező Marthy Ferenc polgármester mellé 25-én egy román polgármestert is kinevezett. A sikeres városi ellenállás hatására 27-én a vármegyei tisztviselők visszavonták esküjüket, és kollektíve felmondtak, amit azonban – nélkülözhetetlenségüket belátva – a prefektus csak részben fogadott el. Marosvásárhelyen így egy olyan helyzet alakult ki, hogy az új román és a régi magyar vezetők irányítása mellett a magyar tisztviselők egy része egészen 1920 nyaráig eskütétel nélkül végezte munkáját.³⁰

Székelyudvarhelyen, Udvarhely megye székhelyén Valer Neamțiuara, az osztrák–magyar hadsereg volt őrnagyára várt a helyi hatalomátvétel levezénylése. Feladatát bonyolította, hogy a román katonaság megérkezésének napjaiban letartóztatta Paál Árpád alispánt. Erre azért került sor, mert tudomást szerezvén az erdélyi köztársaság kikiáltásá-

29 Az eskü szövegét közli: Gheorghe Iancu: *La consolidation de l'union de la Transylvanie et de la Roumanie (1918–1919). Témoignages français*. Szerk. George Cipaianu. Bukarest, 1990, Editura Enciclopedică, 224–225. o.

30 Fodor János: Impériumváltás Marosvásárhelyen 1918–1922. In *Múltunk*, 2016/2. 168–174. o.

nak elvetéséről, Paál Árpád szervezkedésbe kezdett a székely köztársaság korábban ugyancsak elvetett kikiáltása érdekében. Elkezdték kidolgozni az új állam működési elveit, és úgy tervezték, hogy a többi székely megye küldöttjeinek bevonásával január 10-én teszik meg a döntő lépést: a köztársaság kikiáltását. Paál elgondolása szerint a székely állam magában foglalta volna Háromszék, Csík, Udvarhely és Maros-Torda vármegyéket, valamint Brassó, Kolozs és Torda-Aranyos megyék magyarok lakta területeit. Gazdasági alapját a térség 750 ezer holdnyi erdeje és az erre épülő fafeldolgozás, továbbá az ásványvízforrások, a maros-tordai földgáz, az állattartás és a gyapjúfeldolgozás biztosította volna. Az állam központi irányítása a köztársasági elnökre és három minisztériumára hárult volna, míg a törvényhozói hatalom hatévente választandó parlament kezébe került volna. Választójoggal minden 24 éven felüli férfi és nő rendelkezett volna. Külpolitikai szempontból az új állam a szigorú semlegesség elvét kívánta követni a környező államok és a nagyhatalmak garanciája mellett.³¹

A meglehetősen utópisztikus tervezettség azonban kitudódott, Paál Árpádot január 9-én a nagyszebeni Kormányzótanács utasítására letartóztatták, majd házi őrizetbe helyezték, s ezzel az egész elgondolás kútba esett. Neamțiu előbb közvetítéssel próbálkozott a Consiliul Dirigent és a Paállal szolidáris helyi vezetők között, majd miután ez nem sikerült, január 13-án katonai segédlettel távolította el hivatalából Válersik Ferenc főispán-kormánybiztosot. Ezt követően összehívta a tisztviselőket, és kijelentette, hogy akik nem teszik le a hűségesküt, azok tekintsék magukat elbocsátottnak. A tisztviselők itt is megtagadták a hűségeskü letételét, és követelték Válersik Ferenc visszahelyezését hivatalába, valamint Paál Árpád szabadon bocsátását és alispáni működésének lehetővé tételét. Neamțiu pedig – ajánlották – működjék a kormánybiztos melletti katonai megbízottként. Ez esetben készek a munkát az addigi lelkiismeretességgel folytatni, egyébként azonban „nekik így szolgálatban maradni szintén lehetetlen”. Január 15-én Neamțiu erre a vármegyeháza katonai megszállásával és az előtte gyülekező tömeg feloszlásával, majd 33 vezető tisztviselő letartóztatásával válaszolt. A letartóztatottakat Paál Árpáddal és Válersik

31 Paál Árpád: Emlékirat a semleges, független székely államról. Közvetlen Bárdi Nándor. In *Magyar Kisebbség*, 2003/2–3. 120–133. o.

Ferencsel együtt január 16-án Segesvárra szállították, s csak január 30-a után engedték őket haza két-hármas csoportokban. Azonban Paál Árpád, akit addig különböző börtönökben tartottak fogva, egyik társával együtt csak április 20-án jöhetett vissza Székelyudvarhelyre. Mivel – nem alaptalanul – a helyi tisztviselői ellenállás vezetőjét látták benne, néhány napon belül megváltoztatták döntésüket, és május 1-étől Kolozsváron jelölték ki számára kényszerlakhelyet.³²

1919 elejére nemcsak a történelmi Erdély és a Bánság került idegen megszállás alá, hanem délen Bácska és a baranyai háromszög is Szabadkával, Bajával és Péccsel együtt, északon pedig Felső-Magyarország, ahol a győztes nagyhatalmak támogatásával a cseh légiók 1919 januárjában nyugaton a Duna vonaláig, onnantól pedig az Ipoly torkolata és az Uzsoki-hágó közötti vonalig nyomultak előre. Ezek a fejlemények azokat a bizalmas körben már 1918 októberében megfogalmazódott balsejtelmeket igazolták, amelyek a történelmi Magyarország részben vagy egészben nem magyarok által lakott nagyterjedésű peremterületei elvesztésének a valószínűségét vetítették előre. 1918 végétől, 1919 elejétől ezért módosulni kezdett a kormánytagok és más magyar politikusok integritásról vallott felfogása. Míg addig csak Horvátország elszakadását ismerték el jogosnak, és egyébként ragaszkodtak az ország területi épségéhez, 1919 elejétől felerősödtek azok a hangok, amelyek az integritás irrealitását tudomásul véve az etnikailag magyar területek védelmének fontosságát hangsúlyozták, vagy egyéb kompromisszumos lehetőségeket fontolgattak.

A fenti megközelítés egyik első és legkövetkezetesebb képviselője Kunfi Zsigmond, a szociáldemokraták centrista irányzatának vezéralakja, a kormány tárca nélküli, majd később munkaügyi és népjóléti, illetve legvégül közoktatásügyi minisztere volt, aki eme véleményének már a minisztertanács 1918. december 18-ai ülésén hangot adott. 1919 februárjától, miután részt vett az európai szociáldemokrata pártok

32 Bárdi Nándor: *Otthon és haza*. Tanulmányok a romániai magyar kisebbség történetéből. Csíkszereda, 2013, Pro-Print Kiadó, 65–68. és 73–79. o. Vö. Gidó Csaba: Udvarhely megye közigazgatás-története impériumváltástól impériumváltásig (1918–1940). In Kolombán Zsuzsánna és Róth András Lajos (szerk.): *Areopolisz. Történelmi és társadalomtudományi tanulmányok XIV.* Székelyudvarhely, 2015, Areopolisz Egyesület, 225–232. o.

berni konferenciáján, még határozottabban képviselte ezt a nézetet. Még a Magyarország iránt legnagyobb rokonszenvvel viseltető pártok is – mutatott rá a kormány számára összeállított beszámolójában – „...a háború magától értetődő és már megvitatásra sem szoruló következményének tekintik a cseh, tót, román és jugoszláv nemzeti államok kialakulását, és hogy rokonszenvükre és támogatásukra csak az a Magyarország számíthat, amely ugyan nem katonai hódítás és demarkációs vonalak alapján, de az etnográfiai tények alapján »magyar« Magyarország akar maradni”. Ezért javasolta, hogy „külső politikánk nyugat felé fordított képében a területi integritás vonását az önrendelkező jog és a népszavazás előtérbe tolásával kissé el kellene halványítani, és a területi integritásért való harcot a »magyar Magyarország politikai és szociális álláspontjának minél erősebb radikalizálásával kell tovább folytatni.«”³³

Igen ám, de hogyan kapcsolódják ehhez a „magyar Magyarországhoz” a Székelyföld, amelyet több megyényi román többségű terület választott el a Partiumtól, illetve Kelet-Magyarországtól? Búza Barna, a kormány földművelésügyi minisztere 1919 januárjában egy francia újságírónak ezzel kapcsolatban kijelentette, hogy a maga részéről teljes mértékben átengedné a románoknak Hunyad és Alsó-Fehér megyét, Krassó-Szörény és Torda vármegye felét, valamint Kolozs, Arad és Bihar megye egy részét. Nem lenne kifogása az ellen sem, hogy északon Beszterce-Naszód és Máramaros megyék leváljanak Magyarországról. „Magyarország azonban természetesen megőrizné a székely területeket egy olyan összekötő folyosóval, amely magában foglalná Kolozsvárt.”³⁴

Erdély megosztása mellett tovább élt a független erdélyi köztársaság terve is. Az erdélyi és a magyarországi román szociáldemokraták december 31-ei budapesti gyűlése ezt az álláspontot képviselte. A küldöttek elítélték a gyulafehérvári határozatokat feltétel nélkül elfogadó elvtársaikat, Fluerașt és Jumancát, és arról számoltak be, hogy az „erdélyi románok egyáltalán nem kívánnak Romániához csatlakozni, mert az újabb rabszolgaságot jelent”. A kongresszus ezért határozatban mondta ki, hogy „Erdély és az Erdéllyel közvetlenül összefüggő

33 Székely Vera: Kunfi Zsigmond 1919. februári memoranduma Magyarország külpolitikai helyzetéről. In *Levéltári Közlemények*, 1969/2. 353–363. o.

34 Archives de la Guerre, Paris (továbbiakban: AG) 17 N 514. Dossier 5. Vix 1919. január 13-ai jelentése.

magyarországi román területeken egy független köztársaságban egyesüljenek, amelyben az ott lakó magyar- és németajkú polgárok egyenjogúságot és kulturális autonómiát élvezzenek”.³⁵

Röviddel a román szociáldemokraták kongresszusa után, 1919 elején egy részletes tervezet is megjelent a független Erdélyről és annak belső berendezkedéséről. Békési Andrásról, a tervezet szerzőjéről – azon túl, hogy elismerően szólt Jászi Oszkárrol – semmi közelebbit nem sikerült megállapítanunk; lehetséges, hogy nem is valódi névén, hanem álnéven tette közzé elgondolásait. Abból indult ki, hogy gazdasági és földrajzi okok következtében Erdély előbb vagy utóbb, de el fog szakadni a királyi Romániától. Ebből a perspektívából logikusan következik, hogy ezt a fölösleges kitérőt el kellene kerülni, és már most „újra fel kell állítani az egykori önálló és külön”, ám „Magyarországgal szövetségi viszonyban álló” Erdélyt. Ez az új Erdély – az „erdélyi népszövetség állama” – Jászi elgondolásához hasonlóan „egységes összetételű nemzeti blokkokból, vagyis kantonokból” állna. Ahol ezt az elvet nem lehetne tökéletesen megvalósítani, ott „kisebbségi nyelvszigetek” alakulnának saját nyelvhasználati jogokkal, saját legközelebbi nemzetiségű kantonjaikhoz kapcsolódva. Az állam élén háromévenként választandó és Kolozsváron berendezkedő kormányzó vagy elnök állna, felváltva a magyar, román és szász nemzetből. Mellette mindig két helyettes működne a kormányzói tisztet éppen nem betöltő két másik nemzet tagjai közül. A vármegyék vagy kantonok élén az ottani többségi nemzetből választandó főispán állna, míg az alispánt és a főjegyzőt a kisebbségi nemzetek soraiból választanák. A kormány 9 szakminiszterből tevődne össze: 3-3 mindegyik nemzetből. A közigazgatás az adott kanton többségi nyelvén folyna, az iskolák nyelvét községenként állapítanák meg. A nemzetgyűlés tagjait, akik ugyancsak Kolozsváron üléseznének, általános, titkos és nőkre is kiterjedő közvetlen szavazás útján választanák meg.³⁶

Gyárfás Elemér ügyvéd, 1917-től Kisküküllő vármegye főispánja, 1918 őszén pedig a megye nemzeti tanácsának elnöke 1919 márciusában vetette papírra Erdély kívánatos berendezkedésével kapcsolatos

35 Erdély – független köztársaság. In *Népszava*, 1919. január 1., 1. o.; A román munkások kongresszusa. In *uo.*, 5. o.

36 Békési András: *Erdély megmentése. A megvalósítható magyar-román-szász impérium*. Budapest, 1919, Lantos A. könyvkereskedése.

elgondolásait. A nagyszebeni román Kormányzótanácsot eszerint egy olyan 24 tagból álló testületnek kellett volna felváltani, amelynek 10-10 tagja lett volna román és magyar, míg a szászokat 4 fő képviselte volna. E 24 vezetőből került volna ki a kormány 12 minisztere és 12 államtitkára. Mindazon tisztviselők, akik 1918. október 31-én hivatalban voltak, továbbra is állásukban maradnak, de új esküt tesznek Erdélyre, Erdély megalkotandó alkotmányára, valamint a három nemzet uniójára és szabadságára. Az új kormányzótanács 15 napon belül választásokat rendez a jelenleg érvényes választójog alapján és választókerületi beosztás szerint. A megválasztott képviselőkön kívül az országgyűlésbe meghívandók az erdélyi egyházak püspökei és egyházmegyénként egy-egy főemberük. Ez a testület lesz hivatott Erdély címerét és zászlóját megállapítani, valamint dönteni a választójogról, az agárreformról, a vármegyék nyelvhatárok szerinti kikerekítéséről és az 1868-as nemzetiségi törvény olyan módosításáról, „mely az unióban szövetkezett három nemzet jogainak és méltóságának megfelel”, és a büntetőkönyv olyan átalakításáról, hogy „felségsértésnek” minősítessék minden olyan cselekmény, amely „a három nemzet bármelyikének becsületét, faji öntudatát sérti, békés egyetértésük megbontására irányul és közöttük gyűlöletet, visszavonást szít”. Az új állam önállóságáról vagy hovatarozásáról ugyancsak ennek a testületnek kell majd dönteni „a három nemzet ezen unióban biztosított autonóm jogainak teljes respektálása és intézményes védelme mellett”. Gyárfás Maniunak szánta elaborátumát, akit jól ismert. Március 24-én meg is írta neki a memorandumhoz csatolt kísérőlevelét, találkozott is vele Nagyszebenben, ám azokat mégsem adta át neki. A Nagyszebenben uralkodó közhangulat hatása alatt úgy ítélte meg, hogy „a memorandum elkésett. A kocka el volt már vetve, nemcsak az önálló, hanem az autonóm Erdély is túlhaladott álláspont volt már akkor.” Gyárfás jól ítélte meg a helyzetet. Amikor néhány héttel később mégis eljuttatta javaslatát a Kormányzótanács másik tagjához, Emil Hațieganuhoz, az annyiban reagált rá, hogy megjegyezte: „nagyon érdekes”.³⁷

37 Gyárfás Elemér: *Erdélyi problémák*. Kolozsvár, 1923, Erdélyi Irodalmi Társaság, 143–153. o.

1919 március végére, amikorra Gyárfás memoranduma a Kormányzótanács asztalára került, a politikai és a hadihelyzet egyaránt jelentősen módosult. 1919. március 21-én Budapesten hatalomra kerültek a kommunisták, a román hadsereg pedig a Vaskoh–Csucsá–Szilágyosomlyó–Máramaros vonalig nyomult előre. A front középső és északi szakaszát az ekkorra közel 10 ezer főt számláló ún. székely hadosztály védte Kratochvil Károly parancsnoksága alatt. Az ezredes öröklődött a románokkal szembeni harc és ezzel a kommün védelme, illetve a románokkal történő megegyezés és az új budapesti kormány eltávolítása között. Dilemmájának eldöntésére Károlyi volt belügyminiszterétől, a Tanácsköztársaság kikiáltása után Pestről Szatmárnémetibe visszaköltözött Nagy Vincétől kért tanácsot. Nagy az utóbbit, vagyis azt ajánlotta neki, hogy kössön fegyverszünetet a románokkal, hadosztályával induljon Budapest ellen, s útközben lázítsa fel a tiszántúli parasztokat, akik közül – vélte – „tömegesen fognak jelentkezni”. Egy napi gondolkodás után Kratochvil magáévá tette Nagy javaslatát, és 28-án vagy 29-én estére tiszti gyűlést hívott össze a terv megvitatására. A tisztek azonban – értesült Nagy Kratochviltól – „Majdnem egyhangúlag a terv ellen szavaztak”. „Így maradt abba egy jószándékú kísérlet” – zárja a történetet Nagy.³⁸

A valóságban azonban egyáltalán nem így ért véget a kezdeményezés. A debreceni Székely Nemzeti Tanács vezetőivel és ottani tisztjeivel március 30-án ugyanis Kratochvil újabb megbeszélést folytatott, amelynek eredményeként mégiscsak elhatározták, hogy hadiköveteket küldenek a román Kormányzótanácshoz, Nagyszebenbe, és Gondrecourt francia tábornokhoz, Aradra. Megállapodni azonban egyiküknek sem sikerült.³⁹

Április első napjaiban egy harmadik парлаmenter is feltűnt a demarkációs vonalakon túl. Neki a Szegeden állomásozó francia erők parancsnokával, Charpy tábornokkal sikerült kapcsolatba kerülni. A debreceni „Székely Bizottság” képviselőjeként bemutatkozó személy, akinek az azonosságát nem sikerült megállapítanunk – a francia dokumentumokban Geza Cuska de Haro-ként, illetve Gezo Cucza de Haro-ként szerepel –, Kratochvil küldöttjeihez hasonlóan azt ajánlotta,

38 Nagy Vince: *Októbertől októberig*. Budapest, 1991, Európa-História, 130–132. o.

39 Kratochvil Károly: *A székely hadosztály...* 45., 104–105. és 111–113. o.

hogy a „100 ezer fős” [sic!] székely hadsereg kész lenne szembefordulni a vörös alakulatokkal, és akár a Tiszáig előnyomulva megvédeni Erdélyt a „bolsevik veszedelemtől”. Ennek fejében azt kérték, hogy a 26 elcsatolásra ítélt vármegye azon részein, ahol a magyarok aránya meghaladja a 60%-ot, alakulhasson egy független, ám a Románia mellett Magyarországgal is területi összeköttetésben lévő köztársaság. A négy székely vármegyén kívül ennek része lett volna Kis-Küküllő, Kolozs, Torda-Aranyos teljes egészében, valamint Brassó, Alsó-Fehér, Szolnok-Doboka, Fogaras, Bihar és Szilágy vármegyék részben. Ez a „jövőbeni Székely Köztársaság – tartalmazta a dokumentum – magától értetődően csak úgy maradhat fenn, ha Romániával a legszorosabb gazdasági kapcsolatokat tartja fenn”.⁴⁰

A belgrádi francia követen keresztül az ajánlat még április elején eljutott Párizsba, és 10-én maga a francia külügyminiszter tájékoztatta az illetékeseket, hogy „Szó sem lehet a székelyek javaslatának azon föltétel melletti elfogadásáról, hogy Erdélynek általuk lakott délkeleti része ne kerüljön román megszállás alá. Erdély nyugati határaival kapcsolatosan merülhetnek fel kételyek, hiszen ezekről majd csak a békeszerződés fog határozni, nyilvánvaló azonban, hogy a szövetségesek – hacsak nem akarnak minden elvet megtagadni, amelyekért harcoltak – nem számolhatnak azzal, hogy e tartomány Romániához legközelebb eső része magyar sziget maradjon”.⁴¹ A román vezetők számára természetesen még kevésbé volt elfogadható egy ilyen terv. Inkább további tiszántúli területek megszerzésére törekedtek, s úgy vélték, hogy a magyarországi bolsevizmus ebből a szempontból kifejezetten az ő malmaikra hajtja a vizet. S ez így is történt. A román hadsereg április végéig a Tiszáig nyomult előre, majd augusztus folyamán a maradék Magyarország nagyrészét – beleértve a fővárost és Észak-Dunántúlt is – megszállta. Közben 1919 júniusában a párizsi békekonferencia nyilvánosságra hozta az új román–magyar határt, amely a történeti Erdély mellett a Partium nagy részét, Kelet-Bánságot és Máramaros egy részét is magában foglalta. A békeszerződés Székelyföld különleges helyzetéről egyetlen szót sem tartalmazott, s az

40 AG 20 N 513. Dossier Szeged. – A dokumentumot Charpy későbbi megjegyzéseivel együtt közli Adám Magda – Ormos Mária: *Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről. 1918–1919.* Budapest, 1999, Akadémiai Kiadó, 289–291. o.

41 Uo. 278–279. o.

1919. december 9-én Románia által is elfogadott kisebbségi szerződés is csak annyit mondott ki, hogy „az erdélyi székely és szász közületek” számára a román állam „vallási, tanügyi kérdésekben helyi önkormányzatot” fog biztosítani.⁴²

A szerződés magyar aláírói: Benárd Ágoston külügyi vezető (balra, cilinderral a kezében) és Drasche-Lázár Alfréd rendkívüli követ, államtitkár (jobbra, fedetlen fővel) távoznak az aláírás után. (Forrás: Wikipédia)

42 A dokumentum legújabbán megjelent a *Korunk* 2018/12-es számában, 65–68. o.

Gottfried Barna

ÉLMÉNYEK, BENYOMÁSOK
TRIANON ELŐTT, KÖZBEN ÉS UTÁN

– *Epizódok egy erdélyi református lelkész életéből* –

AZ EGYSZERI LEVÉLTÁROS KUTATÁSA

Kutat az egyszeri levéltáros, bogarássza a levéltári forrásokat, olvassa a publikált irodalmat, a szakirodalmat. Hol akadhatna újabb forrásokra a Székely Hadosztály történetével kapcsolatban? Talál hivatkozást egy Kolozsváron 1922-ben kiadott naplóra,¹ amely – reményei szerint – adatokkal szolgálhat arra a néhány hétre vonatkozóan, amíg a Székely Hadosztály, illetve annak „előzményei” a városban állomásoztak. A kötet megtalálása nem jelenthet gondot, hiszen mi sem egyszerűbb egy publikált könyv fellelésénél! A könyvtárak katalógusainak átböngészése után döbben rá, hogy a napló nincs sehol. Segítséget kér, könyvtáros kollégája, ismerős és segítőkész erdélyi magyarországi szakmabeliek keresik a könyvet, de nem találják, nincs. Csalódottan veszi ezt tudomásul, mégsem adja fel, levéllel fordul a kéziratokat őrző közgyűjteményekhez, de csak nemleges válaszokat kap. Innentől kezdve már maga is reménytelennek látja a dolgot, a napló sem publikus – ha egyáltalán megjelent –, sem kézirat formájában nem maradt fenn.

Néhány év múlva csörög munkahelyén a telefon, egy könyvtáros hölgy keresi, illetve keres valakit, akinek nem emlékszik a nevére. Előtte a Hajdú-Bihar Megyei Levéltárat hívta, ott mondták neki, hogy talán az ismeretlen valaki Gottfried Barna lehet, aki a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltárban, Nyíregyházán dolgozik. A hölgy elmondta, hogy az egyik nagy könyvtár munkatársa és az évekkorábbi megkeresésem kézhezvétele után rögtön talált egy hivatkozást,² de aztán elment szabadságra és elfelejtődött a dolog. Most eszébe jutott. A hivatkozásban Juhász Ábel, telekfalvi református lelkész neve szerepelt, aki még teológusként foglalkozott a keresett napló szerzőjé-

1 Barabás Samu: *Napló*. Szerk.: Koréh Endre. Kolozsvár, 1922, Lyceum Nyomda.

2 Juhász Ábel: A közjó szolgálatában. In *Református Szemle*, 101. (2008) 3. sz., 263. o.

nek, Barabás Samu kolozsvári esperes lelkész működésének teológiai vonatkozásaival, illetve közéleti tevékenységével.³ Sikerült öt telefonon elérnem, rendkívül segítőkész volt, elmondta, hogy a naplót nem ismeri, de a Sárospataki Református Kollégium Nagykönyvtárában őrzik Barabás Samu, az ükapja visszaemlékezéseit, ő használta azokat a munkája során. Csoda történt, bár a napló továbbra sincs meg, de van egy több ezer oldalas, géppel írott visszaemlékezés, amely azonban nem tartalmaz adatokat a Székely Hadosztállyal kapcsolatban. Bőséges tárháza ellenben egy Erdélyből menekülésre kényszerített református lelkész életének, annak a világnak, amely körülvette őt Erdélyben, Kolozsváron, a megcsönkített Magyarországon, Budapesten, annak a magyar életnek, sorsnak, amelynek ő is aktív részese, formálója volt.

A címben szereplő „epizódok” szóval arra akartam utalni, hogy az adott téma kapcsán a kedves olvasó nem kap egy teljes és kerek történetet, hanem kiragadott életrészleteket, résztörténeteket olvashat majd. Általában – lehetőség szerint – igyekszem törekedni a teljességre, de most nem tehetem, hiszen ennek az írásnak a születése közben találtam rá egy olyan forrásra, amelynek a felhasználása Kolozsvár román megszállásának teljességre törekvő, tudományos igényű megírásához elengedhetetlenül szükséges, azonban jelenleg nem hozzáférhető.

BARABÁS SAMU

1863-ban született Désen, az elemi iskolát ott, a középiskolát Kolozsvárott végezte. Református teológiai tanulmányait Nagyenyeden⁴ fejezte be, azt követően előbb ott, majd Kolozsváron teljesített segédlelkési szolgálatot. A színyei körlelkésként eltöltött időszak után Magyarlápásra került, ahol tizenhét éven át volt a település református lelkésze.

3 Juhász Ábel: *Lelkipásztor és közélet. Barabás Samu közéleti és politikai szerepvállalása a 19. század végén és a 20. század első felében*. Szakdolgozat, Protestáns Teológiai Intézet, 2001.

4 A Nagyenyedi Református Kollégium (ma: Bethlen Gábor Kollégium Nagyenyed) 1662-től működött, a teológiai fakultás 1895-ben költözött Kolozsvárra.

Magyarláposon aktív politikai tevékenységet is kifejtett, tagja volt Szolnok-Doboka vármegye Törvényhatósági Bizottságának⁵. Az országgyűlési választások alkalmával eréllyel és eredménnyel küzdött a román többségű vidéken a Román Nemzeti Párt jelöltjeivel szemben. A korzzellem jegyében kezdeményezett, hozott létre gazdasági és egyben jóléti intézményeket, hitel- és tejszövetkezetet, alapítója volt a helybeli gazdakörnek is.

1907-ben kolozsvári lelkésszé választották, az alsóvárosi, úgynevezett „kétágú”, kéttornyú templom és a hozzá tartozó Kolozsvár Alsóvárosi Egyházközség papjaként működött egészen 1919-ig. 1913-ban esperes, a Kolozsvári Református Egyházmegye lelkészi elnöke lett. A Kolozsvári Református Kollégium és Teológia előjáróságának, az egyházkerület igazgatótanácsának⁶ tagja, az Egyetemes Konvent⁷ pótagja, a zsinat⁸ rendes tagja volt. Ellátta a református Bocskay Ifjúsági Egyesületben az elnöki teendőket, 1909-ben megalapította és tíz éven át főszerkesztője volt az *Egyházi Újság* című lapnak.

1909-től „városatyja”, akkor választották be Kolozsvár képviselő-testületébe, később tagja lett Kolozs vármegye Törvényhatósági Bizottságának. Közéleti aktivitását bizonyítja, hogy választmányi tagként működött az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesületben,⁹ alelnöke volt a Kolozsvári Gazdasági Egyesületnek,¹⁰ igazgatósági tagja az Erdélyi Közhasznú Takarékpénztárnak és Hitelszövetkezetnek.

5 1871-től létezett közigazgatási kategória. Magyarországon a megyei közgyűlés, Romániában a megyei tanács jelenlegi megfelelője. A vármegyéken túl városok is rendelkeztek törvényhatósági joggal, többek között Kolozsvár is.

6 Speciálisan erdélyi, egyházkerületi szinten a püspök vezetésével működő, negyedévente ülésező, választott operatív testület, amely egyházszerzési, egyházkormányzási, a mindennapi működést érintő kérdésekben döntött.

7 Az Egyetemes Konvent az 1881-ben megalakult egységes, Erdélyt is magába foglaló Magyar Református Egyház akkor létrehozott legfőbb kormányzó testülete. 2009-ben újjáalakult az egységes Magyar Református Egyház, amelyet képviselő-testülete, a Generális Konvent irányít.

8 A zsinat a református egyházkerületek szintjén, az azokat érintő ügyekben döntéshozatali joggal bíró, a presbitériumok által választott testület, amelynek hivatalból voltak tagjai pl. a püspök, a főgondnok, a tanintézetek vezetői.

9 Rövidített nevén az EMKE, 1884-ben az erdélyi magyar nemesség és a polgárság által alapított, ma is működő egyesület, amelynek legfőbb célja az erdélyi magyarság közművelődési, gazdasági felemelése, a magyar nyelv és kultúra megerősítése. 1948 és 1990 között nem működhetett, 1991-ben alakult újra.

10 Vélhetően, Barabás Samu kapcsán, az *Országgyűlési Almanachok*ban említett Kolozsvári Gazdasági Egyesület az Erdélyi Gazdasági Egyesület (EGE) tagszervezete volt. Az EGE a mezőgazdasági ismeretek terjesztésére 1844-ben létrehozott szervezet volt, amely 1948-ban szűnt meg.

Kolozsváron is aktívan politizált, vélhetően már 1917 előtt is tagja volt az Erdélyi Szövetségnek¹¹, amely 1914. június 7-én alakult meg Marosvásárhelyen, és amelynek vezető tanácsa 1917. szeptember 30-án tagjává választotta Barabás Samut. Ettől az időponttól kezdve a testületben ő látta el a jegyzői feladatokat, ő vezette az ülések jegyzőkönyveit. Az egységes magyar államon belül a speciálisan erdélyi érdekeket képviselő szervezet vezetésében való részvétele nemzeti, a magyar állam területi integritása iránti aktív elkötelezettséget jelentett. Azon erdélyi politikusok, gondolkodók, közéleti személyiségek közé tartozott, akik látták a helyzet tarthatatlanságát, a változások szükségességét, az erdélyi magyarságra leselkedő veszélyt, és tenni is akartak ennek ellensúlyozása érdekében.

Az első világháború alatt nem szolgált tábori lelkészként¹² a fronton, de rendelkezünk arra vonatkozó adattal, utalással, hogy a kolozsvári katonai kórházban (kórházakban?) ellátott ilyen jellegű feladatokat. 1915-ben, dr. Baltazár Dezső református püspökkel¹³ bejárta a frontot, látogatást téve az ott harcoló alakulatoknál, az azokban szolgáló kálvinista hitű katonáknál. Hivatalosan a kálvinista tábori lelkészek ellenőrzése is a feladatuk volt.

1916 őszén, az Erdélybe betörő román csapatok elől menekülő református lelkészeket és azok családjait támogatta a rendelkezésére álló eszközökkel.

-
- 11 A szövetség alapdokumentumának 2.§-a így fogalmazott a szervezet céljaival kapcsolatban: „Az Erdélyi Szövetség célja az egységes magyar nemzeti állam keretében a politikai szervezkedés és mozgalomkeltés eszközeivel megoldani azokat az általános politikai, közgazdasági, közigazgatási, közművelődési és társadalompolitikai feladatokat, melyeknek megoldását Erdély különleges viszonyai megkövetelik.” Barabás Samu az alapdokumentumot „két hatalmas lélek megnyilvánulásának” tekintette, gr. Bethlen Istvánra (1917-ben a szervezet elnöke), illetve dr. Apáthy Istvánra (1917-ben ügyvezető elnök) gondolva.
 - 12 A tábori lelkészlet a katonák lelki gondozására létrehozott, az egyházmegyéktől elkülönülten működő egyházi szervezet, amelyet a világháború idején a római katolikus tábori püspök irányított. A Protestáns Tábori Püspökség 1921-ben alakult meg Magyarországon.
 - 13 Dr. Baltazár Dezső (Hajdúböszörmény, 1871. november 15. – Debrecen, 1936. augusztus 25.) református püspök, jogász, 1912–1936 között a Tiszántúli Református Egyházkerület püspöke, 1917-től az Egyetemes Konvent elnöke.

*Barabás Samu megáldja templomának hadba vonuló harangját
(Forráshely: Sárospataki Református Kollégium Nagykönyvtára)*

1918. december 24. után a megszálló román hatóságok több ízben letartóztatták, zaklatták, hivatásának gyakorlását és a magánéletét is ellehetetlenítették. 1919-ben családtagjaival együtt olyan útlevelet kapott, amely csak kiutazásra jogosította fel, nem térhetett Erdélybe vissza, gyakorlatilag elüldözték.

A maradék Magyarországon előbb táborigyelmeztetőként, majd a Menekültügyi Hivatal¹⁴ megbízottjaként működött. 1921 elején a kabai¹⁵ egyházközség felkérte, hogy pályázza meg a megüresedett lelkesi

14 1920-ban állították fel az Országos Menekültügyi Hivalt, amely a megszállt, majd a határon túlra került területekről érkezett menekültek regisztrációját, elosztásukat, ellenőrzésüket végezte. Igyekezett elősegíteni a 300-400 000 menekült beilleszkedését, a szociális segélyezés mellett törekedett a munkahelyteremtésre, az átképzésre. Az erdélyi származású br. Petrichevich-Horváth Emil vezetése alatt működő szervezetet 1924 júniusában szüntette meg a kormányzat.

15 Kabát 1876-ban csatolták Bihar vármegyéből az akkor létrehozott Hajdú vármegyéhez, ma Hajdú-Bihar megyéhez tartozik. 1920-ban 6800 fő lakta, döntő többségében reformátusok, közel 6200 fő.

állást, Barabás Samu köszönte a megtiszteltetést, de kijelentette, hogy nem pályázik, ha azonban meghívják, akkor szívesen vállalja az ottani szolgálatot. A kabaiak – a pályázatot mellőzve – megválasztották, meghívták, 1936. november 1-ig volt a település református lelkésze. Kabai tevékenysége illeszkedett abba a sormintába, ami Magyarlápón kezdődött és Kolozsváron folytatódott. Hosszasan lehetne sorolni azokat a testületeket, amelyeket vezetett, ahogy az általa kezdeményezett „akciókat” is. Az oktatás, a szakoktatás, a közművelődés iránti elkötelezettség, a rászorulóknak rendszeres megsegítése, a szervezett gondoskodás megteremtése a csecsemőktől az aggkorúakig jellemezte tevékenységét.

A politikától sem szakadt el, 1920-ban ahhoz a politikai vonulathoz tartozott, amely a békeszerződés aláírása ellen küzdött, illetve később annak nemzetgyűlési ratifikációja ellen foglalt állást. A békeszerződés becikkelyezése utáni időszakban már nem találjuk a tiltakozók sorában. Valószínűleg ő is tudomásul vette annak az „elkerülhetetlenségét”, és a gr. Bethlen István¹⁶ fémjelezte utat választotta. Az 1922. június 15-re összehívott nemzetgyűlés tagjává választották a hajdúszoboszlói kerületben, a kormánypárt, a Keresztény-Keresztyén Földműves-, Kisgazda- és Polgári Párt, közkeletű nevén az Egységes Párt jelöltjeként. 1926-ban újraválasztották. Hipotézisként talán megáll a gondolat, miszerint gr. Bethlen István miniszterelnöksége és Barabás Samu választásokon való indulása között összefüggés lehet. A képviselőjelölt mögötti egyértelmű kormánypárti támogatás erősítheti ezt a feltételezést. Gr. Bethlen István volt az ország miniszterelnöke, a kormánypárt, az Egységes Párt elnöke, akihez sok szál fűzte Barabás Samut. 1926-ban a sikeres újraválasztásakor a miniszterelnök kampánybeszédet tartott Hajdúszoboszlón. Érdekes momentum az is, hogy Bethlen miniszterelnöksége és Barabás képviselősége szinte egyszerre ért véget. A pozíciójában meggyengült miniszterelnök már nem volt képes elérni azt 1931 júniusában – ha egyáltalán még törekedett arra –, hogy a hajdúszoboszlói kerületben a kormánypárt Barabás Samut indítsa. 1931. augusztus 19-én gr. Bethlen István lemondott a miniszterelnökségről, szinte teljesen párhuzamos történet a kettejüké.

16 Gr. Bethlen István (Gernyeszeg, 1874. október 8. – Moszkva, 1946. október 5.) jogász, mezőgazdász, politikus. Erdélyi magyar főnemesi család sarja, 1921 és 1931 között Magyarország miniszterelnöke.

Nyugdíjazása, vagyis 1936 után Barabás Samu Budapesten élt egészen az 1948. november 27-én bekövetkezett haláláig.

LÁTOGATÓBAN A FRONTON

1915 júliusának elején útnak indult dr. Baltazár Dezső püspök és Barabás Samu esperes lelkész, kezdetét vette az utazás, melynek során három hét alatt bejárták azokat a frontszakaszokat, ahol református magyar tábori lelkészek és bakák szolgáltak. Meglátogatták a hadtápterületeken táborozó, a vonalban harcoló, illetve kórházakban sebesülten fekvő katonákat, a hősök temetőit. Ahol arra módjuk volt, szerették a kálvinista tábori lelkészek vizitációjának. Karintiától Kis-Lengyelorszáig, a tiroli Kufsteintől a sziléziai Breslauig (Wroclaw), majd a kis-lengyelországi (galíciai) Krakkóig vezetett az útjuk, hogy Magyarországon az Északkeleti-Kárpátokban fejeződjön be. Erre az útra az Egyetemes Konvent adott számukra megbízást azzal, hogy a szerzett tapasztalataikról jelentést¹⁷ kell tenniük.

Barabás Samu az *Egyházi Újság* hasábjain az újukat követően, már 1915-ben leírta a háborús tapasztalatait, majd azok alapján az 1937-ben papírra vetett visszaemlékezésében¹⁸ ismét. 1915-ben kötet formájában is megjelent, *Harctéri utunk* címmel.¹⁹ Az általam használt két forrás lehetőséget ad arra, hogy összevegyük a családnak szánt visszaemlékezés ide vonatkozó részeit a publikus kötet tartalmával. Előbbi évtizedekkel az események után íródott egy szűk kör számára, utóbbi pedig még melegében, a viláégés alatt a nagyközönségnek, megfelelően a háborús viszonyoknak, elvárásoknak.

Mielőtt azonban a források tartalma közötti eltérések közül a legjellemzőbbeket megvizsgálánk, nézzük meg talán azt, hogyan fogalmazta meg Barabás Samu a motivációt, amely az utazásra készítette? A *Miért mentünk a harctérre?* című rövid rész hatalmas körmondatában így fogalmazott: „Az a lelkész, aki minden idejét a haza oltára körüli munkára szentelte és elengedhetetlen kötelességének ismerte a katonák lelki gondozását, aki a menetszázadokhoz beszédet intéz, azokat Úrvacsorával látja el, zászlóikat felszenteli és még a vasúti állomásra is

17 A jelentést mindeztidig nem sikerült fellelni.

18 Sárospataki Református Kollégium Nagykönyvtár Kézirattár, Kt. 7994. Barabás Samu: *Életem és hosszas nehéz küzdelmeim*. (A továbbiakban: SRK NK Kt. 7994.)

19 Barabás Samu: *Harctéri utunk*. Kolozsvár, 1915, Gombos Ferenc Lyceum Könyvnyomda. (A továbbiakban: Barabás)

*kikíséri őket, és a csatatérről hazajövő sebesülteket meglátogatja, és azokat mint szenteket dédelgeti, mindinkább annak a gondolatnak a hatása alá kerül, hogy mindezen munkáknál ne állapodjék meg, menjen tovább és ha kell, tegyen bizonyoságot arról, hogy nem csak lelkesíteni tud, hanem ő maga is képes bármely veszedelemmel szembenézni és bárminő sebet Istenbe vetett hittel és bizalommal nyugodtan elviselni.*²⁰

Az út előkészítése, az ahhoz szükségesnek ítélt dokumentumok beszerzése, a *Harctéri utunk* ide vonatkozó soraiból úgy tűnik, teljesen simán ment. A püspök és az esperes felkeresték gr. Tisza István miniszterelnököt, aki elragadtatással fogadta az általa „gyönyörűségnek” titulált ideát és ajánlást adott számukra. A német konzul is örömmel konstataálta, hogy a Hindenburggal²¹ együtt küzdő magyar csapatokat és a német kórházakban lévő magyar sebesülteket is szeretnék meglátogatni. Az útleveleket minden skrupulus nélkül lebélyegezte a konzul. Röviden így foglalható össze az úti okmányok beszerzése a publikus kiadvány alapján. Valójában ebben a résztörténetben így semmi figyelemre méltó nincs. Akkor lesz izgalmas, említésre méltó, tanúságos élethelyzet, a korra, a Monarchiára jellemző epizód, ha elolvassuk ugyanezt a visszaemlékezésben is. Valóban azonnal kaptak a miniszterelnöktől egy magyar és német nyelvű ajánlást. Gróf Tisza István jelezte, hogy a cs. és kir. hadsereg-főparancsnoksághoz (Armeeoberkommandó) fordul, hogy állítsanak ki számukra olyan okmányt, amely a polgári és katonai hatóságok számára nyilvánvalóvá teszi, hogy a fronton és a katonai kórházakban az ő engedélyükkel mozoghatnak. A miniszterelnök azonnal cselekedett, a válasz azonban a sürgetései ellenére egy hét múlva sem érkezett meg, akkor már nagyon kényelmetlenül érezte magát. Barabás Samu így fogalmazott ezzel kapcsolatban: *„Látszott Tiszán, hogy szégyelli, hogy a katonai főparancsnokság Magyarország miniszterelnökét még annyira sem respektálja, hogy válaszra méltassa sürgős és többszöri megismételt kérését.*”²² Még nem indultak el Budapestről, amikor Tisza tájékoztatta őket arról, hogy megérkezett a válasz, amelyben az állt, hogy sürgősen látogatókat a fronton tett látogatásukat. Azzal

20 SRK NK Kt. 7994., 4–5. o.

21 Paul von Hindenburg (Posen, 1847. október 2. – Neudeck, 1934. augusztus 2.) német tábornagy, 1916 augusztusától a német haderő főparancsnoka. 1925–1934 között a weimari köztársaság elnöke.

22 SRK NK Kt. 7994., 154–155. o.

érveltek, hogy vannak ott olyan, katonai kötelékbe tartozó tábori lelkészek, akik pontosan teljesítik a kötelességüket. A két kálvinista lelkész ezen az információn felülemelkedve, az északi (orosz) frontra és a német kórházakra érvényes, a német konzul által kiadott engedéllyel elindult a délnyugati (olasz) frontra, és az ausztriai kórházakba. A történet a főparancsnokság engedélyével azonban ezzel még nem ért véget. Az utazásuk után hetekkel, amikor már régen otthon voltak, megkapták a július 27-én, körülbelül a frontlátogatásuk félidejében kiállított engedélyt. Az okmány tartalmazta azt, hogy a felekezetükhöz tartozó tábori lelkészetet ellenőrzik, utasították a polgári és katonai hatóságokat, hogy támogassák őket. Az útlevél visszavonásig, legfeljebb azonban 1915. szeptember 30-ig volt érvényes, nagyjából az érvényesség lejártának időpontjában kaphatták azt meg. A Monarchia főparancsnokságának malmai lassan öröltek, végül ezt a – szerintem – visszadátumozott iratot a cs. és kir. Hadügyminisztérium adta ki. Ekkorra már lehetett alkalmuk a frontlátogatásról szóló jelentések áttanulmányozására, konstatálhatták, hogy a lelkészek nem okoztak problémát, így az utazásuk után nyugodt szívvel engedélyezhették azt. Természetesen az adminisztrációs nehézségek, az elégtelen postai szolgáltatások lehetőségei sem zárhatók ki.

„Nagy Isten, mennyei édes jó Atyánk! A Nagy természet csodás szép templomában, a felhőkbe vesző Alpok magaslatain, fiúi alázattal borulunk le királyi széked előtt, hogy áldjunk és magasztaljunk téged.”²³ ... „Mi itt sem félünk a haláltól, csak arra kérünk, hogy ne engedd ok nélkül folyni a magyar vért! Hadd fakadjon annak minden cseppjéből áldás a királya és felséges családjára! Hadd fakadjon áldás hazánkra és nemzetünkre! Hadd fakadjon áldás otthon lévő családtagjainkra és az utánunk következő nemzedékekre!”²⁴

Így kezdődött és így fejeződött be Barabás Samu imája valahol Karintiában, az Alpokban 1800 m magasan, a Dellach–Waidegg-vonaltól nagyjából délre. A fronton József főherceg²⁵ szívélyesen és „magyaros vendégszeretettel” fogadta a látogatóit, mindenben segítette őket, még a miniszterelnöktől kapott ajánlásukat is aláírta, mintegy

23 Barabás, 14. o.

24 Barabás, 16. o.

25 Habsburg-Lotaringiai József Ágost (Alcsút, 1872. augusztus 9. – Rain bei Straubing, 1962. július 6.) királyi herceg, honvédtábornok, a Habsburgok magyar ágának tagja.

ilyen módon megerősítve annak hivatalos jellegét, érvényességét. Hozzájárult ahhoz is, hogy istentiszteletet tartsanak és Úrvacsorát osszanak a frontvonalon a cs. és kir. 39. gyalogezred legénységének, Debrecen háziezredének,²⁶ a Monarchia egyik legkiválóbb gyalogezredének.

A cs. és kir. 39. gyalogezred állománya a Habsburg József főherceg parancsnoksága alatt álló cs. és kir. VII. hadtest részeként a cs. és kir. 17. gyaloghadosztályban szolgált. A debreceni és hajdúsági, bihari bakák nem sokkal korábban kerültek az olasz frontra. Nyilvánvalóan nem véletlenül vezetett hozzájuk Baltazár püspök első útja, hiszen közülük származott, közöttük élt és az ő püspökük volt. Sajnos Barabás Samu visszaemlékezésében nem egyértelmű a szöveg, de úgy tűnik, hogy az ő öccse tisztként a cs. és kir. 39. gyalogezredben szolgálhatott, így akár ő is személyesen is érintett lehetett.

Az olasz fronton tett látogatás után Kufsteinen, Münchenen át a sziléziai Plessbe (Pszczyna), a német főhadiszállásra vezetett az útjuk, ahol nagy rokonszenvvel és tisztelettel fogadták a magyar kálvinista papokat. Így írt az első benyomásaikról Barabás Samu: „*Úgy éreztük, hogy ez az épület [a parancsnokság] minket, magyarokat is nagyon közelről érdekel. Jövőnkkel, magyar nemzeti államunk kiépítésével ez a ház nagyon is kapcsolatos.*”²⁷ A forrás más szövegrészeiből is egyértelműen látszik, hogy az esperes úgy látta, úgy gondolta, az Ausztriától elszakadó, független magyar állam megteremtésében, az 1849-es eszme megvalósulásában Németországnak nagy szerepe lehet. Remélte, hogy a győztesen megívott háborút követő békekötés alkalmával a Német Császárság saját érdekeként ismeri majd el a szabad és független Magyarországot. Mire alapozta a németekbe vetett reményeit Barabás Samu? A háború egy olyan sikeres, ha döntő győzelmet nem is hozó szakaszában volt a keleti fronton (gorlicei áttörés), amikor német alárendeltségben harcoltak magyar legénységű, magyarországi kiegészítésű hadosztályok, többek között a m. kir. 38. (erdélyi) honvéd gyaloghadosztály is. A német hadvezetés, melynek ekkor közvetlenül volt alkalma tapasztalatszerzésre a magyar katona teljesítményét illetően, rendkívül elismerően nyilatkozott ezekről az alakulatokról.

26 Nagyobb városokban huzamosabb ideig állomásozó, elsősorban helybeliekből, környékiekből feltöltött ezred.

27 Barabás, 36. o.

A német déli hadsereg (Südamree) parancsnokát, Linsingen tábornokot²⁸ így idézte az esperes: „...büszke rá [mármint Linsingen], hogy a vezetése alatt ilyen csapatok vannak, melyeknek teljesítményei a német déli hadsereg mindegyik részének mintaképül szolgálhatnak.”²⁹ Az ilyen és az ehhez hasonló német megnyilvánulások csak megerősítették Barabás Samuban a németekbe vetett bizalmat, a hitet, hogy a segítségükkel teremthető meg a független Magyarország.

Breslauban katonai kórházat látogattak meg, ahol a magyarok mellett magyarországi románok is gyógyultak, akik szolgálhattak akár a m. kir. 38. honvéd gyaloghadosztályban is. „Román testvéreink”, ahogy az esperes fogalmazott, nagyon örültek a hazulról jött vendégnek és még inkább annak, hogy az anyanyelvükön szól hozzájuk. A „román testvéreink” szóösszetétel mögött valódi, őszinte tartalom és érzés volt, hiszen joggal tekintett rájuk úgy az esperes, mint akik együtt harcolnak a magyarokkal a királyért, a közös hazáért, akiknek az áldozatai ugyanolyan értékűek, mint a magyarokéi. 1937-re, a visszaemlékezés idejére ez a testvériség – érthető módon – erősen megkopott, sőt az ellentétébe csapott át. 1916, 1918–1919 eseményei erősen erodálták a fraternitás eszméjét, a román sebesültekre vonatkozó rész eltűnt a szövegből.

Dr. Baltazár Dezső és Barabás Samu útja az Északkeleti-Kárpátokban a Magyar Királyság területén ért véget. A *Harctéri utunk* aggodalmas, de bizakodó, általában a pozitívat láttató, a győzelem lehetőségébe kapaszkodó, reményt és hitet adó, gyakran emelkedett sorait, gondolatait erősen árnyalják az idős lelkész visszaemlékezései. Miket is láttunk? – tette fel a kérdést 1937-ben. Látták a vasúti állomásokon könnyeikben fuldokló édesanyákat, hitveseket, gyermekeket. A virággal díszített, bokrétás katonavonatok, melyeknek utasai akkor is vidáman énekeltek, amikor sebesülteket szállító szerelvényekkel találkoztak. Látták a szenvedő sebesülteket, a kétségbeesett polgári menekülteket, a kórházakba tóduló látogatókat. A lerombolt épületeket, településeket, a megnyúzott fákat és a letarolt erdőket. A nemzet hőseinek sírhantjait. Így emlékezett vissza a „látványra” az esperes: „E képek pusztá szemlélete is borzongással tölti el egész valónkat. Ámde mit érezhet az a szegény katona, aki nem csak látja, hanem át is éli

28 Alexander von Linsingen (Hildesheim, 1850. február 10. – Hannover, 1935. május 5.) német vezérezredes.

29 Barabás, 38. o.

mindezeket. Undorral fordítja el a fejét a Földről, hol a XX. században ilyenek történhetnek és undorral fordul el mindazoktól, akiknek részük van abban, hogy reánk szakadtak e rettenetes világháború borzalmai.”³⁰

Barabás Samu református bakák között
(Forráshely: Sárospataki Református Kollégium Nagykönyvtára)

KOLOZSVÁR, 1919

„Karácsony szombatja”³¹ keddi nap volt 1918. december 24-én. Barabás Samu a feleségével együtt, a Magyar utcán lévő parókia ablakából nézte a városba bevonuló román erőket, ahogy fogalmazott, a „Balkán csöcselék népségét”. Úgy érezte, nagypéntek van. Nézték, ahogyan „...tapogatózva, mocskosan, bocskorosan, fejükön szalmakalappal, tisztjeik rühös lovakon...” bevonultak.³²

30 SRK NK Kt. 7997. *Krónikás könyv*, 160. o. (A továbbiakban: SRK Kt. 7997.)

31 Karácsony vigíliájának népies elnevezése.

32 SRK NK Kt. 7994., 180. o.

1984-ben jártam először Kolozsváron. Egyedül ültem egy padon a Fő téren, leült mellém egy idős magyar hölgy és rövid bevezető után, ugyanezeket a jelzőket használva elmesélte, mit látott gyermekként a bevonulásakor.

A románok már december 2-án átlépték a „belgrádi”³³ demarkációs vonalat, 16-án Vix ezredes³⁴ a magyar kormány tudtára adta, hogy az antant engedélyezte ezt, illetve egyes stratégiai pontok (Máramaros-sziget, Dés, Kolozsvár, Nagyenyed, Gyulafehérvár) elfoglalását. Kolozsvár megszállásának hírére december 22-én a Fellegvárbán szervezés alatt álló székely alakulatot kivonták a városból, ahogy a 21. gyalogezred részeit is, a kolozsvári nemzetőrökkel együtt. A magyar polgári közigazgatás és az Erdélyi Katonai Kerületi Parancsnokság a városban maradt. A megszállt Kolozsváron kialakult tarthatatlan helyzet miatt azonban január elején a katonai parancsnokság Bánffyhunyadra tette át a székhelyét. A polgári közigazgatás fejét, Kelet-Magyarország főkormánybiztosát, Apáthy Istvánt³⁵ letartóztatták. A közigazgatás – minden jogi alapot nélkülöző – átvétele, az impériumváltás megkezdődött.

Barabás Samut több jeles kolozsvári egyházi méltósággal, egyetemi tanárral³⁶ együtt 1919. január 10-én a román térparancsnokságra idézték. A teljesen abszurd vád az volt ellenük, hogy bolsevikok és Nagy-Románia ellen izgatnak. Ekkor még nem tartóztatták le a beidézetteket, megelégedtek a lakásukon való internálással, túsznak³⁷ tekintették őket. A döntést közlő román ezredes szavaira Barabás

33 Linder Béla, a béketárgyalások előkészítésével megbízott tárca nélküli miniszter 1918. november 13-án írta alá a belgrádi fegyverszüneti szerződést. Az abban meghatározott demarkációs vonal a Nagy-Szamos felső folyásától Marosvásárhelyig, onnan a Maros mentén Szegedig, majd a Baja–Pécs-vonaltól északra a Dráváig húzódott.

34 Ferdinand Vix (Sand, 1876. október 26. – Neuilly-sur-Seine, 1941. március 21.) francia katonatiszt, az első világháború után az antant budapesti katonai bizottságának vezetője.

35 Apáthy István (Pest, 1863. január 4. – Szeged, 1922. szeptember 27.) orvos, zoológus, 1890-től a kolozsvári egyetem professzora. Az erdélyi magyar politika meghatározó alakja a XX. század első két évtizedében. Az 1919-es évet román börtönökben töltötte, 1920-ban kénytelen volt Erdélyt elhagyni. 1922-ben, a bebörtönzése alatt szerzett szívbetegeibe halt bele.

36 Dr. Hirschler József római katolikus apátplébános, Ferencz József unitárius püspök, dr. Apáthy István, dr. Szádeczky-Kardoss Lajos, dr. Réz Mihály, dr. Arkossy Lajos királyi közjegyző, dr. Bíró Balázs ügyvéd, br. Petrichevich-Horváth Emil.

37 A túszzedés jellemző hatalomgyakorlási, megfélemlítési technika volt, éltek ezzel a módszerrel magyarok is, vörösök is, fehérek is. Az egyik legpikánsabb történet magyar–román vonatkozásában a Iuliu Maniu rokonságának esete, akiket a Székely Hadosztály része tartott fogva és vitt magával túszként. A Tanácsköztársaság idején a vörösök cserélték ki Kun Béla rokonságára, mondhatni, váltották aprópénzre. Meg kell jegyeznünk, hogy Iuliu Maniu édesanyja elismerőleg nyilatkozott a fogvatartásának körülményeiről.

Samu reagált, kifejezve azt a véleményét, hogy ők nem bolsevikok, egyébként meg Nagy-Románia ellen nem izgathattak, hiszen Kolozsvár még Magyarországhoz tartozik, ők magyar állampolgárok. A túszoznak mindennap jelentkezniük kellett a térparancsnokságon, az életükkel feleltek a román haderő tagjai elleni esetleges támadásokért. A román katonai hatóság a túszszedéssel próbált meg elébe menni az ellenük végrehajtott esetleges fegyveres akcióknak, nemcsak Kolozsváron, hanem általában a megszállt területeken.

Egy – utólag – komikus jelenetet is említett a túsügy kapcsán a református esperes, az unitárius püspök hozzászólását így idézte fel: „...az unitáriusok aggastyán püspöke szintén szót kért: »Ezredes úr! Az én személyemet illetően valami tévedés történt. A római katolikus egyház részéről az esperes apátplébános, a reformátusok részéről szintén az esperes jelöltetett ki túsznak, hogy lehet az, hogy az unitáriusok részéről maga a püspök jelöltetett ki?« Ferencz József püspök felszólalásának azonnal meglett az eredménye,³⁸ mert rögvést kitöröltetett a bolsevikok közül és helyette Ürmösi Károlyt³⁹ nevezték ki bolseviknak és így túsznak is.”⁴⁰

Öt nap múlva, január 15-én Apáthy István és Barabás Samu ellen elfogatóparancsot adott ki a román hatóság, amelynek érvényt is szereztek, még azon a napon mindkettejüket letartóztatták. Az esperes épp ebédelt, amikor egy román tiszt, egy csendőrőrmester és egy polgári detektív jelent meg a parókián. Házkutatást tartottak, feltúrták a lakást, de semmi kompromittálót sem találtak, illetve mégis. A lelkész íróasztalán sorakoztak a Biblia különböző részeit tartalmazó füzetek, amelyeket általában vörös színű borítóval fedtek. Fölkeltették ezek az „éber” hatósági személyek figyelmét, propagandakiadványoknak nézték azokat. Barabás Samu egyetértett velük, valóban azok voltak szerinte is, hiszen Istent és Krisztust propagálták. Azt is elmondta a nyomozóknak, hogy a háború alatt a kórházakban a sebesült és beteg katonáknak osztották ki azokat, hogy vigasztalást nyerjenek Isten ígéje által. A tizenkét nyelven megjelentetett füzeteket a kórházba került valamennyi katonának, felekezetre, nemzetiségre, anyanyelvre való

38 Kilyéni Ferencz József (Alparét, 1835. augusztus 10. – Kolozsvár, 1928. február 19.) unitárius püspök, tanár, egyházi író. 1859-től szolgált Kolozsváron, 1876-tól püspök. 1878-tól királyi tanácsos.

39 Ürmösi Károly (Tarcsafalva, 1874. április 20. – Kolozsvár, 1953. február 6.) unitárius lelkész, egyházi író. 1912-től Kolozsváron esperes, 1916-tól első pap.

40 SRK NK Kt. 7994., 4. o.

tekintet nélkül, az általuk beszélt nyelvű változatban adták át, így a románoknak is. Utóbbi tényt gyakorlatilag annak beismeréseként tekintették a „nyomozók”, hogy az övéiket is megpróbálta az esperes a kiadványokkal befolyásolni. Bolsevista kiadványoknak minősítették a füzeteket, elkobozták azokat, Barabás Samut pedig letartóztatták. Miközben a Farkas utca 8. alá, Nemes Jánosné palotájába kísérték, aközben jutott eszébe, hogy az íróasztala mellett, majdnem egy méter magasán valódi propagandafüzetek álltak csomóban, amelyeket a Területvédő Liga⁴¹ küldött Budapestről Kolozsvárra. A csomag tetején volt a kísérőlevél, amelyet az esperes így idézett fel: *„Tudva azt, hogy az Esperes úrnak az erdélyi magyarsággal és székelyekkel szoros kapcsolata van, és hogy már így is nagy szolgáltatokat tett ezeréves drága magyar hazánknak, teljes bizalommal kérjük, hogy általánosan ismert izzó magyarságával álljon a Területvédő Liga zászlaja alá és legszentebb ügyünk diadalra juttatásáért kövessen el mindent! A leküldött propagandafüzeteket a már ismert úton juttassa megbízható magyar kezekbe!”*⁴² Ez az epizód, az idézet tartalma arra utal, hogy Barabás Samu a kolozsvári aktív magyar ellenállás egyik fontos, nyilvántartott alakja volt, nem csak a román megszállók, hanem a kétségbeesetten próbálkozó magyar „területvédők” számára is.

A börtönné átalakult Farkas utcai palotában az esperest egy „közepek” szobába zárták be, ahol a legkülönbözőbb köztörvényes bűncselekmények miatt fogvatartottak közé került. Egy „úriember” volt közöttük, Szentmiklósi József, a *Keleti Újság*⁴³ felelős szerkesztője. A börtönben sem szék, sem pad, nemhogy fekhely, de ülőhely sem volt. A kosz és a bűz elviselhetetlennek tűnt számukra. Éjszaka a szomszéd helyiségben vallatták a foglyokat, ahonnan sírás és ordítózás hallatszott át. Az esperest és Szentmiklósit nem verték meg, szerepe lehetett ebben annak a 20-20 koronának, amit két ízben a szolgálatos öreiknek kifizettek. Barabás Samut hadbírótság elé citálták, ahol azonban az ott

41 1918 novemberének végén alakult szervezet, amelynek hivatása a béketárgyalásokon működő magyar delegáció támogatása lett volna. A Tanácsköztársaság idején betiltották, 1919 augusztusában újjáalakult, ettől az időtől fogva az ország területi megcsonkítása, a békeszerződés aláírása, nemzetgyűlési ratifikációja ellen küzdött. Elnökei voltak: Lóczy Lajos, gr. Teleki Pál, Urmánczy Nándor.

42 SRK NK Kt. 7995. *Az én kálváriám*. 5. o. (A továbbiakban: SRK Kt. 7995.)

43 A Ferenczy Gyula elnöklétével létrehozott Lapkiadó Rt. indította el a lapot 1918 karácsonyán, 1944 őszén szűnt meg. Az első felelős szerkesztője volt Szentmiklósi József.

megjelent Poruc Bálint⁴⁴ prefektus, a világháború alatt a kolozsvári csapatkórház parancsnoka a következőket mondta a Barabás Samunál lefoglalt „bizonyítékokkal” kapcsolatban: „Az Istenért, ne tegyétek magatokat nevetségessé! Ezek nem bolsevista iratok, hanem szent könyvek... Ne bántsátok Barabás Samu református esperest! Bocsássátok szabadon őt! Csak dicséretet és elismerést érdemel a mi részünkről, hogy a mi véreinkről is gondoskodott, akiket saját lelkészeik nem kerestek fel, imakönyvekkel is Barabás esperes látta el őket.”⁴⁵ Másnap az esperest szabadon bocsátották, elnézést kértek tőle. Ez azonban nem jelentette azt, hogy véget értek a megpróbáltatásai, naponta keresték katonák azzal, hogy „Gyere fel a térparancsnoksághoz, mert nem tudod a törvényt és a parancsokat!” A zaklatásoknak, házkutatásoknak se vége, se hossza nem volt. A román járőrök folyamatosan a parókia körül ólálkodtak, figyelték, követték minden mozdulatát.

1919. július 16-án ötszáz, magyar ünneplőbe öltözött nő korzózott, tüntetett Kolozsvár központjában, a menet élén három arisztokrata hölgy haladt, egyiknek piros, a másiknak fehér, a harmadiknak zöld napernyője volt. Vasárnap volt, amint megszólaltak a misére, istentiszteletre hívó harangok, mindegyikük a saját felekezete templomába vonult. Mikor a református csoport a kétágú templomba ért, az előíma végén tartó Barabás Samu nem tudta az imáját befejezni, csak így: „Magyarok Istene, aki velünk voltál ezer éven keresztül, maradj továbbra is mellettünk! Légy megtartónk örökkön örökké! Ámen.”⁴⁶ Nemcsak az esperessel, hanem az istentiszteleten szolgáló kántorral is csoda történt, aki hónapok óta nem merte énekelni a Himnuszt, de akkor megcselekedte. Miután az istentisztelet véget ért, a lelkészt és a kántort is letartóztatták a románok.

Az újabb vádak részben a régiiek voltak, bolsevizmus, Nagy-Románia elleni izgatás, illetve az, hogy a román királyi párt Kolozsváron egyik „magyar” felekezet sem köszöntötte.⁴⁷ A börtönben egy Popovics nevű, korábban kisjenői ügyvéd⁴⁸ zaklatta a leggyakrabban Barabás Samut.

44 Valójában Valentin Porutiu, jogász, román nemzeti politikus, aki 1919–1920-ban a Kolozsvári járás prefektusa volt. A vele a csapatkórházban gyakran találkozó Barabás Samu 1918-ig tudta, hogy román nemzetiségű, román identitású.

45 SRK NK Kt. 7995., 8. o.

46 SRK NK Kt. 7995., 10. o.

47 I. Ferdinánd 1919. május 27–28-án volt Kolozsváron.

48 Valószínűleg Gheorghe Popovici-ról van szó, aki később Csanád megye első román prefektusa lett.

Szóvá tette, hogy ő tartotta vissza a felekezetek képviselőit a román királyi pár üdvözlésétől, bezzeg – jegyezte meg Popovics – Baltazár Dezső debreceni püspök szép beszéddel üdvözölte Nagykárolyban a királyi párt. Az esperes nem hitt neki, aki azonban kis idő múlva átadta Barabás Samunak a – püspök által szerkesztett – *Lelkészegyesület* című lapot,⁴⁹ amely közölte Baltazár Dezső beszédét. Ennek az írásnak nem feladata a beszéd részletes elemzése, csak arra hívjuk fel a figyelmet, hogy a püspök beszédét árnyalja az a tény, miszerint a vörös uralomnak a románok vetettek Debrecenben (is) véget. Azt mégis meg kell állapítanunk, hogy a patetikus beszéd információhiányból, rossz helyzetértékelésből fakadt és átlépett olyan határokat, amelyeket talán nem kellett volna. Sokkal fontosabb azonban számunkra, hogy milyen hatást gyakorolt a szónoklat a kolozsvári lelkészre. Amiből álljon itt néhány részlet: *„...Isten rendelései a királyok is. Istennek szolgálunk tehát, mikor üdvözöljük Felségedet, ki a minden hatalmat adó Isten felkentje... Mi sokat köszönhetünk Felségednek és a hadnagysága alá rendelt vitéz seregnek. Köszönhetjük a megtartást, az életet. Életünk és sírunk közé Felséged állott védő angyal kétélű pallosával. Hálaánk illeti Felségedet s királyi jogra népét nemzedékről nemzedékre!... Haladjon Felséged a rend és békesség prófétai útján! Legyen áldott Felséged! Legyen áldott királyi házanépe! Békesség, igazság, rend, szeretet jegyezzék fel nevüket el nem múló fényesség gyanánt a világtörténelemben!”*⁵⁰

Nem kell gazdag fantázia és képzelőerő ahhoz, hogy belássuk, Barabás Samura kétségbeejtő hatással volt ez a beszéd. Bárhogy is elemezzük ezeket a sorokat, a románok börtönében raboskodó erdélyi lelkészben kiváltott felháborodás teljes mértékben érthető, normális reakció. Eszébe jutottak mindazok az erdélyi lelkésztársai, akiket a románok megverték, megaláztak, internáltak, bebörtönöztek, akik közül többen áldozatai lettek a „hadnagysága alá rendelt vitéz seregnek”⁵¹, akik Barabás Samuhoz fordultak segítségért. A „vitéz sereg-

49 Az 1907-ben alapított Országos Református Lelkészegyesület (ORLE) 1908-ban alapított lapja, amelyet 1950-ig adtak ki, majd a rendszerváltáskor újraindult. Az ORLE első elnöke az akkor még esperes Baltazár Dezső volt.

50 SRK NK Kt, 7995., 11–12. o.

51 Csulak Zsigmond eródsdi, Balla Károly fogarasi, Papp Lajos magyarláposi, Dávid György alsóbölkényi, Bartha Páter mezőzáhi, Füzessy Géza verespataki, Imreh József abrudbányai, Kersztes Ferenc ótordai, Mircse Ferenc orbaitelki lelkészek neveit említi Barabás Samu, a lelkészfeleségek közül a magyarláposi Papp Lajosnét, a magyarszováti Filep Árpádnét.

nek” aztán már Debrecenben Baltazár Dezső püspök és a házanépe is megtapasztalta a természetét, az erőszakoskodást, a folyamatos zaklatásokat, a zabrálást. A beszéd okozta negatív katarzist csak fokozta az, hogy az a főpap mondta el, akit Barabás Samu a példaképének tekintett és a legnagyobbra tartott, akinek 1912-es kézdivásárhelyi⁵² beszédére így emlékezett vissza: *„Nem tudom, mit mondott, csak arra emlékszem, hogy a szívem hangosan dobogott, ereimben forrt a vér, izmaim feszültek, csak azt tudom, csak arra emlékszem, hogy nem láttam, nem hallottam semmit, csak éreztem és lelkesedtem, és ha kellett volna, mentem volna száz halállal szembe, mentem volna a máglyára vele, az igazi főpappal, az igazi vezérrel... akinek minden egyes szava: prófécia az eszme, az igazság győzelméről.”*⁵³

Később, a börtönből szabadult esperest felkereste egy debreceni úr, hogy átadja Baltazár Dezső üdvözetét. Barabás Samu ezt válaszolta: *„Mondja meg kérem a püspök úrnak, hogy Barabás Samut és az oláh királyt egy szájjal üdvözölni nem lehet.”*⁵⁴ Az esperes csalódottsága óriási volt, néhány évvel később találkozott Baltazár Dezső püspökkel, a nem számonkérő, de hideg és távolságtartó beszélgetés nem oldotta föl benne a feszültséget, a korábbi rajongás a múlté lett.

Térjünk vissza Kolozsvárra, ahol a román hatóságok huszonkét ügyben folytattak eljárást a megalkuvást nem ismerő, a magyarság iránt elkötelezett, azért kiálló, az aktív ellenállást választó és gyakorló lelkész ellen. Tudatosan és bátran választotta ezt az utat, annak ellenére, hogy látta, passzív lelkésztársait a románok nem zaklatták, így a kolozsvári kollégáit sem.⁵⁵ Segítette az üldözött református lelkészeket, de kiállt a letartóztatott és börtönbüntetésre ítélt főtisztelendő Trefán Leonárd⁵⁶ ferences rendfőnök mellett is.

52 Baltazár Dezső az általa létrehozott Kálvineum, a református papi és tanítói árvák intézete ügyében járt Erdélyben.

53 SRK NK Kt. 7994., 153. o.

54 SRK NK Kt. 7995., 15. o.

55 Herepey Gergelyt, Vásárhelyi Boldizsárt, Benedek Árpádot, Nagy Károlyt említi ebben az összefüggésben az esperes.

56 Trefán Dávid P. Leonárd (Kézdiszentkeresz, 1875. december 15. – Kolozsvár, 1945. november 30.), ferencendi szerzetes, római katolikus egyházi író. 1914–1924 között a rendtartomány főnöke.

Eljárt az egyházak sérelmeivel kapcsolatban a Nagyszebeni Román Kormányzótanácsnál, Iuliu Maniunak⁵⁷ adta át azok memorandumát. Elutazott Budapestre, hogy tájékozódjék az Erdélyből menekült tisztviselői kar helyzetével kapcsolatban, találkozott gr. Bethlen Istvánnal és Friedrich István miniszterelnökkel. A román hatóságoknál betelt a pohár, a már említett Poruc Bálint informálisan, jóindulatúan arról értesítette Barabás Samut, hogy két választása van, Mastacani-ba⁵⁸ internálják, vagy elhagyja Erdélyt, kimegy Magyarországra. Azt, hogy egyáltalán két lehetőség közül választhatott, ugyancsak Poruc Bálintnak köszönhette. Hosszas vívódás után Erdély elhagyása mellett döntött. *„1919. október 9-én búcsúztam el a hívektől, a szorongásig megtelt Magyar utcai templomban. Sírtunk ott mindnyájan. Nem volt senki olyan, aki kézadással nem búcsúzott volna el tőlem, és még a koldus is azt súgta a fülembre: Erdélyért!”* – írta.

1919. november 9-én indult a vonat, amellyel Barabás Samu és családja Budapestre utazott, ahová november 17-én érkeztek meg. Azt, hogy mit éreztek, mit gondoltak, jól illusztrálja az, ahogyan az esperes erről írt: *„A vagonokra az útítársaink kitűzték a magukkal hozott nemzeti trikolort... A nemzeti trikolor láttára sírtunk mindannyian és csókoltuk azt. Mennyi visszafojtott érzés szabadult fel a magyar lelkekből. Nem volt közöttünk senki, aki nem táplálta volna magában azt a reményt, hogy nemsokára visszamegyünk édes otthonunkba. Vissza Erdélybe, a mi szűkebb hazánkba...”*⁵⁹

A MARADÉK MAGYARORSZÁGON

Ahogy azt már korábban említettük, Barabás Samu tábori lelkész-ként (ezredesi rendfokozatban) kezdte meg magyarországi szolgálatát, majd a kormány 80340/1919. számú rendeletével az Országos Menekültügyi Hivatal miniszteri biztosává nevezte ki Vákár P. Artúrral⁶⁰ egyetemben. Legfontosabb feladatuk a megszállt területekről, majd az

57 Iuliu Maniu (Szilágybadacsony, 1873. január 8. – Máramarossziget, 1953. február 5.) erdélyi román jogász, politikus. 1918. december 2-től az ideiglenes közigazgatási feladatokat ellátó Nagyszebeni Román Kormányzótanács vezetője.

58 Hírheht hadifogoly- és internálótábor Moldovában.

59 SRK NK Kt. 7995., 22. o.

60 Vákár Péter Arthur (Gyergyószentmiklós, 1879. május 23. – Gyergyószentmiklós, 1958. február 11.) diplomata, lapkiadó, közíró, kormánytanácsos. Az Országos Menekültügyi Hivatal szervezetében 1920-tól miniszteri biztos, a hivatal helyettes vezetője.

utódállamokból érkezett menekültek segélyezésének megindítása, annak szükségességének megértetése a közvéleménnyel, az erdélyi viszonyok megismertetése az ország lakosságával. Föl kellett ébreszteniük, meg kellett erősíteniük a nemzettudatot, empátiát, szociális érzékenységet, cselekvő szolidaritást kellett kiváltaniuk a négy égtáj felől érkező menekültek irányába. A feladat embert próbáló volt, 1919. december 15. és 1921. május 2. között 161 alkalommal – esetenként több napon át tartó rendezvényeken, egy városban különböző helyeken és közönség előtt – tartott beszédeket, látott el lelkesítő szolgálatot.⁶¹ Tevékenységét, 1919. december 15–21-én kezdte meg, amikor részt vett a dunántúli vármegyék kongresszusán, ahol gr. Bethlen István utasítására a megszállt Erdélyben tapasztalt állapotokat ismertette a vármegyék képviselőivel. Az egész országot bejárva igyekezett a vagonlakók⁶² sorsával foglalkozni, a menekült erdélyi egyetemistákkal együtt gyűjtött a nélkülöző hallgatók számára. Felkereste a román katonai szolgálat elől átszökött fiatalokat, a hadifogságból hazatérteket, a haderő periferiájára kerülteket, az erdélyi magyar és székely cselédeket, általában az erdélyi menekülteket. Hallgatta őt Horthy Miklós, utazott együtt gr. Bethlen Istvánnal. Beszélt a menekültkérdésről, nemzetről, az elcsatolt területek elvesztésének következményeiről. Láta, megtapasztalta azt a nyomorúságot és az azt körülvevő közönyt, gyakran elutasítást, ami a menekültek sorsát jellemezte. Láta és nem értette, nem akarta elfogadni, tapasztalatai alapján súlyos megállapításokat tett a magyar társadalomra vonatkozóan.

Debrecenben 1920. június 29-én az egyik volt világháborús barakk-kórház látogatta meg, ahol erdélyi katonaköteles, a román sorozás elől a határon átmenekülő, a nemzeti hadsereghez csatlakozni szándékozó fiatalokat keresett fel. Éhező, szinte ruhátlan férfiakat talált a férgektől hemzsegő barakkokban. A tapasztalatai alapján, gr. Bethlen Istvánnak megírt jelentésében⁶³ javasolta, hogy igyekezzenek a hatóságok az erdélyi fiatalokkal másként bánni, hiszen ezeket a fiatalokat a hazaszeretet hozta ki Romániából. Ezen a konkrét eseten túl sérelemként említette meg, hogy a székely katonákat a nemzeti hadseregből leszerelik. A tisztikarból a székely tiszteket eltávolítják,

61 SRK NK Kt. 7997., 79–85. o.

62 Azok a megszállt területről menekültek, akik más szálláslehetőség, az égető lakáshiány miatt vagonokban laktak.

63 SRK NK Kt. 7995., 69. o.

helyeiket volt osztrák (a közös cs. és kir. haderőben szolgálókra gondolhatott) tisztek foglalják el. Úgy látta, „*Már nem csak a megszállt területen, hanem Csonka-Magyarország területén is idegenek leszünk mi, erdélyi székelyek és magyarok.*” Kíméletlenül őszintén, de nem föltétlenül helyesen vont le további konzekvenciákat, idézem: „*Kezdjük megállapítani, hogy Csonka-Magyarország lakói nem is magyarok, hanem csak magyarul beszélő emberek.*” Ha elemezni próbáljuk ezeket a megállapításokat, akkor be kell látnunk, hogy azok személyes tapasztalatokra épült következtetések, amelyek azonban túlzottan általánosítók. Tekintettel kell lennünk azonban arra a lelkiállapokra, amelyben ezeket a gondolatokat Barabás Samu leírta. Egy hónappal volt a békeszerződés aláírása után, amely ellen minden fórumon minden erejével tiltakozott és az mégis bekövetkezett. Ezen túl nem biztos, hogy felmérte a háborúban vesztes, új határok közé szorított, jórészt kifosztott állam társadalmi, szociális, gazdasági ellehetetlenülésének mélységeit, lehetőségeinek korlátait. A katonatisztek példájánál maradva tegyük fel a kérdést, vajon átgondolta-e azt, hogy a békeszerződés milyen mértékben szabta szűkre a tisztikar, a legénységi állomány, általában a haderő létszámkereteit? A szolidaritás, a szociális érzékenység hiányát viszont kétségkívül joggal ostromozhatta. Azt azonban látnunk kell, hogy később, ahogy ő, úgy a kezdetben gyakran nyomorban tengődő menekültek többsége is megtalálta az utat a társadalmi integráció felé.

Visszatérve a békeszerződés aláírásának elutasítására, tekintsünk szét újra Debrecenben! Alig két hónappal a volt barakk-kórházban tett látogatása előtt Barabás Samu szintén Debrecenben járt. Az *Egyetértés* című lap vasárnapi számában számolt be a látogatásáról, a debreceni ifjúság békeszerződés elleni tüntetéséről. A lapban megszólaltatták Barabás Samut, aki kijelentette magáról (kétségkívül joggal), hogy „*Én vagyok Erdély lelkiismerete s megátkozom azt, aki elfeledi Erdélyt, és Isten minden áldását kérem arra, aki megszabadítja szenvedő erdélyi testvéreinket!*”⁶⁴ Pénteken este a békeszerződés ellen tüntető diákokat ő fogadta a Debreceni Református Kollégium kapujában, ahol beszédet intézett hozzájuk, arra kérve őket, hogy küzdjenek a nemzetgyilkos béke ellen, hiszen az, ahogy fogalmazott, „*...skorpiókból és viperákból van összefonva, ezt el nem fogadhatja egyetlen magyar sem.*”⁶⁵

64 *Egyetértés*, II. évf. 106. sz. 1920. május 9.

65 Uo.

1920. november 16.

KÉPES KRÓNIKA

1233

Mise a lourdesi csodaterő Szaiz-Mária barlangjában. A kép felső részében közepén van az a hely (a szobor helyén), ahol a Boldogságos Szűz megjelent Soubirous Bernadettnek 1838 febr. 11-ikén. A barlang falait a meggyógyult békák telecagatták mankóikkal.

A magyar főváros nagyerőnye tüntetése a trianoni igazságtalan béke ratifikálása ellen. Képeink: 1. A Vigadó-tér környéke, mielőtt odabent a tiltakozó gyűlés folyt. — 2. Az „Ébredő Magyarok Egyesülete” megnyitja a tüntető menetet. — 3. Részlet a menetről. — 4. A „Területvédő Liga” csoportja az ország gazdasági erőforrásait föltüntetve táblákkal.

Tüntetés Budapesten a békeszerződés ratifikálása ellen
(Forráshely: Képes Krónika)

A békeszerződést aláírták, Barabás Samu azonban nem adta fel az ellene folytatott harcát, ahogy a hozzá hasonlóan gondolkodók sem. Megindult a küzdelem a szerződés ratifikációjának megakadályozásáért, amely annak nemzetgyűlési tárgyalása előtti napokban csúcspontot ért, a lapok részletesen beszámoltak az eseményről, az illusztrált újságok kitűnő fotókat közöltek. 1919. november 5-én a fővárosi Vigadóban tartotta a Társadalmi Egyesületek Szövetsége (TESZ)⁶⁶ a béke ratifikációja elleni tiltakozó nagygyűlést, ahol a szervezet határozati javaslatát Barabás Samu terjesztette elő. A TESZ azzal a kéréssel fordult a nemzetgyűléshez, hogy a béke ratifikációját tagadja meg azon a címen, hogy a nemzetgyűlés jelenlegi állapotában – miszerint a megszállt területek lakossága nem képviseltetheti magát a testületben – nem illetékes arra, hogy „idegen igában nyomorgó” honfitársaikról, nélkülük és akarattuk ellenére döntsenek. A határozatot elfogadták és a Parlamentnél átadták azt a nemzetgyűlés elnökének.⁶⁷ Két nap múlva megismételték a rendezvényt,⁶⁸ amelyen már Barabás Samu nem vett részt, nem találjuk a nevét a sajtó híradásaiban. Ott volt viszont a nemzetgyűlésben a békeszerződés ratifikációjának napján, így írt arról: „1920 november 13-án fenn voltam a nemzetgyűlésen a karzaton, ekkor ratifikálták a trianoni békediktátumot.⁶⁹ Ekkor fektették mélységes sírjába Magyarországot. Leírhatatlan érzések és gondolatok hatása alá kerültem.”⁷⁰

Nehéz napok voltak ezek Barabás Samu számára, más okból is. November 10-én három különítményes⁷¹ hátulról lelőtte Soltra József rendőrtisztet és megsebesítette Miklós József rendőrelenőrt. A kormányzat számára ezzel a cselekményükkel telt be a pohár, határozott akciókat indítottak a felszámolásuk érdekében. Ez történt november

66 1919-ben alakult, 1942-ig működő, a magyar szellemű társadalmi szervezeteket összefogó szövetség. A nemzetépítő szervezetek összefogása, a haza egyetemes érdekeinek szolgálata volt a célja.

67 *Az Újság*, XVIII. évf. 261. sz. november 5.

68 *Az Est*, XI. évf. 264. sz. 1920. november 9.

69 Az 1921. évi XXXIII. törvénycikk.

70 SRK NK Kt. 7997., 83. o.

71 1919 augusztusától a vörös uralom felszámolására, a rend helyreállítására, a vörösök által elkövetett erőszakos, törvénytelen cselekmények megtorlására létrejött tisztí alakulatok, amelyek olykor köztörvényes bűncselekményeket is elkövettek. 1920-ban a tevékenységük a fővárosra korlátozódott, egyre komolyabb terhet jelentettek a hatalom gyakorlóira számára, mignem az év végén határozott lépéseket tettek a felszámolásukra.

1920. november 30.

KÉPES KRÓNIKA

1283

I
Az Ehmann-telepen
tévedésből és ártu-
lanul megölt mun-
kás-osztagbéli ka-
tonák temetése. —
Képeink: I. A Ró-
kus-kórház halot-
tusházának udva-
rán fölállított dísz-
ravatal, rajta a
négy áldozat ko-
porsója; mellette

rohamsíkos ka-
tonák állnak dísz-
őrséget. — II. Rész-
let a gyászmenet-
ből: I. Ágya ezre-
des, József főherceg
képviselője, 2. Dáni
Balázs tábornok, 3.
Sávoly ezredes. —
III. A Rókus-kópol-
na előtt beszentelik
a halottakat.

Az Ehmann-telepi áldozatok temetése
(Forráshely: Képes Krónika)

11-én hajnalban a cinkotai Ehmann-telepen, ahol a Babarczy-különítmény tagjait sejtették: a 44. kaposvári és a 68. szolnoki gyalogezredek részeit rendelték ki a különítményesek elfogására. A katonák a barakkokat körülvették, majd megrohamozták, az ott-tartózkodókat letartóztatták.⁷² Csak az egyik építmény esetében ütköztek – talán – némi ellenállásba. Ott fegyverhasználatra került sor, melynek következtében a barakkban alvók, felriadók közül négyen életüket veszítették. Sikeresnek volt tehát mondható a támadás, veszteség nélkül számolták fel a Babarczy-különítmény ott tartózkodó részeit. Mi köze ennek a történetnek Barabás Samuhoz? Az, hogy a megrohamozott társaság nem a Babarczy-különítmény volt, hanem Budapest M. Kir. Városparancsnokság munkásosztága,⁷³ amely a volt Székely Hadosztály töredékéből, menekültekből és olyan katonakorú fiatalokból állt, akik az idegen hadseregekben való szolgálat elől szöktek át a határon. Barabás Samu ismerte őket, hiszen gondoskodni próbált róluk, ahogy általában a menekültekről, többször felkereste őket. A támadásban becsületes, ártatlan fiatal férfiak haltak meg, név szerint: Wolf Árpád menekült munkás, Kunyik János lakatos, Árvay Rezső pincér és Surányi István földműves. November 12-én értesítették Barabás Samut a fatális tragédiáról, másnap már gr. Teleky Pál miniszterelnököt tájékoztatta az eseményekről és tett neki javaslatokat. Kérte, hogy a meggyilkolt négy katonát tekintsék nemzeti hősnek és a kormány gondoskodjon a temetésükről, azon a kormány képviseltesse magát. Kutassák fel az áldozatok családjait, és ha bármelyikük családfenntartó volt, akkor gondoskodjanak a segélyezésükről.⁷⁴ November 18-án temették el az áldozatokat, vélhetően valamennyien római katolikusok lehettek, hiszen nem Barabás Samu temette őket, erre utalnak a temetésen készült fotók is. Beszélt, elbúcsúzott tőlük azonban a kolozsvári esperes is. Dísztemetést kaptak az áldozatok, amelyen részt vett Sréter István honvédelmi miniszter, több tábornok és Budapest rendőrkapitánya szintúgy.

Hat mozgalmas év néhány momentuma kapott helyet ebben az írásban a kolozsvári református lelkész életéből, aki nem így képzelte el az Ausztriától független Magyarország megteremtését, akinek át

72 *Nemzeti Újság*, II. évf. 267. sz., 1920. november 12.

73 Uo. 268. sz., 1920. november 13.

74 SRK NK Kt. 7995., 85. o.

kellett élnie az ország megcsonkítását, a szülőföldje és az otthona elvesztését. Ennek a mégoly rövid életszakasznak az egyes elemei önmagukban is olyan mély tartalmakat hordoznak, amelyek egyenként megérnének egy-egy tanulmányt.

*Apponyi Albert 1920. január 15-én megérkezik a francia belügyminisztériumba, hogy átvegye a békeszerződés tervezetét a külügyminisztérium híres óratermében
(Forrás: Wikipédia)*

Nagy Szabolcs

PARANOIÁS NAGY-ROMÁNIA?

– *Kratochvil Károly, illetve más magyar tisztek,
civiliek a román hadbíróság előtt* –

Az 1918 utáni erdélyi impériumváltás (és ezzel párhuzamosan jelentős Erdélyen túli magyar terület román megszállása) számos szakaszra oszlott. A térben és időben is elnyúló folyamat általános jellemzői időről időre, helyszínről helyszínre változtak. A román megszállók magatartását számos belső és külső körülmény befolyásolta. Folyamatos tárgyalásban álltak az antanttal a majdani határok felől, a megszerzendő területek tekintetében nem csak a háborúban vesztes Magyarországgal, de az első világháborúban szövetséges Szerbia vezetésével létrejött délszláv állammal is rivalizálniuk kellett.

Az eseményeknek elébe igyekvő – az antant mindenkori engedélyéhez képest folyamatosan túlterjeszkedő – magyarországi megszállás során is többféle arcukat mutatták. Általánosságban elmondható, hogy a várhatóan nekik jutó területen visszafogottabban nyúltak olyan eszközökhöz, melyeket később és jóval nyugatabbra Bandholtz tábornok civilizált hadviselő félhez méltatlannak minősített.¹ Felesleges volt a rablás-fosztogatás határát súroló, a csapatok szükségletein jóval túlmutató mértékű erőszakos rekvirálásokat lefolytatni, ott már általuk tudottan úgyis minden az övék volt. Kilépvé a még „ingó” területekre, majd tovább haladva azokra, melyek birtokát nem is remélhették, már más volt a helyzet. A MÁV² vagyona, vagy a budapesti javak ellen elkövetett visszaélések köztudottak. De az kevésbé, hogy települési szinten Győr volt az, ahonnan a főváros után a legtöbb értéket elvitték, elsősorban a helyi – országos szinten is fejlett – ipar eszközeit és termékeit elorozva. Persze ellenpéldák is akadtak, mint például Veszp-

-
- 1 Bandholtz, Harry Hill: *Napló nem diplomata módra. Román megszállás Magyarországon*. Budapest, 1993, Magyar Világ.
 - 2 Pl. Majdán János: *A román megszállás következményei a MÁV hálózatára*. Tudományos előadás, Székesfehérvár, 2019. október 17. Az előadás szerkesztett formája megjelenés alatt.

rém, amely úgy tűnik, meglehetősen kevés sérüléssel megúsza a román megszállás „kalandját”. Ez egyrészt annak volt köszönhető, hogy a megszállásra már amúgy sem sok minden maradt a városban, másrészt a közeli Horthy-főhadiszállás is óvatosságra inthette az itteni román erőket, a Nemzeti Hadsereg katonái meg is szalasztottak a város közelében egy román járőrt.³

Az állam, a jogi- és magánszemélyek javait ért sérelmeken túl természetesen az embereket is érték atrocitások. A megszálló hadsereg Erdélyben főleg az állami alkalmazottakat zaklatta, de előfordult civil személyek kínzása, megölése is. Ezek általában a román hadsereg elleni vélt vagy valós tevékenység, esetleg értéktárgyak (részben szintén csak feltételezett) elrejtése miatt estek meg.⁴ A legsúlyosabb, legtöbb áldozattal járó (és szerencsére ezekben a minőségeiben egyedi) atrocitás a köröstárkányi „fekete húsvét” volt.⁵

1919 végére a helyzet konszolidálódni látszott. A román megszállás augusztus második felében elérte legnagyobb kiterjedését, Győr és Veszprém is ellenőrzésük alatt állt. A Vörös Hadsereg már augusztus legelején kapitulált és a Dunántúlon még létező csoportjai sem a románok, hanem az ellenforradalmi erők ellen léptek fel.⁶ A legnagyobb románellenes erő, a Székely Hadosztály már áprilisban letette a fegyvert, tagjainak jó része Erdélyben, illetve a Regátban lett fogva tartva. A Horthy vezette Nemzeti Hadsereg a nagyobb összetűzéseket kerülte a románokkal, az olyan alegység szintű összecsordulések pedig, mint amiről fentebb szoltam, a politikai- és hadvezetés ingerküszöbét nem érte el. Lassan Párizsban is kezdtek kirajzolódni a majdani trianoni határok. Minden adott volt tehát ahhoz, hogy a román vezetés megnyugodjék, és a kezére bízott országrészben békés módszerekkel stabilizálja berendezkedését. Gyakorolja azt a nagyvonalú, közösségi és egyéni jogokat a legmesszemenőbbekig figyelembe

3 Nagy Szabolcs: A „klerikális reakció” egy fészke a kommün alatt. A Tanácsköztársaság Veszprémben. In Nagy Szabolcs (szerk.): *A vörös és a fehér uralom háttországa. 1919. vidéken.* Veszprém, 2013, Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára, 9–24., 18. o.

4 Gottfried Barna – Nagy Szabolcs: A Székely Hadosztály története. (2. bővített, javított kiadás.) Csíkszereda, 2018, Gutenberg, 194. o.

5 Gottfried–Nagy: i. m. 194–200. o.

6 Nagy Szabolcs: *Műli püspök temet.* Pápa, 2016, Jókai Mór Könyvtár, 150–160. o.

vevő nemzetiségi politikát, melynek hiányát a korábbi magyar állam szemére vetette.

Azonban nem ez történt. Először a magyar iskolákat vették el (államosították), majd elorozták a magyar egyházaktól a jórészt ezek fenntartására rendelt birtokaik döntő többségét.⁷ A magyar közigazgatást mindenütt átszervezték, igyekeztek hivatalnokait távozásra kényszeríteni. Ezt követően Erdély-szerte a magyarok ellen – különböző, a román állam elleni tevékenység miatt indított – perek zajlottak. Az alábbiakban pár példa segítségével ezt a folyamatot szeretném bemutatni. Adalékokkal szolgálok a legfontosabb kérdésekkel kapcsolatban: volt-e alapja az eljárásokban felhozott vádaknak, milyen jogi garanciákkal rendelkeztek ezekben a terheltek, összességében tehát igaz volt-e ezekkel kapcsolatban a magyar közvélemény felfogása, miszerint semmi másra nem szolgáltak, mint a korabeli erdélyi magyarság megfélemlítésére.

Az első per kiemelt szereplője – de nem fővádlottja – Csécsi Nagy Imre ezredes volt. Csécsi Nagy 1868-ban született Szatmáron. Gimnázium után a budapesti Ludovikát, majd a bécsi hadiiskolát is elvégezte. Csapatszolgálatra a lovas fegyvernemhez került, azt a magyar királyi 3. szegedi honvédhuszárezrednél kezdte, de az első világháborúban már a magyar királyi 2. debreceni honvédhuszárezred tisztjeként vett részt. Hamarosan parancsnoki beosztást nyert, előbb a 2. népfelkelő huszárezred parancsnoka lett, majd 1915-ben az 1. népfelkelő lovasdandaré. 1917-ben a pozsonyi katonai parancsnokság helyettes vezetőjévé nevezték ki. 1919. január 1-jén nyugdíjazták, az összeomlás idején Nagyváradon tartózkodott. Itt tartóztatták le 1919 végén a román hatóságok, hogy az első erdélyi „összeesküvés” per egyik fővádlottjává tegyék.⁸

A letartóztatások alapja egy konspirációs akció volt. A román hatóságok beépített emberei (a kor magyar sajtójának szóhasználatában: kémjei) körbejártak Nagyváradon, hogy a magyar Nemzeti Hadsereg céljára gyűjtsenek. Az adakozókat aztán letartóztatták, köztük

7 Benkő Samu: Az utolsó 70 év erdélyi magyar tudományossága. In *Magyar Tudomány*, 1993. 2. 222–231., 223. o.

8 Szentmiklóssy Géza (szerk.): *A magyar feltámadás lexikona*. Budapest, 1930, 512–513. o.

olyan prominens személyiségeket, mint gróf Széchényi Miklós váradi püspök, vagy Czifra Kálmán volt főispán. Mindez a városban óriási felháborodást keltett.⁹

Maga a per az előkészítő szakasz befejeztével, 1920. február 3-án kezdődött meg Kolozsváron, a hatodik hadtest hadbírósága előtt. Nemcsak erre, hanem a későbbiek során tárgyalt valamennyi perre igaz, hogy nem civil fórum előtt zajlott. A korabeli erdélyi (ugyanúgy ahogy a magyarországi) jogrendszer rendkívül kaotikus volt. A román állam felismerve, hogy az eltérő jogfejlődésű új területein nem lehet egy csapásra bevezetni a román jogrendet, átmeneti időt biztosított annak átvételére. Így a magyar jogszabályok többnyire még a '20-as évek elején is hatályosak voltak. Azonban a katonai megszállás időszakában a román hadijogot tekintették a területen érvényben lévőnek, ezért azt, és nem a magyar büntető perrendtartást alkalmazták a hatálya alá tartozó ügyekben. És az államellenes cselekmények ilyeneknek minősültek.

A vizsgálati időszakban néhányan – mint például a püspök és a volt főispán – tisztázódtak a gyanú alól. Így az elsőrendű vádlott Cserey Vilmos 51 éves, bardóczi születésű nyugalmazott alezredes, míg a másodrendű maga Csécsi Nagy lett. Vádlott-társaik: Szunyogh Albert 37 éves huszárőrnagy, Birtha Sándor 48 éves egykori alezredes, nagyváradi városi számvevő, Jankovich Tihamér 54 éves járásbíró, a város 43 éves alpolgármestere, dr. Lukács Ödön, egy Csapó Lóránt nevű ifjú, mindössze 22 éves főhadnagy és a 48 éves, dr. Örley György közjegyző. Mint a felsorolásból is látszik, vegyesen vádoltak katonai és civil személyeket. A katonák Csapó kivételével nyugalmazott állományban voltak, a civilek – bár fontos tisztségekkel bírtak – nem képviselték a közigazgatás és igazságszolgáltatás csúcsát.¹⁰

A terheltek köre egyébként valószínűleg azért is szűkült, mert az eljárás során a vád alapja is megváltozott. A perben az ügyész már nem adománygyűjtéssel, hanem egy konkrét, a román állam ellen irányuló összeesküvéssel vádolta a terhelteket, illetve Csapó főhadnagyot – aki a Horthy-hadsereg tisztje volt – kémkedéssel is. A vád szerint

9 *Kecskeméti Közlöny*, 1920. január 15., 3. o.

10 Mikes Imre: Erdély útja Nagymagyarországtól Nagyromániáig. In *Brassói Lapok*, 1930. augusztus 23., 5. o.

cselekedetük az erdélyi magyarság hadra fogható tagjainak egybeszervezésére irányult annak érdekében, hogy egy alkalmas pillanatban felkelést szítsanak, megkönnyítve ezáltal a magyar hadsereg erdélyi bevonulását. Végső soron tehát – még bőven Trianon előtt – az impériumváltást kívánták volna visszafordítani. A vád legfőbb bizonyítéka két irat volt, melyeket a védők (több közülük román nemzetiségű volt) a sziguranca komolytalan tákolmányainak tekintettek. Mint rámutattak, a levelek szövege sok helyütt értelmetlen, magyartalan volt, a bennük rejlő utasítások egy része pedig gyermekes, komolytalan. Ezen védekezést a román katonai ügyész élesen elutasította, a bíróság és a román igazságszolgáltatás elleni támadásként állította be. A védelem állítását alátámasztó tanúvallomásokat a tanúk és terheltek összejátszásának tulajdonította.

A terheltek azt egyébként maguk is egybehangzóan elismerték, hogy valóban volt közöttük valamiféle szervezkedés, azonban állításuk szerint az nem a román uralom, hanem a bolsevizmus ellen irányult. Mint mondták, elterjedt a városban, hogy a románok ki fognak onnan vonulni, és ebben az esetben féltő volt, hogy az ottani politikai helyzet miatt a munkásság magához ragadná a hatalmat.¹¹ A bíróság – elfogadva a vád állításait – sokkal szélesebb kontextusba helyezte az ügyet. Értékelése szerint Horthyék Erdély-szerzte hálózatot szerveztek a románok kiűzésére, mely hálózatnak csak az egyik eleme volt a váradi „sejt”. A másik fő „fészek” Temesvár volt, ahol ez idő tájt szintén egy komoly per zajlott, nagyon hasonló váddal, helyi magyarok ellen.¹²

A nagyváradi perben a vád a következőképpen írta le az eseményeket. A Horthy-hadseregtől érkezett Csapó főhadnagy vált Várad és Budapest összekötőjévé. A magyar főparancsnokság – Csapón keresztül – Cserey alezredest jelölte ki az akció vezetésére, a tényleges vezető Csécsi Nagy Imre ezredes volt. Szunyogh őrnagy afféle „vezérkari főnökként” az összeesküvés technikai irányítását kapta feladatául. Birtha Cserey és Csécsi Nagy letartóztatása után jutott vezető szerephez. Jankovich

11 Nagyváradi politikai helyzetéről l. Nagy Szabolcs: A tanácsköztársaság nagyváradi végnapjai. In *Új Nézőpont*, VI. 2019. 5–12. o.

12 Ennek eseményeivel nem foglalkozom, mivel azt részletesen ismerteti pl.: Borsi-Kálmán Béla: *Ifj. Niamessny Mihály és a temesvári Levente-per*. Budapest, 2010, Helikon.

Tihamér a konspirációs helyszínt biztosította, Lukács Ödön a siker esetén vette volna át a polgármesterséget, Örley György pedig kormánybiztos lett volna. A vádat három vádpont körül konkretizálták, „idegen megszálló sereg érdekében szőtt machináció a románok elleni támadás céljából, magyar katonai szervezet létesítése által”, „az ellenséggel történő összeköttetés létesítése annak előrenyomulása elősegítésének érdekében”, „az ország biztonságának veszélyeztetése Biharban megvalósítandó toborzási terv által”. Az első két vádlottat mindhárommal megvádolták, Szunyoghot az elsővel és a harmadikkal, Birthát az elsővel és másodikkal, Jankovichot és Lukácsot csak a harmadikkal, Örleyt a másodikkal és harmadikkal. Csapót a másodikkal és a csak őt érintő, magyar főhadiszállás számára történő kémkedéssel. A hadbíróság – rendkívül szokatlan módon – a tárgyalást az est bekövetkeztével nem függesztette fel, az ítélet másnap reggel született meg. Örley közjegyzőt 15 évnyi kényszermunkára, a többi hét vádlottat halálra ítélte.¹³ A terheltek természetesen fellebbeztek. Az ítélet nemzetközi felháborodást is keltett. A magyar fél megkérte a balkáni antantmisszió egyik tagját, az olasz Graziani tábornokot, hogy járjon közbe az elítéltek érdekében a román királynál. A lobbisikerrel járt, a nyomásnak köszönhetően a bukaresti legfőbb törvényszék elrendelte a halálos ítéletek ügyében az újrafelvételi eljárást.

A második pert 1920 júliusában tartották. A vád és a védekezés sem módosított álláspontján, ugyanazon tények mentén építették fel stratégiájukat. Azonban a védelem ismét rámutatott, hogy a vád bizonyítékai meglehetősen gyengék, azok legfeljebb az előkészítő szakaszba sorolható elméleti tevékenységekre vonatkoznak (tervezgetések, beszélgetések), de már olyan konkrét cselekményt sem tudtak felsorolni, mely a tevőleges előkészítéshez lett volna sorolható. Rámutattak arra is, hogy az első ítélet végrehajtása csak a románok elleni gyűlöletnek az erdélyi magyarság köreiből történő felszítására lenne alkalmas. Mindez arra volt elég, hogy a hét halálos ítélet helyett négy született, Lukács 11, Jankovich 5 évnyi szabadságvesztés büntetésben részesült, Birthát és Örleyt pedig felmentették.¹⁴

13 *Az Est*, 1920. február 20., 2–3.

14 *Friss Újság*, 1920. július 31., 3. o.

A terheltek természetesen ismét jogorvoslatért folyamodtak, aminek hatására a bukaresti legfőbb törvényszék szeptember 29-én ezt az ítéletet is megsemmisítette és új döntés meghozatala, az ártatlanság kimondása nélkül elrendelte, hogy az ügy többet nem bocsátható tárgyalásra. E lépés háttere, pláne jogalapja nem tisztázott. A legvalószínűbbnek az látszott, hogy a Román állam meghátrált a nemzetközi nyomás elől, nem kívánta magát kompromittálni. A terhelteket csak öt nappal az ítélet megsemmisítése után bocsátották szabadon. A kolozsvári magyarság részéről szimpátiatüntetetés kísérte az aktust, melyet katonai erővel kellett szétosztatni. Csécsiék Magyarországra történő távozását azzal a kikötéssel engedélyezték, hogy Románia területére többé nem térhetnek vissza.¹⁵

De kisebb jelentőségű ügyeket is tárgyalt ez időben a kolozsvári hadbíróóság. *„A román megszállás alatt levő magyar területen elkövetett hajmeresztő atrocitások. Ma két magyar városból érkezik román barbárság szomorú híre: Marosvásárhely az egyik, ahol Zernovián őrnagy, román állomásparancsnok és Mayer, a rendőrség főnöke összeesküvés vádjá miatt letartóztatta Dávid Dezső kereskedőt, Nagy Ferencet, a magyar nemzeti gárda volt kapitányát, Kosár Ferencet és Schüller Viktort, Dávid Dezső alkalmazottját. A románok azt a vádat emelték a letartóztatottak ellen, hogy a katolikus temetőben kézigránátot, géppuska muníciót és fegyvertől-tényeket ástak el. A letartóztatottak kijelentették, hogy a muníciót még a magyar nemzeti gárda működése idején ásták el. A románok azonban nem elégedtek meg ezzel a mentegetőzéssel, hanem még újabb letartóztatásokat eszközöltek.*

A másik város, ahonnan szomorú hírek érkeznek, Kolozsvár. A román hadbíróóság Gampe Lajos és Gábi Zsolt bűnügyét tárgyalta, akiket az ügyészség kémkedéssel vádolt. A bíróság mindkét vádlottat halálra ítélte. A hadbíróóság szorgalmasan folytatja munkáját: holnap újabb kémkedési perek tárgyalását kezdi meg, ezúttal Tachanel Bolesláv újságíró, továbbá

15 *Új Barázda*, 1920. november 3., 3. o. Csécsi Nagy Budapestre költözött, ahol altábornagyi kinevezést nyert, és a legfelsőbb honvédtörvényszék, valamint a főtiszti becsületügyi fellebbezési tanács elnöke lett. 1924-ben nyugalomba vonult. Három évig elnöke volt a HADRÓA-nak, és ezalatt sokat fáradozott a hadirokkantak érdekében. A Vaskoronarend II. osztályának, a Lipót-rend lovagkeresztjének, a Vaskorona-rend III. osztályának és több más háborús és békeidő kitüntetésnek tulajdonosa. Több előkelő társadalmi egyesület tagja. (Szentmiklóssy: i. m.)

Ferenczy Béla és társai kerülnek a vádlottak padjára, akiket az ügyészség szintén kémkedéssel vádol.

*A román jogtalanságok híre eljutott Párizsig is: a Távirati Iroda Neuillyből kelt szikratávirata jelenti ma délelőtt, hogy a magyar béke delegáció elnöke, gróf Apponyi Albert a Nagyváradon elítélt tisztek érdekében jegyzéket terjesztett a békekonferencia elé.*¹⁶

A fentiek közül különösen érdekes – már-már tragikomikus – az aradi származású, 19 éves hadapródjelölt, Gampe Lajos ügye. A zöldhatáron az anyjához átszökő Gampét Aradon vették őrizetbe és egy, a fogdában mellé helyezett agent provocateur segítségével kémkedés gyanújába keverték. A gyors tárgyaláson – annak ellenére, hogy védői bizonyították: az éretlen fiatalember henccegéből vállalt magára képtelen cselekményeket – halálra ítélték.¹⁷ Az ítéletet végül rajta sem hajtották végre. Még mintegy másfél évig raboskodott, míg egy fogolycsere-egyezménynek¹⁸ köszönhetően Magyarországra távozhattott. Ám a kitoloncolására várva, Nagyváradon szerelmes lett a fogda egyik gépírókisasszonyába és ezért hamarosan visszaszökött. Nagyon hamar elfogták, és letartóztatása közben öngyilkos lett.¹⁹

A következő nagyobb szabású bűnper 1920 szeptemberében zajlott Kolozsváron. Ennek két fővádlottja volt. Az egyik a Székely Hadosztály egykori parancsnoka, a hadosztály fegyverletétele után brassói fogságba került és ott tartóztatott Kratochvil Károly ezredes.²⁰ A másik Flohr János vezérőrnagy volt. Flohr Kisbéren született, a per idején 55 éves volt. A háború alatt szinte végig a m. kir. debreceni 2. huszárezredben szolgált, 1918 elején került át a m. kir. 28. népfelkelő gyalogdandár élére. Flohr a tekintetben különleges volt a terheltek között, hogy őt debreceni tartózkodási helyén tartóztatták le, tehát olyan területen, melyről a románok kevéssé remélhették, hogy a béketárgyalás nekik ítéli majd.

16 *Az Est*, 1920. február 22., 2. o.

17 Mikes Imre: i. m.

18 Akkoriban több ilyen létesült a román és a magyar fél között. Voltak meghatározott személyekre vonatkozóak és végül 1922 végén egy általános, minden politikai fogolyra vonatkozó is. Gampe még ez előtt, egy részleges amnesztiának köszönhetően szabadult. A magyar–román politikai fogolycsere akadályai. In *8 Órai Újság*, 1922. október 15., 4. o.

19 Gampe Lajos végzetes szerelme. In *Világ*, 1922. március 28., 7. o.

20 Gottfried–Nagy: i. m.

Ugyanez elmondható a harmadrendű vádlottról, Ányos Aladárról is, aki bár Veszprém vármegyei nemesi családból származott (ez a család adta a nemzetnek Ányos Pál szerzetes költőt is), de katonai szolgálata miatt Nyíregyháza vált tartózkodási helyévé. Bár – mivel a forradalmi viszonyok között nem kívánt tovább szolgálni – elfogatásának idején rendelkezési állományban volt, a várost nem hagyta el. A negyed- és ötödrendű vádlott dési volt, előbbit, Boross Gyulát ott is tartóztatták le, Kászonyi Zoltánt Kolozsváron találta meg a román rendőrhatalóság. Mindketten – szolgálaton kívüli – hivatásos tisztek voltak. A hatod-, és hetedrendű vádlottak erdélyi civilek voltak: Thurzó Béla tordai mérnök, illetve Péchy Pál szovátai kereskedő.²¹

A vádat Rădulescu ezredes képviselte. Ő egy rendkívül színes, költői képekkel tarkított vádbeszédet adott elő. *„Amint a nagyváradi összeesküvés perben beigazolást nyert, a magyar sovinizmus vészthozó szárnyait egész Erdély területére kiterjesztette. Az a gondolat, hogy a román csapatok kénytelenek lesznek a Tisza jobb partját kiüríteni, mindjobban elterjedt, ezzel egyidejűleg az, hogy ezen részleges visszavonulást felhasználván, Magyarország régi határa visszaállíttassék. Ezen sovén gondolat megvalósítása érdekében a Horthy nagyvezérkarnak szüksége volt egy szövetség megteremtésére és arra, hogy egyenetlenséget szítson úgy a civil lakosságban, mint az ifjú erdélyi hadseregben. Erre a célra megszerveztek egy, az egész Erdély területére kiterjedő hatalmas szervezetet, amely magába foglalja az összes ezen ügghöz hű elemeket, hogy fegyverrel vagy szóval hirdessék a boldogság ígétjét. Ezen eszmét hatalmas kémhálózat és a vármegyénként megszervezendő és a legjobb tisztek által vezetendő katonai egységek megszervezése által kellett megvalósítani, és a karhatalmi egységek feladata lett volna, hogy a román hadsereget hátra támadják akkor, amikor Horthy vezérlete alatt a hadsereg szembetámadott volna. Nagyon természetes volt, hogy a román megszállás alatti, de a demarkációs vonalon túli területek legyenek kiválasztva, azért tevékeny központtá Debrecen lett kiválasztva, amely egyidejűleg Nagyváradal és Temesvárral Flohr tábornok vezetése alatt állott. Annak dacára, hogy a nagyvezérkar utasításainak csak egy része találtatott meg, mégis a tények vizsgálatából kitűnik, ugyanaz az eszme: a régi független Magyarország ezeréves határainak visszaállítása.*

21 MNL VeML, XIV. 10. Kratochvil Károly altábornagy iratai. Kratochvil perének iratai.

A szervezkedés feladata: 1. Keresztény elemek összegyűjtése, akik a régi hadsereg tagjai voltak, hogy az új nemzeti hadsereg kereteibe lépjenek. 2. Irredenta előkészítése, a területi integritás és az országnak az idegen járom alól való felszabadítása érdekében. Bizonyára nem hiányozhattak a sorozásra, szervezésre, felfegyverzésre, kiképzésre stb. vonatkozó részleges titkos utasítások sem. Ezen szervezkedés egyik vezetője, jobban mondván mozgató lelke Siménfalvy Tihamér őrnagy²² a Székely Hadosztály volt vezérkari főnöke, mely hadosztály a románok ellen harcolt Zilah és Nyíregyháza között, s amelynek utolsó parancsnoka Kratochvil ezredes volt. Siménfalvy őrnagy, aki a Brassóba internált²³ hadosztály vezérkarától megszökött, szándékosan, ismerve a hadosztály tisztjeit, kiválasztja minden egyes megyéből a legalkalmasabbakat, akiket katonai egységek megszervezésével bíz meg. Ő ismeri azokat a helyeket is, ahol el volt rejtve a volt hadosztály pénze, lőszerre és fegyverei. Katonák és ügynökök ezen egész szervezetének kellett volna a szent napon az elkeseredés zászlaját Erdélyre felemelni, hogy segítségére legyen a Horthy hadserege működésének, hogy újból kétségbeesést és bánatot hozzanak, amelyet mindnyájan ismerünk, az áldott és román vér által bőségesen áztatott tájakra. De ez az örökös csillag, mely most is örökös ezen igazságszerető ország felett, gondoskodik arról, hogy be ne teljesedjék a terv, és hogy az önző kezdeményezők reményei, mint a homok e szélől hajtva, füstbe menjenek.²⁴

Mint a fentiekből látható, a vád még a váradi (és temesvári) szervezkedők ellen felhozottaknál is súlyosabb volt, hiszen egyrészt azok irányítását is Kratochviléknak tulajdonította, másrészt nem lokális, hanem egész Erdélyre kiterjedő mozgalom irányítását kívánta a vádlottakra bizonyítani. Az „összeesküvést” két, 1920 januárjában a megszállt területen elfogott állítólagos magyar főhadnagy vallomásának köszönhetően fedezték fel. Papp Tibor (a perben tanúként nem

22 Siménfalvy a brassói fogságból megszökött, majd a Nemzeti Hadsereg elhárításánál kapott vezető szerepet. Sajnos, nagyon érdekes, kémfilmben illő személyisége, korabeli tevékenysége, mely sok esemény háttérét megvilágíthatná, még nincs feldolgozva.

23 A Székely Hadosztály fegyverletélteli egyezményében valóban internálásról egyeztek meg a felek, ez azonban csak egy kijelölt helyen való (erdélyi honosok esetében a lakhelyen) való tartózkodást, és a hatóságoknál történő rendszeres bejelentkezést vont volna magával. Ehhez képest mind a tiszti-, mind a legénységi állományt fogságba vetették, előbbieket Brassóban tartották fogva.

24 MNL VeML, XIV. 10. *Kratochvil Károly altábornagy iratai. Kratochvil perének iratai.*

szerepelt) és Tamássy Tibor (öt a vádirat Bálint Tódor néven is említi) kihallgatásukkor magukat magyar kémeknek vallották, és utazásuk céljaként az erdélyi megbízottaknak (a vádlottaknak) eljuttatandó üzenetek kézbesítését jelölték meg. Vallomásukban egy rendkívül zavaros történetet adtak elő. Állításuk szerint az ő feladatuk volt Debrecenben, Nyíregyházán, Berettyóújfalun, Nagyváradon, Tordán és Kolozsváron az ezeken a helyeken már szerveződő „fehér gárdáról” információt szerezni. Ezen túl megbízatást kaptak Garbai Sándor megölésére (ő a Tanácsköztársaság bukása után Kolozsvárra szökött és innen emigrált 1920 júniusában a kiadatásától félve). El kellett hozniuk Kászonyi századostól egy 20-25 millió Koronáról szóló nyugtát, melyet az Flohrnak állított ki a korábban tőle átvett összeg ellenében. Ez valószínűleg az úgynevezett „Székely Alap” Debrecenben maradt részét jelentette volna, amit Thuróczy István, kalandos lelkületű MÁV-tisztviselő előbb a románok elől Debrecenben elrejtett, majd Kratochvil utasítására Kolozsvárra vitt.²⁵ A „sejtek” vezetőinek – Debrecenben Flohr tábornok, Nagyváradon Birhta alezredes, Kolozsváron Kászonyi, Tordán Thurzó Béla, Désen Boross százados, Besztercén Arz Gusztáv, Zilahon Zeitler Ödön kapitány, Nyíregyházán Ányos alezredes – „kinevezési okmányait” is ők szállították, melyek egy részét sikerült is náluk lefoglalni.

A vallomások hatására a román 20. hadosztály és a Tisza-csoport azonnal letartóztatásokat rendelt el, az ügyész megállapítása szerint kissé korán. Flohr esetében megállapították, hogy öt a január 5-6 közötti éjszakán felkereste egy magyar kém, bizonyos Zupka főhadnagy, aki titkos iratokat vitt neki. Az ezredes titkos helyre beszélt meg a kémekkel találkozókat, és mivel időközben megneszelte közelgő letartóztatását, elrejtőzött. Végül családja letartóztatásának hatására adta fel magát.

Kratochvilt ugyanezen időben tartóztatták le Brassóban. Ő Tamássy információi szerint Gross Márton és Hautzinger Gusztáv (ő később Jány vezetőknévvél játszott történelmünkben fontos szerepet) százados vezérkari tisztek segítségével Brassóban „fehér gárdát” szervezett. Erre

25 A Székely Alapról és annak korabeli sorsáról bővebben l. Gottfried Barna: Kurucok és internáltak (Székelyek a vörös és a nemzeti hadseregben, illetve román fogságban, 1919–1920). In *Székelyföld*, 2008. január, 355–380. o.

egy házkutatás során megtalált jegyzék volt a bizonyíték, melyben valaki megjelölte a Székely Hadosztály internált tisztjei közül a politikailag megbízhatatlanokat.

Az ügyész Boross Gyula dési letartóztatását a legsikeresebbek közé sorolta. Ez a következőképpen történt. *„Valóban Isán hadnagy ügyességének köszönhető, február hó 4-én, hogy Boross Gyula századost letartóztatta és Hatfaludy Ernő főhadnagy segítségével kiderült, hogy a vádlottnak egy kinevezési okmánya volt és hogy felszólította Hatfaludyt, hogy a szervezkedésbe lépjen be. Boross kijelentette, hogy beszélt Halmyval, a volt táblai elnökkel. Elkéretvén a kinevezési okmány Boross Gyulától, azt állította, hogy az átvételtől számított ötödnapra a tűzbe dobta. Boross százados február 7-én kijelenti, hogy az okmány megvan és azt átadja. Hazamegy, a klozetba lép, melynek plafonjáról egy festett deszkát lefeszít, előveszi a vászonra írt okmányt és átadja. Ezen okmány azonos a Tamássy Tibornál találttal, amiért is valódisága iránt nincsen semmi kétség. Ami pedig a Bodonköz utca 7. szám, Ebei Károlynál történt összejöveteleket illeti, ezek sem voltak táncórák, hanem a szervezkedés megvalósítása a magyar hadsereg volt tisztjei és altisztjei segítségével.”*

Nem mindenhol volt azonban „klozetből” előkerített papírokkal szerencséje a román hatóságoknak. Kászonyi Zoltán századost például – bár Tamássy a szervezkedés pénztárosaként jelölte meg – annak ellenére tartóztatták le Kolozsvárott, hogy semmi kézzel fogható bizonyíték nem állt rendelkezésre vele kapcsolatban. A hatóságok Tamássy egyetlen állítását sem tudták igazolni, és Kászonyi sem vallott be semmit az ellene felhozott vádak közül.

Tordán kissé más volt a helyzet. Itt Thurzó Béla tartalékos főhadnagyot (civilben építész mérnök volt) a katonai szervezkedés, gróf Bethlen Sándor Torda-Aranyos vármegye korábbi főispánját a városi elit, Sinka Sándort és Fülöp Sándort pedig a helyi munkásság megszervezésével vádolták. Minderre összesen két besúgótól származó információ áll rendelkezésükre „bizonyítékként”, illetve Thurzó kapuereszében találtak egy elrejtett, zárzat nélküli Mannlichert²⁶, 151 töltényt, 2 szuronyt szíjjal és egy szuronytokot.

26 Az első világháborúban ez volt a Monarchia haderejének legelterjedtebb lőfegyvere, hadipuskája.

Hasonlóan „erős” bizonyítékok álltak rendelkezésre Ányossal kapcsolatban is. A Nyíregyházán lezajlott házkutatás során semmit sem találtak, „*de midőn február 15-én autón Debrecenből Nagyváradra szállították [Ányost – a szerző], a Papp Tibor fülébe súgta a jelszót »Csepelről bucka«, ami a létező szervezkedés és az abban való részvétel világos bizonyítéka.*” Az informátorok szerint az állomáson vagonok voltak fegyverrel megrakva, a hatóságok „természetesen” ezeket sem találták...

Mindezeket a „tényeket” így próbálta koherens egésszé tákolni az ügyész: „*A fent felsorolt tényekből, amelyek a maguk rendjén egy rendszert alkotnak, mely nem egyéb, mint eleme annak a komplexumnak, ami a magyarok kormányzati politikai doktrínája. Ha megengedjük, amit ők állítanak, hogy a fehér gárda szervezése a kommunizmus ellen és a mi hadseregünk békés visszavonulása esetére történt, miért nem cselekedtek tisztességesen, nyíltan és miért tették titokban, a magyar parancsnoksággal összeköttetésben, ami bűnösségük legvilágosabb bizonyítéka, amit letagadni lehetetlen, különösen vászonra írt, ruha vagy kabát bélésébe írt kinevezések és utasítások, amelyek titokzatos módon lettek kézbesítve, nem szolgálhatnak egyebet, mint az általunk jelzett célt.*”²⁷

A vád alapja tehát semmi más nem volt, mint két személy, nagyobb részt Tamássy Tibor, kisebb részt Péchy Pál – maga is terhelt a perben – vallomása. Ehhez kerestek még egy-egy terhelt esetében kiegészítésül tanúkat. Péchy szavahihetősége erősen kérdőjeles volt. Védője – a román nemzetiségű Statescu Angelu – véleménye szerint teljesen beszámíthatatlan volt. Örökölt betegségben szenvedett, a per idején közvetlen hozzátartozói közül egy testvére és egy unokaöccse is az örültek házában volt, apja és nagyapja korábban ott is hunyt el. A bajt tetézendő még alkoholizmussal küzdött (sikertelenül), álmatlanságban szenvedett, képzelgések gyötörték. Ez utóbbiakat nem is tudta a valóságtól megkülönböztetni. Katonai szolgálata alatt tünetei hangsúlyosabbakká váltak, üldözési mánia is kialakult nála, illetve nagyzo-lási hóbort. Mindezek alapján Péchy inkább Rejtő Jenő könyveibe kívánczó figurának tűnik, semmint egy ilyen súlyos vád miatt zajló per koronatanújának.

27 MNL VeML, XIV. 10. Kratochvil Károly altábornagy iratai. Kratochvil perének iratai.

Tamással ilyen „rendszerszintű”, nyilvánvaló problémák nem voltak. Szerepe azonban annyira ellentmondásos volt, hogy az mindenképpen megingatta a szavahihetőségébe vetett hitet. Dr. Román Valér²⁸ ügyvéd – aki korábban a nagyváradiak védelmében is fontos szerepet töltött be – erre a körülményre a tanúhoz intézett kérdéseivel élesen rá is mutatott. Mint Tamásy elmondta, 1916-ban önkéntes őrmesterként lett rokkant, majd a forradalmak idején ismét aktív szolgálatot vállalt és a Nemzeti Hadsereg hadnagya lett. Vallomása szerint önként jelentkezett egy, a Tiszánál őrködő román egységnél, és kérte, hogy vigyék a 20. hadosztályhoz. Arra a kérdésre, hogy mi vezette a nemzete elleni fellépésre, megtagadta a választ. Az ügyész eközben folyamatosan igyekezett a tanúvallomást és a tanúhoz intézett kérdéseket megakasztani, mondván, hogy a tanú személyes körülményei nem tartoznak a vádhoz. Román Valér azonban ragaszkodott a kérdés tisztázáshoz, ezért indítványozta, hogy Tamásy meghallgatását zárt ülés keretében folytassák. A bíró az indítványnak helyt adott.

Sajnos, a zárt ülés jegyzőkönyvét, vagy annak leiratát kutatásaim során nem kaptam kézhez. Egyéb adatokból azonban valószínűsíthető, hogy tettének magyarázata az, hogy Tamásy román kém volt. Neve – gyanús körülmények között – már másutt is felbukkant. 1919 júniusának közepén Szegedről indulva átszökött a vörösök vonalán és a Vörös Hadsereg akkori, gödöllői főhadiszállására ment. Itt rövid ismerkedés, helyzetfelmérés után követelni kezdte a Vörös Hadsereg pontos hadrendjét és a részletes vázlatát. (A bomlófélben lévő hadsereg nemzeti érzelmű vezetői közül néhányan már keresték Horthyékkal a kapcsolatot, amit a későbbi vezérkari főnök, ekkor a vezérkari osztály vezetője, Julier Ferenc nem is tiltott meg számukra.) Mikor nem kapta meg, fenyegetőzni kezdett, majd távozott. Mire pár nap múlva visszatért, Lorx Viktor ezredes igazolta, ezért kérései teljesültek.²⁹ Így a dokumentumok eljutottak Szegedre, de nem kizárt, hogy az antanthoz,

28 A magyar lapok évtizedekkel később is következetesen így írták nevét, annak ellenére, hogy minden bizonnyal román nemzetiségű volt és e körülményt (bár elsősorban az óromániai származású személyek esetében) a névhasználat során figyelembe szokták venni.

29 Dr. Somogyi Zoltán: A június 24-iki ellenforradalom és a ludovikások. Budapest, 1920, Pátria, 34–35. o.

esetleg a románokhoz is. Ahogy a téma kutatója, Fogarassy László megjegyzi, Tamássy Debrecenben közismert volt, mint román agent provocateur.³⁰

Mindez nem jelentett sok jót a vád számára. A többi tanúvallomás ugyanis szinte kivétel nélkül a vádlottak védekezését támasztotta alá. Az egy, félig-meddig kivételt Hatfaludy Ernő dési földbirtokos jelentette, aki elmondta, hogy Boross százados arról győzködte, jó lenne valamilyen szervezetet létesíteni arra az esetre, ha a román csapatok kivonulnak. Boross felhatalmazásáról azonban ő sem tudott.

Thurzó édesapja azt vallotta, azért írta alá a jegyzőkönyvet, miszerint a házukban fellelt fegyver a fiáé, mert ő nyelvismeret hiányában nem tudta azt elolvasni és a román nyomozók annak tartalmáról valótlant állítottak. Thurzó testvére sem tudott arról, hogy bátyja bármiféle szervezkedés részese lett volna. Az ellene valló informátorról a védelem következő tanúja – Endes Mariska – azt vallotta, hogy régóta esküdött: korábbi sérelmeit megbosszulja Thurzón.

Kratochvilnak gyerekkori iskolatársa, egy Schmidt nevű brassói keramitgyáros igazolt alibit, aki megengedte, hogy az a gyárában dolgozzon.³¹ Ezen időszak alatt elmondása alapján Kratochvil a gyárában senkivel nem érintkezett. A védőbeszédék közül Kratochvil védőjéé, dr. Opreaé volt a legrészletesebb. Felidézte, hogy az ezredest már nagyon hamar letartóztatták és Erdélyben ide-oda hurcolták. Volt fogságban Nagyváradon, Szamosújváron, Kolozsváron, de semmit nem tudtak rábizonyítani. (Azt a védő nem említette, hogy „utaztatásának” volt egyfajta pszichológiai hadviselés jellege is. Váradon az alatta szolgáló hadapródok iskolájában, Szamosújváron Rózsa Sándor egykori cellájában, Kolozsváron pedig a hadosztálya megalakulásának színhelyén, a Fellegvárban tartották fogva.) A védő végre egy konkrét jogszabály-helyet is említett beszédében, védecére többek között a román katonai büntetőtörvénykönyv 53. §-ában meghatározott bűncselekményt akarták rábizonyítani, mely azt mondta: ha valaki alattomos

30 Fogarassy László: A Magyarországi Tanácsköztársaság katonai összeomlása. In *Történelmi Szemle*, 1981. 1., 20–50., 22. o.

31 Kratochvilék brassói fogsága több időszakra osztható. A fegyverletétel után a brassói Fellegvárban a tisztek többségét szigorú őrizetben tartották. Majd ez időnként enyhült, szabadon kijárhattak a városba. Kratochvil házasságot is ez idő alatt kötött, igaz konspirációs tevékenység segítségével.

úton, hamis szándékkal az állami érdek ellen tör, katonai műveleteket meghíúsítani akar, büntetendő. Ilyen cselekményt nyilvánvalóan nem lehetett rábizonyítani, amiatt meg, hogy esetleg Budapesten valaki(k) őt szemelték ki egy szervezet élére, ő, mint passzív alany, nem büntethető. Mindennek hatására a 3. tárgyalási napon a bíróság nem tehetett mást, mint hogy meghozta döntését. Mivel a vád egyetlen meg nem döntött bizonyítéka a Boross százados „klozetjából” előkerült „kinevezés” maradt, Borosst öt évnyi kényszermunkára ítélték. A többi vádlottat kénytelen-kelletlen felmentették.³² Kratochvil és a többi tényleges tiszt az ítélet után Magyarországra távozott.

De az „országos méretű összeesküvés” megbukott teóriája nem zárta le Erdélyben a hasonló vádakkal indított politikai perek korszakát. Még két évvel később, 1922 júliusában is születtek ilyen ítéletek. Július 22-én a kolozsvári *Ellenzék* az „új nagyváradi per” előző napon történt lezárásáról adott hírt. Az ítéletet a Kratochvilék ellen még a vádat képviselő Rădulescu ezredes hadbíró hirdette ki. E szerint távollétében ítélte a hadbírószakaszt Kotz Friedrich szakaszvezetőt, Frank Józsefet és Römiger Istvánt szökés és kémkedés miatt 10 évi, Utz Imrét, Kádár Istvánt kémkedés miatt 5 évi kényszermunkára. Felmentették a jelenlévő Lehoczky Rudolf volt belényesi postafőnököt, Pintér Remus és Keresztes Lajos hivatalnokot. Sós József szökés címén 4 hónap, Köhler Károly és Schnell Henrik szintén szökés miatt 6 hónapos szabadságvesztés büntetésben részesült. Rössler Walter sikkasztás miatt 4 hónapot kapott. A Tarsch János szakaszvezető ellen emelt vádat megsemmisítette ugyan a hadbírószakaszt, de békében elkövetett kémkedés miatt vád alá helyezte.³³ Ez az ügy egyébként nagyon szövevényes volt. A főtárgyaláskor már közel egy éve megindult az eljárás. Az ügyről szóló tudósításokat olvasva, az kísértetiesen emlékeztetett a Kratochvil perre, a vádak jórészt azon alapultak, hogy valakinek az állítása szerint valaki beszélt valakivel...³⁴ Természetesen az agent provocateurs sem hiányozhattak. Közben az amnesztiarendelet miatt számos terhelt mentesült, érdekes módon Lehoczky is, akinek ügyében később mégis

32 *Ellenzék*, 1920. szeptember 30., 1-2. o.

33 *Ellenzék*, 1922. július 6., 5. o.

34 *Ellenzék*, 1922. július 6., 5. o.

döntött a bíróság.³⁵ Lehoczky egyébként önmagában is érdekes figura volt, Nagyvárad volt polgármesterének, Rimler Károlynak az özvegyével élt együtt, mivel felesége az özvegy fogadott leánya volt. Rimler Károlyné 1926-ban öngyilkosság következtében hunyt el, mivel vejét sikkasztás miatt letartóztatták.³⁶

A perekre tehát általánosságban jellemző volt, hogy bár nagyon súlyos ítéletek születtek, azokból végül keveset hajtottak végre. Ezen körülményben minden bizonnyal a nagymértékű nemzetközi felháborodás is szerepet játszott. A terheltek által elszenvedett sérelmek viszont így is tetemesek voltak, sokukat évekig tartották nagyon sanyarú körülmények között fogva, és felmentésük után sem nagyon igyekeztek biztosítani a magyar területre történő távozás lehetőségét. De hogyan értékeljük a perek alapjait? Kijelenthető-e, hogy azok minden esetben teljes mértékben koncepciók jellegűek voltak, csupán a román fél paranoiája hozta őket létre? A kérdés megvilágításához szükségünk van némi büntetőjog elméletre. A terhelt felmentésének lehetséges okai között meg kell különböztetnünk a bűncselekmény-, illetve a bizonyítottság hiányát. Az első esetben a per során bebizonyosodik, hogy a terhelt nem követte el a terhére rótt bűncselekményt, köznyelven: ártatlan. A második esetben ez nem tudható, annyi történt csupán, hogy a rendelkezésre álló bizonyítékok nem voltak elégségesek ahhoz, hogy bebizonyítható legyen a vád állítása. Ettől még a terhelt elkövethette a bűncselekményt, csak a hatóságoknak azt nem sikerült bebizonyítani (természetesen ez nem jelenti azt, hogy mindenképpen el is követte).

A nagyon részletesen feldolgozott temesvári per ezt a különbséget szépen szemlélteti is. Temesváron elsősorban azok a diákok – az úgynevezett Leventeszövetség tagjai – szövetkeztek, akik már a forradalom alatt létrehozták a helyi baloldali mozgalmat felügyelni kívánó diákorséget. A román megszállás alatti szervezkedésnek is az a hír jelentette alapját, miszerint a várost hamarosan kiürítik a románok. Ebben a helyzetben érthetően nem a románok ellen kellett készülni, hanem a gazdátlanná vált város felügyeletének átvételére. Azonban ahogy Váradon, úgy Temesváron is jelen voltak az eseményeknél a

35 *Ellenzék*, 1922. június 21., 4. o.

36 *Az Est*, 1926. október 7., 7. o.

Horthy köreiből érkezett fiatal tiszték, akik feltűnése joggal ébreszthetett gyanakvást a románokban. Azt azonban, hogy az ő szerepük mire terjedt ki, mire tudták rávenni a temesváriakat, nem volt bebizonyítható.³⁷

Valószínű, hogy Kratochvilék sem voltak teljesen ártatlanok. Egy Thuróczy István nevű MÁV-alkalmazott e zűrzavaros időkben szinte James Bondként működött. A forradalom alatt Pogány József, a katonatanácsnak a Székely Hadosztállyal ellenséges viszonyt ápoló vezetője ellen tervezett – megghiúsult – merényletet. Majd, ha lehet, még magasabbra tört, 1922-ben már I. Ferdinánd román királyt szemelte ki célpontul. Mint a történelmet ismerők sejtethetik, ezúttal sem járt sikerrel. A két merénylet között viszont – mint a Gottfried Barna által feldolgozott, a veszprémi Kratochvil hagyatékban őrzött memoárjából kiderül és a Székely Alappal kapcsolatban már utaltam rá – ő volt a szegedieket a megszállt területeken maradt tisztekkel összekötő személyek egyike. 1919 augusztusától látta el ezen feladatot, és elmondása szerint a megbeszélések során őszre pontosan az a gondolat fogalmazódott meg a szervezőkben, amellyel a román hatóságok a fenti perek terheltjeit vádolták: a Nemzeti Hadsereg megerősödése után támadást indítanak a románok ellen, az offenzívával egy időben pedig a Székelyföldön felkelést robbantanak ki. Úgy emlékezett, az erdélyi parancsnokság Kratochvil Károly ezredesből és volt vezérkari tisztjeiből állt volna, és az egész ügynek csak Kratochvilék letartóztatása vetett véget.³⁸ Hogy ez is csak az ez időben és e tájon oly gyakran feltűnő színes fantáziájú kalandorok egyikének fantazmagóriája volt-e, azt nem tudhatjuk. Unus testis, nullus testis. Amíg nem bukkan fel új forrás e tekintetben, távolságtartással kell kezelnünk a Thuróczy által leírtakat. De hogy egy másik idevágó közhelyet is idézzek: nem zörög a haraszt...

37 Jakabffy Elemér – Páll György: *A bánági magyarság húsz éve Romániában (1918–1938)*. Budapest, 1939, Studium, 107–114. o.

38 Gottfried Barna: Thuróczy István és a román király elleni merényletterv. In *Székelyföld*, 2010. július, 79–101. o.

Orbán Zsolt

„VÉGE A KOMÉDIÁNAK”¹ –
IMPÉRIUMVÁLTÁS CSÍKSZEREDÁBAN
(1918–1920)

Az első világháborút követő székelyföldi és tágabb értelemben erdélyi impériumváltás, vagy más szóval államhatalom-váltás kérdésével az elmúlt néhány évtizedben több erdélyi és magyarországi történész is foglalkozott.² A lábjegyzetben felsorakoztatott írások vagy általánosabban foglalkoznak az impériumváltással, vagy egy vármegye vagy város esetét mutatják be, főként a közigazgatási rendszerváltás lépéseire fókuszálva. Jelen írás arra tesz kísérletet, hogy a háború utáni első évek csíkszeredai helyzetét vegye górcső alá.

Amint ismeretes, Csíkszereda Székelyföld azon részén fekszik, amelyet leginkább érintett az 1916-os román támadás.³ Az 1916.

- 1 Ez volt a címe annak a négyfelvonásos drámai, „érdekesítő előadásnak”, amelyet Csíkszeredában 1919. január 26-án vittek színre. *Csíki Lapok*, 1919. január 26., 3. o.
- 2 A teljesség igénye nélkül csupán néhány reprezentatív írást említek meg: Bárdi Nándor: Impériumváltás Székelyudvarhelyen 1918–1920. In *Aetas*, 1993/3., 76–120. o.; Bárdi Nándor: Impériumváltás, 1918–1920. In Bárdi Nándor – Pál Judit (szerk.): *Székelyföld története III.* Székelyudvarhely, 2016, MTA BTK – EME – HRM, 395–421. o.; Fodor János: Impériumváltás Marosvásárhelyen. In *Múltunk*, 2016/2. 148–186. o.; Gidó Csaba: Udvarhely megye közigazgatás-története impériumváltástól impériumváltásig (1918–1940). In *Areopolisz XIV.*, 2015, 225–277. o.; Gidó Csaba: Udvarhely megye 1916–1920. In Orbán Zsolt (szerk.): *Székelyföld és a Nagy Háború. Tanulmánykötet az első világháború centenáriuma alkalmából.* Csíkszereda, 2018, Csíkszereda Kiadóhivatal, 304–325. o.; László Márton: Maros–Maros/Torda megye közigazgatása 1919–1938 között. In *Areopolisz XIV.*, 2015, 195–224. o.; László Márton: Maros–Maros/Torda megye közigazgatása 1919–1938 között. In Orbán Zsolt (szerk.): *i. m.*, 345–362. o.; Nagy Botond: Háromszék közigazgatása 1918–1940 között. In *Areopolisz XIV.*, 2015, 159–194. o.; Nagy Botond: Közigazgatás Háromszéken 1900–1930. In Orbán Zsolt (szerk.): *i. m.* 251–303. o.; Raffay Ernő: *Erdély 1918–1919-ben.* Budapest, 1987, Magvető; Romsics Ignác: *Erdély elvesztése 1918–1947.* Budapest, 2018, Helikon; Szabó Csongor: Csík megye közigazgatása, 1918–1940 (I). In *Magyar Kisebbség*, 2014/3–4. 209–231. o.; Szabó Csongor: Impériumváltás és a közigazgatási átmenet évei Csík megyében (1918–1926). In Orbán Zsolt (szerk.): *i. m.* 363–388. o.
- 3 Bővebben Csíkszereda háborús éveiről: Daczó Katalin – Bács Béla János: Katonavilág Csíkszeredában. In *Székelyföld*, 2012. december. 68–111. o.; Daczó Katalin „Vezényszó nélkül is haptákba állt a század...” Emlékképek a Nagy Háborúból. Csíkszereda, 2015, Hargita Népe Kiadó; Orbán Zsolt: Csíkszereda esete a Nagy Háborúval. In Orbán Zsolt (szerk.): *i. m.*, 120–161.; Pál-Antal Sándor: A csíkiak viszontagságai 1916-ban. In úo: *A Székelyföld és városai.* Marosvásárhely. 2003, Mentor, 198–222. o.

augusztusi támadás következtében Csíkszereda – ahogyan Csík vármegye is nagyobb részt – kiürült, a lakosság elmenekült.⁴ Mivel az osztrák–magyar–német ellentámadás gyorsan visszaszorította a román csapatokat, a menekülők kisebb része már az 1916. év végéig hazatérhetett, azonban a hadszíntér közelsége miatt a magyar hadvezetés nem támogatta a tömeges visszatelepedést, ez csak az 1917-es év tavaszától vette kezdetét. Csíkszereda háborús éveinek történetéhez még hozzátartozik az a tény is, hogy a visszavonulni kényszerülő román sereg felgyújtotta a várost, jelentős károkat okozva ezzel.

A hazatelepedés, a folyamatos újjáépítés, a háborús körülmények közötti „normális” élet újraindulása optimizmussal töltötte el a *Csíki Lapok* szerkesztőjét, amikor az 1917. május 9-i számban a következőket írta: „Ma még sejteni is alig lehet, hogy mikor ér véget a világháború, azt azonban mindenki érzi, hogy bevégződésével új korszak indul meg a nemzetek életében. A pusztítás munkáját minden téren az újjáépítésé váltja majd fel, hatalmas lendület ragadja magával közéletünket és nem áll meg azon a fokon, ahol a háború kitörése előtt voltunk, hanem a fejlődés magasabb köreibe szárnyal velünk.”⁵

Ugyanakkor, az 1916-os román támadásból okulva, és látva a Besszarábiába bevonuló román seregeket, többször felmerült az erdélyi határ megerősítése, „hiszen itt van szemünk láttára a legújabb perfidia; Románia kétségbeesett helyzetében is hű eddigi gondolkodásához. Amikor nagyratörő ábrándjai meghiúsultak, amikor ellenség tapodja országának szinte háromnegyed részét – akkor újból rablóhadjáratra indul egy szövetségese ellen, a szorult Oroszország ellen fordul Besszarábia meghódításáért. Lehet-e várni, hogy Románia hiú ábrándjaiból valaha kigyógyul?”⁶

Az 1918-as év nyara és ősze jelentős változásokat hozott az európai fronton: az amerikai hadsereggel megerősödött antanthatalmak sike-

4 A menekülésről bővebben: Buczkó József: „Szállást adtunk hűséges magyar véreinknek”. *Székely menekültek Hajdúnánáson 1916–1918*. Hajdúnánás, 2011.; Kocsis Lajos: „A kenyerünk felét örömet odaadjuk, a lakásunkat is szívesen megosztjuk...”. Csík vármegyei menekültek a Hajdúságban 1916–1918-ban. In Orbán Zsolt (szerk.): *i. m.* 179–217. o.; Pataki Szabolcs: Csík és népe az 1916-os román támadást követően. In Orbán Zsolt (szerk.): *i. m.* 162–178. o.

5 *Csíki Lapok*, 1917. május 9., 1. o.

6 Dr. Nagy Jenő: Erdély határainak megerősítése. In *Csíki Lapok*, 1918. február 27., 1. o.

reket érték el a nyugati fronton, ugyanakkor a Balkánon előbb Bulgária, majd az Oszmán Birodalom kényszerült fegyverszünetre, végül októberben a kettős monarchia is bomlásnak indult. A *Csiki Lapok* október 26-án megjelent számában aggodalmaskodó írásban mutatta be az elmúlt napok történéseit: Tisza István elismerte a háború elvesztését, a kormány lemondott, megalakult a Magyar Nemzeti Tanács. Ugyanakkor vészharangot kongatott és kijelölte a következő időszak elsőszámú prioritását, a fegyverszünet megkötését.⁷ Ugyanazon a napon tartott közgyűlést Csík vármegye törvényhatósága, ahol Vákár P. Arthúr a *Csík vármegye* című politikai lap főszerkesztője és néhány társa indítványt nyújtottak be, amelyben Magyarország függetlenségének mihamarabbi megteremtését, az ország határainak biztonságossá tételét hangsúlyozták. Az indítványozó a közgyűlés általános lelkesedése és tetszésnyilvánítása mellett mondta el, hogy „a magyar állami függetlenség és az öncélú Magyarország” megvalósult, valamint: „elérkezett az idő, amikor a magyar nemcsak győz, de végre nyer is!”⁸

Egy héttel később – az őszirózsás forradalom és a Károlyi-kormány megalakulása után – már a magyar függetlenség megteremtése volt a vezérmondat. Dr. Daradics Félix ügyvéd, a *Csiki Lapok* felelős szerkesztője gyújtó hangon adta elő, hogy mindenhol a polgári hatóságok szabadulnak meg az osztrák jelképektől, „melyek az országon kívül, külföldi népek előtt eltakarták a magyar államot”, majd felelősségre vonta a vármegye alispánját, Fejér Sándort, hogy „egy tiszta magyar lakosságú vármegyében” a függetlenség proklamálása után is engedi, hogy „a magyar állam épületére még most is fekete-sárga lobogót tűzzenek ki s német nyelven adják tudomásunkra a világeseményeket.”⁹

Egy nappal később, november 3-án a padovai Villa Giustiban az Osztrák–Magyar Monarchia és Olaszország képviselői aláírták a fegyverszüneti megállapodást. Még nem lehetett sejteni, hogy a sérelmezett osztrák szimbólumokat hamarosan nem magyar, hanem román jelképek váltják fel.

7 Nehéz napok. In *Csiki Lapok*, 1918. október 26., 1. o.

8 Törvényhatósági közgyűlés. In *Csiki Lapok*, 1918. október 26., 1. o.

9 A magyar függetlenség megteremtése. In *Csiki Lapok*, 1918. november 2., 1. o.

„Egy bús sejtelem – / Fel-felsír bennem, / Űzd el a rémet / Édes Istenem. / Vak éjszakában / Gonosz álom tán: / A sátán kacag! / Erdély van kockán.”¹⁰ – írta a helyi lapban gyakran közlő költő. A fenti versrészlet is jól mutatja, hogy a helyiek szívét a szűkebb haza sorsa iránti aggodalom töltötte el. November első fele a lázas szervezés időszaka volt. Az országszerte megalakuló nemzeti tanácsok mintájára november 7-én alakult meg Csíkvármegye Nemzeti Tanácsa¹¹ id. Pál Gábor tanár, a csíksomlyói Római Katolikus Gimnázium volt igazgatója elnökletével. Még a megalakulás napján felhívást intézett a vármegye lakosságához, amelyben üdvözölte az „újjáéledő Phónix”-et, a szabad, független Magyarországot és kijelentette, hogy nem felforgató eszmék terjesztésére, hanem a rend és közbiztonság fenntartása érdekében alakult meg, mandátuma pedig addig tart, amíg az új országgyűlés össze nem ül.¹²

Elkezdődött a nemzetőrségek megszervezése, a vármegye községeiben szerre alakultak meg a személy- és vagyonbiztonság megvédését célzó alakulatok.¹³ A nemzetőrségek megalakulása mellett számos hír volt arról, hogy a vármegye területéről hazavonuló csapatok kincstári tárgyakat hagytak hátra, fegyvereket, konyhai felszereléseket, ruházatot, ezeket esetenként a helyi lakosság hordta szét.¹⁴

Az első román csapatok megjelenése a vármegye területén november 12-re tehető, azonban a Tölgyesi-szorosban megjelent mintegy 30 fős járőrseget azonnal vissza is rendelték Románia területére, tudjuk meg Csíkvármegye Nemzeti Tanácsának a csíki csendőrparancsnoksághoz intézett leveléből.¹⁵ Érdeemes megemlíteni, hogy mindez a november 13-án Belgrádban az antant és a magyar kormány megbízottjai által

10 Székely Albertné: Erdély. In *Csíki Lapok*, 1918. október. 26., 2. o.

11 Román Nemzeti Levéltár Hargita Megyei Hivatala (a továbbiakban RNL HMH) F. 318. Csík Megyei Nemzeti Tanács, 169. o.

12 Uo.

13 Példaként álljon itt az 1918. november 10-én alakult Csíkpálfalva község nemzetőrsege tagjainak esküje: „Én [Név] esküszöm a mindenható és mindentudó Istenre, hogy Magyarországhoz és Csíkpálfalva községhez minden körülmények között hű leszek, egyesek és összesség jogos érdekeit minden tehetséggel megvédem. A nemzeti, illetve népkormány rendeleteit megtartom és másokkal is megtartom. Nemzetőri kötelességemet mindig hűen, pontosan és lelkiismeretesen teljesítem. Isten engem úgy segítjen.” RNL HMH F. 318. 44.

14 A Csík Megyei Nemzeti Tanács iratanyagában több ilyen jelentést is találunk. RNL HMH F. 318.

15 RNL HMH F. 318. 34.

kötött katonai egyezmény aláírása előtt történt. A belgrádi egyezmény kimondta a szövetségesek megszállási és rekvirálási jogát Magyarországon egyes területeire – a mi esetünkben a román csapatok a Maros vonaláig nyomulhattak előre –, de ugyanakkor arról is rendelkezett, hogy a megszálló csapatok nem avatkozhatnak bele a magyar állam belső igazgatásába, ami, amint látni fogjuk, nem így történt. Nem szabad azt sem figyelmen kívül hagynunk, hogy ugyanezekben a napokban, november 13–14-én zajlottak Aradon a Jászi Oszkár nemzetiségi ügyekkel megbízott miniszter vezette magyar küldöttség és a Román Nemzeti Tanács képviselői közötti sikertelen tárgyalások Erdély jövőjéről. Ezen a tárgyaláson jelentette ki Iuliu Maniu, hogy a románok teljes elszakadást akarnak.¹⁶

Úgy érezvén, hogy a belgrádi egyezmény révén legitimitást nyertek Erdély katonai megszállására, a román csapatok november közepétől folyamatosan vették birtokukba Csík vármegye településeit is.¹⁷ A vármegye székhelyére, Csíkszeredába november 26-án érkeztek meg. Ezen eseménydús napokat a következőképpen örökítette meg dr. Pál Gábor¹⁸ ügyvéd édesapjának, id. Pál Gábornak szentelt életrajzában:

„Október 31-én kitört a forradalom országunkban. Második menekülés esetére édesanyám összeírta az elviendő vagy földbe elásandó tárgyakat.

November 26-án Gyimesen át román csapat vonult be Csíkszeredába. A megyeház ablakából néztük édesapámmal. Ő azt mondta nekem akkor: »Fiam, Erdély elveszett.« Néhány nap múlva a fegyvereket a polgári lakosság beszolgáltatni volt köteles, majd újabb román csapatok érkezése után botozások következtek, melyeket elfogott polgári lakosokon hajtottak végre.

16 A belgrádi konvencióról és az aradi tárgyalásokról bővebben l. Romsics Ignác: *Erdély elvesztése 1918–1940*. Budapest, 2018, Helikon, 107–124. o.

17 Bővebben l. Fráter Olivér: Erdély, mint hadszíntér 1916–1922-ben. In *Studia Caroliensia*, 2003/1–2., 76–94. o.

18 Pál Gábor (Csíkvárdotfalva, 1883 – Csíksomlyó, 1968) ügyvéd, publicista, politikus, a két világháború közötti romániai magyar közélet meghatározó szereplője. 1928–1931 között az Országos Magyar Párt szenátora, majd 1931–1937 között képviselője a román országgyűlésben. Tevékenysége a kisebbségi sérelmek – elsősorban a Csíki Magánjavak ügyének – Népszövetség elé juttatása volt. A második bécsi döntés után egyike volt a magyar országgyűlésbe behívott észak-erdélyi képviselőknek.

A megyeház ablakaiban a laktanyából idegörlő jajgatások voltak hallhatók. A járműveket katonai járőrök motozták. Vonaton utazni katonai igazolványok nélkül nem lehetett. A vasúti teheráru-forgalom megbénult. A megyében a forradalomig a katonaság felélte az élelmiszereket. A forradalom után a papírpénz vásárlóereje nagyot esett, a drágaság folyton nőtt. Csíkmegye békeidőben is gabona- és lisztbehozatalra szorult, most még inkább, mert 2 éven át sok szántóföld műveletlen maradt. Élelmiszereket pénzért nem, hanem csereáruért lehetett kapni, úgyszintén tűzifát is. A menekülés idején sok sertést a katonaság felhasznált, a lakosok által elhajtott sok szarvasmarhát távoli vidékeken takarmányhiány miatt el kellett adni. Ezek miatt a hús, zsír, szalonna nagyon drága lett. Édesatyám nyugdíját sem kapta sokáig. 6000 koronás életbiztosítása is a pénzérték esésével és a román pénzre átváltással nagyot csökkent.”¹⁹

Amint ismeretes, 1918. december 1-jén került sor a gyulafehérvári román nemzetgyűlésre, ahol az 1228 küldött elfogadta a gyulafehérvári nyilatkozatot, amely kimondta Erdély egyesülését a Román Királysággal. Másnap Iuliu Maniu elnökletével létrejött Erdély, Bánság és Partium kormányzótanácsa, egy 15 tagú testület, amely közel másfél éven keresztül irányította Erdély közigazgatását, azaz lebonyolította az államhatalom-váltás lépéseit.

A háború utáni első napokban a leszerelés, a nemzetőrségek megalakulása, a közbiztonsági kérdések és a „spanyol járvány” mellett az egyik legnagyobb kihívást a közéletmezés problémájának megoldása jelentette. „December közepén a magyar polgári hivatalok még működtek, s dr. Györgypál Domokos főispán engem, mint megyei tiszti főügyész-helyettest Szebenbe küldött a román kormányzótanácshoz, hogy Csíkmegye részére gabona-behozatali engedélyt szerezzek.” – írta dr. Pál Gábor.²⁰ Ezen megbízatásról, amelyen Domokos Sándor, vármegyei árvaszéki ülnök, közéletmezési előadóval közösen vettek részt, levélben számoltak be a kormánybiztosnak. Leírták, hogy a vármegye megszállás alatt fennakadt közéletmezéséről mentek tárgyalni a román kormányzótanáccsal, ezért december 15-én Nagyszebenben

19 RNL HMH F. 12. Pál Gábor iratai. 7. dosszié. Id. Pál Gábor életrajza, írta ifj. Dr. Pál Gábor 1961 júliusában. 49–50. o.

20 Uo. 50.

jártak, ahol a közéletmezési ügyosztály vezetőjével, Romulus Boilával egyeztettek a helyzetről. Bemutatták neki, hogy a szállítások megszűntek és a megye nem kapta meg két havi élelmiszerszükségletét, ugyanakkor hamarosan teljesen világítóanyag nélkül marad, ami a rend felbomlását okozhatja. Hozzátették, hogy a megszálló csapatok megnehezítik a közlekedést, ezért élelmet nem lehet vásárolni. Boilă elmondta, hogy a román nemzetgyűlés által követelt 26 megye megszállásának befejezése után a normális élet és a rendszeres közlekedés kezdetét veszi, addig intézkedéseket fog tenni a helyzet javítására. Beszéltek Iuliu Maniuval is a kérdéstről. Felhívták a figyelmét arra, hogy a megszálló csapatok mindenütt a csendőrséget, pénzügyőrséget és nemzetőrséget lefegyverezték, ezért sok községben a vagyon- és életbiztonság oltalmazva nincsen. Kérték a csendőrőrsök visszaállítását és Veress Lajos, letartóztatott tölgyesi főszolgabíró szabadon bocsátását. Ezeket Maniu megígérte. Megbízásuk volt arra nézve is, hogy a kolozsvári főkormánybiztosságnál jelentkezzenek, de nem teljesíthették, mert Pál Gábor úti poggyászát ellopták, Domokos Sándor pedig megbetegedett és kénytelen volt Szebenben maradni.²¹

A küldöttség beszámolója jól tükrözi a kettős hatalmi helyzetet, amely a román megszállás következtében kezdett kialakulni Csík vármegyében is: egyrészt egyelőre helyükön maradtak a magyar közigazgatás képviselői, másrészt már tudomásul kellett venni a nagyszebeni kormányzótanácsot, mint Erdély de facto kormányát. Ugyanakkor, mivel a kormányzótanácsnak nem voltak még kinevezett emberei a döntően székely többségű vármegyében, a megszálló katonai egységek parancsnokai a térség mindennapjait érintő rendeleteket adták ki. Ilyen parancs például az, amely elrendelte, hogy a vármegye területén tilos szeszestalt kimérni vendéglőkben és üzletekben, este 9 órakor zárni kell a vendéglőket és kocsmákat, valamint az, hogy csak a katonai parancsnokság által kiállított igazolványokkal lehet járni az utcán este 9 óra után.²²

21 RNL HMH F. 7. Csík vármegye iratai. Iktatott iratok. Nagyon fontos iratok 1919–1936. 5774/1918.

22 *Csíki Lapok*, 1919. január 12. 3.

A katonai megszállást követően csak 1919. január 12-én jelenhetett meg újra Csíkszereda egyetlen lapja, a *Csíki Lapok*, igaz, hogy már a katonai parancsnokság által cenzúrázott változatban. Ennek ellenére az 1919. év első lapszámában dr. Élthes Gyula *Új esztendő* című írásában drámai képekben festette le a jelent: „Magyarország testét túlnyomó részben azok a nemzetek csapatai szállották meg, melyek az ország területére igényt tartanak – saját impériumuk alatt. [...] Helyzetünk hasonló egy halálraítélthez, ki már látja az akasztófát, de még mindig remél, hátha az utolsó pillanatban megkegyelmeznek neki. Befelé a kép még szomorúbb. A magyar impérium rongy lett.”²³

A román hadsereg már decemberben átlépte a belgrádi katonai egyezményben rögzített demarkációs vonalat, azaz a Maros folyót, karácsonykor már Kolozsvár is megszállás alá került, és az előnyomulás folytatódott északi és nyugati irányba, anélkül, hogy a román csapatok bárhol is jelentősebb ellenállásba ütköztek volna.²⁴ 1919 januárjától elkezdődött a román közigazgatás kiépítése, azaz prefektusok kinevezése a kormányzótanács által a vármegyei főispáni hivatal élére. Az első körben a teljes Székelyföld, így Csík vármegye is kimaradt, részben annak is köszönhetően, hogy nem volt jelentős a román tisztviselők száma, akiket e tisztségbe juttatni lehetett volna. Román polgári hatóságok hiányában a csíkszeredai katonai parancsnokság vezetője, Stroe Belloiu ezredes, valamint Ioan G. Aramă százados, helyi állomásparancsnok a *Csíki Lapok*ban arra hívták fel a közönség figyelmét, hogy rendeleteket csak a nagyszebeni Román Nemzeti Tanács vagy a szintén nagyszebeni Román Katonai Parancsnokság bocsájthat ki.²⁵ A két katonai parancsnok egy Páll aláírással érkezett sürgönyre reagálva tartotta fontosnak a pontosítást.²⁶

23 Uo. 1. o.

24 Kivételt képez 1919 január–április között a Székely Hadosztály ténykedése. Bővebben: Gottfried Barna – Nagy Szabolcs: *A Székely Hadosztály története*. Csíkszereda, 2018, Gutenberg Kiadó.

25 *Csíki Lapok*, 1919. január 26., 3.

26 Minden bizonnyal Udvarhely vármegye helyettes alispánjának, Paál Árpádnak a Székely Köztársaság kikiáltásával kapcsolatos tervéről volt szó. Ezzel kapcsolatosan lásd Bárdi Nándor: Paál Árpád Székely Köztársaság terve 1919-ből. In *Magyar Kisebbség*. 2003/2–3., 115–119. o.

A román megszállócsapatok érkezése után Csík vármegye közigazgatási bizottságának első rendkívüli ülésére 1919. január 30-án került sor. Az ülésen részt vett Ioan G. Aramă százados is, aki tolmácsa segítségével jegyzeteket készített az ülésről.²⁷

Néhány nappal később Mihai Dobreanu gyergyószentmiklósi ügyvédet kinevezték a vármegye közlélemezési biztosává,²⁸ ez a mozzanat tekinthető a román polgári közigazgatás Csík vármegyei átvétele első lépésének.²⁹

A *Csíki Lapok* beszámolt arról, hogy a Coolidge Bizottság³⁰ egyik tagja, Charles Moorfield Storey³¹ Budapestről erdélyi körúton volt, melynek során Csíkszeredát is felkereste február 16-án. A vármegye és a város előljárói fogadták, Antal Áron a csíkszeredai főgimnázium történelemtanára a székelyek múltjáról, Szekeres József plébános a székelység helyzetéről tartottak előadást. A tudósítás megjegyezte, hogy nagyon ízlett neki és titkáranak a kürtöskalács és a „Küküllőmenti karcos”. Úgy érezték, hogy Storey tájékozott és tárgyilagos, így jegyzetei értékes anyagot fognak képezni a békekonferenciára.³²

Miközben egy amerikai diplomata látogatása reménnyel tölthette el a csíki előljáróságokat, párhuzamosan zajlott a román impérium kiterjesztése, ezúttal a Székelyföldre is. A nagyszabeni kormányzótanács több ilyen irányú rendeletet is adott ki, amelyek értelmében „az összes tanítóknak, tanároknak, bírácoknak, ügyészeknek, ügyvédeknek és közjegyzőknek, tehát most már valamennyi közalkalmazottnak esküt

27 *Csíki Lapok*, 1919. február 2., 1. o.

28 *Csíki Lapok*, 1919. február 9., 1. o.

29 Szabó Csongor: Csík megye közigazgatása, 1918–1940 (I). In *Magyar Kisebbség*. 2014/3–4., 214. o.

30 Archibald Cary Coolidge (1866–1928) egyetemi tanár a Harvardon, és diplomata. Diplomataként a háborút megelőzően szolgált Oroszországban, Franciaországban és Ausztriában is. 1918-ban előbb az oroszországi helyzetről készített helyszíni jelentést, majd 1919-ben a róla elnevezett küldöttséget vezette Bécsben. Feladata Ausztria–Magyarország és a környező államok politikai helyzetének megfigyelése volt és ezek alapján ajánlások továbbítása a békekonferencia amerikai résztvevői számára.

31 Charles Moorfield Storey (1889–1980) a Harvardon végzett jogot 1915-ben, majd az Egyesült Államok igazságügyi minisztériumában dolgozott. A háború alatt hadifoglyokkal foglalkozó bizottságban működött, mint az amerikai békedelegáció politikai hírszerzésének vezetője és mint az Amerikai Egyesült Államok Osztrák–Magyar Monarchia Bizottságának attaséja, budapesti székhellyel.

32 Amerikai bizottság Csíkszeredán. Storey amerikai diplomata útja. In *Csíki Lapok*, 1919. február 23., 1. o.

kell tennie a román államra, mert ellenkező esetben állásukról lemondottaknak tekintetnek és elvesztik minden igényüket.”³³

Mialatt Csíkszereda népét leginkább a közélelmezési és a város újjáépítését övező gondok gyötörték, ugyanakkor bizakodtak a wilsoni elvek győzelmében, a hatalomváltás első jelentős lépése zajlott le 1919 áprilisában. Április 22-én délután 4 órára hivatalába kérték Györgypál Domokos kormánybiztos, ahol Valer Neamțiu alezredes, Udvarhely vármegye prefektusa és Csík vármegye ideiglenesen kinevezett prefektusa fogadta, és közölte vele, hogy adja át hivatalát. Innentől a forгатókönyv mondhatni klasszikus, hiszen sok esetben fog még Erdély-szerte megisméltódni: a kormánybiztos nem ismerte el a prefektus kinevezésének törvényességét, így hivatala átadását megtagadta; válaszként a kinevezett prefektus fegyveres erőszak alkalmazását helyezte kilátásba, erre Györgypál elhagyta hivatalát.³⁴ Néhány nap alatt hasonló történet játszódott le Fejér Sándor alispán, Szász Lajos főjegyző, Eröss József tiszteletbeli főjegyző, Márton László gyergyószentmiklósi és Sándor Gyula felcsiki főszolgabírók esetében is.³⁵ Csíkszereda város átvételére is történt egy első kísérlet, a román katonai parancsnokság nevében Ionescu főhadnagy és Mărcănescu hadnagy fegyveresek élén jelentek meg a városházán. Ujfalusi Jenő polgármester, Márton László főjegyző és Dávid István városi végrehajtó engedve az erőszaknak, elhagyták hivatalukat. A katonatisztek ezen eljárása állítólag csak a prefektus szóbeli rendeletére történt, így néhány nappal később Neamțiu prefektus arra hivatkozva, hogy ezen eljárás a beleegyezése nélkül történt, visszaadta Ujfalusi polgármesternek a város kulcsait.³⁶ Azonban a vármegye átvétele végleges lett, ugyanis május 2-án délelőtt 11 órakor a vármegyei tisztviselők elhagyták hivatalukat, ezeket dr. Aurel Olteanu alprefektus azonnal birtokba is vette – tehát a vármegyeközpontban a magyar közigazgatás megszűnt és helyette román közigazgatás vette kezdetét.³⁷

Csíkszereda város második, ezúttal sikeres átvételére július 3-án került sor. Megelőzőleg, 1919. június 30-án új prefektus került a

33 *Csíki Lapok*, 1919. március 9., 2. o.

34 *Csíki Lapok*, 1919. április 26., 1. o.

35 Uo.

36 *Csíki Lapok*, 1919. május 4., 1. o.

37 Uo.

vármegye élére, Gheorghe Dubleşiu vajdahunyadi ügyvéd személyében, az ideiglenes prefektus, Valer Neamţiu maradt Udvarhely vármegye prefektusa.³⁸ Július 3-án az újonnan kinevezett csíkszeredai polgármester, Vasile Bărbier görögkeleti lelkész, felcsíki román főszolgabíró jelent meg a városházán Aurel Olteanu alprefektus jelenlétében, hogy átvegye a hivatalt Márton László helyettes polgármestertől. Jelen voltak még Frank Miklós műszaki tanácsos, Albert István helyettes számvevő, dr. Hajnód Gábor tisztiorvos – mindannyian megtagadták a hűségeskü letételét, és kijelentették, hogy csak a fegyveres erőszaknak engedve adják át hivatalukat, illetve az utóbbi három kijelentette, hogy folytatják tevékenységüket leváltásukig.³⁹ Amint láthattuk, a város átvételénél nem volt jelen Ujfalusi Jenő polgármester,⁴⁰ de néhány nappal később a szabadságon lévő polgármester és dr. Gál József városi tiszti ügyész megjelentek Olteanu alprefektusnál és óvást emeltek a városi autonómia megsértése ellen. Utóbbi kérte a hűségeskü letételét, de ezt a magyar tisztviselők megtagadták, ugyanakkor a kilátásba helyezett karhatalomnak engedtek és elhagyták hivatalukat.⁴¹

A közigazgatási alkalmazottak létbizonytalanságáról így írt Pál Gábor: „Semmit nem tudtunk ezen évben s még a következő év nyarán túl is arról, hogy mit terveznek Erdély sorsáról a győztes hatalmak. A román kormányzótanács a magyar tisztviselőktől hűségesküt követelt, amit nem tehettek a békeszerződés létrejöttéig, s emiatt állásukból nyugdíj nélkül eltávolítottak. A súlyos nélkülözésekbe jutott családok sorsa szüleimet nagy fájdalommal töltötte el.”⁴²

Az év első felében történt a tanügy átvétele is. Pál Gábor visszaemlékezéseiben így örököltette meg: „1919. év május havában a Consiliul Dirigent Csík megye élére mint prefectet, Neamţiu Valeriu-t nevezte ki, aki az osztrák–magyar közös hadseregben hadbíró-örnagy volt. Ő

38 *Csiki Lapok*, 1919. július 6., 1. o.

39 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban MNL OL) R 314–34–2.

40 Ujfalusi Jenő volt csíkszeredai polgármester Magyarországra repatriált, az ottani kormány a belügyminisztériumban közélélmzési kormánybiztosnak nevezte ki és Hatvanba rendelte. In *Székhely Nép*, 1920. június 14., 2. o.

41 *Csiki Lapok*, 1919. július 13., 2. o.

42 RNL HMH F. 12. Pál Gábor iratai. 7. dosszié. Id. Pál Gábor életrajza, írta ifj. Dr. Pál Gábor 1961 júliusában. 51. o.

a megye központi közigazgatási tisztviselőit eskütételre szólította fel. Kohányi Gyula tanfelügyelő, 8 gyermek apja, a prefectnek kijelentette, hogy nem tehet esküt a békekötés előtt. Őt a prefect maga kilökdöste a hivatali szobájából úgy, hogy földre zuhant. [...] Eskütételre felszólítás nem teljesítése miatt elbocsátásra jutott a megyei tanfelügyelőség személyzete is, mely hivatal új vezetője Comaniciu Nicolae tanító lett. [...]

Június hónapban Comaniciu tanfelügyelő a tanítókhöz intézett felszólítást: nyolc napon belül esküre jelentkezzenek vagy állásukról lemondotaknak tekintetnek. A tanítók túlnyomó része nem jelentkezett.⁴³

1919. július 28-án sor került az államhatalom-váltás következő lépésére, miután nem voltak hajlandóak esküt tenni, Olteanu alprefektus átvette a csíkszeredai törvényszéket, járásbírósgot, államügyészséget. A tisztviselők kivétel nélkül eltávoztak – adta hírül a helyi lap, csak a fogház őrsége maradt szolgálati helyén.⁴⁴ Napokon belül Gheorghe Dubleşiu prefektus az ügyvédek is eskütételre szólította fel, de ők sem vállalták ugyancsak régi esküjük alól való feloldás hiányára hivatkozva.⁴⁵

1919 szeptemberében „nagy megdöbbenést okozott” az a hír, miszerint a kormányzótanács tárgyalás alá vette a vármegye székhelyének átköltöztetését Csíkszeredából Gyergyószentmiklósrá.⁴⁶ A későbbiekben kiderült, hogy a hír nem volt teljesen alaptalan. 1919-ből nem, de a következő évből már ismerünk erre vonatkozó konkrét javaslatot. Románia tervezte a közigazgatás reformját – amely végül az 1925. június 14-én elfogadott törvénnyel valósult meg –, ezért a belügyminisztérium kikérte a megyék élén álló prefektusok véleményét az egyes megyék kikerekítését illetően. Alexandru Vasu aradi ügyvéd, aki 1920 áprilisában vette át első ízben a csíki prefektusi tisztséget, az 1920-as év végén küldte el válaszáat a belügyminisztériumnak. Több változást javasolt a tárcavezetőnek,⁴⁷ ezek között szerepelt a megyeszékhely

43 Pál Gábor: *Emlékeimből (1918–1939)*. Kézirat, György Béla kéziratos hagyatéka. Jakabffy Elemér Alapítvány Kortörténeti Gyűjtemény, Kolozsvár, 16–18. o.

44 *Csíki Lapok*, 1919. augusztus 3., 2. o.

45 *Csíki Lapok*, 1919. augusztus 17., 2. o.

46 *Csíki Lapok*, 1919. szeptember 14., 1. o.

47 Többek között kérte a megye kikerekítését a Tatros-völgyén Gyimesbükttől egészen Kománfalváig, Gyergyótölgyestől a Kis-Beszterce és a Beszterce-folyók völgyén Békásig, valamint Salamás községtől a Maros-völgyén egészen Ratosnyáig.

Gyergyószentmiklós városába költöztetése. Az indoklásban megemlítette, hogy az új székhely a megye központjában található, 12 000 lakosa van Csíkszereda 3500 lakosához képest és hogy nagyon gazdag a közel 40 000 holdra rúgó erdőbirtokainak köszönhetően.⁴⁸ Ugyanakkor a csíkszépvízi járás székhelyét a névadó községből Gyimesbükbe tervezte áttenni, valamint a maroshévízi járás főszolgabírója alá csatolni Salamás és Galócás községeket. Az indoklásból hamar kiderül a lényeg: „a román nemzeti érdek figyelembe vétele [...], így lehetne biztosítani a román többséget a székelyekkel szemben, amire vitathatatlanul szükség van arra az esetre, ha önrendelkezést élveznek a megyék, amely önrendelkezés katasztrofális lehet a székelyek közé keveredett románok számára.”⁴⁹ A prefektus azt is leírta, hogy amint járt-kelt községről községre, megfigyelte, hogy 4-5 eset kivételével mindenhol „10-15, máshol 50-60, de akár 100 család is van, amelyek ugyan már egy hangot sem beszélnek a nyelvünkéből, büszkén jelentik ki, hogy ők románok, egy-két öreg itt-ott még tud románul és elmondja, hogy az őseik mind beszélték a román nyelvet.” Ezt követően Vitos Mózes kötetére⁵⁰ hivatkozva, statisztikai adatokkal próbálta adatszolgáltatni az elmagyarosítási folyamatot, melyek alapján kérte „az elveszett testvérek megváltását”, másként „ezek a románok nyakukba vehetik a világot a székelyek fenyegetései miatt, akik abban reménykednek, hogy autonómiát kapva magyar közigazgatást is kapnak.”⁵¹ Hozzátette, hogy „az egész megyében nem találni olyan székelyt, aki azt mondaná, hogy a román közigazgatás megsértette nemzeti vagy egyházi érdekeit”, ennek ellenére ők folytatják a románok elmagyarosítását, és azzal is megtoldta, hogy a székelyek kérésére már amúgy is megtörtént a megye kikerekítése a bukaresti békében.⁵² Végül a vármegye székhelye Csíkszeredában maradt, de 1925-ben Csík megye egyes községeit Neamț és Maros megyéhez csatolták.

48 RNL HMH F. 7. Csík vármegye iratai. Iktatott iratok. Nagyon fontos iratok 1919-1936. 1996/1920.

49 Uo.

50 Vitos Mózes (szerk.): *Csíkmegyei füzetek. Adatok Csíkmegye leírásához és történetéhez*, Csík-Szereda, 1894.

51 RNL HMH F. 7. Csík vármegye iratai. Iktatott iratok. Nagyon fontos iratok 1919-1936. 1996/1920.

52 A Románia és Németország meg az Osztrák-Magyar Monarchia között 1918. május 7-én aláírt békeszerződésre utalt, amelynek értelmében Magyarország területeket kapott a Keleti-Kárpátok menti sávban.

1919. október 5-én *Visszautasított meghívó* címmel közölt cikket a címdoldalon a *Csiki Lapok*. A meghívás alatt az előbb Nagyszebenben, majd Kolozsváron *Új Világ* cím alatt megjelenő újság körül csoportosult erdélyi magyarok pártalakítási kezdeményezését kell érteni. Maurer Béla, Hunyad megyei földbirtokos, banktisztviselő, újságíró és Lengyel Béla, aradi ügyvéd, újságíró 1919 áprilisában indították útjára az említett nagyszebeni lapot, majd az év őszén felhívást intéztek az erdélyi magyarság több vezető közéleti személyiségéhez, hogy hagyják el a politikai passzivitást és vegyenek részt a román politikai életben, elsőként az 1919 novemberében esedékes országgyűlési választásokon. Az Erdélyben maradt magyar vezetők azonban a passzivitás mellett döntöttek, részben a román állam ténykedése – mint például a tárgyalat eskütétel kötelezése –, részben pedig a Budapestről érkező útmutatások – meg kell várni a békekonferencia kimenetelét – miatt. Az *Új Világ* az 1918-as gyulafehérvári döntés jogosságáról, a háború előtti magyar – főként nemzetiségi – politika elhibázottságáról, a magyarok és románok egymásrautaltságáról, az együttműködés szükségességéről szóló írásai után nem lehet meglepődni azon, hogy az erdélyi magyar vezetők körében nem örvendett népszerűségnek a kezdeményezés, így az említett meghívást nagyon kevesen fogadták el,⁵³ Csíkból senki.⁵⁴ Néhány nap múlva kiderültek a különböző csíki választókerületekben induló jelöltek nevei is, a csíkszeredaiban Aurel Esca, a karcfalviban Emil Precup, a tölgyesiben Octavian Tăslăuanu,⁵⁵ a gyergyószentmiklósiban Maurer Béla indultak képviselőkné. A november 2-án megejtett választásokat így értékelte a helyi lap: „A magyarság nem vett részt a választásokon, mindenütt távol tartotta magát. A kerüle-

53 Az erdélyi Román Nemzeti Párt által és a Kormányzótanács által is támogatott csoporthoz néhányan csatlakoztak, mint báró Daniel Lajos, Fáy József, gróf Nesselrode Károly, Ugron Ákos. Részt is vettek a novemberi választásokon, ahol főként székelyföldi kerületekből összesen 8 képviselőt és 4 szenátort sikerült bejuttatni a román országgyűlésbe, igaz választás nélkül, egyedüli jelöltként. A „választás” után megalakították az Egyesült Székely Nemzeti és Magyar Demokrata Pártot, amely csupán a következő, 1920. május-júniusában megtartott választásokig maradt életben. Az egész kérdésre bővebben lásd Tóth Szilárd: *Hogyan jött létre az Egyesült Székely Nemzeti és Magyar Demokrata Párt?* In Benkő Levente – Demeter László (szerk.): *Adalékok Székelyföld történetéhez. Tanulmányok Egyed Ákos 90. születésnapja tiszteletére*. Sepsiszentgyörgy – Barót, 2019, Háromszék Vármegye Kiadó – Tortoma Könyvkiadó, 470–492., o.

54 *Visszautasított meghívó*. *Csiki Lapok*, 1919. október 5., 1. o.

55 Román képviselőválasztások. *Csiki Lapok*, 1919. október 26., 1. o.

tekben román jelöltek léptek fel, kiket ellenjelöltek hiányában csaknem mindenütt egyhangúlag választottak meg.”⁵⁶ A Csík megyei szenátorok Ioan Moșoi, a csíkszeredai kerületből, és Vasile Urzičă lettek.⁵⁷

Az államhatalom-váltás nemcsak a nagypolitikában és a közigazgatás vezetésében volt érezhető. 1919 októberében a csíkszeredai állami elemi iskola épületében megnyitotta kapuit az egytanerős román tannyelvű iskola is,⁵⁸ novemberben a helyi román katonai parancsnokság kötelezte a csíkszeredai iparosokat és kereskedőket, hogy üzleteiket a hónap 10-ig „elsősorban román feliratokkal lássák el.”⁵⁹ A térhódítással párhuzamosan zajlottak a kiutasítások is, november hónapban ilyen irányú végzéseket kaptak többek között Györgypál Domokos és Fejér Sándor volt fő- és alispán is.⁶⁰ A kiutasítottak különvonatáról máskor is beszámolt a helyi lap, például 1920. március 26-án „nagyobára igazságügyi és tanügyi közalkalmazottakkal” indult el repatriáló vonat.⁶¹ Pál Gábor visszaemlékezéseiben megörökítette a tisztviselők drámáját, ugyanakkor kritikus megjegyzést is tett csíki polgártársaira: „A volt tisztviselők és bírák nagy része kénytelen volt mind vagyontalanul Magyarországra repatriálni. Akik itt maradtak, azok nehéz sorsot viseltek el nyugdíj nélkül, amire 10 éven át várahoztak. A vállalatokat tilalom akadályozta abban, hogy esküt nem tett tisztviselőket alkalmazottakul felvegyenek. A nélkülöző családok adogatták el egymás után ruháikat, bútoraikat. Az a rendelet, mely bútorokkal együtt lakásrekvirálásokat engedett meg, megfosztotta attól is, hogy nélkülözhető szobáik után valamely bérjövedelemhez juthassanak. Törvényszéki bírák írnoiki munkára kényszerültek. Endes Antal volt csendőrezredes, dr. Potovszky András volt ítélőtáblai elnöki titkár a heti piacokon tojásokat és zöldségeket árusítottak, Szász Lajos megyei főjegyző, nyolc gyermek atyja borvizet fuvarozott Kászonzjakabfalváról. A vasúttalomáson a repatriáló családok búcsúztatásai lesújtó szomorúságokkal

56 *Csíki Lapok*, 1919. november 9., 2. o.

57 Lásd a teljes listát: Radu, Alexandru: Alegerile Marii Uniri - noiembrie 1919. Lista completă a parlamentarilor aleși. In *Sfera Politicii*, 2018/2, 3-29. o.

58 Beíratások a román iskolába. In *Csíki Lapok*, 1919. október 12.

59 *Csíki Lapok*, 1919. november 2., 2. o.

60 Kiutasítások. In *Csíki Lapok*, 1919. november 30., 2. o.

61 *Csíki Lapok*, 1920. március 28., 2. o.

ismétlődtek. S ily viszonyok között bálok és zajos felvonulással szüreti multság is tartattak!”⁶²

Az 1919-es esztendő eddig bemutatott intézkedései „várhatóak” voltak a hatalomátvétel logikájában. A következőben ismertetett rendelet azonban már-már malíciózusként is értelmezhető. Az alispáni intézmény átiratot küldött a csíkszeredai Római Katolikus Főgimnázium igazgatóságának, amelyben felhívta figyelmét a kormányzótanács vallás- és közoktatási ügyosztálya 24438/1919. számú körrendeletére, amelyben a hatáskörébe tartozó területeken kötelező iskolai ünneppé tette az egy évvel azelőtti gyulafehérvári nagygyűlésről való megemlékezést. A rendelet iskolai szünetet írt elő és kötelezte az igazgatóságokat, hogy „a nap történelmi jelentőségének megfelelő programot” állítsanak össze, ez misével kell kezdődjön, majd az iskola nemzeti zászlókkal és képekkel ékesített dísztermében kerül sor az ünnepi programra. „Az ünnepi beszédben röviden összefoglalandók a román nép szenvedései, kiemelve az ugyancsak Gyulafehérváron 1600-ban Vitéz Mihály által létesített egyesülést; behatóan méltatandó az 1918. évi gyulafehérvári nemzetgyűlés műve, amely a mi politikai egyesülésünknek és a velünk együttlakó népek nemzeti szabadságának megvalósításában csúcsonyul ki. Az iskolaépületekre kitűzendő a nemzeti lobogó, és az igazgatónak egyáltalán azon kell lennie, hogy az ünnepség minél nagyobb szabású legyen, hogy ezáltal a gyulafehérvári egyesülés soha el nem múló történelmi nagysága egyszer s mindenkorra a köztudatba átmenjen. Mindenki köteles jelentést tenni arról, hogyan történt az egyesülés évfordulójának megünneplése.”⁶³ A főgimnázium igazgatója, Kassai Lajos „okosan” kommunikált a helyi rendelkezés aláírójával, Dubleşiu prefektussal. A december 1-jén kelt jelentésében kitért arra, hogy a román lobogót kitűzette az épület homlokzatára, megtartották az ünnepélyes istentiszteletet, ezt követően Buszek Gyula történelemtanár „ismertette a nap jelentőségét, kiemelve a rendeletben említett történelmi mozzanatokat.” Azonban hozzátette, hogy csak az internátus és a fiúnevelő intézet ifjúsága lehetett jelen, mert a prefektus rendelete csak november 30-án érkezett és ő már november 29-én kapott

62 Pál Gábor: *Emlékeimből (1918–1939)*. Kézirat, György Béla kéziratos hagyatéka. Jakabffy Elemér Alapítvány Kortörténeti Gyűjtemény, Kolozsvár, 21. o.

63 RNL HMM F. 72. A csíksomlyói Római Katolikus Főgimnázium iratai. 265 csomó. 1919/6., 29–30. o.

Majláth Gusztáv Károly püspöktől egy táviratot, amelyben a főpásztor csak iskolai szünetet említett. Így ő a november 30-án (vasárnap) tartott miséjén ezt már kihirdette még a prefektus rendeletének kézbevétele előtt.⁶⁴ Nem tudjuk, hogy valóban ez volt-e a sorrend vagy csupán így jelentette az igazgató, mindenképp az 1919–1920. tanévben a gimnáziumban tanuló összesen 432 diákból⁶⁵ 114 volt „bennlakó”,⁶⁶ tehát a diákság közel háromnegyede megmenekült a kötelező ünnepléstől. Az is beszédes, hogy Kassai Lajos nem tartotta említésre méltónak az „ünnepseget” a gimnázium általa szerkesztett értesítőjében.

1920 januárjában Vasile Bărbier helyére Iuliu Florea főhadnagyot nevezték ki a város polgármesterének, de csak fél évig szolgált, június 1-től Aurel Țețu lett az új polgármester.

1920 márciusában a kormány feloszlatta a parlamentet és 1920 májusára új választásokat írt ki. Csíkszereda is felsorakozott az erdélyi magyar közélet változatlan trendjéhez, azaz továbbra sem vett részt a választásokon. A *Csíki Lapok* vezércikke kielemezte a helyzetet és megírta, hogy „az erdélyi magyarság és székelység általános magatartásában csak akkor várható változás, ha a magyar békeszerződés végérvényesen publikálva, a magyar békedelegátusok által aláírva és a magyar nemzetgyűlés által elfogadva lesz.” Hozzátette azt is, hogy a székelység döntő része amúgy sem kérte felvételét a választói névjegyzékbe, és levonta a következtetést: „E helyzetkép mellett, ha időközben változás nem történik, az álmagyaroknak gazdag aratása lehet.”⁶⁷ Mindjárt következő hírként hozta a már ismert *Új Világ* szerkesztősége és köre újabb felhívását a politikai aktivizmusra. Súlyosan elítélte a kezdeményezést, kimondva, hogy „az *Új Világ* nem illetékes egy ilyen gyűlés összehívására, s bizonyára az egész székelység erélyesen tiltakozik az ellen, hogy az ő nevében, róla és nélküle határozzanak akarnok- és konjunktúrapolitikusok.”⁶⁸ A második alkalommal kiírt választásokon való újabb magyar távolmaradás miatt a Székelyföldön a Néppárt

64 Uo. 31.

65 *Az Erdélyi Róm. Kath. Státus csíkszeredai Főgimnáziumának értesítője az 1919–20-ik tanévről.* Szerkesztette az igazgató, Brassó, 1920, nyomtatott az Antal Testvérek Könyvnyomdájában, 6. o.

66 Uo. 30. o.

67 Választások. In *Csíki Lapok*, 1920. április 25., 1. o.

68 Uo.

- soraiban néhányan az *Új Világ* körüli csoportból - és a Román Nemzeti Párt jelöltjei versenyeztek.⁶⁹

1920. június 3-án ért véget a csíkszeredai impériumváltás, ugyanis ezen a napon történt meg az árvaszék átvétele. Egy évvel korábban az árvaszék vezetőjének, Élthes Gyulának az akkori prefektus, Valer Neamțiu jegyzőkönybe foglalva megígérte, hogy „arra a román impériumot nem terjeszti ki, működése felett sem ellenőrzést, sem felügyeletet, sem fegyelmi hatóságot nem gyakorol.” Az új prefektus, Alexandru Vasu rendeletére és a karhatalom alkalmazásának előrevetítése mellett Élthes Gyula elnök és személyzete hivatalából távozott. A leköszönő tisztikar és a csíkiak önérzetét súlyosabban sértette az a tény, hogy az újonnan kinevezett elnök Sófalvi József, volt csikmadarasi községi jegyző lett.⁷⁰

A cenzúra működött, a helyi lap gyakorta jelent meg egy-két írás kihagyásával, ugyanakkor minden számban közölte a román katonai parancsnokság rendeleteit és elrettentésnek a más helységekből hozott ítéleteit. Mégis időnként átcsúsztak a cenzúrán egyes románellenesnek is bélyegezhető írások. Ilyen például az 1920. július 4-én *A megértés* címmel megjelent vezércikk, amelyben a szerző - valószínűleg az előbb említett Élthes Gyula ügyvéd, aki a lap főszerkesztője volt - a román állam sovinizmusát ecsetelte. A megjelenés időpontja is érdekes, ekkor már az Averescu-kormány megszüntette a kormányzótanács hatáskörét, azaz Erdélyt is már csak Bukarestből irányították. Az újságíró mindkét rendszerrel szemben kifejezte kritikáját:

„A híres gyulafehérvári határozat óta jó másfél esztendő telt el. Az erdélyi románok az utolsó hónapokig kormányozták Erdélyt, míg most az ó-romániaiak vették át a kormányzást. Az erdélyiek uralma alatt a magyarság nap-nap után számtalan, a sovinizmustól tajtékzó támadást szenvedett el. Míg a vezető politikusok a fórumon tetszetős és hangzatos jelszavakkal hirdették a megértést, addig a kormányzóköri hivatalos és félhivatalos sajtóorgániumai csepegték a dühtől, mellyel a magyarságnak rontottak. [...] Az Averescu-kormány óta e tekintetben a viszonyok nem javultak [...].

69 A teljes listát lásd: Képviselőválasztások Csík megyében. In *Csíki Lapok*, 1920. május 30., 2. o.

70 A vármegyei árvaszék átvétele. In *Csíki Lapok*, 1920. június 6., 2-3. o.

Az erdélyi sajtó csak most tárgyalta Cornea Tamás udvarhelyi prefektnek az egybegyűlt székelyekhez intézett megértő beszédét, melyben rámutat arra, hogy az erdélyi csekély magyarság felfalására elegendő lesz három-négy román ezred, ha rászabadítják.

[...] a magyarság a vele való bánásmód után csupán a passzív, várakozó álláspontra helyezkedhetett és helyzetében beállható javulást békés úton egyedül a békekonferenciától várta és várja, hacsak időközben a román vezető körök maguktól jobb belátásra nem jutnak. Addig a magyarság vár, joga van várni, itt élni és meghalni, ahol ősei ezeröttszáz éven át éltek,⁷¹ hazát és kultúráját teremtették.”⁷²

A békeszerződés aláírásáig az az érzése az embernek, mintha a település még mindig Magyarországhoz tartozna, mivel a hírek döntő része a magyarországi ügyekről, kormányváltásokról, a békeszerződés előkészületeiről szól, a romániai hírek csak szórványosan jelentek meg.

A békeszerződés aláírása után, 1920 augusztusában az ostromállapot és a cenzúra hivatalosan megszűnt, de ez nem jelenti természetesen a teljes sajtószabadság megvalósulását. Ezután már bátrabban lehetett írni főként helyi közösséget érintő sérelmekről is, ilyen például az *Erőszakos románizálás Csíokban* című cikk, amely a következő esetet mesélte el:

„A múlt héten [Gheorghe] Subu csíkszeredai rendőrfőkapitány, ki csak nem régen lett ide helyezve, rendőreivel a vendéglősök és kávéosok között egy ívet köröztetett, melyet minden vendéglősnek és kávéosnak alá kellett írni. A körözött ív egy rendelet volt, amely elrendelte a vendéglők és kávéházak neveinek megváltoztatását, egyben vállalván a keresztapai tisztet is. Így például elrendelte, hogy a Zöldfa vendéglő ezentúl Traián vendéglő lesz, az Otthon kávéház Dácia, a Romfeld-féle sörcsarnok Románia, a Helvig-féle Hóra kávéház, a Hutteré Bukarest stb. Kivétel nélkül mindenik kapott nevet azzal a szigorú rendelettel, hogy a második kereszttségben nyert nevet záros határidő és súlyos büntetés terhe mellett új cégtáblán megörökítve ki kell függeszteni.

71 Utalás a székelyek hun eredettudatára, azaz, hogy ők Attila és fia, Csaba királyfi hunjainak leszármazottai, akik a Hun Birodalom szétesését követően Erdély dél-keleti részében húzták meg magukat és éltek túl a népvándorlások korszakát egészen a magyar „testvérnép” újabb honfoglalásáig. A kérdésre bővebben lásd: Hermann Gusztáv Mihály – Orbán Zsolt: *Csillagösvény és göröngyös út. Mítosz és történelem a székelység tudatában*. Kolozsvár, 2018, Erdélyi Múzeum-Egyesület.

72 A megértés. In *Csiki Lapok*, 1920. július 4., 1. o.

Egy-két vendéglős üzleti érdekből és a büntetéstől való félelmében meg is tette, hogy a többi megteszi-e, azt még nem tudjuk.”⁷³

1920 szeptemberében kezdett világossá válni a csíki közönség számára is, „hogy a magyarság óhajta az autonómiát illetőleg a jelenlegi kormánynak nem programja, sőt elveszítik a vármegyék önkormányzati hatáskörüket is. Tisztviselőiket többé nem választhatják, hanem a kormány nevezi ki, ezt különösen súlyosbítva azzal, hogy a nép lelkéhez férközött, a vármegyei viszonyokkal alaposan ismerős, tehát a jó közigazgatás alapfeltételeivel rendelkező tisztviselőket más vidékre, szerteszét helyezik el.”⁷⁴

A békeszerződés aláírása után két irányba fejlődött tovább a román kisebbségi politika.

Egyrészt egy nagyon szerény enyhülés kezdődött: ősszel elkezdték visszahelyezni állásaikba a magyar tisztviselőket,⁷⁵ a csíki székely fiatalokat pedig besorozni a román hadseregbe.⁷⁶ Természetesen mindkét lépést a szükség szülte: főként a magyar többségű megyék közigazgatásában hatalmas úr tátongott az eskütételek megtagadása óta, a fiatalok besorozása pedig egy kis lépés volt a Romániához való hűségük kialakításában.

Másrészt a román nemzetállami politika elkezdte Erdély elrománosításának lassú folyamatát: például 1920 októberében jelentek meg azok a rendeletek, amelyek a tanítókat és tanárokat vizsgáttelre kötelezik. Nicolae Comănicu csíki tanfelügyelő is értesítette Csík vármegye összes tanítóját, hogy a következő év április-májusában vizsgát kell tenniük a következő tárgyakból: Románia történelme, alkotmánytana és földrajza, valamint román nyelv és irodalom. Ugyanakkor a felekezeti iskolák tanítóinak eddig elmaradt hűségesküjének letételére kitzúzte december 29-ét.⁷⁷

73 Erőszakos románizálás Csíkban. A rendőrség, mint keresztapa. In *Csíki Lapok*, 1920. szeptember 5., 1. o.; Néhány héttel későbből megtudjuk, hogy a rendőrfőkapitány 1000-1000 lejre büntette meg az Otthon kávéházat, a Kossuth és az Európa vendéglőket, mert nem hajtották végre a rendeletet. In *Ellenzék*, 1920. szeptember 30., 6. o.

74 A tisztviselők elhelyezése. Vasu prefekt nyilatkozata. In *Csíki Lapok*, 1920. szeptember 19., 1. o.

75 Visszahelyezik a magyar bírákat. In *Csíki Lapok*, 1920. november 7., 1-2. o.

76 Jönnek a fiúk. In *Csíki Lapok*, 1920. november 21., 2. o.

77 *Csíki Lapok*, 1920. november 28., 3. o.

Ezekkel párhuzamosan kezdett körvonalazódni az erdélyi magyar kisebbségi politika két jövőben járható útja is. Az egyiket a helyi lapban a már idézett Pál Gábor ismertette, *A Romániához szakadt magyarság helyzete és jövője* címmel közölt hosszú írásában.⁷⁸ A helyzet elemzéseként az elmúlt hatéves időszak sérelmeit sorjázta: „[...] a székelység a szenvedések, megpróbáltatások, fájdalmak és csordultig való keserőségek csúcsára jutott fel már az 1918. novemberi események bekövetkezése előtt. [...] az erdélyi magyarság ezután élte még át a krisztusi szenvedések teljességét. [...] A tisztviselőkön kívül a magyar lakosság is soha fel nem sorolható, meg nem számlálható üldöztetést és gyötrelmet szenvedett el a békeszerződés készítésének hosszú ideje alatt. [...] A letartóztatások és internálások, a legtermészetesebb szabadság elnyomása, a falu népének ingyenes munkára és szolgáltatásokra való kényszerítése, a csendőrség folytonos önkényei s legfőképpen a botozás vérig bántottak.”⁷⁹

„Az államépítő helyes politika nem növeli, hanem enyészeti a múlt hibáit” – írta és a helyzetelemzést követően a jövőre összpontosítva, a gyulafehérvári nyilatkozatra, valamint az 1919. december 9-én Párizsban kötött kisebbségvédelmi szerződésre hivatkozva kijelölte az alapvető célkitűzést: „Az az út s az a garancia, mely a magyarságnak jogait saját intézményei által védi, oltalmazza, kultúrájának, közgazdaságának fejlesztésére, iskolái és egyházai fenntartására nemcsak lehetőség, hanem biztonságot is nyújt – a nemzeti autonómia.”⁸⁰

A másik út az erdélyi magyarság politikai passzivizmusának feladását jelentette, azaz megkezdődtek az előkészületek a magyar párt megalapítására. A *Csiki Lapok* is üdvözölte a kezdeményezést: „A magyarság tehát egyetlen pártba tömörül, a Magyar Nemzeti Szövetségbe.

78 Dr. Pál Gábor: *A Romániához szakadt magyarság helyzete és jövője*. I. In *Csiki Lapok*, 1920. október 3., 1–3. o.; II. 1920. október 10., 1–2. o.

79 Uo. I. 1–2. o.

80 Uo. 3. Ekkor még az egész Erdély románok számára is előnyös autonómiájáról beszélt. Amikor ennek kivitelezhetetlensége kiderült, akkor Pál és egyes székelyföldi politikustársai az említett párizsi kisebbségvédelmi szerződés 11. §-ban foglaltak megvalósításáért fog küzdeni. A cikkely így szól: „Románia hozzájárul ahhoz, hogy az erdélyi székely és szász közületeknek a román állam ellenőrzése mellett vallási és tanügyi kérdésekben helyi önkormányzatot engedélyezzen.” A kérdésről bővebben lásd Bárdi Nándor: *Javaslatok, modellek az erdélyi kérdés kezelésére (A magyar elképzelések 1918–1940)*. In *Magyar Kisebbség*, 2004/1–2., 329–376. o.

Nem politikai pártot alakít, hanem egyetlen szövetségben foglal helyet, bármely politikai pártállása volt vagy van egyébként.”⁸¹

1921. január 1-jén, ahogyan újévi lapszámokban szokás, a remény hangján kelt írást közölt a *Csíki Lapok*: „A székelységnek csak ezen földön másfélezer éves múltja, kulturális vívmányai, munkaképessége s annak szeretete, de egyben szívóssága, anyaföldjéhez mindennél jobban ragaszkodása oly alapok, erények és jellembeli sajátosságok, melyek amint hasznos tagjává tennék bármely államnak, épp úgy kizárják annak lehetőségét, hogy visszafejlődjék. Nem, a világháború nagy eseményei, melyeknek részese volt számbeli erejét meghaladóan e faj, nem a visszafejlődésről tanúskodnak. Azért a székely nép s vele együtt a testvér magyar nép boldogulása esetén az új államkeretben – ennek csak javára szolgálhat úgy materiális, mint kulturális vonatkozásaiban. Az erdélyi magyarság és székelység boldogulása egyet jelent fájának és nemzeti öntudatának kifejlesztésével. E törekvésében megátolni senkinek sem érdeke, nem érdeke az államnak, nem a többi fajoknak.

[...] teljes hittel reméljük, hogy az 1921-ik esztendő a boldogabb jelzővel köszönt be – hogy ez így legyen, a vezető államtényezőktől függ.”⁸²

A vezető államtényezők azonban nem így látták a kérdést. A romániai magyarságra, így Csíkszeredára is, két nehéz évtized várt. Csak 1921 után következtek az igazi sérelmek: az önkormányzatiság teljes megszűnése, az 1921. évi föltörvény, a Csíki Magánjavak kisajátítása, az egyre nagyobb pótdadók kivetése, az oktatás és gazdaság fokozatos elrománosítása, a nyilvánossági jog megvonása, a névelemzések, a kultúrzóna bevezetése stb.

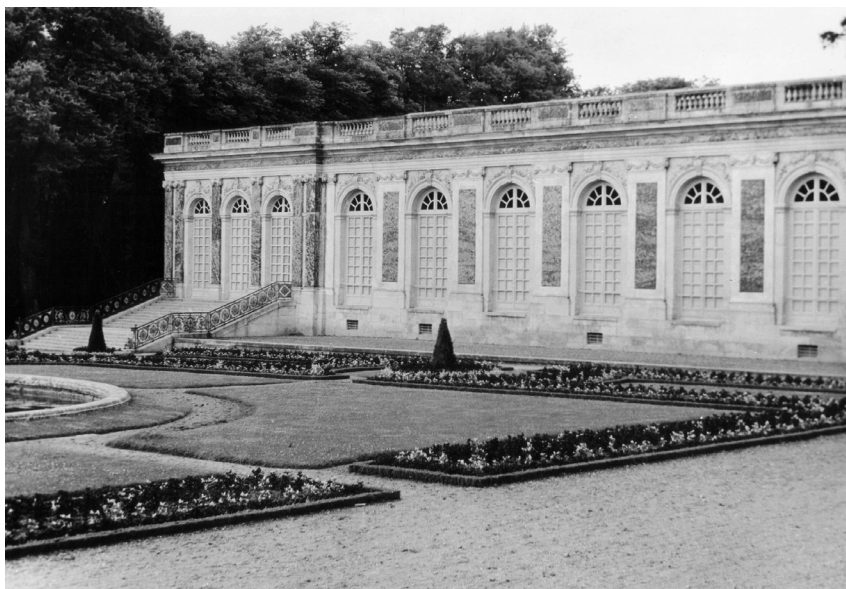
A folyamatos román politikai, gazdasági kulturális expanzió és kisebbséggyűlölet sokkal jobban érződött a Székelyföldön, hiszen a

81 A magyarság szervezkedése. A kibontott zászló. In *Csíki Lapok*, 1921. január 1., 1. o. A pártalapítás nem lett ennyire sima ügy, 1921-ben előbb a Kós Károly-féle Néppárt, majd a régi elit által, Jósika Sámuel vezetésével megalakult Magyar Szövetség jött létre. Utóbbi betiltása, újból engedélyezése, majd újabb betiltása következtében a két párt egyesült. Ebből jött létre 1922-ben a két világháború közötti erdélyi magyar kisebbség egységes pártja, az Országos Magyar Párt. A párt megalakulására és történetére lásd György Béla: *A Romániai Országos Magyar Párt története (1922–1938)*. Csíkszereda, 2017, Pro-Print Könyvkiadó.

82 Dr. Nagy Jenő: 1921. In *Csíki Lapok*, 1921. január 1., 1. o.

magyar nemzetépítésből kiszakadt, nagy tömbben élő lakosságnak még azt is el kellett viselnie, hogy őshonossága mellett identitását is megkérdőjelezték: a többségi nemzet szemében elszékelyesedett románok lettek.⁸³

Az erőteljes nemzetállami nyomás és a nem túl hatékony sérelmi politizálás mellett is az élet természetesen zajlott Csíkszeredában. A csíkszeredai és csíkszögödi fürdőélet, az oktatási intézmények ünnepei, jótékonyági műsoros estek, hangversenyek, színházi előadások, mozivetítések, gyermekdelutánok, farsangi mulatságok, sportrendezvények és sok más rendszeresen megtartott esemény a normalitás érzetével tölthette el a lakosságot.

*A Nagy-Trianon palota,
ahol a magyar kormány delegációja aláírta a szerződést
(Forrás: Fortepan)*

83 Lásd például már a korszakban magyarra is lefordított kötetet: Popa-Lisseanu, Gheorghe: *A Székelyek és a Románok székelyesítése*. Fordította: Dr. Kendy Sándor, Bukarest, 1936.

Garda Dezső

AHOGY CSÍKBÓL LÁTTÁK A TRIANONI BÉKEDIKTÁTUM FELÉ VEZETŐ UTAT

A trianoni békeszerződés része volt a versailles-i békerendszernek. A békerendszert a világháború lezárását követően egy hosszabb ideig tartó konferencia készítette elő. A győztes antanthatalmak 1919. január 18-án kezdték meg a tanácskozásukat a Párizs környéki kastélyokban, ahol Clemenceau francia, Lloyd George brit, Orlando olasz miniszterelnökök és Wilson amerikai elnök elképzeléseit vették figyelembe a háború utáni rendezésről. A legyőzöttek képviselői is részt vettek a tárgyalásokon, de tényleges befolyásuk nem volt az események alakulására. Ők csupán az 1919. júliustól születő szerződéseket írták alá.

A Károlyi-kormány kezdetben optimizmussal tekintett a tárgyalásokra, de miután a nagyhatalmaktól csak újabb és újabb területek kiürítését követelő jegyzékeket kapott, kénytelen volt a lemondást választani. Az 1919. március 20-i jegyzék, melyet Vix francia alezredes adott át Károlyi Mihálynak, a magyar miniszterelnök lemondásához vezetett. A Kun Béla vezetésével március 21-én hatalomra kerülő kommunisták nem alkottak szalonképes erőt az antanthatalmak számára, bár Clemenceau a Tanácsköztársaság csapatainak visszavonása érdekében megvillantotta előttük a béketárgyalásokon való részvétel lehetőségét. 1919 augusztusában, amikor az ország nagy része román megszállás alá került, ez a köztes állapot már terhessé vált a tárgyaló felek számára, de a Nemzeti Hadsereg segítségével új, konzervatív rendszert építő Horthy Miklós már megfelelő partnernek tűnt az antanthatalmak számára. Magyarországnak csak ekkor, 1919 végén küldték el a meghívót a békekonferenciára.¹

1 Ormos Mária: *Padovától Trianonig 1918–1920*. Budapest, 1983, Kossuth Könyvkiadó; Doberdói Breit József: *A magyarországi 1918–19. évi forradalmi mozgalmak és a Vörös Háború története*. Budapest, 1925. Kiadja a Magyar Királyi Hadtörténelmi Levéltár; Ormos Mária: *Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásának néhány kérdéséről*. In *Az 1918–19-es magyarországi forradalmak*. Fel. szerk.

Tanulmányunk célja nem kizárólag a magyar Tanácsköztársaság bukása és a trianoni békediktátum ratifikálása közötti események bemutatása, hanem az, hogy miként látták, érzékelték a korabeli történéseket Csikból és miként értesítették a *Csiki Lapok* olvasóit Élthes Gyula felelős szerkesztő és Fejér Antal főszerkesztő, a korabeli hírügynökségi jelentések, sajtóközlemények felhasználása révén.

Kun Béla hatalomra kerülése után a *Csiki Lapok* főszerkesztője figyelemmel kísérte Magyarország megítélését az antanthatalmak részéről. Mint írta, a „szövetségesek legfőbb tanácsa megvitatta Magyarország problémáját. A tanács lehetetlenségnek tartja, hogy megegyezést létesíthessen Kun Béla kormányával, és elhatározta, hogy a blokádöt továbbra is fenntartja.”²

A lap szerkesztői a jelentősebb német lapokban megjelent írásokban is követték a magyar államiság megmaradásának lehetőségeit. „Az *Arbeiter Zeitung* az antantnak egy jegyzékét hozza nyilvánosságra – olvashatjuk a csikszeredai hetilapban –, amelynek tartalmát a magyar szovjetkormány bécsi követével is közölték. E jegyzék szerint az antant csak Andrassy Gyula grófot, a volt osztrák–magyar külügyminisztert fogadja el olyan illetékes férfiúnak, akivel mint Magyarország képviselőjével tárgyalásokba bocsátkozik. Abban az esetben, ha az Andrassyval való tárgyalás lehetővé válnék, a szövetségesek egy milliárd hitelt folyósítanának a magyar kormánynak, hogy a tönkrement országot talpra állítsák és a külföldi nyersanyag és élelmiszer behozatalt megszervezzék.”³ Érdekes módon 1918 októberének végén az antanthatalmak nem akartak szóba állni gróf Andrassy Gyulával.

A *Csiki Lapok* a bécsi sajtóértesülésekre hivatkozva arról értesítette olvasóit, hogy Kun Béla kormánya ultimátumot kapott az antant hatalmaktól, mely a következőket tartalmazta: „az antant nem ismeri el sem a budapesti, sem a többi magyar kormányt, s velük nem bocsátkozik tárgyalásokba. Ellenben felszólítja a budapesti kormányt, hogy haladéktalanul hagyja el helyét, és július 7-éig adjon választ, hogy

Vadász Sándor és Dobrándy Loránd. Budapest, 1978.; *Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéből 1918–1919*. Összeállította és sajtó alá rendezte: Ádám Mária, Ormos Mária. Budapest, 1999, Akadémiai Kiadó; Ádám Mária: *A kisantant*. Budapest, 1981, Kossuth Kiadó.

2 Magyarország ügye a békekonferencián. In *Csiki Lapok*, 1919. július 13.

3 Az antant csak Andrassyval hajlandó tárgyalni. In *Csiki Lapok*, 1919. július 20.

a felszólítást teljesítette. A népbiztosokkal szemben semmiféle megtorlással nem fognak élni, kivéve Szamuely Tibor és Vágó Béla népbiztosokat, akiknek kiadásához ragaszkodik, hogy felelősségre vonhassák őket. A Vörös Hadsereg, Vörös Őrség és bármilyen szovjetkormány rendelkezésére álló haderő azonnal leszerelendő. A fronton lévő hadsereget fogolytáborokba fogják internálni. Az országban egyelőre katonai diktatúrát léptetnek életbe. A polgári ügyek intézésére polgári biztosokat nevez ki a békekonferencia. Mihelyt a normális élet visszatér az országban, azaz konszolidált viszonyok lesznek, az antanthatalmak közös felügyelete alatt pártatlan népszavazás lesz, melyen az ország lakosai a legszélesebb körű választói jog alapján fogják eldönteni, milyen államforma, királyság vagy köztársaság létesüljön. Nemleges válasz esetén az antant fegyveres hatalommal szerez érvényt akaratának.”⁴

A csíki hetilap a magyarországi fronton zajló eseményekkel is foglalkozott. A híradásból megtudjuk, hogy „a Tisza jobb partján fekvő Szolnok városa, ahonnan a magyar támadások a tiszai román front ellen irányulnak, majdnem teljesen elpusztult. A villamosmű, malmok, a gyárak, a középületek jórészt a Vörös Hadsereg agyúitól rommá vannak löve. Ezenkívül a lakosságnak 4 millió korona sarcot is kell fizetnie.”⁵ A román hadsereg tehát, nemcsak Szolnok városát tette tönkre, de a nyomorba döntött lakosságot óriási hadisarc fizetésére kényszerítette. Sőt, Apáthy Istvánt a románok öt évi fogházra ítélték a székelyek toborzásában való részvételéért, felségsértésért, lázító röpiratok terjesztéséért és a gányi mézszárlásban való részvételéért.⁶

A *Csíki Lapok* lyoni tudósítója 1919. július 30-án közölte az antant kiáltványát a magyar néphez, mely a következőket tartalmazta: „A szövetséges és a csatlakozott kormányok melegen óhajtják, hogy békét kössenek a magyar néppel, és hogy ekképpen véget vessenek annak az állapotnak, amely lehetetlenné teszi Közép-Európa gazdasági újjászületését, és akadálya minden oly kísérletnek, amely a lakosság

4 Az antant ultimátuma a magyar szovjetkormányhoz. In *Csíki Lapok*, 1919. július 20. Szolnok városa két tűz között. In *Csíki Lapok*, 1919. július 20.

5 Szolnok városa két tűz között. In *Csíki Lapok*, 1919. július 27.

6 Öt évi fogházra ítélték Apáthyt. In *Csíki Lapok*, 1919. július 27.

élelmezésére irányul. Ennek a munkának még a megkísérlése is lehetetlen addig, amíg Magyarországnak nincs olyan kormánya, amely a népet képviseli és amely Magyarország által a szövetséges kormányokkal szemben elvállalt kötelezettségeket nem hajtja végre a szerződés betűjéhez és szelleméhez híven. Kun Béla kormánya e feltételek egyikének sem felel meg. Nem csupán hogy megszegte a Magyarországgal kötött fegyverszüneti szerződést, hanem épp a jelen pillanatban offenzívát kezdett egy barátságos és szövetséges hatalom ellen.

A szövetséges kormányoknak kötelessége, hogy a különös helyzetből folyó rendszabályokért magukra vállalják a felelősséget. Élelmiszereket és szükségleti cikkeket csak úgy szállíthatunk, a blokádot csak úgy szüntethetjük meg, a gazdasági újjáalkotás művére csak úgy vállalkozhatunk, ha Magyarországnak egy, a népet képviselő kormánya lesz, és nem olyan kormánya, melynek hatalma terroron alapszik. A szövetséges hatalmak szükségesnek tartják még hozzátenni, hogy a magyar területnek minden idegen részről való megszállása – amint azt a békekonferencia meghatározta – azonnal véget fog érni, mihamlabb a szövetségesek főparancsnoksága úgy véli, hogy a magyarok kielégítő módon végrehajtották a fegyverszüneti feltételeket.”⁷

A *Csíki Lapok*ban 1919. augusztus 3-án arról olvashatunk, hogy az antant minden szempontból támogatta a szegedi ellenkormányt a rend helyreállításában. Minderről a lap szerkesztője így fogalmazott: „A bécsi *Neue Tag* jelentése szerint, Franch d’Esperay tábornok erélyes akciót kezdett Kun Béla ellen, s minden tekintetben támogatja a szegedi kormányt. Az új kormány, melynek elnöke P. Ábrahám Dezső, a megszállott területekről toborozható csapatok szervezése érdekében nagy anyagi forrásokkal rendelkezik. E csapatokat az antant fogja felszerelni és rendelkezésükre is bocsátott már több tankot. P. Ábrahám miniszterelnök reméli, hogy a kommunisták ellen indítandó akcióban az antant hozzájárulását még e hó végén megkapja.”⁸

7 Az antant kiáltványa a magyar néphez. In *Csíki Lapok*, 1919. augusztus 3.

8 Az antant támogatja a szegedi ellenkormányt a rend helyreállításában. In *Csíki Lapok*, 1919. augusztus 3.

Az antanthatalmak katonai és diplomáciai lépései elősegítették a mai Kelet-Magyarország és a főváros elfoglalását a román hadsereg által. A román csapatok 1919. augusztus 4-én délután 4 órakor szállták meg Budapestet. A következő nap „Három fegyvernemből álló különítmény díszmenetben elvonult a város közepén az erdélyi [román] csapatok parancsnoka és a nagyközönség előtt.”⁹ A Budapestre való bevonulással párhuzamosan Szolnok városát elkeseredett harcok után elfoglalták a románok. A *Csíki Lapok* tudósítása szerint „a várost két részről erősen bombázták, nagy tűz támadt, amelyet még a mai napig sem sikerült eloltani.”¹⁰

Szolnok és Budapest elfoglalása után a magyar szovjetkormány tagjai menekülésre kényszerültek. A *Csíki Lapok* információit két forrásból merítette. A román hírforrás szerint Kun Béla öt népbiztos társával repülőgépeken Oroszországba szökött, és Kun Béláék rengeteg kincset vittek magukkal. Az osztrák hírügynökség szerint „Kun Béla engedélyt kapott, hogy Ausztriában maradjon. Bécsbe érkezett, ahol internálni fogják.”¹¹ Szamuely Tibor népbiztos azonban szökni próbált. „Az osztrák határon a csendőrök felismerték és letartóztatták, mire Szamuely főbe lőtte magát és nyomban meghalt. Holttestét Wiener Neustadtba vitték.”¹² Kun Béla szovjet kormányának bukása után Andrassy Gyula gróf Budapestre akart indulni, hogy tárgyalásokat folytasson a kormánnyal a külügyi tárca átvételéről. A *Csíki Lapok* szerint „Andrassy azonnal fel fogja venni a tárgyalásokat külfölddel is.”¹³ Egy hét múlva a *Matin* hírügynökség jelentésére alapozva a csíkszeredai hetilap jelezte, hogy „Andrassy Gyula gróf Svájcból Budapestre érkezett, ahol hosszasan tárgyalt az antant bizottság férfiaival. Általános meggyőződés, hogy a magyar pártok egyesítésével sikerülnie fog rövid idő alatt szilárd és életerős magyar minisztériumot alakítani.”¹⁴

9 A román főhadiszállás jelentése augusztus 5-ről. In *Csíki Lapok*, 1919. augusztus 10.

10 Szolnok városa leégett. In *Csíki Lapok*, 1919. augusztus 10.

11 Kun Béláék Oroszországba szöktek. In *Csíki Lapok*, 1919. augusztus 10.

12 Szamuely Tibor öngyilkos lett. In *Csíki Lapok*, 1919. augusztus 10.

13 Andrassy tárgyal a kormánnyal. In *Csíki Lapok*, 1919. augusztus 17.

14 A helyzet megszilárdul. In *Csíki Lapok*, 1919. augusztus 24.

A román megszállás után röviddel, a világháborúban kitűnt József Ágost királyi herceg-tábornagy néhány hétig Magyarország kormányzója lett.

1919. augusztus 6-án azonban a Friedrich István vezette csoport behatolt a Sándor-palotába és lemondatta a Kun Béláék bukása után megalakult Peidl-kormányt. Az antantnak ugyanis elfogadhatatlan volt egy Habsburg uralkodócsaládból származó személye, mivel ő nem pusztán a Magyar Királyság restaurálásának, hanem az egész Monarchia visszaállításának a veszélyét hordozta magában.

Budapestnek a románok általi katonai megszállása után, a román uralom magyarelles jellege Erdélyben is hangsúlyosabbá vált. Megkezdődött a tisztviselők egy részének kiutasítása. Minderről a *Csiki Lapok*-ban a következőket olvashatjuk: „A Kormányzó Tanács 8272–1919. sz. rendeletét most hajtják végre a rendőrhatalóságok. A rendelet értelmében mindazok, akik nem születés jogán szereztek illetőséget, vagy azt a törvényes formák betartásával kifejezetten meg nem szereztek, lakóhelyükről illetőségi (születési) helyükre kötelesek távozni. Ide tartoznak az esküt nem tett tisztviselők is. A rendelet alapján Marosvásárhelyen a napokban 1087 személyt utasítottak ki, akiknek 20-áig el kell hagyniuk Marosvásárhelyt. Ez azonban csak az első turnus. Hasonló rendeletek adtak ki Udvarhelyen és más helyeken.”¹⁵ Csík vármegyében az ügyvédek is felszólították az eskü letételére. „Dr. Doublesiu György prefect magához kérte az ügyvédek és az eskü letételére hívta fel. – olvashatjuk a *Csiki Lapok*-ban. – Értesülésünk szerint az ügyvédek azon indoklással, hogy esküjük alól feloldva nincsenek, s így a román impériumra esküt nem tehetnek, eskü letételére nem voltak hajlandók, a bíróságoknál tehát képviselőt nem vállalhatnak. Hír szerint a bíróságok román bírákkal közelebről megkezdik működésüket.”¹⁶ Gyergyószentmiklóson a nyomás hatására néhány jogász vállalta az eskü letételét. Az ügyvédi kar tagjai közül a román dr. Dobreán Mihály és dr. Precup Emil mellett az örmény származású dr. Novák Albert, az izrealita vallású dr. Vámos Nándor

15 Kiutasított idegenek. In *Csiki Lapok*, 1919. augusztus 17.

16 Az ügyvédek is felszólították az eskütételre. In *Csiki Lapok*, 1919. augusztus 17.

és a magyar dr. Nagy József tették le a román hatalom által kívánt esküt.¹⁷

A *Csiki Lapok* 1919. augusztus 24-i lapszámának szerkesztői ismét Magyarország és az antanthatalmak közötti békeszerződéssel foglalkoztak. Közölték a párizsi tudósítást, miszerint „a szövetségesek legfőbb tanácsa ülésre ült össze és Magyarország békeszerződésével foglalkozott.”¹⁸ Új fejleménynek tekintették az Egyesült Államok egyre nagyobb érdeklődését a magyarországi eseményekkel kapcsolatban, akik Bandholtz tábornokot küldték ki a katonai bizottságba. A hetilap kommentátora szerint a „kiküldött katonai bizottság mintegy záloga lesz a magyar nép előtt annak, hogy külhatalom nem fog belügyeibe avatkozni. Katonai bizottság fogja ellenőrizni a fegyverszüneti szerződés végrehajtását és ez fogja meghatározni, vajon az új kormány szilárdnak tekinthető-e. A békeértekezlet bevárja a bizottság jelentését, és e jelentéstől függ majd főként az, hogy Magyarországot a béke megbízottainak kiküldésére felhívják-e.

A blokád megszüntetése következtében már megindult az élelmiszerek szállítása Magyarország felé, és a dunai forgalmat is rövidesen megnyitják. Párisban általában bíznak abban, hogy a béke hamarosan meg lesz Magyarországgal.”¹⁹

A csíkszeredai hetilap utolsó augusztusi számában szintén a magyar békeszerződésről írtak: „az antant főtanácsa az utóbbi napok folyamán – olvashatjuk – nagy vonásaiban elkészítette a magyar békeszerződést. Tekintetbe vették azonban az azóta érvényesített csehszlovák igényeket is. Ezeket a rendelkezéseket ideiglenesen a magyar politikusok megkérdése nélkül állapították meg. Magyarország végleges kormányának a megalakulása után azonban a magyar békedelegátusokat azonnal meghívják Páris egyik elővárosába a békefeltételek fogalmazványának átvétele végett. A békedelegáció megállapította ugyan Magyarország számára a pénzügyi és gazdasági feltételeket is, minthogy azonban ez Magyarország nemzetgazdaságára, állampénzügyeire súlyos terheket róna, épp úgy, mint Németausztriával történt, egy újabb bizottságot fognak kiküldeni, amely egy későbbi időpontban állapítja meg a

17 Gyergyószentmiklósi ügyvédek esküje. In *Csiki Lapok*, 1919. augusztus 24.

18 Gyorsan készítik elő a békét Magyarországgal. In *Csiki Lapok*, 1919. augusztus 24.

19 Uo.

jóvátételi összeget, valamint a hadikölcsönre és a bankjegy adósságra vonatkozó rendelkezéseket. Ez a jóvátételi antantbizottság majd át fogja venni Csehország pénzügyeinek ellenőrzését és gondoskodik arról, hogy a lakosság túlságos megterhelését és minden igazságtalan pénzügyi intézkedést elkerülve az antanthitelezők érdekét is megóvja. A békekonferencia szeptember végéig remélhetőleg elkészül ezzel a munkájával is.”²⁰ Egy másik írásból megtudjuk, hogy a magyar ügy ismét a főtanács elé került és a békeszerződésbe fölveendő kérdéseket vitatták meg. „A főtanács elhatározta, hogy a német kormányhoz jegyzéket intéz a (Magyarországra irányuló) szénszállítás ügyében.”²¹ Csíkbán az amerikai magatartás megváltozását is érzékelték. „Az a hír terjedt el – olvashatjuk a hetilapban –, hogy a bécsi amerikai misszió parancsot kapott Bécs elhagyására. Ezt a feltűnő rendelkezést úgy magyarázzák, hogy az amerikaiak elégedetlenek a tárgyalások jelenlegi helyzetével. Az amerikaiak csak akkor fognak visszatérni Bécsbe, ha az amerikai szenátus ratifikálta a békeszerződést.”²²

Szeptember hónap első napján Friedrich István elnökletével új magyar kormány alakult, amely a következő jegyzékben értesítette a Budapesten székelő szövetségi katonai bizottságot: „Uraim! Van szerencsém mellékelve megküldeni az új magyar kormány névsorát egy jegyzék kíséretében azzal a kéréssel, hogy szíveskedjenek ezeket az okmányokat a versailles-i konferenciának eljuttatni. Fogadják, uraim, őszinte tiszteletem kifejezését.”²³ A Friedrich István által bemutatott kormány a következő miniszterekből állt: „Elnök és belügy: Friedrich István iparos; külügy: kijelölve a távollevő Csáky István gróf diplomáciai tisztviselő; belügyi államtitkár: Beniczky Ödön volt tisztviselő; földművelésügy: Rubinek Gyula az Omge igazgatója; kereskedelemügy: Heinrich Ferenc kereskedő; pénzügy: Grün János tisztviselő; hadügy: Schnetzer Ferenc tábornok; közéletmezés: Ereky Károly mérnök, kereskedő; vallás és közoktatás: Huszár Károly tanító; államtitkár: Pekár Gyula író; igazságügy: Baloghy György bírósági; nemzeti kisebbségek minisztere: Bleyer Jakab egyetemi tanár; népegészség-

20 A magyar békeszerződés vázlata. In *Csíki Lapok*, 1919. augusztus 31.

21 A magyar ügy a főtanács előtt. In *Csíki Lapok*, 1919. augusztus 31.

22 Az amerikai misszió elhagyja Bécsset. In *Csíki Lapok*, 1919. augusztus 31.

23 Friedrich jegyzéke a béketárgyaláshoz. In *Csíki Lapok*, 1919. szeptember 7.

ügy: Csillér András orvos; propagandaügyi miniszter: Haller István katolikus lelkész, publicista; kiszgazdák minisztere: Sokorópátkai Szabó István földműves; ipari munkások minisztere: Oláh Dániel vasmunkás.”²⁴

Az új magyar kormány összetételét a *Csiki Lapok* szerkesztője a következőképpen magyarázta: „Lehetetlenség volt és mindenkor lehetetlenség lesz olyan minisztériumot összeállítani, amely a Budapesten időző katonai missziók mindegyikének, úgyszintén az igen nagyszámú politikai párttöredékek kívánságának megfelelően, és ezenkívül a román királyi parancsnokság tetszésével is találkozók. Egészen bizonyos azonban, hogy a ma összeállított minisztérium a magyar nemzet túlnyomó nagy többségének a rokonszenvét és feltétlen bizalmát bírja, amiről a katonai missziók vezetőinek bizonyára volt alkalmuk meggyőződni.”²⁵

A kormányalakítás után az új miniszterelnök három tagból álló bizottságot készült Párizsba küldeni, hogy tájékoztassa az antanthatalmakat a kormányalakításról, és tárgyaljon a Magyarországgal kapcsolatos béketárgyalások menetéről. Hír szerint ennek a bizottságnak Teleky Pál gróf, Tánzos Gábor tábornok és Varjassy Lajos dr., a szegedi kormány volt kereskedelemügyi minisztere lettek volna a tagjai.²⁶

A kisebbségek védelmével kapcsolatos tárgyalásokat a *Matin* hírügynökség jelentése alapján szintén figyelemmel kísérték Csíkból, melyről a következőket írták: „A legfelsőbb tanács elfogadta a kisebbségek különleges jogait biztosító ama szerződéstervezeteket, melyeket egyrészt a nagyhatalmaknak, másrészt Romániának és a csehszlovák államnak kell aláírniok. E szerződéseket ugyanaz a szellem hatja át, mint amelyet Lengyelország írt alá. Emlékeztetünk rá, írja a *Matin*, hogy Brätianu, mikor Párizsból elutazott, kijelentette, hogy ő a maga részéről megtagadja a szerződés aláírását. Ha tehát Románia vonakodnék aláírásával ellátni e megegyezést, más delegált fogja az aktust elvégezni.”²⁷

24 Uo.

25 Uo.

26 Friedrich párizsi követei. In *Csiki Lapok*, 1919. szeptember 7.

27 A kisebbségek védelméről szóló rendelkezés a legfőbb tanácsban. In *Csiki Lapok*, 1919. szeptember 7.

Az amerikaiak magatartása a párizsi béketárgyalásokkal kapcsolatban tovább radikalizálódott, olyannyira, hogy a *Temps* című lap veszkiáltást kürtölt világgá a versailles-i béke aláírásának sorsáról. Mint írta: „A nagy nehézségekkel és kínos vajúadások után megkötött versailles-i béke veszedelemb[e]n forog. [...] A szenátus továbbá meg akarja őrizni Amerika szabad elhatározási jogát, hogy ő maga dönthesen és mérlegelheszen az adott események fölött. Különösen hadüzenet esetére akar magának szabadkezet biztosítani.

És nem hajlandók túrni, hogy az amerikai köztársaság felségjogait bármi tekintetben is korlátozzák. Mindezekből az tűnik ki, hogy az egész béke a kapitalizmus áldozata lesz. Wilsonnak a nemeslelkűségét és jóhiszeműségét nem lehet letagadni, azonban könnyen megesik, hogy ő is áldozatául esik a kapitalista politikának.

A *Temps* szerint a béke egyedüli biztosítéka a Népek Ligájában van. Ha ezt gerincében eltörik, akkor más garanciák után kell nézni.”²⁸

1919. szeptember 21-én a *Csíki Lapok* főszerkesztője a következő kommentárt fűzte a békekonferencia akkori állásához: „...A békekonferenciát uraló hatalmak közt sem ideális a béke. Anglia izgatottan és éles hangon kifogásolja Amerikának az ír kérdésbe való beavatkozását. Anglia – úgy látszik – mindenütt lelkes híve a népek önrendelkezési jogának, csak éppen a saját égisze alatt élő népeknél nem. Amerika maga pártokra szakadt és agitál a német békeszerződés ratifikálása körül.

Az osztrákok aláírnak, mert muszáj. Ha alá nem írnak, éhen fognak veszni.

A balkáni csendélet teljes, amennyiben Szerbia és Montenegró dühösen verekszik: az olaszok és a szerbek még nem nyugodtak meg a fiumei kérdésben, s Szerbia körömszakadtáig köti magát a város tulajdonához. És inkább nemzetközi kikötőt óhajt, semhogy engedjen az olaszok kívánságának. Törökországot Kisásziára akarják szorítani. Bulgárián rendcsinálás címén rajta tartja kezét az antant. Jugoszlávia frissen koalizált részei már a szétszakadás feltartóztatathatlan útján járnak. Lengyelország és Németország nem tudnak megegyezni egymással még területi kérdésekben sem. Németország felrobbantotta

²⁸ Veszélyben a versailles-i béke. Amerika nem ratifikál. In *Csíki Lapok*, 1919. szeptember 7.

átadandó tengeralattjáróit, most ugyanazt tette minden szigorú intézkedés dacára a zeppelinekkel. Szóval nem hajlandó parírozni a békekonferencia rendszabályainak.

Japán gyanúsán nagylelkű Kínával szemben. Kiautsaut és Tsringtaut visszaadja. Tehát igen békés politikát folytat a veszedelmes szomszédal szemben, amely Amerikát új milliárdoknak hadicélokra való előirányzására ösztönzi.

Konstantinápoly kinek felügyelete alá kerüljön? Ki vállalna egy Balkán protektorátust? Hogyan gyakorolja az antant a kisebbségek jogainak ellenőrzését? Mind olyan kérdések, amelyek a jövő egyenetlenségei és viszályok magvát hordozzák magukban.

Hogy a németekben leplezetlenül él a revans gondolata, ezt a békekonferencia jobban tudja, mint mi.

Akik a békekonferencia munkájával nincsenek megelégedve, azok egymás után az amerikai szenátushoz és az amerikai néphez fellebbeznek.

Szóval a békekonferencia munkájában nincs meg a megnyugvás keltéséhez szükséges belső erő, s eddigi működése még korántsem garantálja a világbékét. Ennyi az, amit ma bizonyosan lehet tudni.”²⁹

Egy hét múlva arról értesülünk, hogy egyes vélemények szerint a nagyhatalmak nem ismerték el a magyar kormány legitimitását. Minderre a Budapesten megjelenő *Szabadságban* közölt Szabó Istvánnal, az Országos Kisgazda és Földműves Párt vezérével készült interjúból következtethetünk. Arra a kérdésre, hogy lehet-e számítani a blokád közeli megoldására, Szabó István ezt mondta: „Az antant jegyzékből nyilvánvalóvá vált, hogy Friedrich nem választhat. Csak távozása után lehet erről szó, ami azt jelenti, hogy a magyar békeszerződést október 20-ig aligha írják alá. A szerződés aláírása azért lehetetlen, mert egyáltalán nincs, aki aláírja. Ha az eljövendő új kormánynak módot adnának is a nemzetgyűlés összehívására, ilyen gyors tempóról akkor sem lehetne szó. Egyébként most újból feléledt a magyar parlament összehívásának a terve. Eddig hatvan képviselő írta alá azt az ívet, melyben a házszabályok megfelelő szakaszára hivatkozva, a képviselőház mielőbbi összehívását kéri.

29 A békekonferencia mérlege. In *Csiki Lapok*, 1919. szeptember 21.

Valószínű, hogy holnapra már 80 aláírás lesz együtt, s azután az ívet átnyújtják Simonsits Elemér alelnökhöz. A képviselőház a főrendházzal egyetlen ülésre ülne össze, s a napirendre a következő tárgyakat tűznék ki:

1. Kormányzó vagy kormányzótanács választása és ennek felhatalmazása a törvényes kormány kinevezésére.

2. Kijelölése annak a választói törvénynek, melynek alapján az általános választások megejtendők lesznek.

3. Romániával való megegyezés kérdése.

A parlament összehívásának tervével szemben ellenvélemény is van, mégpedig tekintélyes pártvezérek részéről. Ezek szerint fontos, hogy most békekötés előtt ne üljön össze az a parlament, mely a háború kitörésekor együtt ült, s amely önmagát addig hosszabbította, míg végre önmagát teljesen kiélte.

Legjellemzőbb különben az, amit Peidl Gyula mondott a helyzetről. A *Köztársaság* egyik munkatársa felkereste Peidl Gyula volt miniszterelnököt, a szociáldemokrata párt vezérét, hogy pártjának a helyzettel szemben állásfoglalása felől kérdést intézzon hozzá. Peidl így felelt:

- Ez, ami most van, már nem is helyzet - ez a bolondokháza. Állásfoglalásról tehát szó sem lehet."³⁰

A *Dacia* távirati ügynökség Szabó István véleményével ellentétben szeptember 24-én Párizsból jelezte, hogy októberben aláírják a magyar békeszerződést. „A Legfelsőbb tanács tegnap esti ülésén, melyen Clemenceau elnökölt, elhatározta - írta a *Csiki Lapok* a *Dacia* távirati ügynökség jelentésére alapozva -, hogy jegyzéket küld a magyar kormánynak, amelyben felszólítja a kormányt, hogy legkésőbb október hó 15-ig küldje ki delegátusait, akik a békeszerződést Magyarország nevében aláírják.”³¹

Egy hét múlva kiderült, hogy mégiscsak az Országos Kiszegző és Földműves Párt vezérének volt igaza. Clemenceau francia miniszterelnök ugyanis táviratot küldött a Friedrich-kormányhoz, mely a következőket tartalmazta:

30 Nincs, aki aláírja a magyar békeszerződést. In *Csiki Lapok*, 1919. szeptember 28.

31 Októberben írják alá a magyar békeszerződést. In *Csiki Lapok*, 1919. szeptember 28.

„1. Az antant csakis a választások után megalakítandó kormánnyal tárgyal.

2. Megengedi, hogy Friedrich megejtse a választásokat.

3. Megengedi, hogy karhatalmat szervezzen.

4. Magyarország élelmezéséről az antant gondoskodik, s ezért élelmezési diktátorát újból rövidesen Budapestre küldi.”³²

A *Csiki Lapok* október elején Romániának a béketárgyalásokon függőben levő kérdéseivel is foglalkozott. Mint írta: „A félhivatalos *L'Indépendance Roumanie* az alábbi négy pontban jelöli meg a legfőbb tanács és Románia közt elintézendő ügyeket: 1. területi kérdés. 2. Románia gazdasági és politikai függetlenségének és a kisebbségeknek kérdése. 3. A budapesti kérdés. 4. A dunai kérdés – Románia területi követelései: a Bánát, a Magyarországgal való határ és Besszarábia.”³³

Ugyanabban a lapszámban a magyar békeküldöttség néhány kijelölt tagjával is megismerkedhetünk. „A Párizsba küldendő magyar békedelegátusok vezére gróf Andrassy Gyula. A kiküldött békedelegáció tagjai között vannak Ugron Gábor, Hegedűs Loránt, Polónyi Géza, Teleki Pál gróf, Vázsonyi Vilmos és még többen. Végre csakúgy látszik, hogy közeledik a magyar béke is, és még e hó közepén megtudjuk a magyar békefeltételeket, melyeket bizonyosan ma még a legnagyobb angol lapok sem tudnak.”³⁴

A békekonferencia George Russell Clerk³⁵ angol diplomatát küldte Budapestre, a magyarországi viszonyok tanulmányozására. Fő feladatköre egy új koalíciós kormány létrehozása lett volna. Az új kormánynak az általános választójog alapján választásokat kellett tartania. Elképzelése szerint csak a választások révén létrejött új parlament dönthetett az államformáról és a legfőbb magyar állami méltóság betöltéséről, mely aláírhatná a békeszerződést. Clerk a többpártrendszeren alapuló parlamentarizmus fenntartását kezdeményezte egy esetleges katonai diktatúrával szemben. Véleménye szerint a nagy szervezeti és társa-

32 Clemenceau távirata Friedrichhez. In *Csiki Lapok*, 1919. október 5.

33 Románia függőben levő kérdései. In *Csiki Lapok*, 1919. október 5.

34 Magyar békedelegátusok. In *Csiki Lapok*, 1919. október 5.

35 George Russell Clerk angol diplomata 1874. november 29-én született és 1951. június 18-án hunyt el.

dalmi erővel fellépő, katonai és hatalmi funkciókat is birtokló „keresztény-nemzeti” pártokra kellett alapozni az új kormányt, amely a szociáldemokrácia és a liberális polgárság képviselőjén alapulna.³⁶

A *Csíki Lapok* szerkesztői is üdvözölték az angol diplomatának az antanthatalmak vezetői általi kiküldését Magyarországra 1919 októberének közepén. Mint írták: „...a párizsi legfőbb tanács Clerket nevezte ki magyarországi legfőbb képviselőjének, ki már Budapestre érkezett a helyzet tanulmányozása végett.”³⁷

A *Csíki Lapok* a *Neue Freie Presse* által képviselt antantkörökből úgy értesült, hogy a párizsi legfőbb tanács legutóbbi ülésében beható vizsgálat alá vette Clerk követnek a tárgyalásairól és a magyarországi helyzetről szóló jelentését. „A jelentés egyes részleteinek kiegészítéséül Saint-Aulaire márki jelentését is várják – olvashatjuk –, aki a minap ismét Budapesten időzött és a magyar politikai helyzetről kimerítően tájékozódott. A legfőbb tanácsnak Magyarországra vonatkozó döntése minden valószínűség szerint rövid időn belül megtörténik. A magyar békeszerződést már főbb pontjaiban kidolgozták, s készen van a magyar küldöttség elé való felterjesztésre.”³⁸

Október végén és november elején a román katonai hatóságok politikai nyomása Székelyföldön tovább fokozódott. A csíki hetilapból megtudjuk, hogy „a helybeli román katonai parancsnokság a csíkszeredai kereskedőket és iparosokat arra kötelezte, hogy cégtáblaikat november 10-ig elsősorban román feliratokkal lássák el.”³⁹

A román hadvezetés nemcsak Székelyföldön, hanem Budapesten is éreztette hatalmát. „A román katonai parancsnokság tegnap délután Friedrich István miniszterelnököt letartóztatta. A letartóztatásra az adott okot, hogy Friedrich a román hadsereget és népet sértő kifejezéssel illette. A miniszterelnököt két órai fogság után feltételesen szabadon engedték.”⁴⁰ A megszálló román hadsereg 1919 őszén az összeomlott magyar állam tervszerű kirablását végezte. Szeptember 15-ig csak a szolnoki vasútvonalon közel kilencezer vagonnyi terméket

36 Magyar Nemzeti Levéltár. Országos Levéltár. *A magyar minisztertanács iratai.*

37 Az antant legfőbb budapesti képviselője. In *Csíki Lapok*, 1919. október 26.

38 Elkészült a magyar béke. In *Csíki Lapok*, 1919. október 26.

39 Román cégfeliratok. In *Csíki Lapok*, 1919. november 2.

40 Friedrich miniszterelnök kétórás fogsága. In *Csíki Lapok*, 1919. november 2.

vittek ki az országból, miközben Csongrádnál is 9300, áruval megrakott vagon hagyta el Magyarországot a Regát felé. Jóllehet a békekonferencia többször felszólította Romániát, hogy fejezze be Magyarország kifosztását, érdemi cselekmény ez ügyben nem történt.⁴¹ Egyedüli kivételt Harry Hill Bandholtz amerikai vezérőrnagy erélyes fellépése jelentett, aki 1919. október 5-én megakadályozta a Magyar Nemzeti Múzeum kirablását a románok részéről.⁴²

Az anyagi károk mellett az emberéletekben bekövetkezett veszteségek is jelentősek voltak. A román megszállásnak több mint ezer áldozatát jegyezték. Ennek tizedét Budapest népessége szenvedte el. Az esetek többségében a rablásokkal egy időben fordult elő gyilkosság vagy nemi erőszak. E pusztítások ellenére a magyar államtól nemcsak az első világháborúban elszenvedett román anyagi veszteségek miatti kárpótlást hajtották be Magyarországtól, hanem az 1919. évi magyarországi román hadműveletek költségeit is.⁴³

1919 októberének végén és november elején George Russell Clerk Budapesten folytatta a magyarországi helyzet tanulmányozását. A *Csiki Lapok* szerint „Clerk György a párizsi legfőbb tanács teljhatalmú megbízottjának tárgyalásai a politikai pártok vezetőivel Budapesten befejezést nyertek. Friedrich István jelenlegi magyar miniszterelnöknek távozni kell, s helyébe az eddigi hírek szerint Wlassics Gyula, a közigazgatási bíróság elnöke kerül. Az elnöklete alatt alakuló új kormánykoalíció az antant előtt elismert lesz. Clerk mindaddig Budapesten marad, míg alkalmas kormány alakul, melyet azonnal meghívunk a békekonferenciára. Ha tehát újabb huzavona nem történik, november folyamán a legfőbb tanács átadja delegátusainknak a magyar békeszerződés szövegét. Clerk kijelentette, hogy Magyarország gazdasági helyzete legrosszabb Európában, mert erdők, bányák és só nélkül maradt.”⁴⁴

41 Perczel Olivér: *A Tiszántúli területek román megszállása*. Elhangzott a 2019. november 14-i gyergyószentmiklósi történész konferencián.

42 Bödök Gergely: *100 nap – Budapest román megszállása 1919-ben*. Elhangzott a 2019. november 14-i gyergyószentmiklósi történész konferencián.

43 Uo.

44 Mi történik Budapesten? In *Csiki Lapok*, 1919. november 9.

Erdélyben és a nagyhatalmak által a románok részére kijelölt területeken 1919. november 2-án a románok képviselőválasztásokat tartottak. A magyarság nem vett részt ezeken a választásokon, mindeütt távol tartotta magát a szavazástól. A kerületekben román jelöltek léptek fel, kiket ellenjelöltek hiányában csaknem mindenütt egyhangúlag választottak meg.⁴⁵

Sir George Clerk a románok által megszállt Magyarországból egy életképes, önálló hadsereggel rendelkező állam létrehozására törekedett. 1919 novemberének közepén Clerk, mint az antant megbízottja, Zichy Rafael gróf, Horovitz Nathan amerikai megbízott, Negulescu ezredes és a titkosrendőrség kíséretében Siófokra és Győrbe utazott, hogy megismerje az újraalakított magyar hadsereget, és személyesen győződjön meg arról, hogy az képes lesz-e minden politikai befolyástól mentesen Magyarország törvényes rendjét megvédeni.⁴⁶ Az új hadsereg és az új koalíciós kormány létrehozása után Sir George Clerk új jelentést készített Magyarországról, hogy ennek alapján a legfőbb tanács újratárgyalhassa a magyar kérdést.⁴⁷

Románia a párizsi békét a kisebbségi jogok szavatolása nélkül akarta aláírni. Párizsi diplomáciai körök arról értesültek, hogy Románia elhatározta a békeszerződés aláírását, azonban fenn szeretné tartani magának azt a lehetőséget, hogy a Népliga előtt tiltakozzék a kisebbségi jogok részéről való biztosítása ellen.⁴⁸ Románia magatartása miatt a legfőbb tanács úgy döntött, hogy a Népszövetség végrehajtó bizottsága Párizsban tartsa meg első ülését. A végrehajtó tanács véglegesen akarta rendezni a megoldásra váró kérdéseket, melyek a következők voltak: „speciális egyezmény kötése Görögországgal, Délszláviával és Romániával, és a béketárgyalások megtartása Bulgáriával, Magyarországgal és Törökországgal.”⁴⁹

A nagyhatalmak újabb jegyzéket intéztek Romániához. A diplomáciai képviselők közvetítésével átnyújtott jegyzék szerint „Coanda, a párizsi

45 Román képviselőválasztások. In *Csíki Lapok*, 1919. november 9.

46 Clerk megismeri a magyar hadsereget. In *Csíki Lapok*, 1919. november 16.

47 A legfőbb tanács újból tárgyalja a magyar kérdést. In *Csíki Lapok*, 1919. november 16.

48 Románia és a béke. In *Csíki Lapok*, 1919. november 16.

49 A nemzetek szövetségének végrehajtó bizottsága fogja tárgyalni Magyarországot és Románia kérdését is. In *Csíki Lapok*, 1919. november 16.

román delegáció tagja nem hozott választ az utolsó jegyzékre, amelyet Clerk jelentése alapján október hó 12-én intéztek Romániához. Azt is beszélik, hogy a jegyzék követeli, hogy a kormány a legrövidebb idő alatt adjon választ.⁵⁰

George Clerk magyarországi tartózkodása alatt tapasztalhatta a román hadsereg törvénytelen rekvizícióit, a lakosság és az üzletek kirablását a román katonai egységek által. A négyek tanácsa előtt tényekkel és érvekkel javasolta a román csapatok kivonását Budapestről és a Magyarországnak megtartandó részéről. Elképzelése szerint a román csapatokat Horthy Miklós hadserege váltaná fel, azzal a feladattal, hogy az új kormány számára biztosítsa a szilárd államhatalmat. 1919. november 5-én George Russell Clerk irányítása alatt megvalósult a politikai pártok és a fővezér közötti megegyezés. Horthy írásos nyilatkozatban nyugtatta meg az aggódó liberális politikusokat: alárendeli magát a kormánynak, nem fog katonai diktatúrát létrehozni, és elismeri a polgári jogegyenlőséget. A korabeli magyar politikusok garanciát láttak az angol diplomatában is.

A békekonferencia döntéshozóinak felszólítására a csehszlovák katonai egységek kivonultak Észak-Magyarország egy részéből. A román csapatok azonban csak Budapestet és a Duna-Tisza közét ürítették ki. Jugoszláv megszállás alatt maradt Pécs és a baranyai háromszög. Megállapodás történt, hogy a román csapatok helyét a „Nemzeti Hadsereg” foglalja el.

A csíkiak szerint 1919. november végének egyik legfontosabb eseményét Horthy Miklós seregének Budapestre való bevonulása jelentette. A *Csíki Lapok* az eseményről így tudósított: „Budapestről érkező utasok beszélik: Horthy, a magyar hadsereg fővezére kiáltványt bocsájtott ki még szombaton. Ebben bejelenti, hogy egy évi züllés után az újjászületett magyar haderő – hála a Dunántúl nemes népének – megindul Budapest felé. Nemzetközi kalandok és megrontott magyarok uralmának vége van. Az újjáéledt Magyarország le fog súlytani azokra, akik az építő munkát hátráltatni akarják. El kell némulnia minden kishitűségnek és gáncsoskodásnak. Fegyelmezett öntudatot és tetterre kész magatartást követel mindenkitől. A budapesti lapok egyöntetűen

50 A legfőbb tanács sürgető jegyzéke a román kormányhoz. In *Csíki Lapok*, 1919. november 16.

megállapítják, hogy a román seregek abszolút rendben vonultak ki és semmiféle incidens nem történt.

Ugyanakkor – tehát pénteken – Budafokon feltűnt a Horthy hadsereg első különítménye. Uszályhajókon jöttek az első darutollas csapatok és e csapatokat nagy ünnepséggel és lelkesedéssel fogadták. Diendorfer alezredes vezette a csapatokat, s az első jelentést Dáni Balázs vette át.

A sereg ünnepélyes bevonulása vasárnap rendkívüli ünnepségek mellett ment végbe. A kelenföldi állomáson szálltak ki a katonák és a Fehérvári úton a Gellért térre vonultak, ahol Bódy Tivadar polgármester üdvözölte őket. A megérkezést ágyúlövés jelentette a főváros lakosságának. A díszmenet innen harangzúgás közben a Ferencz József hídon, Kálvin téren, Károly körúton keresztül ment az Országház térre, ahol fényes ünnepség zajlott le, óriási közönség jelenlétében.”⁵¹

1919 decemberének első felében megalakult a Huszár Károly által vezetett kormány. Az új miniszterelnök személyiségét a *Csíki Lapok* szerkesztője a következőképpen mutatta be: „Huszár Károlyról, aki mint néppárti képviselő került be a parlamentbe, kevesen tudják, hogy pályáját mint tanító kezdte Fehér megyében. Mint hírlapíró került Budapestre Molnár apát Néplapjához, és mint szónok és agitátor, már régebb idő óta nemcsak pártjának, de a Magyar parlamentnek egyik legmunkásabb, legtalentumosabb tagja volt. Az új magyar miniszterelnök hosszú ideig mint néptanító és dolgos, aktív újságíró kereste kenyerét, és a keresztényszocialista mozgalom évek óta ugyancsak nevéhez fűződik.”⁵²

1919 decemberének vége felé az új kormány összeállította a magyar béke delegációt, melynek tagjai a következők voltak:

„Elnök: gróf Apponyi Albert.

Főmegbízottak: Teleky Pál gróf, Somssich József külügyminiszter, báró Lers Vilmos külügyi államtitkár, dr. Popovics Sándor volt pénzügyminiszter, dr. Zoltán Béla volt igazságügyminiszter.

Megbízottak: dr. Walkó Lajos pénzügyi államtitkár, dr. Kállay Tibor pénzügyi államtitkár, gróf Csáky Imre a külügyminisztérium, báró

51 Az ünneplő Budapest. In *Csíki Lapok*, 1919. november 30.

52 Az új magyar miniszterelnök. In *Csíki Lapok*, 1919. december 14.

Láng Boldizsár a hadügyminisztérium, Reuss Andor a földművelésügyi minisztérium részéről.

Politikai tanácsadók: dr. Giesswein Sándor, Lovászy Márton, Nagy-
atádi Szabó István, Miakits Ferenc.

Közgazdasági tanácsadók: Bernát István, Lánczy Leó, Székács Antal; továbbá a pénzügyek megfelelő kiküldöttjei, a Gyáriparosok Országos Szövetségének egy kiküldöttje.

Főtitkárság: Praznovszky Iván rendkívüli követ, Wettstein János követségi háztanácsos, dr. Hancz Ernő konzul.

Ezenkívül a magyarországi románok, tótok, ruthének, délmagyarországi németek és vendek egy-egy kiküldöttje. Végül Zielinszky Szilárd műegyetemi tanár, Kovács Alajos miniszteri tanácsos, Cholnoky Jenő egyetemi tanár, Baerik Ármin, Yolland Arthur miniszteri tanácsos és a sajtó tíz képviselője.”⁵³

A békefeltételek a magyar küldöttség számára elfogadhatatlanok voltak. Ezért többször is halasztást kértek. Így történt ez 1920 februárjában is, amikor „a legfőbb tanács a magyar delegációnak február 13-án újabb nyolcnapi halasztást adott azon célból, hogy az észrevételekhez mellékelt jegyzékek lefordítását befejezhessék. Ezt a határidő meghosszabbítást a magyaroknak Londonból ratifikálták; a jegyzéket Lloyd George írta alá.”⁵⁴ A magyar küldöttség kidolgozta ellenjavaslatait az antanthatalmak feltételeivel szemben, választ azonban nem kapott. A *Csiki Lapok* felelős szerkesztője szerint „már majdnem két hónapja tárgyalja a főtanács a magyar ellenjavaslatokat. Ettől az időponttól kezdve a békekonferenciának a magyar békeszerződésre vonatkozó határozatairól pozitív hír nem érkezett. A külföldi sajtóban ellentétes közlemények jelentek meg. A konferencia tárgyalásainak Londonba történt áthelyezése óta pedig semmi újat nem tudhattunk meg róluk, mert úgy látszik, Londonban keresztül is vitték Lyold George korábban is hangoztatott álláspontját, hogy a sajtó részére csak a végleges határozatokat szabad közölni.”⁵⁵

53 A magyar békedelegációt már végleg összeállították. In *Csiki Lapok*, 1919. december 21.

54 A magyarok újabb halasztást kaptak. In *Csiki Lapok*, 1920. február 29.

55 A békekonferencia befejezte a magyar javaslatok tárgyalását. In *Csiki Lapok*, 1928. március 28.

Az erdélyi magyar közvélemény a következő hónap elején sem kapott hírt az antanthatalmak válaszáról a magyar ellenjavaslatok elfogadására vonatkozóan. „A magyar béke ügyéről nap-nap után érkező ellentmondó hírek azt bizonyítják – olvashatjuk a *Csíki Lapok*ban –, hogy az antanthatalmak sajtója leszámítva egy-két angol és svájci lapot, nem viseltetik jó indulattal Magyarország iránt, s kész arra is, hogy befejezettnek nyilvánítson olyan tárgyalásokat, melyek még meg sem kezdődtek. Így tegnapi Párisból arról jött hír, hogy a magyar béke delegáció március 30-án tudni fogja a végleges választ, mára pedig már itt van a hágai forrásból a cáfolat: a végleges döntés a magyar kérdésben eltolódik arra az időre, midőn Nitti visszatérhet és kifejtheti a szövetséges Olaszország álláspontját. Bécsi hír is amellet szől, hogy a döntés csak április közepe táján várható.”⁵⁶

A magyar békeküldöttség nem akarta elfogadni az antanthatalmak békefeltételeit. A *Csíki Lapok* gróf Apponyi Albert nyilatkozatai alapján érzékeltette rosszállását a nagyhatalmak békefeltételeivel szemben. Így többek között idézte Apponyinak a *Neues Wiener Tagblatt* budapesti levelezője előtti nyilatkozatát: „Biztosíthatom, hogy visszaérkezésem óta a magyar közvélemény egyhangúlag rosszalja a szőnyegen levő békefeltételeket. Nem tudhatom, minő álláspontra kell helyezkednem a békeszerződés aláírása tekintetében. Tehát meg sem mondhatom. Igen fontos azonban, hogy a magyar nemzet a reánk kényszerített békeszerződést igazságtalannak és olyannak tekinti, amely Európa nyugalalmát veszélyezteti.”⁵⁷

A *Times* a következő észrevétellel kísérte Apponyi nyilatkozatát: „Ha maga Apponyi tagadja meg a békeszerződés aláírását, az mit sem számít, de ha a magyar nemzetgyűlés utasítja el az elfogadását, ez a blokád alkalmazását és más megtorló intézkedéseket idézne fel. Végre is a helyreállítási bizottságnak módjában lesz még enyhíteni a békefeltételeken, ez azonban csak jó egyetértés mellett történhet meg. A magyar politika rosszul van inspirálva abban a történelmi pillanatban, midőn mindent kockáztathat.”⁵⁸

56 A magyar béke. In *Csíki Lapok*, 1920. április 20.

57 A Times Apponyi nyilatkozatáról. In *Csíki Lapok*, 1920. április 25.

58 Uo.

A nagyhatalmak közül egyedül az olasz békeküldöttség viseltetett megértéssel a magyarokkal szemben. A *L'Indépendance Roumaine* szerint „Nitti olasz miniszterelnök a magyar békeszerződés megvitatásánál magyar-barát érzelmeket nyilvánított.”⁵⁹ Mindez egy csekély reményt keltett a magyarok körében. Május 6-án még a reménybe vetett hit is elveszett. Az antant hatalmak a magyar küldöttség javaslatait számba se vették. A *Csiki Lapok* párizsi tudósítója 1920. május 10-én a következőképpen mutatta be a visszautasító álláspontot: „A Havas ügynökség jelenti, hogy a nagyköveti konferencia befejezte tanácskozásait a magyar békeszerződés módosításai tekintetében. E hó 6-án át is nyújtották a módosított békeszerződést a magyar delegáció Párisban időző tagjainak, akik a módosításokat táviratilag jelentették Budapestre. Úgy hírlik, hogy a módosítások, amelyek a szerződéstervezeten történtek, legnagyobb részt gazdasági természetűek. A békeszerződés aláírásának május hó 16-ig kell megtörténnie. Ami a népszavazást illeti, nagyobb területekre nézve elutasították a népszavazás kérését, tekintettel a szövetségesekre, és csupán egy-két ipari városra nézve fognak népszavazással dönteni.”⁶⁰

Az antant válaszát és a válaszjegyzék utáni hangulatot a *Csiki Lapok* felelős szerkesztője a következőképpen érzékeltette: „az antant válasza megérkezett Budapestre, ahol rendkívül nagy izgatottságot és megdöbbenést keltett. A válaszjegyzék[nek] azt a passzusát, hogy ezeréves uralom nem jogcím, ha ezen uralom jogtalan volt vagy annak látszik – erélyesen visszautasítják. Apponyinak egész erkölcsi súlyára van szükség, hogy a kedélyeket némileg lecsillapítsa. Az antant a területi határokon nem változtatott, csupán gazdasági és pénzügyi engedményeket tett. A rutén autonóm képviselőnek azonban joga van kinyilvánítani, hogy Felsőmagyarország hová akar csatlakozni. Budapestben az aláírás kérdését a nemzetgyűlés tárgyalja. Az eddigi jelek szerint a jelenlegi vezetők a békeszerződést nem írják alá. Az aláírási határidő, ha meg nem hosszabbítatják, május 15.”⁶¹

59 A magyar béke. In *Csiki Lapok*, 1920. április 16.

60 Uo.

61 Az antant válaszjegyzéke Budapestben. In *Csiki Lapok*, 1920. május 16.

A Magyar Területvédő Liga a magyar nemzethez felhívást intézett, melyben hangsúlyozta, hogy a békét – Magyarország halálos ítéletét – nem szabad aláírni.⁶²

A *Csiki Lapok* egy interjút közölt gróf Apponyi Alberttel, melyet a *Neue Freie Presse* munkatársa készített vele, és amelyben a Magyarországra rákényszerített békéről így vall: „A csütörtöki tüntetés, melyen több mint százezer ember vett részt a társadalom minden rétegéből, és ahol a rendet tulajdonképpen csak a tüntetők tartották fenn, frappáns módon fejezték ki a közvélemény hangulatát. A tömeg elvonult az idegen missziók épületei előtt anélkül, hogy egy hangot is hallatott volna, mely a nemzetközi udvariasság törvényeivel ellenkezik, és én azt hiszem, hogy a közvélemény, mely oly egészségesen nyilatkozik meg az ország szétdarabolásának visszautasításában, kész arra is, hogy momentán szükségessé vált lépések megtételénél szabad választást enged ama felelős faktoroknak, akik a kevés fényponttal rendelkező kényszerhelyzetet áttekinteni képesek.

Teheti ezt annál is inkább, mert hiszen a végkövetkeztetéseket illetőleg nem áll fenn semmiféle nézetkülönbség. Magyarország nem mond le egzisztenciájának természetes alapjairól, viszont távolról sem az a szándéka, hogy kalandokba bocsátkozzék, hanem a jövő igazságos megoldását a dolgok természetes fejlődésétől és ama felfogásnak erősödésétől várja, hogy a természetellenes dolgot lehet ugyan deklarálni, de annak betartása lehetetlenség.”⁶³

A *Csiki Lapok* bemutatta a nemzetgyűlés döntését a magyar békeszerződés ügyében is. „A magyar nemzetgyűlés szerdai ülésében tárgyalás alá vette a magyar békeszerződés aláírásának ügyét. A külügyi albizottság jelentését Giesswein Sándor terjesztette be. A bizottság azt javasolta az országgyűlésnek, utasítsák a Párizsban tartózkodó delegátusokat, hogy a békeszerződést írják alá, mert az országnak jelenlegi kényszerhelyzetében egyéb út nem áll rendelkezésére. A javaslatához elsőnek Simonyi Semadam miniszterelnök szólt, utána a pártvezérek nyilatkoztak, mire a nemzetgyűlés a javaslatot egyhangúlag elfogadta és utasította a Párizsban tartózkodó delegáció vezetőjét Praznovszky Ivánt, hogy a békeszerződést írja alá.”⁶⁴

62 A hangulat Budapesten. In *Csiki Lapok*, 1920. május 16.

63 Apponyi a békeszerződésről. In *Csiki Lapok*, 1920. május 30.

Ezek után a magyar béke delegáció „a legfelsőbb tanács által adott újabb ötnapos határidő elteltével bejelentette – olvashatjuk a *Csiki Lapok*ban –, hogy Magyarország kényszerhelyzet hatása alatt kész a békeszerződést aláírni. E közlés vétele után a legfelsőbb tanács a jövő hétre, valószínűleg május 28-ára tűzi ki a magyar békeszerződés aláírásának napját. Az aktus Neuilly-ben vagy Versailles-ban fog lefolyni. Hogy a ma még izgatott magyar közvélemény lassan-lassan lehiggad és belenyugszik a békeszerződés aláírásába, abban nagy része van azoknak a komoly, a béke aláírásának a megtagadásával járó veszedelmeket feltáró beszédeknek, amelyeket Andrassy Gyula, Berzeviczy Albert, Hegedüs Loránt és gróf Teleky Pál mondtak el a békeszerződést tárgyaló külügyi bizottságban.”⁶⁵

A *Csiki Lapok* felelős szerkesztője, Élthes Gyula a következőképpen érzékeltette a békeszerződés magyar részről való aláírásának körülményeit: „Amikorra ezek a sorok napvilágot látnak – a magyar béke bizonyosan alá lesz írva. Nemcsak minket erdélyieket lepett meg a gyors elhatározás, hanem a külföldet is, mert a budapesti gyors hangulat változtatásnak, amely határozott aláírás-ellenes volt, nem tudjuk és még ma sem tudjuk igazi okát adni.”⁶⁶

Végül is a magyarságnak annyi szenvedést okozó békediktátumot 1920. június 4-én, a Nagy-Trianon palotában két jelentéktelen politikus, Benárd Ágoston és Drasche-Lázár Alfréd írta alá.

A trianoni béke pontjai ismertek: Magyarország elveszítette területének kétharmadát. A 320 ezer négyzetkilométer területű, húszmilliós középhatalomból 90 ezer négyzetkilométeres és hétmillió lakost számoló kisállam vált. Románia megszerezte a Partiumot és Erdélyt, a délszláv állam a Délvidéket, Csehszlovákia pedig a Felvidéket és Kárpátalját. Az antanthatalmak a háború egyik felelősének tekintették Magyarországot, amiért tetemes jóvátételt szabott ki a magyar államra. Hadseregét 35 000 főben határozta meg. A békediktátum gazdasági és katonai rendelkezéseivel korlátozta a magyar állam szuverenitását.

Ha a *Csiki Lapok*ban megjelent tudósításokat összehasonlítjuk a korabeli szakirodalom és források összesítéseivel az 1919–1920-as évek

64 A magyar békeszerződés a nemzetgyűlésben. In *Csiki Lapok*, 1920. május 30.

65 Aláírják a magyar békét. In *Csiki Lapok*, 1920. május 30.

66 A magyar békealáírás előtt. In *Csiki Lapok*, 1920. június 6.

Mihály János

„SOKSZOR ELÉNEKELTÜK JEREMIÁSSAL:
ÖRÖKSÉGÜNK BITORLÓKRA SZÁLLT, HÁZUNK
IDEGENEKRE...”

– *Impériumváltás a Kis-Homoród mentén*
a historia domusok tükrében (1918–1921) –

Az első világháború következményeként 1918 decemberében az antantbarát román megszállás alá kerülő Erdélyben és ezen belül a Székelyföldön végbement hatalmváltás lokális történéseiről számos hiánypótló, kisebb-nagyobb terjedelmű, forrásfeltáró tanulmány látott napvilágot 1990 után, egészen napjainkig.¹ Ezt a képet tovább árnyalni és színesíteni csakis újabb, eddig nem ismert forrásanyag felkutatásával és közzétételével lehet. Többek között az egyházi levéltárakban lapuló irathalmazok, konkrétan az egyes plébániatörténetek (historia domusok) korabeli bejegyzései lehetnek érdekesek és fontosak a mai társadalomkutatóknak, akik a hatalmváltás monografikus feldolgozásához gyűjtenek új adatokat.² Ebből a megfontolásból üttöttük fel mi is a Kis-Homoród mente római katolikus plébániáinak

- 1 Lásd Bárdi Nándor: *Impériumváltás Székelyudvarhelyen*. In *Aetas*, 1993. 3. sz., 76–120. o.; Eördögh István: *Erdély román megszállása 1916–1920*. Szeged, 2000, LAZI Kiadó.; Fráter Olivér: *Erdélyi magyar helyzetkép 1916–1919-ben*. Budapest, 2003, Hamvas Intézet; Nagy Szabolcs: *Imperiumváltás Sepsiszentgyörgyön 1918–1919*. In *Acta Siculica 2012–2013*. Sepsiszentgyörgy, 2013, Székely Nemzeti Múzeum, 345–356. o.; Szabó Csongor: *Csik megye közigazgatása 1918–1940*. In *Magyar Kisebbség*, 2014. 3–4. sz., 209–231. o.; Uo. 2015. 1–4. sz., 221–270. o.; Gidó Csaba: *Udvarhely megye közigazgatás-története impériumváltástól impériumváltásig (1918–1940)* és László Márton: *Maros-Torda/Maros megye közigazgatása 1919–1938 között*. In Kolombán Zsuzsanna – Róth András Lajos (szerk.): *AREOPOLISZ Történelmi és társadalomtudományi tanulmányok XIV*, Székelyudvarhely, 2015, Areopolisz Egyesület, 225–277. o. Fodor János: *Impériumváltás Marosvásárhelyen 1918–1922*. In *Múltunk*, 2016. 2. sz., 148–186. o.
- 2 A historia domusok szerepét, fontosságát a helytörténetírásban többen hangsúlyozták. Lásd Beke Margit: *A historia domus fontossága, helye és gyakorlata*. In *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 9., Budapest, 1997. Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, 3–4. sz., 149–154. o.; Mihály János – Farkas Aladár (szerk.): *Historia Domus. A borszéki plébánia története*. Székelyudvarhely, 2003.; Uő: *Márton Aron az udvarhelyszéki domus históriáiban*. In *Székelyföld*, 18. évf. 9. sz. (2014. szeptember), 95. o.; Uő: *Feljegyzések az 1916. évi román betörésről*. In *Székelyföld*, 20. évf. 8. sz. (2016. augusztus), 20. o.

(Szentegyházásfalu³, Lövéte, Homoródkarácsonyfalva⁴) domusait.⁵ A bennük olvasható bejegyzések nélkülözhetetlenek a történészek számára, mert belőlük első kézből kaphatunk információkat, és pedig olyan személyektől (a helybeli papoktól), akik az általuk leírt eseményekben sokszor döntő szerepet játszottak, vagy szemtanúk voltak, ezért bejegyzéseik fontos, szavahihető történeti forrásoknak tekinthetők. De nem szabad szem elől téveszteni azt sem – anélkül, hogy az egyházi előljárók tisztességét és hitelét kétségbe vonnánk –, hogy koruk „színeváltozásait” becsületesen, de mégiscsak a saját szájuk íze szerint, a legyőzöttek szemszögéből jegyezték le, s bár képzett emberek voltak, őket is nagyban befolyásolhatta „a rokonszenv vagy a gyűlölet, az érdek vagy a félelem és annyi más szenvedély, amelytől senki sem mondhatja mentnek magát...”⁶ Ugyanakkor az impériumváltás (a lassan de biztosan kiépülő és megszilárduló román hatalom) nap mint nap hihetetlen lelki és fizikai terhet jelenthetett számukra, megrázva mindennapi életüket. Ilyen körülmények között is igyekeztek, ha kellett még betegen is, mindent megtenni népükért, amit módjukban állt megtenni. Elsősorban arra törekedtek, hogy ebben a zavaros időben jó irányba terejlék az emberi cselekedeteket, még akkor is, ha a saját helyzetük sem volt biztonságban, s a bebörtönzés vagy a megbotozás veszélye Damoklész kardjaként lebegett felettük.

De kik voltak ők, akik az impériumváltás feszültségektől terhes első hónapjaiban, éveiben, a háborúba egyaránt belefásult civileket és katonákat megpróbálták vezetni, irányítani? Nos, az alábbiakban először róluk szólunk, nyomon követve életútjukat addig az időpontig, míg az új hatalom megszilárdult Erdélyben. Kezdjük a sort Szentegyházásfalu korabeli plébánosával, *Sass Antallal*, aki 1885-ben született Baróton.⁷ A gimnáziumot ugyanott és Székelyudvarhelyen, teológiai tanulmányait Gyulafehérváron végezte. 1909. június 27-én szentelte pappá gróf Majláth Gusztáv Károly erdélyi püspök. Szolgálatát folyó

3 A trianoni békeszerződésig Udvarhely vármegye Udvarhelyi járásához tartozott. Ma Szentegyháza város településrésze.

4 A trianoni békeszerződésig Udvarhely vármegye Homoródi járásához tartoztak.

5 A historia domusokat a helyszínen, vagyis a szóban forgó plébániákon tanulmányoztuk.

6 François de La Mothe Le Vayer: Discours du peu de certitude qu' il y a dans l' Histoire. In Carlo Borghero: *Conoscenza e metodo della storia da Cartesio a Voltaire*. Torino, 1990. 204–205. o.

7 A trianoni békeszerződésig Háromszék vármegye Miklósvári járásához tartozott.

évből Nagykaszonban⁸ kezdte káplánként, Mészáros József plébános mellett. 1910-től három évig káplán Csíkszentgyörgyön⁹, Incze Domokos plébános, alcsiki országgyűlési képviselő oldalán. 1913–1916 között Kolozsváron káplán Erdély „legtevékenyebb és eredményekben gazdag munkásságú” dr. Hirschler József főesperes-plébános, prelátnoknál. Ezután 17 hónapon át az Erdélyi Római Katolikus Státusban¹⁰ tevékenykedett (az önbiztosítási ügyosztály vezetője volt). Pár nappal azután, hogy a román kormány képviselői fegyverszünetet kötöttek a Központi Hatalmakkal a 1917. december 13-án megtartott választás alapján gróf Majláth püspök kinevezte Szentegyházasfalui lelképásztornának. Háta mögött hagyva a „sablonos irodai munkát”, régen óhajtott plébánosi állomását 1918. január 14-én elfoglalta. Olyan időpontban, amikor viszonylagos csendesség honolt a keleti fronton és a környéken, s a háború közvetlen közelségének veszélye nem állt fenn. Így nyugodtan hozzáláthatott a háborús évek közepette leromlott lelki élet emeléséhez, az oltáregyesület újjászervezéséhez, az egyházi épületek (templom, iskola, kántori lak stb.) kijavításához, amelyek nagyrészt még az 1916. évi román betöréskor rongálódtak meg.¹¹ A plébániatörténet írását, a „folytonosság fenntartásáért”, onnan folytatta, ahol elődje abbahagyta, vagyis az 1914–1915-ös évektől, és vezette egészen 1922. március elejéig, mindaddig, amíg az új állomáshelyét, a csíkszékboldogasszonyi plébániát¹² el nem foglalta.¹³

A hatalomváltáskor Lövéte plébánosa Péter János volt, aki 1881-ben született Székelydobóban.¹⁴ Gyulafehérváron végezte tanulmányait és 1905-ben szentelték pappá. Káplánként Gyergyószentmiklóson kezdte pályafutását. 1908. szeptember 7-én jött Lövéte, miután az egyházi főhatóság oda kinevezte. Ekkor lépett papságának a negyedik, életének a 27-ik évébe. A világháborúban tábori lelkészként, majd kórházi

8 Kászonaltíz, Kászonfeltíz, Kászonimpér. A trianoni békeszerződésig Csík vármegye Kászonalcsiki járásához tartoztak.

9 A trianoni békeszerződésig Csík vármegye Kászonalcsiki járásához tartozott.

10 Az erdélyi római katolikus egyház önkormányzata a 17. századtól kezdődően. 1937-ben megszűnt. A jogutódja a Gyulafehérvári Római Katolikus Püspökség Egyházmegyei Tanácsa lett.

11 Szentegyházasfalvi historia domus, 45–46. o.

12 Karcfalva, Csíkjenőfalva, Csíkdánfalva, Csíkmadaras. A trianoni békeszerződésig Csíkvármegye Felcsiki járásához tartoztak.

13 Uo. 47–54.; Ferenczi Sándor: A gyulafehérvári (erdélyi) főegyházmegye történeti papi névtára, Budapest, 2009. Szent István Társulat – Verbum, 391. o.

14 A trianoni békeszerződésig Udvarhely vármegye Udvarhelyi járásához tartozott.

lelkészként teljesítette hivatását. Bevonulásának személyes okai is voltak: a községbeli züllött közállapotok, a hadisegélyre jogosultak összeírása körüli valós vagy vélt igazságtalanságok, ami miatt konfliktusba keveredett a helyi jegyzővel és a falu szülöttjével, Mihály Lajos fiatal pappal.¹⁵ Az utóbbival való konfliktusainak elmélyülése a historia domus lapjain olvasható bejegyzésekben is visszatükröződik.¹⁶ 1915. október 30-án kapta meg a behívóját, s rá egy napra be is vonult a tartalékos kórházba, ahol 1916 októberéig működött. Ekkor már egy testvére hősi halott volt, s a másik kettő is bevonult. 1917. február 4-én a 37. közös gyalogezredhez helyezték át Tirolba.¹⁷ Folyó év tavaszán, amikor szabadságra jött, a háború nyomorúságai már kezelhetőek voltak a községben (élelmszerhiány, drágulás, hadiözvegyek, -árvák ügyeinek rendezetlensége, korrupció stb.). Tirolból 1918. január 16-án idegsokkal kórházba került. Híveinek kérésére folyó év tavaszán innen szabadságolták. Közben ízületi csúzgyulladását kapott (a jobb könyökén), ezért felmentették a további katonai szolgálat alól. Javulása után helyettesével, Adorján Károly segédlelkésszel együtt hozzáálltak Lövéten a „közügyek terén való tisztogatáshoz”, aminek az lett a következménye, hogy feljelentették hatóság elleni izgatás miatt. Rögtön behívták, de sikerült tisztáznia magát, így október végén

15 Mihály Lajos római katolikus plébános Lövéten született 1892-ben. Középiskoláit Székelyudvarhelyen, a teológiát Gyulafehérváron végezte. Az első világháború második évében, 1915-ben szentelték pappá. A keleti fronton (Volhíniában) a 314. honvéd gyalogezred kötelékében a rajvonalba hat hónapot töltött (1916. február 7-től július 7-ig) mint tábori lelkész, hol a bal karján megsebesült. Gyógyulása idejére szabadságolták, de négy hét múlva újra bevonult a brassói 24. honvéd gyalogezred pótzászlóaljához, ahonnan a határszélre (Gyimesbükk) vezényelték. A román betöréskor pótzászlóalja Nagyváradra költözött. Innen a román frontra került (Úzvölgye, Szlanikfürdő), hol egészen a bukaresti békéig (1918. május 7.) szolgált. A békekötés után, immár az olasz harctéren részt vett a II. piavei csatába (1918. június 15–22. között) a 70. honvéd gyaloghadosztály keretében. Az összeomlás után Oderzóban fogságba került. Fogolycserével szabadult, s 1918. november 23-án érkezett haza Brassóba. November 30-án leszerelt és hazament szülőfalujába. Dávid József (szerk.): Székelyföld írásban és képen. Budapest, 1941. 124 o.; Mihály Lajos plébános, volt tábori lelkész kérelme a Vitézi Rendben való felvételért. Kelt Kápolnásfalva 1941. VII. 25. Gyulafehérvári Főegyházmegyei Levéltár, Székelyudvarhelyi Gyűjtőlevéltár, F. 666. A kápolnásfalvi plébánia iratai. 666/h-i. Személyi hagyatékok 1898–1948. 1. doboz, Mihály Lajos tábori lelkész hagyatéka 1898–1948.

16 Lövétei historia domus, 71., 76., 78–79. o.

17 Közép-európai tartomány, amely ma Ausztria és Olaszország része. Déli részét 1919-ben, a saint-germaini (Franciaország) békeszerződés határozata értelmében csatolták Olaszországhoz.

hazajöhetett, pár nappal a forradalom kitörése előtt, s rögtön az események sűrűjében találta magát. A megszállás ideje alatt többször idézték törvényszék elé. Az elődei által 1889-ben abbahagyott plébánia-történet írásának fonalát ő vette fel újra. Az 1890–1907 között hiányzó bejegyzéseket minden egyes év fontosabb eseményeinek bejegyzésével pótolta, s a háztörténetet folytatta 1926 elejéig, amikor Lövétéről áthelyezését kérte¹⁸ Mezőszengyelre.¹⁹

Az impériumváltás éveiben Homoródkarácsonyfalván *Gaál Tamás* plébános szolgált, aki 1882-ben született Baróton. Középiskoláit Székelyudvarhelyen, Kézdivásárhelyen és Gyulafehérváron végezte, ez utóbbi helyen a teológiát is. 1906-ban szentelték fel. Négy évig káplán volt Gyergyóalfaluban.²⁰ 1910-től 1922 decemberéig Homoródkarácsonyfalván működött plébánosként. A világháborúban tábori lelkész-ként vett részt. 1914. augusztus 13-án vonult be Nagyszebenbe, s hamarosan a harctéren találta magát Galíciában.²¹ Az 1915-ös évet Eperjesen²² és a galíciai Kárpátokban, Mikulyczyénben²³ a járvány-kórházban töltötte, ahol mintegy 1000 beteg volt állandóan. 1916. január 7-től a nyári visszavonulásig mint tábori lelkész teljesített szolgálatot, nyolc kilométerre a fronttól, Strzylczében.²⁴ Tavasszal, tudva, hogy plébániájában bérmlálás lesz, idejében szabadságot kért és meg is kapta. Így időben hazament és mindent előkészíthetett a püspök fogadására. 1916. május 22-én indult vissza Strzylczére, ahová a nagy erejű orosz támadás (Bruszilov-offenzíva)²⁵ következtében elrendelt általános visszavonulás parancsba adásakor érkezett meg. Másfél hónapig tartó visszavonulás után Lisowiczére²⁶ rendelték. Itt kapta a hírt augusztus 29-én, hogy Románia hadba lépett Ausztria–Magyaror-

18 Lövétéi historia domus, 60–79. o.; Dávid József (szerk.): *Székelyföld írásban és képművészetben*. Budapest, 1941. 146. o.; Kertész Elemér – Caesar, De Sgardelli: *A frontharcos eszme szolgálatában*. Budapest, 1942, A „Magyar Front” kiadása, 35. o.

19 A trianoni békeszerződésig Torda-Aranyos vármegye Marosludasi járásához tartozott.

20 A trianoni békeszerződésig Csík vármegye Gyergyószentmiklósi járásához tartozott.

21 Ez a közép-európai régió ma Lengyelország és Ukrajna között oszlik meg.

22 Ma Prešov Szlovákiában.

23 Ma Mykulychyn Ukrajnában.

24 Ma Stril'che Ukrajnában.

25 A nagy erejű offenzívát, amelyet az orosz délnyugati front parancsnokáról, Alekszej Bruszilovról neveztek el, 1916. június 4-én indítottak meg a központi hatalmak ellen a keleti fronton. A hadműveletek során az Osztrák–Magyar Monarchia haderői pótolhatatlan élőerő-vesztességet szenvedtek el.

26 Ma Lisowice Lengyelországban.

szág ellen. Öt hét aggodalmaskodás után, október 7-én az újságból olvasta a szebeni győzelem híret,²⁷ de csak azután nyugodott meg teljesen, miután október 26-án szabadságra engedték.

A háború vége az olasz harctéren érte, Udine²⁸ környékén. Sok viszontagság után 1918. november 17-én érkezett haza Homoródkarácsonyfalvára, egy napra rá, hogy az őszirózsás forradalom²⁹ következményeként kikiáltották a Magyar Népköztársaságot.³⁰ Hamarosan a nemzetőrség parancsnoka lett mindaddig, amíg a román hadsereg október 4-én bevonult a településre. A megszállás ideje alatt egyik önfeláldozó, lelkes vezetője volt a híveinek, ezért több ízben meghurcolták. A karácsonyfalvi háztörténetet 1910 és 1922 között vezette. 1922. december 20-án foglalta el új állomáshelyét, a megüresedett gyergyóújfalvi³¹ plébániát, ahol korábban négy évig volt segédlelkész.³²

Most, hogy a hatalomváltás éveiben (1918–1921) Szentegyházásfalva, Lövete és Homoródkarácsonyfalva plébánosainak rövid életrajzát, életüknek néhány fontosabb állomását bemutattuk, az alábbiakban következzenek a témánk szempontjából kiemelkedően fontos bejegyzések részletei, amelyek számos ponton megegyeznek egymással a korabeli közös sorsnak köszönhetően.

SZENTEGYHÁZASFALU

(Sass Antal plébános bejegyzései)

„1918.

[...] Október 31-ike a világháború fordulópontja, Magyarországnak alighanem gyásznapja.³³ A hosszú háború ezer nyomorúsága alatt

27 1916. szeptember 26–29. A 9. német hadsereg teljesen szétverte az I. román hadtestet Nagyszebentől délre.

28 Város Olaszországban, Friuli-Venezia Giulia régióban.

29 Az őszirózsás forradalom nevét a katonák sapkáján az uralkodói névjellel ellátott sapkarózsa helyére tűzött őszirózsáról kapta. A felkelés 1918. október 28. és október 31. között zajlott Budapesten és a nagyobb városokban.

30 A Magyar Népköztársaságot 1918. november 16-án kiáltották ki. Első miniszterelnöke Károlyi Mihály lett.

31 A trianoni békeszerződésig Csík vármegye Gyergyószentmiklósi járásához tartozott.

32 Homoródkarácsonyfalvi historia domus, 35–101. o.; Dávid József (szerk.): *Székelgyőld írásban és képen*. Budapest, 1941. 63. o.

33 Ezen a napon került hatalomra a Károlyi Mihály-kormány, s gyilkolták meg Tisza István volt miniszterelnököt (a háború elhúzódása miatt elégedetlen tömegek szemében ő volt „az ország nyomorúságának” felelőse).

nyögő katonák és nép lelkében egyre nőtt a béke utáni vágy s ezt használták fel az ébredező keresztény szellem letörésére a háborús visszaélések miatt a jogos számonkéréstől és megtorlástól féltő nem keresztény és szabadkőműves »urak«.

Az osztrák–magyar front leszerel a bolgár után. A leszerelés rendetlen, inkább fegyver eldobás, óriási értékű anyagok elpazarolása és harácsolása.

Fegyelem megszűnt, szenvedélyek felszabadulnak, degradált³⁴ tiszteknek szemébe nevetnek a szemtelenebbek. Községünk környéke és udvarai katonai tábor. A papi és kántori udvaron trének³⁵ ütnek tanyát, 1-2 élelmes izraelita katona a megpakolt trénszekerekről licitált,³⁶ míg a magyar kiabált és félemlített. Elhallgattam, hogy akarja egy osztrák tiszt szép szóval türelemre bírni és rendet tartani katonái közt, de ez a válasz »nekünk nem parancsol most már senki«. November 16-án megalakul a Köztársaság a detronizáció³⁷ után, gr. Károlyi Mihály az operettköztársasági elnöki figura,³⁸ egy nagyravágyó, tehetségtelen ember, aki azt hiszi, hogy nagy birtokával nagy tehetséget is örökölt. A szabadkőművesek tolták előtérbe. Az egész mozgalom főképp vallás ellen irányul. Hazajött katonák a liberális lapok által kürtölt papi birtok felosztásán annyira lelkesedtek, hogy egy név szerint meg nem nevezett korifeus³⁹ által szerkesztett beadványban még az itteni 10 hold⁴⁰ mezei és 8 holdat kitevő erdei kaszálót is osztani kívánják. Ezt az akkori idők eseményeiből lehet magyarázni. Voltak józanul gondolkodók is. De a viharnak ki kellett tombolnia magát. Nemzetőrök tartották fenn a rendet, szerveztek rendetlenséget. Ezeknek bátorságát fagypontra hűtötte az ententé⁴¹ parancsára rendfenntartás végett bejött oláh, ezen

34 lefokozott

35 hadtápos szekerek, menetoszlopok

36 megvételre kínált

37 trónfosztás

38 A Károlyi-féle forradalom és (nép)köztársaság rövid története ma is vitáktól övezett epizódja a 20. század magyar történelmének. Hatos Pál: *Az elátkozott köztársaság. Az 1918-as összeomlás és forradalom története*. Budapest, 2018, Jaffa Kiadó.

39 hangadó

40 terület-mértékegység, katasztrális hold (1600 négyszögöl = 5755 m² = 57,55 ár = 0,5755 ha)

41 Antant, az Anglia és Franciaország között 1904. április 8-án Londonban aláírt szerződés az entente cordiale („szívélyes egyetértés”) kifejezésből származik. Nagy-Britannia, Franciaország és Oroszország (háromhatalmi antant) köré csoportosult szövetségi rendszer az első világháborúban.

túl román katonaság. Címek, rangok eltöröltettek, mi nem veszítettünk ezzel semmit, de nem is nyertünk. Püspök Úr lemondva »gróf« és »nagyemlétségű« titulusról »Főtisztelendő« címzést rendelt el.

Ez év októberében, »spanyolnátha« címen új járvány lépett fel falunkban is.⁴² Jó példaadás okából egy hónap alatt kétszer húztam el, a másodikból alig lábaltam ki. Az Úr Jézus – úgy vélem – nem akarta a bűnös halálát s a hitközséget pap nélkül hagyni. November 1-én elhunyt hirtelen Pap Albert nyugalmazott lelkész, még aznap misézett, halála előtt 2-3 órával elbeszélgettek a kápolnásfalvi⁴³ plébánossal. Requiescat in pace!⁴⁴

Hat héten át szünetelt az előadás a járvány miatt, megbetegedések száma nagy, volt nap, amelyen 25 egyént provideáltam⁴⁵ s 4-5-öt temettünk. A pusztító járvány 15–35 év körüli erős egyének közt aratott. Orvos sehol, a nagy felfordulás és zavar miatt Székelyudvarhelyről nem szívesen jönnek ily messzi vidékre, különben közelben is túl voltak terhelve.

A krónika teljességéért álljanak itt még a következő sorok. A szentkeresztbányai⁴⁶ leszerelt munkások közül néhányan közéleti nyomorúságok miatt alaptalanul Berényi Margit tanítónő⁴⁷ okolták, aki a kellemetlenségek elől kitérve iskolánkhoz jött, mi örömmel fogadtuk a vérbeli, hithű tanítónőt, hogy 4 tanerővel folytatva a tanítást, a háborús idők mulasztásait némileg pótolhassuk.

Tankó Dénest az említett novemberi gyűlésen a számonkérő leszerelték a hatósági élelmezési ügykörben elkövetett állítólagos visszaélések miatt bántalmazták. Láttá, hogy megyebíró tisztét eredménnyel

42 A spanyolnátha járvány (pandémia) 1918–19-ben az emberiség addigi történetének egyik legpusztítóbb, világméretű járványa volt, amely a Föld teljes lakosságának mintegy 3-5 százalékát elpusztította (a becslések szerint 27–50 millió áldozatot követelt a világon). Már 1918-ban több áldozatot követelt, mint az egész első világháború. Lásd: Tíz tévhit a spanyolnátha történetéről. In *mult-kor.hu*, 2018. január 15. (Hozzáférés: 2020. február 26.)

43 Kápolnásfalu a trianoni békeszerződésig Udvarhely vármegye Udvarhelyi járásához tartozott.

44 Nyugodjék békében!

45 Szentségekkel látta el.

46 Ma Szentegyháza város településrésze.

47 Berényi Margit római katolikus tanítónő Szentesen született. A tanítóképzővel 1906-ban végzett. Szentegyházfalura 1918-ban nyert áthelyezést. A román hatalom által felajánlott állami állást nem fogadta el. A *Székely Közéletbe* a felekezeti iskolák védelmében több cikket írt. Dávid József (szerk.): *Székelyföld írásban és képből*. Budapest, 1941, 23. o. Emlékét ma utcanév őrzi Szentegyházán.

nem teljesítheti, lemondott, helyébe Márton Dávid atyánkfiát választotta meg a közgyűlés. Megyefiak: Gergely József, Szócs Dávid, Hatos Ferenc János.

A rendfenntartó katonaság hiányos öltözetben és fegyverzetben vonul be. Gyenge lovak nem bírják az ágyúk szállítását, falusi lovak vontatják be a »Gyepű patak«-ból, ugyancsak helybeli szekerek viszik a kiállott lovak helyett Udvarhelyre a géppuskát. A bevonulással polgárságot kapott a »25«. Ez volt a rendfenntartó, adtak is belőle bőkezűen, olvasva meg olvasatlan, de volt is ám becsülete.⁴⁸ Ez évben hadba vonult 2 harangunk és az orgona fő sípváltozata. A nemzeti és társadalmi szomorú állapotok felett érzett honszívi fájdalommal léptük át az

1919. év

küszöbét. Bízunk Isten után ügyünk igazságában. Szerettünk volna Janus-arcot⁴⁹ öltetni s a jövőbe tekinteni, de ez nem adatott meg, s talán jó is. A megszállás, hónapok múlva foglalás, végül az impérium színét ölti magára, már nemcsak Erdélyt követeli, hanem egész a Tiszáig nyúlnak »igényei«. Hiába, evés közben jön az étvágy. Sok kutatás templomban, iskolában, lakásomban s a faluban, az óvatosság és félelem, de egyszersmind a berendezkedés jelei.

A lefoglalt adóhivatalok a tanítók fizetését nem folyósítják, s mire a hadikár kifizetésében ránk került volna a sor, a pénztár a pénzzel együtt idegen kézre került, így több mint 40 000 korona hadikártérítési összegtől esett el a hitközség. Hiába kísérlettük meg a magyar kormánytól való felvételét, a megszálló katonaság megbízottunknak Budapestre való utazására nem adott engedélyt. Egyházi alapunkból a tanítók államsegélye helyett kölcsönképpen utaltunk ki felsőbb rendeltre, mégpedig Bakó Károlynak 2500 koronát, Kónya Etelkának 1000 koronát, Berényi Margitnak 500 koronát. Hozó János nem vette igénybe a kölcsönt, ezért jutott Bakónak több.

Iskolánkat gyász éri: Kónya Etelka tüdőgyulladásban váratlanul elhunyt április 3-án Baróton. Rövid tanítói működése alatt kis tanítvá-

48 A bejegyzés szerzője, Sass Antal plébános itt arra utal, hogy a testi fenyítés (25 botütés kirovása) a román hatósággal szemben ellenszegülők számára a megszállás alatt általános büntetési forma volt.

49 Utalás Janus római istenre, aki kétarcúságának köszönhetően birtokolta a múltba és a jövőbelátás képességét is.

nyai szeretetét nyerte meg, sokáig kérdezték a »kicsi kisasszony« mikor jő még iskolába. Adjon Isten örök nyugalmat lelkének.

Májusban a tanév befejeződik, eredmény a viszonyokhoz mérten kielégítő. A templomjavítás – sajnos – késik az anyagárak rohamos emelkedése, munkáshiány és kedvezőtlen körülmények miatt, csak a zsaluk készítését végeztethettük el, a vállalkozó hanyagsága miatt ez évben sem lehetett felszerelni. A festéshez szükséges olajhoz lenmagot az oltáregylet tagjai adták, Simó F. Ferencné és Simó G. Jánosné kiúttatték.⁵⁰

Ez év nyarán átvonuló vihar nyomorúságunk tetézésére megbontotta a torony fedelét, 4000 korona kiadást jelentett a pénzhiányban szenvedő hitközségre. Rovatal⁵¹ útján 14-7 [sic!] korona kivetési kulcs szerint gyűlt be. György Péter lövétei vállalkozó végezte el alig öt nap alatt, méregdrágán, belső állványról, életveszély nélkül.

Júniusban Kónya Etelka helyébe Berényi Margit, a segédkántori állásra Bakó Károly választatott és neveztetett ki. Kántori állásra eddigi fizetéssel nem akadt pályázó, ezért a hitközség a kántori fizetést 1370 koronára emeli a természetbeni járandóságok mellett, így választja meg Donáth Gyula egyetlen pályázót. A más három tanító részére az általuk személyenként kívánt 6000-6000 koronát megszavazták az 1919–1920-as tanévre. Nehezen ment, mert ez a nép a »híres« képviselőválasztásai révén mindig kapott, de semmire nem adott, mert előbbi jövedelme fedezte a kiadását. De becsületére legyen a népnek, iskolája érdekében akkor hoz áldozatot, mikor ennél vagyonosabb községek ettől elzárkóznak. [...] Az állam a fizetéskiegészítést megtagadta, hogy így a községeket a magyar felekezeti iskola feladására kényszerítse.

Ez évben a háború alatt lakatlan álló és nagyon megrongált segédkántortanító lakást kijavítás, fedélzet megújítása, s egy kis csűr építése ellenében a hitközség kiadta a Klein-fakitermelő cég tisztviselőjének, Bogyó Jánosnak. Az iskola romladozó falainak renoválását Sata György vállalkozó 800 korona ellenében elfogadva lelkiismeretlen munkát végzett.

50 Olajütőn kipróbáltatták.

51 Kirovás.

1920.

Ezen év is a fajiságunk megvédése s iskolánk fenntartása érdekében folytatott küzdelemmel kezdődik, abban ér véget.

Február havában tartott hitközségi közgyűlés a lelkész fizetését eddigi 1000 koronáról 6000-re emelte. A tanítói s papi fizetések fedezésére I. 95 + 20 korona, II. 65 + 20 korona, III. 32, 5 + 10 korona kulcs szerinti rovatalt írt elő. Sok volt a panasz, de [a nép] szívesen kifizetett adót, bármely természetű is legyen az.

Májusban írták alá a »győztesek« Magyarország halálos ítéletét, az úgynevezett trianoni béke okmányban.⁵² Ilyen nyilvánvaló igazságtalanság elkövetésére is képesek voltak a győzelmi mámorban tobzódó államfők. A változhatatlanban bele kell törödnünk, bár fáj, hogy Erdély népe kultúrában alantabb álló népnek rendeltetett alá.

A magyar tisztviselői kar hazafias érzelmű tagjai a hivatali esküt nem tették le, állásukból elbocsátották, a legnagyobb nélkülözések közt élnek, sokan repatriálnak.⁵³ Az új tisztviselők közt kevés volt a szakember, olyan is a közigazgatás, általában a közhivatalban a szereplők. A drágaság minden cikknél hallatlanul emelkedik, a megélhetés nehéz.

Ez évben épült közmunkával a kántori csűr, az építésnél sok akadállyal kellett megküzdeni. Végre tető alá került, de a tapasztás a fagyos nov. óra maradt. A lakhatatlanná vált kántori házat a kijavítási költségek hordozása fejében szeptember 1-én a szentkeresztbányai vasgyárat kezelő Knauer és Jekelius cégnek adtuk ki 2 évre. A cég a javítás elvégzése után, Özv. Lántszky Józsefné, a gyár volt igazgatója özvegyének bocsátotta rendelkezésére.

November hóban a segédkantortanítói lakásból eltávozik legnagyobb sajnálatunkra Bogyó János, s az üresen maradt lakásba betelepszik a csendőrség 400 lej évi bérrel. A tanítónőt lakásából ki akarják tenni, s a kellemetlenségek elkerülése végett az udvaron közkertet vont a

52 A trianoni békediktátumot valójában 1920. június 4-én írták alá a versailles-i Nagy-Trianon palotában.

53 A szó jelentése „visszaköltözés a régi hazába”. Itt a repatriáltak alatt az 1918–1924 között hazájukat önként vagy kényszerből véglegesen elhagyó erdélyi magyarokat értjük. Nagy részük a tisztviselő állásokban dolgozók közül került ki, akik nem voltak hajlandók a megkövetelt hűségesküt letenni a román királyra, inkább új otthon kerestek Magyarországon.

megyebíró, a templomkerítés és lakás közti keskeny út bejáróul szolgál a tanítónőnek.

A tanítók elégedetlenkednek az államsegély elmaradásáért, nem akarnak tanításhoz fogni, amíg a hitközség is segélyt nem szavaz meg a kilátásba helyezett egyházmegyei segély mellé. Biztatás jött az ellenállásra Gyerkes Mihály⁵⁴ és társai állami tanítók részéről. A hitközség a tanítók részére természetbeni pótlást állapít meg.

Bakó Károly és Hozó János 1800-1800 lej értékig, Berényi és Donáth 1600-1600 lejig kapnak az akkori értéket véve számításba.

Jött az osztrák–magyar pénzbeváltás 2:1 arányban, a nagy pénzbőség nyomába a nagy szükség lép.

1921.

Az Erdélyi Katolikus Státus uradalmihoz tartozó birtokok kisajátítása, a kényszerbérleti összegek befizetésének késedelmezése miatt a tanítók segélyének folyósítása is halasztást szenved! A szükség enyhítésére a személyenként a Státustól folyósított 500-500 lej mellé január hóban visszatérítés kötelezettsége mellett előleget fizettünk a szentmise alapból. Hozó–Bakó 1000-1000 lej, Berényi–Donáth 500-500 lej. [...] Május elején a tanévet befejeztük, Donáth Gyula repatriálása folytán megüresedett a segédkantori tanítói állás. [...] Júniusban az állami biztatásra a tanítók a kimaradt, s időközben az új állam által felemelt fizetés hiányát, ami Hozó, Bakó, Berényinél 50 000 lej körül volt állításuk szerint, a hitközségen vagy a Püspök úron akarják per útján behajtani. E szándékuk végrehajtásától egy időre elálltak, hiszen az állam által viselt és viselendő terhekért kérdéses lenne a per kimenetele. Azonban az államosítás után nagyon áhítoznak Berényi M. kivételével. [...] A következő tanév megnyitása az eddigieknél is nehezebben megy. Az állam az erdélyi felekezetek főpásztorainak 20 millió államsegélyt ígér, amiből a tanítók fizetését szépen lehetett volna rendezni, de az ígéretét az állam – mint annyi sokat – nem váltotta

54 Gyerkes Mihály 1873-ban született Nagy-Mohában (ma Brassó megye). 1893-ban a székelykeresztúri tanítóképzőben tanítói oklevelet szerzett. 1918 után több ízben felemelte hangját a magyar iskolák megszüntetése ellen, s ő volt, aki közbenjárt az egyházi főhatóságoknál, hogy indítsanak be felekezeti iskolákat. Három évig szinte teljesen ingyen tanított. Végül hivatali esküt tett, és állami alkalmazásba került. A székelyudvarhelyi állami elemi iskolát igazgatta. Lásd Szarvas Gyöngyi: Gyerkes Mihály, a népnevelő. In *Magiszter*, 10. (2012), 95–100. o.

be. Ennek tudatában a beíratást nem akarják a tanítók megkezdeni. Berényi tanítónő a katolikus hit és a magyar faj védelmét szolgáló felekezeti iskola fontosságától és tanítói hivatásától áthatva a kartársai ellenzése és eljárásának helytelenítése dacára is segédkezett nyújt nekem. Szeptember 28-án megkezdjük a beírást. A hitközség a Püspök úr felhívására az 1921–1922. tanévre Hozó Jánosnak 10 000 lejt, Bakónak 8000 lejt, épségben hagyva a 4000 lej kántori fizetést, Berényi Margitnak 6000 lejt szavaz meg, 125, 75, 50, 25 lej rovatul kulcs szerint. Az előbbi összegek ellenében minden követelésről lemondanak. Nagy nehezen október 10-én kezdetét veszi a tanítás. A IV. tanítói állást pályázó hiányában nem tölthettük be, a tankötelesek nagy száma miatt osztályokat nem vonhattunk össze, azért a IV. osztály vezetését a plébános vállalja magára. Zavartalanul folyt a tanítás december 8-ig, amikor a tanítók nehéz anyagi helyzetükre való hivatkozással, a megszavazott fizetés késedelmezése miatt, egy szokatlan eszöközhöz fordultak, önkényesen beszüntették az előadásokat. A mai kor vérharcához stílszerű sztrájkhoz folyamodtak. A remélt célt nem érték el, mert ugyan a tanügy fontosságát megértő szülők rokonszenvét megnyerték, de legtöbben örültek, úgy vélekedve, akkor a kirótt iskolafenntartó díjat sem kell megfizetniük. Amint önként hagyták félbe a tanítást, úgy önként 4 nap múlva hozzáfogtak, de a hét a szorgalmi időből kiesett. [...] December 10-én Barabás Márton kápolnásfalvi plébános Csíkszentkirályra ment lelkipásztornak, a helyettesítéssel a Püspök úr a helyi plébánost bízta meg. A legterhesebb időben következett a helyettesítés, de az Úr Isten adott megfelelő kegyelmet is. A leendő kápolnásfalvi papnak a helyettesítési kölcsönt vissza kell adni, mert a Kegyelmes úr [...] 1921. sz. felhívására megpályázott csíknagyboldogasszonyi plébániára a hitközség választása alapján december 26-án kineveztettem.”⁵⁵

LÖVÉTE

(Péter János plébános bejegyzése)

„1918.

A múlt év [1917] második felében Adorján Károly segédlelkész lett a helyettes. Erős akarattal és kitartással dolgozott. Erős izmokkal és vasmarokkal kezelte a vezetés gyeplőjét. A gyermek nem riadt vissza

a nehézségektől, sőt a fenyegetéstől sem. Szilárd, egyenes jellem, aki az igazság mellett kitart. A hitéletet mélyítette; az ifjúságot újból-szervezte, összehozta és összetartotta. A hadiözvegyek és -árvák ügyét és a közügyeket teljes erejével pártolta és védte.

Az év elején szabadságra jöttem s közben felmentést kaptam, mert ízületi csúzgyulladással (a jobb könyökön) 4 hétig feküdtem. A halálhoz közel voltam. Károly ecsém⁵⁶ hűségesen kitartott mellettem is. Javulásomtól kezdve a közügyek terén való tisztoogatást – mint egy szív és lélek – ketten végeztük.

A hadisegéyek aránytalan kiosztása, a hatóság által pénzért a község részére utalt gabonával a szegénység rovására a község előljárósága által folytatott piszkos üzérkedés, liszt, kávé, cukor, dohány stb. szétosztása a hangulatot már nagyon elkeserítette, s a nép lelke az elkeseredés tetőpontján állott. A magyar királyi csendőrség a néppel és a hadifogllyokkal gyalázatosan bánt.

Községi jegyző ekkor id. Barra Lajos almási születésű, s a községi bíró Balázs József – Jánoskó – lövétei illetőségűek voltak.

A nép tömegesen jött a panasszal... Nem mendemonda beszéd után írom, hanem tanúk előtt hallgattam ki a panaszokat, s így valónak bizonyult a fennebb elsorolt dolgok túlnyomó része.

Adorján Károly ecsémmel vállvetve ostoroztuk a visszaéléseket minden rendelkezésünkre álló eszközzel. A csendőrséget feljelentettem. Az őrmester 2 hónapi elzárást kapott. A szénaszedő őrmestert, ki az asszonyokat olvasómondás címén összegyűjtötte, de más célból... elpakoltattam... s sokan még ezért is gáncsoltak.

A községi előljáróságot személyesen rajtakaptam a csaláson a gabona szétosztásnál. A méltatlankodó tömeg előtt az előljáróságot kérdőre vontam, s bebizonyítottam helytelen eljárásukat, jelezvén, hogy most, mikor jelen vagyok a gabonaosztásnál, így lopnak, mit művelhettek 3 év alatt, amíg nem voltam itthon s nem volt ki üzelmeket ellenőrizze?

Engem feljelentett az előljáróság elleni izgatás miatt, s rögtön behívtak katonának, dacára a felmentésemnek. Katonáéknál a dolgot tisztáztam, de egész októberig elhúzódott a szabadságolásom ügye. Október végén hazajöttem. Pár nap múlva kitört a forradalom s kiütött a »spanyolnátha«-járvány.⁵⁷

56 öcsém

57 Lásd a 42. lábjegyzetet.

A forradalom nehéz napokat hozott. Felfordult az egész ország. A sok elkeseredett katona és orosz fogoly fegyverrel jött haza, s még kézigránáttal is bővében rendelkezett. Úgy látszott, hogy az élet nagyon olcsó lesz. A csendőrök és Barra jegyző úr szerencsére elfutottak... A jegyzői lakás padlásáról az összehalmozott dohányt, cukrot stb. a forradalmárok a nép közé szórták... épp úgy a csendőrök lakásán összegyűjtött, nagyrészt harácsolts cukor, kávé, talp, ruhaszövetet is a nép közé dobálták. Véleményem szerint helyesen történt az osztás, mert ha annak idején minden szegénynek kiadták volna a maga csekély járandóságát becsületesen, most nem lett volna osztani való.

Vagy 30-40 tagból álló banda verődött össze a faluból. Felfegyverkezve kézigránáttal és fegyverrel járták be a községet. Szólt a fegyver, mint a veszedelem. Pár perc múlva kezdődött volna az ítélelhozatal azok felett, kik a háború alatt idehaza voltak, s a nép érdekei ellen vétettek.

November 7-én d. 1-órákor volt, midőn a menet a Balázs József bíró úr lakása felé indult, hogy onnan is kirossza a háborús szerzeményeket. Akkor jöttem a »Bányaoldal«-ból, hol fát árvereztünk. Még katonaruhában voltam. A »banda«-val szembejöttem. Katonás rövidséggel bántam velük. Sok idő nem volt a gondolkozásra. Egy pár másodperc, s vagy minden rendben lesz, vagy mind Ábrahám kebelébe vándorolunk! A hangot hála Istennek eltaláltam, s sikerült a vezetést kézbe venni. Így nagy kínlások között a fegyvert s robbantó szereket lerakattam, s a bandát szerveztem.

Nehogy valaki, mikor ezen sorokat olvassa, azt gondolja, hogy hiúság vagy dicsekvésből szerepeltetem magamat, Isten a Bíró! Szerettem a népet s meg akartam menteni! Nem volt más, aki a dolgok élére álljon. Később tudtak kritizálni, de akkor nem volt, aki a porondra álljon.

Életem többszöri veszélyeztetésével jártam és agitáltam⁵⁸ a felfegyverzett és részeg, megvadult tömeg között. Sok jóindulatú ember jött aztán támogatásomra s segített tanácsával és közreműködésével. Az első pillanatokban, melyek a legveszélyesebbek voltak, a komoly elemből csak Márton Mihály Deák és György István varga bírtak annyi bátorsággal, hogy nyíltan mellém álljanak. Azután a többi is, mind támogatott és segített. A községi bíró uram beteget jelentett. Nem volt sem jegyző, sem bíró, semmilyen elöljáró, sem pedig csendőrség.

58 itt: érveltem

Huszonnégy óra alatt »Nemzetőrséget« szerveztünk. Ezek rendes csendőri szolgálatot teljesítettek. A pap volt a parancsnok. Hátra a Tolvajos tetőig⁵⁹ őrködtünk. A csíkiakat a lövétei erdő lopásától gerilla csapattal, rendes támadással kergettem el.

A szentegyházásfalusi erdőtolvajokat egy negyven-ötven tagból álló fejszével felszerelt társasággal szedtettem rendbe. Felküldöttük őket a fűrészekre⁶⁰, az ellopott tőkékét visszahozattuk, s hathatósan figyelmeztettük a lopástól való tartózkodásra. Senkinek sem lett bántódása. Magánvagyonban kár nem esett. Szentkeresztbányán, a gyári munkások között, a vármegye megbízásából egymagam teremtettem rendet, s Almás⁶¹ az én közreműködésemmel szervezkedett.

A »spanyolnátha« csúnyán garázdálkodott. Naponkint 10-20 provideálás⁶² s 3-7 temetés volt. Azon kívül a »Nemzetőrséget« állandóan ellenőriztem.

Mihály Lajos paptársam idehaza volt. Állása nem volt. Csak facérkodott⁶³ idehaza. Keveset segített előre, de tapasztalatlan elszólalásaival annál többet hátra, ameddig hathatósan rendre nem utasítottam. Erre tanúim Kedves Péter és Gegő Simon paptestvéreim. Csak ezen figyelmeztetés után fogadott szót a Kegyelmes úrnak! S mégis a Kegyelmes úrnak kegyelt fia. Azért nekem is jó barátom.

38,5-39,2 fokos lázzal dolgoztam térdig érő sárban, de Lajos ecsém leszámítva egy pár provideálást és temetést, semmit sem segített, vagy

59 A Központi-Hargitát a Dél-Hargitától elválasztó nyereg (997 m). Átvezet rajta az Udvarhely vidékét és a Csíki-medencét összekötő 13A jelzésű országút. Az út bal oldalán található az egykori Udvarhely vármegyét és Csík vármegyét elválasztó határkő.

60 fűrésztelepekre

61 Homoródalmás a trianoni békeszerződésig Udvarhely vármegye Homoródi járásához tartozott.

62 Lásd a 45. lábjegyzetet.

63 A német eredetű *facér* szó eredeti jelentése: állástalan, munkanélküli ember. Humoros beszédhelyzetekben és alkalomszerűen azt a személyt is minősítik vele, akinek nincs elfoglaltsága vagy tervezett programja. Mihály Lajos tábori lelkész saját „élettörténete” szerint 1918. november 30-án szerelt le Brassóban. Innen szülőfalujába ment, ahol hozzálátott az ellenállás megszervezéséhez. Tanácsára több ifjú legény önkéntes lett a Székely Hadosztályban. Lövetén 1919 tavaszáig tartózkodott. Folyó év március 1-jén Majláth Gusztáv Károly erdélyi püspök Mikóújfaluba nevezte ki plébánosnak. *Mihály Lajos plébános, volt tábori lelkész, kérelme a Vitézi Rendben való felvételért.* Kelt Kápolnásfalu 1941. VII. 25. Gyulafehérvári Főegyházmezei Levéltár. Székelyudvarhelyi Gyűjtőlevéltár. F. 666. A kápolnásfalvi plébánia iratai. 666/h-i. Személyi hagyatékok 1898–1948. 1. doboz, h. Mihály Lajos tábori lelkész hagyatéka 1898–1948.

ha tett valamit, azt az én tudtom s akaratom ellenére tette. Azért nem haragudtam soha! Sokat tűrtem én életemben.

1919.

A híveket amennyiben lehetett, igyekeztem rendbe szedni. A »Nemzetőrség« beszüntetése után »polgárőrséget« szerveztünk. Ezek vigyáztak a község biztonságára. Azután megtörtént a románok által fogantatosított megszállás. Semmi ellenállást ki nem fejtettünk. Minden rendelkezésnek alávetettük magunkat, de az igazságtalan eljárás és brutális bánásmód miatt sokat szenvedtünk és sírtunk. Magunknak sem volt, amit megegyünk, s mégis mindenki kénye-kedve szerint rekvirált.⁶⁴ Sokszor elénekeltük Jeremiással: »Haereditas nostra versa est ad alienos, domus nostrae, ad extraneos... Aquam nostram pecania bibimus, lingua nostra pretio comparavimus... Deficit quadium cordis nostri; versus est in luctum chorus noster.«⁶⁵

Akik a háborúban valóban részt vettünk s így annak minden nyomorúságát megemésztettük s vagyoniilag és egészség tekintetében tönkrementünk, sírtunk és zokogtunk... Kik a háborúnak csak előnyeit élvezték és kiaknázták, azok biztonságban érezték magukat, mert nekik fűtyült s reánk csak fűtyült a rigó... De azért a népet csak mi szerettük. Nem szájjal s szónoklatokkal, hanem cselekedettel. Azok csak addig voltak elbűjva, míg életünk veszélyeztetésével a vihart elűztük. A vihar elmúltá után elődugták varangy pofájukat, s mindenüvé behízelegték magukat, s polcra ültek. Az ifjúságot másképp nem lehetett kordában tartani, csak ha az iskolában gyülekezett. Az iskolába tehát összegyűjtettem s ott irányítottam a hangulatot. A táncolást is meg kellett engedni. Ezért aztán az öregek szidtak.

Április 7-én valami zendülés történt a Sóvidéken.⁶⁶ A papot azonnal elhurcolták és becsukták. A szántóból vitték el s egy hétig a hívek pap nélkül voltak. Nagy izgalom s felfordulás a községben. Egy hét múlva a papot, mint túszt elengedték, de 7 hónapig mindennap a csendőrsőrsön du. 4 órakor jelentkeznie kellett, s felelős volt az egész faluért.

64 lefoglalt

65 „Örökségünk bitorlókra szállt, házunk idegenekre... Vízünket pénzért isszuk, fánkért fizetnünk kell... Odavan a szívünk öröme, tánc helyett gyászolunk.” (Siralmak könyve, 5.2, 5.4, 5.15)

66 Szekeres Lukács Sándor: A sóvidéki lázadás 1919 tavaszán (1919. márc. 29. – április 6.). In *Székelgyűjtés*, 2009. október.

A tanítók fizetés nélkül maradtak. A hitközség pótdadó alakjában a követeléseiket teljesítette, illetve kielégítette. Jártunk templomba, iskolába s végeztük a dolgunkat. Nyögtünk és sírtunk, de sokat.

1920.

A késő-kori utódokat felkérem, vegyenek annyi fáradságot s a hívek figyelmét hívják fel ezen év történetére. Ebben az évben minden bűneinkért eleget tettünk... Templombővítésről, iskola és épületek javításáról szó sem lehetett. A nép hangulatát néhány penészvirág igen megmetyelvezte, főképp az Amerikából hazajöttek. Agitáltak⁶⁷ az egyház s annak intézményei ellen. Hitközségi gyűlésen megkérdeztem: kell-e Isten a népnek vagy nem? Kimondták, hogy igen. Ha igen, akkor teljesítsétek az ő parancsait s támogassátok az Egyház intézményeit. A félreccsavarókat leszidták. Azután egyet magam kezeltem el úgy, hogy a kedve elment az ateizmus terjesztésétől. Más mód nem volt! A példa hatott... Postaközlekedés 2 év óta 2-3 hétben egyszer, s az is bizonytalan. A postai közlekedés hiányos volta miatt előforduló késedelem miatt a felsőbb hatóságoktól szidás és fenyegetés szekérszámra.

Március 2-a ennek a nemzedéknek nem hal ki az emlékéből, s nem törlődik le kimondhatatlan feléről. Március 2-án este 9 órától kezdve március 3-án du. 2 óráig 120, azaz írva százhusz legényt botoztak meg a csendőrség altisztjei az 1897–1899. évbeli katonakötelesekből. Ezek közül 13-at hordágyon vittek haza. Négyen hetekig élethalál között voltak. Egy század csendőrség, nagy részben olasz fogságból hazajött »voluntár«⁶⁸ végezte a dicső munkát dr. Pop Sever⁶⁹ és dr. Pap János hadnagy urak parancsnoksága alatt. Könnyen ment a munka, mert senki sem állott ellen. Áldozat voltunk valamennyien. Az egésznek az oka Godra Mihály akkori jegyző piszkos, hamis vádaskodása, a csendőrőrmester kötelességelmulasztása, s a községi bíró kétszínű eljárása. Az őrmester Purcar, a bíró úr pedig Balázs névre hallgat.

67 izgattak, lázítottak

68 önkéntes

69 Pop Sever korábban nagyváradi alispán. Az osztrák–magyar hadsereg katonája az első világháborúban. 1919–1920 között a Horea katonai egységgel járt Székelyudvarhelyen. Később Udvarhely megye első prefektúra igazgatója lett. 1931–1932-ben alispán. Gidó Csaba: Udvarhely megye közigazgatás-története impériumváltástól impériumváltásig (1918–1940). In Kolombán Zsuzsánna – Róth András Lajos (szerk.): *Areopolisz Történelmi és társadalomtudományi tanulmányok* XIV. Areopolisz Egyesület, Székelyudvarhely, 2015, 257. o.

A dolog eredete pedig ez:

Az elmúlt 3 évbeli hadköteles korosztálynak jelentkezni kellett volna Oklándon.⁷⁰ A jegyző úgy hirdette ki, hogy aki akar, menjen le. Ha le nem mennek, neki kevesebb dolga lesz. Különben más községekből sem mennek le. Az őrmester s a bíró is csak ilyen értelemben rendelkeztek, mert mindkét oldalon eleget akartak tenni. A bíró a jelentkezés napján Oklándon volt, de itt beteget jelentett, s nem ment elé, hogy az ifjúságot kivédje. Mikor a dolog vége megbogosodott, a jegyző azt jelentette, hogy Péter János plébános és a bíró beszélt a legénységet, hogy jelentkezni ne menjen, s katona ne legyen. A botozás közben őrmester urak azt proponálták a legényeknek, »ha nem is igaz, mondják azt, hogy a pap tanította ki őket, hogy katonák ne legyenek s akkor nem lesz bántódásuk«. De a 120 legény közül csak 4-et tudtak eltántorítani s így hazugságra bírni. A többi az 50-70 botütés dacára sem hazudott. Verést nem kaptam, mert kijelentettem, hogy ha valamelyik hozzám üt, az meghal... Házkutatást tartottak..., ami kevés ruhaneműm volt, azt elrekvirálták, s 10 kiló szalonnámot ellopták a motozás jegye alatt.

A bíró is belekerült azért a szószba. Most az egyszer a kétszínűség neki sem használt. Alaposan megrakták, s Udvarhelyre vitték. Márc. 4-én 146 embert 44 szekéren vittünk Székelyudvarhelyre, hogy a község részére a vármegye katonai főparancsnokságától humánus eljárást a jövőre, s a bíró részére kegyelmet kérjünk. Magam vezettem a tömeget a bebörtönzés és botozás veszélyének kitéve a legnagyobb ellenségem érdekében. Itt Mihály Lajos segédlelkész a sógora érdekében (aki a bíró volt) addig kotnyeleskedett, hogy a verést megkapta. De senki meg ne tévedjen! Nem a székelységéért... a világért sem. Ő a köpönyeget az szerint változtatta, amint az időjárás megkívánta, vagy még úgy sem, amint saját érdekei megkövetelték. Ilyen volt és ilyen a fajsúlya. Ide csak ő is úgy jutott be, mint Pilátus a Credóba. Ez alkalommal a közmondás egyet sántított, amennyiben az Isten is »bottal vert«. Laji megérdemelte, mert a háború alatt sokat svindlizett.⁷¹ Illett, hogy felavassák hazafinak. Így sem hiszem, hogy ez sikerült volna!⁷²

70 A trianoni békeszerződésig Udvarhely vármegye Homoródi járásának székhelye.

71 szélhámoskodott

72 Az érintett, Mihály Lajos, volt tábori lelkész, pár évtized múlva (1941) így meséli el a vele történeteket: „Itt is [Lövéten] végeztem a titokzatos magyar munkát (!).

Reggel a mi két pártfogó tisztünk: Pop és Pap urak Szabó Ödön fodrásztermében elmondták, hogy Péter János lövétei papot ma a kaszárnyában »esperessé avatjuk«. No de volt még Udvarhelyen becsületes lélek, aki ezen szándékot nekem megsúgá. S így én is igyekeztem olyan helyeken járni, hogy a nagy jóakaratot rajtam meg ne valósíthassák. Ezen évben az elmondottakból kifolyólag kétszer jártam Nagyszebenbe a haditörvényszék elé. Képzeltetni, hogy nem négyes fogaton, s vonaton nem első osztályon utaztattak. Sokat nyeltünk, de nem ennivalót... és pénzbe is sokba került, habár azt kölcsön kértük. Izgalomban telt az életünk. A népet alig lehetett türelemre bírni. Idehaza 7 szép virágszál vállalkozott a besúgó, spicli szerepre. Legalább biztonságban voltam. Éjjel-nappal vigyáztak rám. Pedig tudhatta volna mindenki, hogy a népet romlásba nem vezetem. Ennyit feltehettek volna rólam is.

A gyermekek beiskolázása nehezen ment. Semmi hatóság segítségünkre nem jött. Az egyházi ügyeket, úgy-ahogy házilag intéztük, mert a gyűlésezés be volt tiltva. Mivel mindegyre elhurcoltak, a számadási aktákat elrejtve tartottam. Építésről vagy javításról szó sem lehetett. A sok küzdés és rábeszélés közepette azért a hitközség a tanítóiról gondoskodott. Amit a Főhatóság elő nem teremthetett, azt a nép zsebéből fizette. A hitélet, ha a háborús penészvirágok lelkében meg is lanyhult, de túlnyomórészt vallási kötelességeinek teljesítésében dicséretre méltóan kitartott.

1921.

Ezen évben kezdünk beletörődni az új helyzetbe. Hisz eddig is nem rosszban törtük a fejünket. Csak rosszulesett, hogy a sok igazságtalan

Azonban a román csendőrség elfogott és az akkori községi bíróval, nevezetesen Balázs Józseffel az udvarhelyi 82-es kaszárnyában az EINCEL-be zártak. Kilenc keserves éjszaka minden este pricsre húztak és 8 ízben 25-25 bottal vertek félholtra. Csupa cafatokban állott a hús rajtam. Végezetül a 9. napon dr. Pop Xevér városi parancsnokhoz vittek, aki ezek után elővette Nagy-Románia térképét és megmutatta a határokat, melyeket elfogadni parancsolt. Ezek után szabadon bocsájtásomat engedélyezte. Ezen kínzások után 58 napig ágyban feküdtem szüleim házánál, és 90 napig székre sem tudtam ülni, sebeim miatt.” *Mihály Lajos plébános, volt tábori lelkész, kérelme a Vitézi Rendben való felvételért.* Kelt Kápolnásfalu, 1941. VII. 25. Gyulafehérvári Főegyházmegyei Levéltár, Székelyudvarhelyi Gyűjtőlevéltár. F. 666. A kápolnásfalvi plébánia iratai. 666/h-i. Személyi hagyatékok 1898–1948. 1. doboz, h. Mihály Lajos tábori lelkész hagyatéka, 1898–1948.

eljárással szemben nem mehettünk sehová, hol az igazságot megkeressük, s legelemibb jogainkat megvédjük.

Az Almás felé vezető út a »Szármánytól« le a Bükk útig 2 hét alatt készen van. Mindenkinek kimérik a részt. A maga kenyerén, díj nélkül dolgozik mindenki 2 hétig. Ha nem megy: jön a bot.

Ez pedig nem olyan, mint a magyar paragrafusok⁷³. Ez alól a sok tekervény valamelyikén kimászhat, de a bot 40 cm hosszú, egyenes, közép vastagságú, s ez alól egy sem bújhat ki. A papot is kirendelték út csinálni. Szolgája nem volt. Kapja magát, s mikor a szentmisére beharangoznak, a templom ajtót bezárja, a szekeret elkészíti, az ökröt befogja s indul útcsinálásra. De valami történt, szembejön az esküdt s jelenti: Plébános úr, menjen s végezze hívei között a templomban a dolgát, mert ha nem, a nép elhajtja az előjáróságot. Így maradtam ki a kényszermunkából. A pénzvizonyok óriási ziláltak. Minden annyira megdrágult, hogy alig bírnak élni. A tanítók panaszkodnak s jajgatnak, de a fizetést nem akarják emelni a hívek. Viharos gyűlést tartunk. Dacára minden érvelésnek, a gyűlés meddő marad. Elég rosszak vagyunk, de a hitközségi gyűlésen kiállunk s feltesszük a kérdést: a pap, kántor s tanítók személye s működése ellen van-e kifogásuk? Ha nincs meg a vezetők iránti bizalom, bocsássanak el, ha nem, adjanak fizetést! Bizalmat szavaznak s a fizetést is megszavazzák. A pénzbehajtás nehezen megy, de utánjárással bekerül.

Kísérletet teszünk a három birtokosság egyesítésére. Rég látom és küzdök ezért, mert ezen egyezségtől függ Lövete anyagi megélhetése s erkölcsi feltámadása. Évek óta agítalunk⁷⁴ úton-útfélen, de a dolog nehezen megy. Templomunk kívül-belül rongyos, iskolánk, a tanítói lakások és épületek siralmasan néznek ki. Szégyen az idegenek előtt is. Hiába! Az egyháznak nincs vagyona, a község nem törődik, a birtokosságok az egyenetlenkedés miatt nem segítenek; mindenik a másakra vet, mint a hidász Lázár János kutyás lovai: »én nem húzom, húzzad te«, s ilyenformán minden marad a régi állapotban. [...] Bejön az új adórendszer. Ne félj, székely, hogy boldog lész! Míg ezen a világon élsz!

November 27-én a pap ágyba dől. Helyettest nem adnak. Gaál Tamás karácsonyfalvi, s a remetei Tódor Imre kínlódnak. Karácsonyra Csiki

73 jogszabályok

74 itt: buzdítunk

Péter jött ki Székelyudvarhelyről. Az 1914. évi számadásokat Gaál plébános úr lezárja és gyűlés elé terjeszti. A Bartalis-féle lopások⁷⁵ újból szőnyegre kerülnek. A pap fizetését a főhatóság lefoglalja, pedig arra sem lenne elég, hogy az orvos és a helyettesek fuvarját abból kifizesse. 41 és $1/2$ fokos lázzal a pap rendelkezik, hogy vasárnapra legyen miséző pap, különben a nép zúgolódik. Egyedül a Jóisten könyörült rajtam azzal, hogy hitemet el nem vette, s a kétségbeeséstől megmentett.”⁷⁶

HOMORÓDKARÁCSONYFALVA
(Gaál Ferenc plébános bejegyzése)

„1918.

Jöttek haza egyre-másra az orosz foglyok, kik már nem félték hangoztatni, hogy mire való a háború. S ha behívták, olyan könnyen vették, hogy még elérkezik! A példás kötelességtudás szellemét valóságssal az orosz fogságból hazatértek kezdték ki. Ez a szellem a székely katonához talán a legkésőbb jutott el, de a piavei júniusi kudarc⁷⁷ után ide is eljutott, s egyúttal eljutott a reménytelenség is a győzelem iránt. Ez az aggodalmas szellem jellemzi az 1918-iki esztendőt. Híveimen is a béke utáni rettenetes vágy vesz erőt. A katonák kifaradtak, még jobban az itthon maradt asszonyok és gyermekek. Június után mindenki biztosra vette, hogy béke lesz, de hogy hogyan, miképpen? Azt senki sem gondolta. Megegyezés, béke, egyebet nem is tudtunk gondolni, az összes nemzetbeli katonák szellemét tekintve. És vártunk!

És jött! De mi?! A forradalom, a fegyver eldobás és a szolgaság! 1918. okt. 28-tól⁷⁸ engem Olaszországban, Udiné⁷⁹ környékén,

75 Bartalis Ferenc nyugalmazott kántortanító az egyházmegyei főhatóság által kinevezett pénztárosa volt az egyházközségnek, akiről később kiderült, hogy sikkasztott. Az ügyre 1914-ben derült fény, és az egyház azonnal pert indított az időközben elhunyt kántortanító örökösével szemben. Lövetei historia domus, 70–71. o.

76 Lövetei historia domus, 73–81. o.

77 A II. piavei csata (1918. június 15–22. között) az Osztrák–Magyar Monarchia utolsó nagy offenzívája volt az első világháborúban, de a támadás összeomlott. Az antant győzelme szétzilálta a Monarchia hadseregét. A kudarc közvetlen hozzájárult a Monarchia erőinek összeomlásához, vereségéhez.

78 Az őszirózsás forradalom első napja. Ezen a napon kezdődtek a világháború elhúzódása miatt elégedetlenkedő katonák és civilek utcai tüntetései, felvonulásai, sztrájkjai Budapesten és a nagyobb városokban.

79 Város Észak-Olaszországban, Friuli-Venezia Giulia régióban. Az 1917-es sikeres caporettoi offenzíva után került osztrák–magyar közigazgatás alá.

Osoppóban⁸⁰ talált. Okt. 23-án már láttunk hazafelé masírozó cseheket. 28-án a mi Divízióknak⁸¹ is kiadták a visszavonulást. Havazó időben jöttünk fel az 1360 m magas Plöcken szoros tetőre⁸² nov. 1. körül. Itt jött egy tábori lapon a parancs, hogy a határon a legénység szabadságolandó, és minden fegyver összetörendő. Mi még csak ekkor értettük meg a helyzetet. Talán 1-én estére beértünk Mauthen karintiai városba⁸³ és ott tudtuk meg, hogy forradalom mindenfelé, a talián foglyok gyalog, szekéren, lóháton, énekelve mennek haza. Az összes raktárak, katonai vagyonok közprédává lettek. A taliánok⁸⁴ hordták a lisztet, az úton hosszan fehérlett a montliszt⁸⁵, a tea zsák számra elszórva, a marhákat csordáslag hajtották, úton-útfélen fegyver, félretolt ágyúk, fegyver nélküli »luodsack«-os hazafelé ügető katonák, egy-egy rémesen megrakott vonat. Ének, lövöldözés – víg és szomorú képek.

Az én k. u. k. 34. Divízióm magyar tisztjei és legénysége Arnoldstadtnban⁸⁶ vonatra szálltunk és november 12-én, Budafokon⁸⁷ álltunk meg. Míg eddig jöttünk, teljesen kifosztottak volna – Klagenfurtban⁸⁸ az osztrákok, Marburgban⁸⁹ a zöld gárdisták, szlovének, a határszélen a horvát-szlovén gárdisták –, ha Szöcs Pista jéger kapitány, alvinczi barátom nem lesz [ott]. 21 halott és sok sebesült maradt az utolsó osztrák állomáson a gárdisták és a civilek közül, mi pedig holminknak roncsaival érkeztünk. Itt láttunk aztán tisztán. Károlyi Mihály és csatlós minisztertársai kiadták a jelszót, hogy többé fegyvert nem akarnak látni, ők dobatták el a magyarral a fegyvert, amit felszedett minden más natio⁹⁰, s mi felvettük az igát. Sok viszontagság után november 17-én érkeztem haza Karácsonyfalvára, és még aznap temettem a karácsonyfalvi hitközség egyetlen tanult emberét, Kovács

80 Település Észak-Olaszországban, Friuli-Venezia Giulia régióban.

81 hadosztályunknak

82 Plöcken-hágó, olaszul: Passo di Monte Croce Carnico, a Karni-Alpokban található közüti hágó elnevezése. A világháború idején heves harcok színhelye volt. A harcokra a Plöckenpass-Museum emlékeztet.

83 Ma Kötschach-Mauthen osztrák mezőváros Karintia Hermagori járásában.

84 olaszok

85 finomliszt (kalácsnak való)

86 Ma Arnoldstein osztrák mezőváros Karintia Villach-vidéki járásában.

87 Ma Budapest városrésze a XXII. kerületben.

88 Ma Klagenfurt am Wörthersee, osztrák város, Karintia szövetségi tartomány fővárosa.

89 Ma Maribor, Szlovénia második legnagyobb városa.

90 nemzet

I. Mihály fiát, József hadnagyot. A spanyol betegség elvitte. A helyzet Karácsonyfalván is az volt, mint más helyen. Mivel hivatalnok nem volt a községben, nem volt kit megverjenek, vagy megüssenek a hazatérő katonák. De annál hangosabban követeltek gabonát télire. Ott is, mint minden községben, megalakították a nemzeti tanácsot, de azt sem tudták tulajdonképpen, hogy mire való lenne, s mit kellene csináljon. Hát megválasztották elnöknek az unitárius Tiszteletest Bálint Ödön kollégát. Gyűlést hívott össze és a háborús rendszer szerint a jobb módúaktól gabonát rekviráltak és maximális áron kiosztani készültek a hadiözvegyek, a szalmaözvegyek és a hazatért gabona nélküli katonák között. Éppen ezzel dolgoztak, mikor lementem én is a községházához. De az a kérdés vetődött fel, hogy mivel se szolgabíró, se csendőrség nincsen, ki ügyel az összeszedett gabonára, s ki ügyel a községben a rendre, kimondottuk, hogy a nemzetőrséget fel kell állítani. De ki lesz a parancsnok? Kovács hadnagyot eltemettük, más tiszt nincs, ki értene is a dologhoz, s akire hallgatnának is az atyafiak. Fáztak is a gondolattól, hogy ha valami baj talál lenni, a parancsnok a felelős. Senki sem akarta vállalni. Körülbelül 10-15 szájhős és vitézkedő fiatalember, kik Oroszországban látták a bolsevizmust⁹¹ vagy hallottak róla, azt hangoztatták, hogy van fegyver elég, rendet csinálunk, s ami kell, veszünk. Mire azok, kiknek volt mit féltetni, azt felelték, majd meglátjuk: ki a kapumon a lábát beteszi, onnan ki nem megy! Ily hangulatban azt kiáltották, hogy én legyek a nemzetőrség parancsnoka. Én természetesen tiltakoztam, nem paphoz illő hivatal. De nem engedtek. Két okból tehették: megbízunk benne. Háborúba is volt, tudja mi a regula, meg nem is fél! A másik: ha baj lesz, úgy sincs senkije, majd valahogy csinálja! Én ezt mind átláttam, de azt is éreztem, hogy itt sarokra kell állani és kijelenttem: jó, elfogadom, ha mindenki szót fogad. Ha valaki ellentmond, vagy a parancsot nem teljesíti, azonnal otthagynom az egészet. Elfogadták, s úgy vettem a rendfenntartást, gabonaosztást stb. a kezembe. Ráduly Sándor volt a háborús bíró. Ő igyekezett mindenkinek jó lenni, vele baj nem volt. Minden huszonnégy órára kiírtam az összeállított névsorból 4 embert, kik éjjel talpon voltak és reggel a jelentést nálam leadták. Én is mentem őrségbe. Rend volt!

91 szovjet rendszerű kommunizmust

December hó 4-én jött a szomorú nap! Éppen a községházánál vagyunk, osztottuk a gabonát s hozzák a hírt, megjöttek az oláhok. Először Almás felől 2 katona egy szekéren lehajtott Oklánd felé. Délelőtt 11 óra tájban hát jön egy csoport rongyos, kapcabocskoros katona, egy ágyúcskát viszen négy hitvány, rongyos ló. A községházából néztük a látványt. Könnyeink hulltak, s mégis mosoly jött ajkunkra. Lementek Oklánd fele. Délután jött még egy csoport, de senkivel sem tárgyaltak. Oklándon tábort ütöttek s ettől kezdve egyre-másra jött a parancs, minden fegyvert, állami ruhát, tárgyat a községházához kell vinni. És vitték. Sokan még a katonamundérban voltak, hisz 8-10 évi katonáskodásnak semmi egyéb eredményét nem látták, azt a ruhát, amit a határoknál még rajtuk hagytak, s azt is le kellett vessék, s oda kellett adják, hogy másnap a jövevények feszítsenek benne. Karácsonyfalva adott egy harangot és orgonasípot, Homoródalmás és Székelyzsombor⁹² egy-egy harangot a magyar hazáért, s most még a ruhát is leszedték rólunk. Bizony féltettünk mindent. Már annyit dugdostuk a búzát, lisztet, fehérneműt stb., hogy a nővérem azt mondta, hogy inkább vigyenek el mindent, de ő tovább nem bírja, többet nem emel; így volt minden ház. Nálunk sok katona nem állapodott meg. Ha jöttek, Sándor bátyánk küldte egyikhez-másikhoz, s enni adtunk. Az őrseget még egy ideig bottal tartottuk, de már nem volt kedve senkinek, még az utcán járni sem. Most kezdték észrevenni az atyafiak, hogy mi elvetettük a fegyvert, s ne te ne, ezek szedik fel. Mi ezt jól tudtuk, mit jelent, de tehetetlenek voltunk. Ellenállásra senki sem gondolt. Voltunk, kik bíztunk a békekötés igazságos voltában. Voltak, kik bíztunk a püspökök felhívására berukkolt székely hadosztályban. De ez vékony reménység volt, mert kevesen is vonultak be, de Pesten is csibészek uralkodtak. Azok, kik nem akartak többé fegyvert látni, de nem tették hozzá, hogy a keresztény magyar nép kezében. De igenis adtak a hazaáruló – hazátlan – szociáldemokrata, Istent, hazát nem ismerő csöcselék kezébe. És nem is az 5 éves háború, hanem inkább a Károlyi Mihály gróf és társai tették tönkre az 1000 éves keresztény Magyarországot, melynek, ha voltak is hibái, legnagyobb hibája az volt, hogy könnyen bánt életével és vagyonával. Igen bravúros és gavallér volt!

A helyzet hasonló volt a filiákban is!

92 A trianoni békeszerződésig Udvarhely megye Homoródi járásához tartozott.

A vonatok kezdtek rendetlenül járni. Az újságok kezdtek megszűnni. Budapesttel az érintkezés egy-egy utas hírhordozására szorult. Reményt keltő és reménytelen hírek egymást váltották. 2-4 katona állandóan volt a községben. Kezdték a néppel szóba állani, a görögkatolikusokat frátyéknak⁹³ nevezni, sőt a fonókba is eljárógattak s jól találták magukat, a mieink pedig jó képet vágtak hozzá. Szomorú karácsonyt értünk, de azért csináltunk mindent. Igazolvánnyal jöttem-mentem.

Híre jött, hogy Mackensen⁹⁴ katonáival vonul vissza Brassón keresztül, talán ez is segítene valamit a helyzeten. De Károlyi csak a leszerelés mellett állott, s ilyen körülmények között a német katonák vasúti drága felszerelési szállítmányaikat részint gazdátlanul elhagyták, részint széthányták, részint potom áron eladogatták, s ők maguk mentek hazafelé, esetleg némi pénzcsekével, mint azelőtt a mieink. És vígan fújták a jövevények: »Hazát vettünk vér nélkül, fut a magyar ész nélkül.«

A görögkatolikus atyafiakban⁹⁵ pedig, bármilyen jó magyaroknak is mutatták eddig magukat, megmozdult az oláh vér. Példás kivételt mutatott egy Coguly család, mely régebben a latin szertartásra tért és magyar vérrel is vegyült! Tanulj csak magadban bízni, magyar!

1919–1921.

Ezen évek történése röviden: vándorlás a szolgaság felé!

Karácsonyfalva:

Plébános: Gaál Tamás
Kántor: Simonffy Antal

93 testvéreknek

94 August von Mackensen sikeres első világháborús német hadvezér. A parancsnoksága alatt lévő visszavonuló német és osztrák egységek 1918 késő ősszén (október–november) Romániából Magyarországon keresztül vonultak hazafelé. Mackensen felajánlotta, hogy csapataival megvédi Magyarországot a román betöréstől, de a fegyverszüneti egyezmény értelmében a Magyar Népköztársaság kormányának le kellett őket fegyvereznie. A túlbuzgó Károlyi Mihály miniszterelnök utasítására Mackensen vezértábornagyot Budapesten letartóztatták és internálták. Pár hónap múlva (1919 márciusában) Románia egykori legyőzőjét Károlyi átadta az antant képviselőinek.

95 A témával kapcsolatosan lásd Oláh Sándor: Magyar görögkatolikus „románok”. Vallási-etnikai feszültségek egy székely faluban a két világháború között. In *Régio – Kisebbség, politika, társadalom*, 4 évf. (1993) 2. sz., 3–15. o.; Bárdi Nándor – Hermann Gusztáv Mihály (szerk.): *A többség kisebbsége. Tanulmányok a székelyföldi románság történetéből*. Csíkszereda, 1999. Pro-Print Könyvkiadó, 5–299. o.

Tanítónó: Kiss Izabella
 Tanítónó: Varga Ida
 Gondnok: Mátyás István
 Gondnok: Mátyás Albert
 Egyháziak: Gál Béla
 Kovács József

Homoródalmás:

1919–1920-as tanévben tanítónó: Péterffyné Tari Irén

Gondnok: Id. Mihály Béni

Gondnok: Fazakas János

Székelyzsombor: Tanító: László Imre

Tanító: Szántó József

Gondnok: Id. Tódor András

Oklánd: 1919. áldozócsüörtökön az állami iskolaépület egyik szobájában kápolnaszentelés és első szentmise. Külön egyháztanács nem alakult.

A karácsonyfalvi és homoródalmási templom és felszerelése teljesen a régi állapotában maradt.

A székelyzsombori templom a háború alatt annyira megrongálódott, hogy ezen években sem tudtuk használni. Régebbi tervünket, hogy új, száraz helyre újat építsünk, teljesen el kellett ejteni a változott helyzet miatt.

[...] Mindig nagy lelki örömmel gondolok vissza arra a nemes és önfeláldozó küzdelemre, melyet az iskoláink érdekében megvívunk. Sőt, kettős volt a küzdelem: az új állam és az unitárius testvérek ellen. Az idevonatkozó jegyzőkönyvek hű példáját adják a küzdelemnek.

Ismeretes, hogy Karácsonyfalván a régi plébániai épületanyagból a Bedőkertben »Néházat« építettünk volt, de amelynek építése a háború miatt félbemaradt. Ha félbe nem maradt volna, kiszámításom szerint az a 725 korona elég lett volna. De most a rendbehözásra 6-8000 korona volt szükséges. Mivel hazajövetelem óta 1921 őszéig senkitől egy fillér fizetést sem kaptam, pénzem nem volt, így szándékom, hogy az egyház igénybevétele nélkül rendbe szedjem az épületet, nem sikerült. Maradt a befejezés! De íme, felvetődött az iskola kérdése. Könnyű volt határozni, mert van épületünk, csak azonnal rendbe kell hozni. Elkészítettük a fenti költséggel a templom pénztárából.

Karácsonyfalván állami elemi iskola volt, melyben 2 unitárius tanító tanított. 1919 februárjában a magyar állami adóhivatalok beszüntették a kifizetéseket, s így az összes állami tanítók fizetés nélkül maradtak. A román állam még szervezetlen volt. Kifejezést adott annak, hogy az állami tanítók lépjenek át a román államhoz, tegyenek esküt és tanítsanak. Ez azonban egyenlő volt a hazaárulással, senki sem tette meg. Előre szervezkedtünk, közös megegyezéssel. Az unitáriusokkal a községházánál közös gyűlést tartottunk és elhatároztuk, hogy felállítjuk a Kolozsvárról elindított szervezkedés szerint a felekezeti közös iskolát. Vagyis a két vagy több felekezet által arányos teherhordozás mellett közösen fenntartott felekezeti iskolát. Amíg Kelemen és Pálffy tanító urak életben maradnak, ők lesznek tanítók, Kelemen tanító úr halála után beleegyeznek, hogy helyébe katolikus tanító választassék, ki egyúttal a katolikus kántori teendőket is végezhetné. 1919. VII. 14-én külön-külön is kimondjuk, én ugyan az unitárius presbitérium ezen határozatát nem láttam. De mivel a mi átiratunkra, hogy az unitárius főhatóság ebbe beleegyezett-e, választ kértem, de kielégítő választ nem kaptam, augusztusban egyháztanácsgyűlést hívtam, melyben kimondtuk, hogy ha ebbe bele nem mennek, mi külön katolikus iskolát állítunk fel. Erre Bálint Ödön kollegám információja szerint az unitárius főhatóság átírt Kegyelmes Püspök Atyámhoz, hogy engem intsen le, mert én a mai nehéz viszonyok között sem tudom, hogy mi a hazafias kötelesség és vallási türelmesség. Erre aztán én magyarul megfelelek, mire elhallgattak. November 20-án kimondtuk, hogy katolikus iskolát nyitunk, tanítói vagy tanítónői állásra pályázatot hirdettünk. A hitközség a státustól segílyt kért, a maga részéről megszavazott 50 véka búzát, s 500 Leit egy évre. Pályázott baróti Kiss Izabella. Kit december 13-án ki is nevezett a Kegyelmes Püspök Úr! December 1-én az unitáriusok is kimondták, hogy mivel az állam bezárta az állami iskolaépületeket és felekezeti tanítást ott meg nem engedett, ők is házbéres házban tanítanak tovább. Ekkorra a »Népház« már elkészült és be is rendeztük iskolának, és én felajánlottam, hogy minden délután átengedjük egyik tanítójuknak iskolánkat, hogy ott taníthassanak, mit el is fogadtak. December 6-ikára azonban Nyistor revisor⁹⁶ úr össze-

hívta Udvarhelyre az összes tanítóságot, melyre Gyerkes Mihály⁹⁷, kálvinista igazgató tanító úr is előkészült, s ott hivatalos felszólításra, Gyerkes úr ajánlására, kivéve az oklándi és még 2 protestáns tantesületet, az összes és a karácsonyfalvi unitárius és református tanítók kimondták, hogy elhagyják a felekezetet és felesküsznek román állami tanítóknak. De a katolikus tanítók még oda sem mentek, s akik oda mentek, azok közül sem dőlt be egy sem az oláhnak. Így lett Karácsonyfalván katolikus iskola!

Dicséretükre legyen mondva, az unitárius atyafiaknak már 300 lejt gyűjtöttek volt padcsinálásra, és egy csomó deszkát összehordtak s Kálmán Ignác bá' már lelkes magyarázatok közepette kezdette összerakni azokat, de a vezetőség leszerelt, és Náci bá' is, bár méltatlankodva, leszerelt. Az atyafiakat valósággal bosszantotta ez a hirtelen leszerelés, annál is inkább, mert a katolikusok viccelték és csúfolták. Az unitárius kolléga igyekezett a közvéleményt avval helyrebillenteni, hogy az unitárius nőegyleti estélyen, mely a megszállás óta a béke és az egyetértés bizonyágául elveszítette az unitárius címet és csak Karácsonyfalvi Nőegylet lett, s alelnöke Simonffy kántorné, felolvasásában engem, mint a béke megrontóját, (értsd: nem csatlakozott államivá és katolikus iskolát állított fel) a pokol fenekére kívánt! Szerencsére nem voltam ott. De a következő gyűlésen a kántorné felolvasott és megfelelt, s ettől kezdve mi külön Pásztorjátékot, külön estélyeket rendeztünk az iskolánkban. De sokszor és ügyesen. Iskolánkban az I. évben volt 42 tanulója. Kiss Izabella kiváló tanítónő 5 hónap alatt olyan vizsgát tett 5 osztállyal, milyent még öreg tanítók sem láttak. A gyermekekkel több virágjátékot, műsoros estélyt adatott elé, melyet vártak a hívek és szívesen néztek meg. Ez nagyban növelte a katolikus öntudatot és önérzetet, egyúttal a katolikusok tekintélyét. Volt is becsülete mindenki előtt a »kutattyon«-nak, amint a »kicsi bírő« Ilonkája hívta. Volt sírás, már 1921. november 1-én itt hagyta és haza ment Barótra, hol hasonlóan szeretik.

Helyébe jött magyarigeni⁹⁸ Varga Ida. Nagy szorgalommal működött ottlétem alatt. A II. évben már az oláhok egy hermányi református Pethó nevű fiút hoztak román nyelvű tanítóknak. Ez mindent megmond.

97 Lásd az 54. lábjegyzetet.

98 A trianoni békeszerződésig Alsó-Fehér vármegye Magyarigeni járásának székhelye.

Kényszerrel kivették az iskolánkból azokat, kiknek bármilyen ősük, a Komán András és Ráduly Sándor görögkatolikus atyánkfiaiinak bemondása szerint görög lehetett, habár most római katolikus vagy unitárius is. A II. évben 34 tanítványunk volt. Minden nehézség dacára éltünk.

Székelyzsomboron⁹⁹ László Imre kántortanítónk vezette a felekezeti iskola ügyét, egyetértve a lutheránusokkal¹⁰⁰, kik elcsapták a saját kántortanítójukat, mivel ama december 6-án felesküdt, sőt Lászlónak még gabonafizetést is adtak, mivel a mi iskolánkban, mint a magyar állam idejében, tanította az ő gyerekeiket. Egyszer abban akadt bele az állami revisor, hogy csak 36 növendéket fogad be a tanterem. Azután abba, hogy felekezeti iskola nem elismert. Azután külön katolikus iskolát csináltunk az 1920–21. évre. Akkor katolikus iskolába nem járhat lutheránus gyermek. Legkeserűbb volt, midőn a Hermann-féle csoport¹⁰¹ támadt az iskolának, részint azért, mert a tanítói lakás és iskola akadály annak, hogy az eljövendő pap ott lakhasson. Másrészt az egyháznak nagy haszna lenne, ha házbérbe adnák ki. Harmadszor, ők szerettek volna, mint postások beleköltözni. Emiatt nekitámadtak az iskolának, a tanító személyének, ki hosszas küzdelem és nélkülözés után, a katolikusok kellemetlenkedéseit megunva, 20 évi működés után, mely idő alatt tevékeny társadalmi működésével a község vezetőjévé küzdötte fel magát, mint regulás, mintatanító, egészen jól nevelt fiatalságot képezett ki – elpályázott Kápolnásfaluba és 1922-ben elment. Annyit megengedünk, hogy a sok méltatlanság miatt elke-seredett és a buzgóság nem ölte meg, de kötelességét a templomban is megtette. Távozása az iskola halálát jelentette. Utána megkaptam Szántó tanító urat. Háborúban sebesült, minden tekintetben jámbor, becsületes, de roppant gyenge ember volt. 1922–23. tanévre László távozásával nem volt ki a küzdelmet állja, a lutheránusok is átmentek az államhoz, s a mi iskolánkban csak 7-8 tanuló maradt. A cigányok is átmentek az állami iskolába. A tanító fizetése csak a státusi segély maradt, miből nem lehetett élni, de én decemberben

99 A trianoni békeszerződésig Udvarhely vármegye Homoródi járásához tartozott.

100 evangélikusokkal

101 Gaál Ferenc plébános „ellenzéke”, akik Székelyzsombort külön plébániává szerettek volna szervezni. Vezetőik a „Hermann kisasszonyok” voltak. Homoródkarácsonyfalvi historia domus, 87. o.

ilyen állapotban hagytam őket. Főképpen azért is kellett tartani az iskolát, mert a csendőrség leste, hogy mikor üresedik meg és foglalhatja el, ami ha bekövetkezik, sohasem szabadulunk meg tőlük. Zombor, Zombor, hányszor fogott el a szomorúság hanyatló sorsod miatt!

Homoródalmáson is volt 1919–20-ban felekezeti iskola, hol Péterffyné Tari Irén, mint katolikus nő, katolikus tanítónak szerepelt és a státusi segílyt vittem neki, de ama december 6-án az almási tantestület is bedölvén, velük tartott Péterffyné is, így a katolikus iskola, főként tanterem hiánya miatt megszűnt. [...] Oklándon volt unitárius felekezeti iskola és állami magyar nyelvű iskola. 7 tanköteles gyermekünk felosztva járt a két iskolába, holott én a templomban kihirdettem, hogy az unitárius iskolába menjenek. De az államiban Finkér római katolikus tanítónő odacsalogatta a katolikus gyerekeket. Hitoktatásra minden iskolához heti 2 órában jártam.

Karácsonyfalván megalakítottuk a Szociális Missziótársulatot.¹⁰² Karöltve az oltáregyesülettel, az iskolás gyermekek bevonásával szép műsoros estélyeket rendeztünk az iskolában. A tagsági díjakból és az előadásokon bevett önkéntes adományokból egy-egy kevés összeget küldtünk a brassai központnak, melytől egy alkalommal 4 rend fiúruhát kaptunk ajándékba, mit szegény gyermekeknek kiosztottunk. Az élő Rózsafüzér Társulat Karácsonyfalván és a filiákban is élt. Tagsági díjakat a Missziótársulathoz csatoltuk. Hitéletünk ismét fellendült és sok lelki örömet nyújtott nekem a küzdelmekben.

[...] Nunc ad fortissimum! Agrar Reform!¹⁰³

Mindenki hallotta már, hogy földosztás lesz. És minden földnélküli, még a cigányok is földet vártak. De honnan? Hát a katolikus megyétől, annak elég van. Volt is vagy 62 hold szántó-kaszáló és kiszakított erdő és 5 hold bennvaló. 1919-ben jön egy bizottság, felveszi, hogy kinek kell föld. Dobolnak: Akinek föld kell, menjen a községházához! És mentek. A kapzsik, kik ingyen szerettek volna kapni, lesütött fejjel. Tisztességes szegény emberek mentek érdeklődni, ha örök áron, jutányos áron adnak, elveszi, de ha nem, neki nem kell. Jelentkeztek vagy 40-en. Azután ismét jöttek. Arad vidékén bennvaló helyet és 10 hold földet adnak, de egynek sem kellett! 1920 tavaszán jött dr. Szabó

102 Az első magyar női szerzetes kongregáció. 1908-ban alapította Farkas Edith író, aki a soproni Orsolyáknál szerzett tanítónői oklevelet.

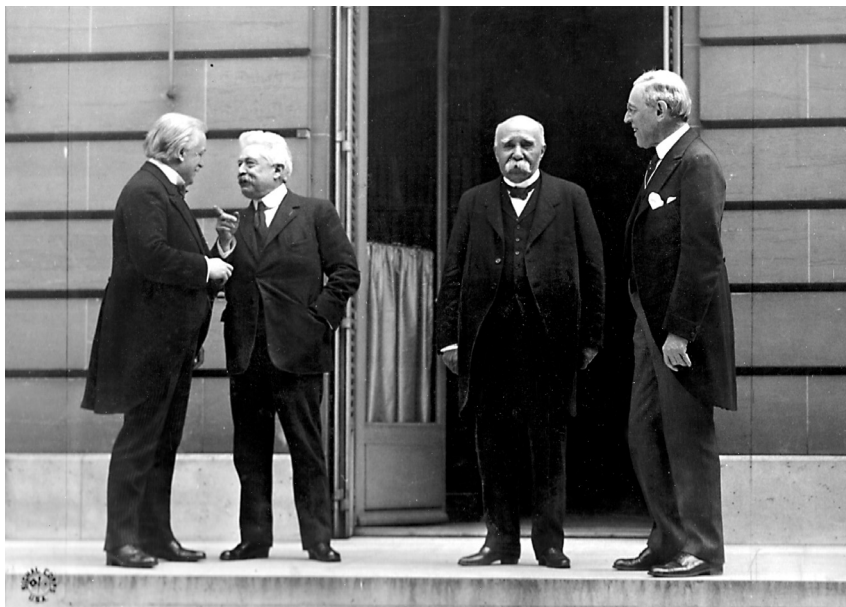
103 Most a legfontosabbról! Földreform!

Lajos, szentesi származású udvarhelyi járási bíró, és nagy szigorral elrekvirál vagy 7 hold szántót a katolikus megyétől. De azt sem tudtuk, hogy végleges, vagy nem végleges! De ki kellett adni! 1921-ben egész tavaszon mértem a Bükkfej alatti nagy földet, s mikor a végén megtudták, hogy holdanként 60 lej haszonbért kell fizetni, a végén egy sem állott melléje. Közben gyűléseztek a Felszegben Pálfi Dénes atyánkfiánál, kinek feleségével 9 hold birtoka és egy gyermeke se volt, s kisütötték, hogy menjenek Udvarhelyre a gazdasági felügyelőhöz, hogy kérjenek jó földet, mert mi rosszat adunk. Bementek és hoztak egy listát, mely szerint Pados – Csúzegre – Kerekvölgy, szóval a legjava az övék. Erre az egyháztanácsot estére összehívom és beszéljük az ügyet, mit tegyünk. Este 10 óra körül az előszobában döntés, beszéd s kopogtatás nélkül nyílik az ajtó. S hát nyomulnak be köszönés nélkül: Farkas János ifj., Mojsza Péter, Csegezi József és Pálfi Dénes, a szószóló és a vezér, és kezdi: »Plébános úr, azért jöttünk, hogy adjon földet!« Én ültem az asztalnál, fel sem néztem s mondom: »Nekem nincs – nem is adok!« Hanem átvette a szót Mátyás Albert megyebíró és egyúttal falusi bíró. Megmagyarázta magyarul, hogy mi a tisztesség s a végén azt is, hogy elperelünk inkább mindent, még a templomot is eladjuk, de azok a földek nem lesznek a tiétek. S hogy Farkas János atyánkfia el ne késsék, kora reggel lement Padosba, s a kántor úr földjét kezdte szántani s vetni. De mi is be Udvarhelyre és estére hoztuk az írást, hogy azt vehetik művelés alá, amit mi kijelölünk. S így kelle otthagyni a bolsevikok – mert ezeket így hívták már – a jó földeket. A végén nem fogadtak el semmit. 1922-ben jött a végleges kisajátítás. Ez már csendesebben ment, mert megtudták most világosan, hogy telekkönyvileg tulajdont nem kapnak és a tulajdonos kijelöl. Mivel a templomnak 14 hold s néhány öl volt, dacára annak, hogy a plébánosnak vagy 10 hold hiányzott a 32 holdig, mégis 4 hold s néhány ölet kisajátítottak, mit mi ki is jelöltünk jól. Jó is ment benne: Bükkfej alatt 9 vékás és a nagyból, s a Kútnál 3 vékás darabka. A többi nem ér pénzt. Nem kapott rajta senki. Mástól nem vettek el semmit! Ez lett a vége a nagy húhónak! Nagy kiábrándulás! A község igényelt még Homoródmástól erdő-legelő területet 800 holdat, de még nem lett belőle semmi. Én helytelenítettem az eljárást testvér-testvérral szemben. A taksás helyeket fenyegette még kisajátítás, de azokat úgy összezavartam, hogy nem lett belőle semmi. Gál Lajoséknak örök áron

eladtam. Miklós Mihálytól s Anikónétól megvettem. A másikat harangozó teleknek lefoglaltam, úgy, hogy avval baj nem lesz. A Bedőkeretet beépítettem, pedig arra már sokan pályáztak.

A jó Isten segedelméből azt is megúsztuk!

[...] Nyugtalanságot okozott még a görögkatolikusok egy részének megbízhatatlansága, különösen az 1920-ban Homoródalmásra küldött oláh pap nevetlen kijelentései és híveim egy részének a görögkatolikusokhoz, azaz az oláhokhoz terelési erőszakos törekvése.¹⁰⁴ Neki tulajdonítom, hogy az udvarhelyi detektívőnök megjelent a lakásomon és magyarázatot kért ez ügyben eljárásaimról. Én megmagyaráztam, hogy részemről vallási kérdés, nem tehetek róla, ha más nemzeti kérdést csinál belőle. Elment, többé nem zavart.”

*A „Négy Nagy”, akik figyelmbe vették a különféle véleményeket, tényeket vagy éppen ferdtéseket, és döntöttek. Balról jobbra a képen: David Lloyd George, Vittorio Emanuele Orlando, Georges Clemenceau és Thomas Woodrow Wilson.
(Forrás: Wikipédia)*

104 Lásd a 95. lábjegyzetet.

Gazda József

A LELKEK TRIANONJA

Volt egy ország Európa szívében, a Kárpátok hegyvonulataitól övezve-védve: Magyarország. Történetét az írott történelem a 896-os honfoglalástól „jegyzi”. „Egy ezredévnyi szenvedés kérést vagy halált” – írja 1844-ben sorsáról nemzetünk nagy költője, Vörösmarty Mihály.

A történelem a versben megfogalmazott két lehetőség közül a másodikat „javallotta”. Az „ezredévnyi szenvedés” hiábavalóságát, az ezeréves ország odadobását az idők martalékául. Mert hogy másik nagy költőnk, József Attilát is idézzük: „Mit bánja sok törvényhozó, hogy mint pusztul el szép fajunk.”

Darabokra szaggattatott hát az ország. Ehhez kellett egy háború (is), és a háborút lezáró döntés (is). A döntés neve: Trianon. Vagy jelzős szerkezetként: trianoni diktátum. És semmiképpen sem békeszerződés. Több okból nem az utóbbi, mert a béke szónak van egy pozitív kicsengése. Azt is jelenti, hogy megbékélés, lélekben való megnyugvás, lázadás nélküli beletörődés valamibe. S szerződés sem, mert ahhoz két fél kell. Itt Magyarországgal nemcsak, hogy nem tárgyalt senki, meg sem hívták, hogy az álvadák ellen – melyekre épült a döntés – legalább védekezni tudjon. Nem voltak kíváncsiak az ő mit miértjére. Ha valami egyáltalán nem érdekelte a diktátum megfogalmazóit, a döntés kikovácsolóit, az a tények igazsága volt. Ama döntés teljes egészében hazugságokra épült, a hazug vádakért való megtorlás, vagy valamiféle ki nem mondott cél érdekében hozott kényszerítő határozat volt...

Az oka a mai napig ki nem mondott cél lehet(ett).

A HÁBORÚ

1. „Ezerkilencszáztizennégyben meggyújtották a világ négy sarkát, s azóta folyton ég” – mondta még valamikor a '80-as évek elején egy első világháborút megjárt kalotaszentkirályi öreg bácsi. Feledhetetlen számomra ennek az embernek az emléke is. Mintha képekben beszélt

volna, csodálatos, súlyosan mély, mindent, a történelmet is láthatóvá tevő képekben. A felesége idegesen jött-ment, János, János, fejezd be, meggyűjtöd a bajunkat, János, János, nem érted? Bár éreztem, tudtam, hogy életem egyik legköltőibben beszélő megkérdézzettjét veszttem el, egy ideig csitítottam az asszonyt, hogy nyugodjék meg, mígnem döntöttem, hogy felállok s eljövök. Mert Isten tudja, csak bajba keverhetem őket. Bajba, mert „oly korban éltem én a földön”, amikor az igazság pusztá kimondása számított a bűnök egyik legnagyobbikának, s ezért lepte be a félelem az életünket. Félt, félt mindenki, minden igaz ember.

De – csodálatos volt ez is – az emlékező öreget nem a félelem, hanem maga az emlékezés, a megtörténtek kimondása, maga a kimondás láza, izgalma töltötte fel. Még ma is hallom a szavait: „...meggyűjtötták a világ négy sarkát...”

Nem meggyűlt, hanem meggyűjtötták... Még a toldalékoknak is jelentése van ebben a képi beszédben. S nemcsak ő, százak és százak voltak, akik vállalták minden kockázat ellenére is a kimondást, tudva azt is, hogy az akkor bűnnek minősül. Így gyűlhettek az emlékek azokról a szörnyűségekről, melyeket át kellett élnie a XX. század népeinek, köztük a magyarságnak. Át kellett élnie, meg kellett szenvednie.

„Mert olyanokat éltünk meg, / Amire ma sincs ige.” (Illyés Gyula)

Amit elviselt az emberiség, s amit elviseltünk mi, magyarok. Az egész XX. század számunkra egy folytonos tűz, perzselődés, a szörnyűségek egymást követő történéseinek folyamata volt.

Akárhol dobbantasz és megállsz, tragédia, tragédia, tragédia. Egy a lét peremére lökött, taszított nemzet sorsának a tragédiája. Ami elindult, elindult már 1914-ben, vagy még előbb, még hamarabb, s tart ma is. S ezt át kellett, át kell élnünk, és ma sincs számunkra más mód, a feloldásnak más lehetősége, mint az igazság keresése, annak az ismerete, vagy legalább megismerni akarása! Mert ha fájdalmas is az, feloldást vagy erőt csak abból meríthetsz. Csak azzal tudsz szembenézni, amit ismersz, amit tudsz! S hitet is – lehet az az ellenállás hite is – csak abból meríthetsz.

Egyelőre hát emlékezünk és felidézünk. Mert kell emlékeznünk, kell felidézünk itt, saját múltunk talaján, melyben gyökerezik jelenkori létünk is.

A haza mindenki számára – nekünk is – egy földrajzilag körülhatárolható darab föld, amelyen élünk. S ami a hazával történik, az velünk is történik.

Azt meg kell szenvedni s lelkünkben – ma is és holnap is, soha nem feledve – feldolgozni!

Igen, feldolgozni. Ezt próbáljuk meg most, emlékezőn-emlékeztetőn felidézni, hogy miként élték át eleink a száz év előtt történt eseményeket, melyek a történelmi Magyarországot, Szent István ezeréves országát törték, zúzták szét, szaggatták darabokra.

2. 1918 őszen immár ötödik évébe fordult a háború, annak szenvedéstörténete. A nemzet ötödik éve szenvedett a háborúban. S vele a haza földjén élő társnemzetek, vagy ahogy akkor nevezték eleink: a Szent Korona nemzetei is.

Annak idején a marxista történetírás úgy tanította, hogy vannak igazságos háborúk és igazságtalan háborúk. Igazságos, amikor a hazádat véded. S igazságtalan, amikor más népeket akarsz leigázni. Ez a nagy világégés ez is volt, s az is volt. Kinek ez, kinek az! Azoknak a katonáinknak, akik ott szenvedtek a lövészárkokban, s ott pusztultak, veszttek, odadobatta velük az életüket a történelem, mindenképpen a szenvedések mezeje volt. S áldozatuk szent és az utókor tiszteletét kiváltó, megkövetelő. Hiszen azzal, amit tettek – s a hazájuk hívására tették – a hazájukat szolgálták, vagy hitték, hogy szolgálják.

Volt egy család, 3 fiuk volt, s mind a három odamaradt. Egyik gyerekért járt volna a felmentés, ha többen voltak oda, az állam egyiket felmentette, ha kérte a szülője. A szülője pedig azt mondta, menjenek, harcoljanak a hazáért. S mind a három odamaradt. (Nagy György, Türe, 1920)

A hazáért élni, s ha kell, a hazáért meghalni! A háborúba elvitt katonáinak kötelessége volt helytállni. Helyt is álltak!

Tizenkilencedikén egy ellentámadásunk volt. Mentünk elé, s alig tíz lépésre túlfelőlről a géppuska felszántotta a földet. Feküdjét vezényeltem. Lefeküdtünk, s vagy tíz percet, negyedórát vártunk. Osztán nem lőtt többet az ellenfél a géppuskával. Egyes golyók süvítettek el fölöttünk, de a géppuska

nem lőtt többet. Egyszer mondom: Na, fiúk, fel, előre! Mind felkeltek, balfelől volt egy magyarhermányi fiú, Németh. Mondom: kelj fel, Mózsi, mert megyünk előre. Hát nem mozdul. Csúsztam arrafelé, vagy másfél méterre volt tőlem. Megyek oda, hogy költsem fel, mert gondoltam, elaludt, mert akkor hét nap, hét éjjel ott alvásról szó sem volt. Mozgatom, hát ott folyik a vére. Na mondom, ennek vége. Nézem, hol sebesült meg. A koponyán a golyó bément, s a torkán kijött. Ahogy hevert, meg sem mozdult. Mellettem meghalt. Mondom: Isten veled, nyugodj. Ekkor már senkit sem temettünk. Ki ahogy meghalt, ottmaradt abban a helyben. A géppuskám mellett, ha egy meghalt, tovább húztuk négy-öt lépést, ne legyen éppen mellettünk. S ott maradt...” (Czika Péter, Halmágy, 1898)

Osztán annyi amerikai jött! Úgy jöttek, mint a gólyák, az egész frontot ellepték. Egyszerre még kétszáz is jött velünk szembe. Mind jöttek, mind jöttek! Lőttek le belőlünk sokat, sokat! Vonattal jöttek! Bombázókkal jöttek! Bombázták a frontot, a lövészárkokat, kibombáztak minket onnan! Benkő Károllyal, egy rétyivel – szíjgyártó vót a mestersége – egy sátorlap alatt feküdtünk úgy, hogy sok légy vót, sátorlapot állítottunk, olyan négyszögűt, hogy délben, amikor az ebédet megettük, a legyek ne csípjenek, begomboltuk a sátorlapot. Megbombáztak a repülőről. Mellettünk egy csomó halott, s lovak megdögölve! Münköt több méterre eldobott a légnyomás a sátorlap alól! Mind a kettőnköt. Úgy sűröltak fel münköt mások, akik még megmaradtak, mikor látták, hogy szuszogunk. Mikor helyrejöttünk, láttuk, hogy a sátorlap tiszta épen megmaradt. Kidobott alóla a légnyomás münköt! (Sorbán Lajos, Oltszem, 1894)

Mi szentül hittük a piavei offenzíva előtt, hogy Rómáig megyünk. De osztán minden másképp történt. Tulajdonképpen ott pecsételődött meg a háború, s ott Magyarország sorsa. (Csóg Sándor, Magyarhermány, 1888)

Rengeteg halott volt, és sok fogoly. Azt mondták a tiszték, hogy százötvenezer ember az egész vonalon a veszteség. (Bóbis Mihály, Szilágysámson, 1897)

Ott már a pokloknak a pokla volt! A századunk, amikor a Piavén keresztülment, nyolcvanhat emberből, annyiból állott tisztekkel, szakaszvezetőkkel, irányzókkal, géppuskásokkal, mindennel... S visszajöttünk tizenheten. A többi meghalt, elfogták, megsebesült. Én jöttem vissza a legtöbb emberrel, negyedmagammal. A többi géppuskások mind elpusztultak, volt

olyan, hogy csak egy maradt meg, máshol kettő maradt meg. Csak az én pozícióm olyan helyt volt, ha lőttek, vagy a fejem felett keresztülment, vagy az ódalba másfelől beleütközött. Ugye az ágyútól mi nem szenvedtünk, ahol én voltam. Másképpen a géppuskához közel nem jöttek. Nem félhettem. Kézigránáttal próbálták, aztán viszonoztuk mi is, de nem tudtak közelíteni. Elég az, hogy elpusztult, nagyon sok elpusztult. (Czika Péter, Halmágy, 1898)

Kőszikla gurult a fronton egy katonánkra, úgy, hogy nem tudott kibújni alóla, és nem egy katona vállalkozott, hogy megy, s valahogy kiszabadítja, de azokat a talliánok mind lelőtték! Úgy, hogy a szerencsétlen napokig ott vergődött, és meg kellett neki ott halni. Nem lehetett kimenteni onnan! Két szörnyű hely volt, két legszörnyűbb hely, az egyik Doberdo, a másik Monte San Gabriele. Minden éjjel egy zászlóaljat nyomtak be, és az a zászlóalj mind megsemmisült ottan. Monte San Gabriele és a Rokke erdő között volt egy völgy, ott úgy álltak a halottak, mint jó aratáskor a kévék. Megfeketedve. Akkor én másképp énekeltem, mint Petőfi. Ha meg kell halni, nem itt, hanem otthon! Párnák közt! Hogy láttam ott azt a sok fekete halottat. A tisztiszolgámat, olyan tizenhét-tizenkilenc éves szegedi fiú volt, mérges gázos srapnelدارab érte, s egy-kettő, ennyi idő alatt megfeketedett! Ilyen mérges gázok voltak. Megfeketedett a szerencsétlen. Sajnáltam! Kínos volt nézni! (Szabó Mihály, Gombás, 1893)

Nehéz volt az otthon maradtaknak, a minden gondot a vállukra vett édesanyáknak, vagy a 10-15 éves gyermekeként a gazdaságot irányító „felnőtteknek” ugyanúgy.

Az asszonyok – szegények – fogtak be éccaka, s mentek az erdőre fáért, fagytak meg, hideg vót. Szegények még kaszáltak is, me nem volt férfi, aki kaszáljon. Szekeret raktak, trágyát hordtak, mert hát élni kellett, fenn kellett tartani a családot. (Szabó János Rózsa, Türe, 1913)

Fogtam a fejszét, kapát, mentem ki a temetőbe, egyet fohászoktam: Istenem, segíts meg, adj erőt! És az Isten velem volt, segített, irtottam a cihert és nőtt a kaszálóm, és én csak örültem, hogy velem az Úr. Fölneveltem a borjúkat, második évben mind a kettő bikaborjazott, fél éves korig szoptattuk őket, s még úgy es naponta hat-nyolc liter tejet vittem a csarnokba. Volt amivel az adósságot fedezni, s én csak örültem, hogy győztem, s bírom a bajt. Tizenegy hónaposan már be voltak tanítva a

járomba. Volt egy kis szekere, velük hordtam haza a herét mindig. Büszke voltam az utcán a két szép bikámra. (Rendi Árpád, Nagyajta, 1901)

Amikor az 1918-as év őszbe fordult, egyre jobban érződött, hogy nőnek a bajok. Rossz volt a termés, nőtt a nincs a frontokon és a hátszágban egyaránt. Érezte mindenki, hogy elég volt már. Elég volt a szenvedésből, elég volt az áldozatokból, mert az is a lelkekben volt, hogy amit teszek, a hazámért teszem, ha meghalok, a hazámért áldozom életemet. Örök törvény ez, a törvény élt, hatott akkor is.

Az országban is van egy állapot. Vegyes lakosságú az ország. Maga az Osztrák–Magyar Monarchia az akkori világ egyik legdemokratikusabb állama. Mert sok nemzetiségű, s ezt a sok nemzetiséget formálisan is vállalja. Magyarország helyzete picit különbözött, nem valami jótékonyságból, hanem mert 1848–49-ben fellázadt a nemzet, vért áldozott a szabadságáért, s bár szabadságharca elbukott, jöhetett és jött az 1867-es kiegyezés, amikor az ország neve is átváltozott Ausztria–Magyarországgá, tehát a magyar vezetőrétegek bizonyos mértékig – úgymond – bekerültek a hatalomba. Ami elégedetlenséget hozott a többi népben – pl. a szlávoknál –, akik azt tűzték a zászlajukra, hogy a kétpólusú ország hárompólusúvá váljék. De ez a kétpólusúság sem jelentette azt, hogy a más nemzetek nemlétezőnek tekintettek volna. Csak néhány szerény „jele” ennek: a magyar forintokon románul, szláv nyelveken is ott volt a bankjegy értéke: a száz mellett a *sută, cto*, vagy az ezer mellett az *una mie, mille*... Működtek a nemzetiségi iskolák, minden nép a maga anyanyelvén tanulhat, magyarok, horvátok, szlovákok, németek, románok, ukránok... Egyedülálló volt ez az akkori Európában. S most, hogy a háború kitört, a hagyományoknak megfelelően voltak Magyarország területén különféle nyelvű ezredek, ahol a vezénylés nyelve is az illető nemzet nyelve volt. A szászvárosi ezred pl. román nyelvű volt.

Vót harminckét magyar ezred, azok honvédok vótak. Azokat magyarul tanították mindenre, magyar vót a vezényszó, minden. S vót a közös hadsereg, abból vót százkét ezred. Azoknak mán németül vezényeltek. Vótak cseh s horvát ezredek es, cseh s horvát vezényszóval. S vótak teljesen román nyelvű ezredek es, ugyanúgy saját vezényszóval. De a legtöbb vegyes vót. A honvédeknel es vótak románok, szlovákok, horvátok, rutének, s a közösöknél es magyarok. (Kicsid Rudolf, Gelence, 1895)

És az autonómia... A szászok autonómiája immár 800 éves volt. A horvátok társnemzeti státust élveztek a Szent Korona országában. S a román autonómia terve is még Eötvös minisztersége idején elkészült, s tárgyalás témája is volt... Tehát hogy Magyarország a népek börtöne lett volna, amiért járt Trianon büntetése, a valós helyzetet figyelembe nem vevő rágalmak egyike volt.

1918 elején még sikereket érnek el az Osztrák–Magyar Monarchia csapatai. Többek között ekkor kényszerítik Romániát a teljes kapitulációra, s május 7-én megkötik a bukaresti békét, melyben az 1916-ban orvtámadó Románia elismeri vereségét. Az olasz frontokon folyik a háború. S bár az Amerikai Egyesült Államok 1917. ápr. 6-án való belépésével az erőviszonyok erősen az antant oldalára billentek, még nincs lefújva minden. Doberdónál, Assiagónál folynak a harcok, a magyar csapatok tartják a frontot, s még az is terjeng a katonák között, hogy küszöbön áll a nagy ütközet, amikor „Rómáig meg sem állunk”. Tehát szeptemberben, októberben egészen az utolsó csatáig még nincs vézállopot. Folyik a küzdelem, minden magyar katona idegen földön harcol, az ország földje érintetlen. S erre büszkék katonáink, úgy érzik, ők véreznak, de a haza teste sértetlen.

És akkor jönnek olyan váratlan dolgok, események, amelyek az addig úgy-ahogy, de stabil, kiegyensúlyozott helyzetet felborítják, s az ország rendjének a megbontásával adnak lehetőséget a helyzet súlyosbodására.

ÖSSZEOMLÓ-OMLASZTOTT FRONTOK, FELBORULÓ REND

Mivel ez az írás az egykori harcosoknak, a történelem áldozatainak az emlékeire épül, nézzük az emlékmozaikokból, mik is történtek. Miket láttak, éltek át a kor harcosai, azok családjai s maga a nemzet. Beállt otthon, beállt minden vonalon – élelmezésben, s a frontokon muníciónban is – a hiány, a nincsen.

Az antantnak dobozban volt a golyó, s a dobozokra rá volt írva: ne kémelj, ne spórolj a lőszerrel. Amerika gyúrta, ugye. Nálunk pedig számontartották, s jaj volt annak, aki pazarolt. Az ágyuknál jegyzőkönyvelték, hogy hányat löttél ki. (Horváth József, Aranyosgerend, 1896)

Nem volt mit enni, met a sajkával mérték a kenyeret. De azért fegyelem volt. Addig késő, míg megtört egy helyen. (Lőrincz György, Bereck, 1897)

Rossz vót, nagyon rossz vót. Döglött meg a katonaság éhen. Rossz marhaböndőt hoztak, mosták a vezetéknél azon a gránitkövön, nem üstbe vagy edénybe, csak ott a kövön vágták meg, s vágták össze, s bele az üstbe. Főzték, hogy egye az ember. Mikor készen vót, mind azt hittük, hogy sóska. De vót mocsok is abba a böndöbe, nem vót jól kipucolva. S úgy megettük, hogy meg se kottyant. Nagyon rossz vót a helyzet. Pénzem vót elég, de ennilától nem lehetett kapni sehogy sem. (Opra János, Magyarlóna, 1895)

Október utolsó, november első napjaiban szinte tüneményesen felgyorsultak az események. Addig a háború az immár megszokott medrében folyt. S akkor:

Lazult a fegyelem. Már voltak ott parancsmegtagadások is. (Czika Péter, Halmágy, 1898)

Mintha vezényletre történne minden! Egyszerre és váratlanul.

Röpcék mentek, édesapám mesélte el, röpcédulákat dobtak éjszaka a repülőkből, hogy menjetek haza, a gyermekeitek éheznek odahaza. Addig: minden fronton, égen-földön harcoltak. (Ambrus István, Gyimesfelsőlok, 1906)

Hogy megindult a forradalom, akkor elszakadt a front. (Dénes János, Árapatak, 1899)

És elszabadult a pokol is! Voltak, akik nemcsak néztek, láttak is, s úgy érezték, nem spontán történnek a dolgok.

Jól meg vót ez szervezve! (Ambrus István, Gyimesfelsőlok, 1906)

Ez el volt intézve előre! Ott Pesten is, a fronton is, mindenütt. Novemberben tört ki, akkor én már kórházban voltam. Akkor, amikor én a fronton voltam, nem volt még semmi baj. Azután lett. (Józsa Endre, Eckentelep, 1899)

Mintha forgatókönyv szerint történének az események. Egyik pillanatról a másikra szinte mindenki tudja – a frontokon is, az országban, Pesten is, a majdani utódállamokban is –, hogy mit kell tennie. Alig veszi át Károlyi a hatalmat, már pár órára rá:

Meggyilkolták Tisza Istvánt! (Zoltán Dani, Kékes, 1894)

Megölték valakik, mai napig nem tudjuk, hogy kik, de azt kikövetkeztethetjük, hogy „nem magától történt dolog volt ez”, ilyen horderejű dolgok nem maguktól történnek, valahonnan jött rendeltetire, szervezett akció kellett legyen ez is. A dolgok további alakulá-

sához-alakításához „nem volt rá szükség”, tehát végezni kellett vele. Így látják a kortanúk is.

Ha Tisza Pista még élt volna, Magyarországot nem kellett volna féltetni, Me' ő a rendet fenntartotta. De lelőtték! S elment a kormányzás! (Boldizsár Lajos, Kászonimpér, 1901)

Károlyi is a „háttérből” kapja az utasításokat, sokszor ígéreték formájában.

E vót a baj, hogy Károlyi Mihály megcsinálta a forradalmat, a forradalom meglett, s a franciák, kérem szépen, nem segítették a forradalom után. (Antal Árpád, Nyújtód, 1896)

Csak addig, amíg az a „szükséges forradalom” kezdetét vette...

Azok az emberek, akik 1914-ben kiáltották, hogy éljen a háború, 1918-ban azok pusztították el Tisza Istvánt. Azok pusztították el, s ez 100%-ra befolyásolta a vereséget... (Kiss József, Ákosfalva, 1899)

Ha Tisza Pistát nem lövik meg, máma megvan Magyarország (Berekméri Sándor, Gernyeszeg, 1895)

Addig a hadsereg is szervezett volt, a már több mint négy éve tartó háborúban megedződött, s most szinte egyik percről a másikra omlott össze.

A közkatonák neki a tiszteknek, azok feltartották így a vállukat, aztán vágta le a csillagot, a rangot a ruhájukról. A puskákat mind ütötték a vasúti sínekhez, ment le róluk a faanyag, s robbantották fel a raktárakat. (Bóbis Mihály, Szilágysámson, 1897)

Mintha azt mondták volna ezzel, ezekkel: nem akarunk többet rendet, fegyelmet, kitartást a harcban. Nem akarjuk tovább szolgálni a hazánkat, a nemzetünket. Mert bármi is volt, bárki is kezdte azt a háborút, te amikor ott álltál vagy feküdtél néped, hazád hadseregének az egyenruhájában a harctéren, te a hazádat szolgáltad. S ha meghaltál, a hazáért haltál meg.

S most? Ellenkezőjébe csap át minden. Mintha az lenne a „cél”: Vesszen a haza! Ne legyen meg annak a további védelméhez szükséges rend és fegyelem.

A tiszteknek a csillagok lementek a gallérról. A csillagok, igen. Mintha magának nekiállana egy haszontalan katona s leszedné, lepattogtatná a rangjelzését! S amelyik olyan vót, le es vágta. A vonaton láttam. (Szabó Károly, Zabola, 1898)

Lefokozták, igen, levágták a csillagot, elvették a fegyvereiket. Úgy mentek fegyver nélkül, ki merre látott. (Ambrus István, Gyimesfelsőlok, 1906)

Csúnya világ vót akkor ez a fegyverlerakás. Egy része erősen ki vót a tisztekre. (Szabó Károly, Zabola, 1898)

Miért? Milyen indítékra?

Úgy kikötötték a katonái, uram, hogy megfeketedett, s akkor leeresztették, egy veder vizet reaöntöttek, s akkor újra visszakötötték. Nem volt lelkük! Elfeketedett, hogy nem érezett semmit! Meg es hőtt vóna, ha le nem eresztették vóna. Vót olyan tiszt, amelyiket meg es löttek vóna, ha kikerült vóna a frontra. (Szabó Károly, Zabola, 1898)

Így lett egyik napról a másikra teljesen harcképtelen az a magyar hadsereg, amelyik eddig négy év és két hónapon át állta a sarat. S ott voltak mindenütt a hangadók is. A bomlasztók! S nem az ellenfél omlasztotta össze, hanem ez belülről történt. Pedig a józan ész diktálja, nem mindegy, hogy milyen állapotban talál az a „vég”.

Hát abbiza, az ötödik század, mint egy méhkas, felugrott, be a szobába, bementek, s mind fegyverrel jöttek ki. A pap észrevette a dolgot, fel a lóra – lóháton jött –, s eltakarodott. Nem tött bele sok – még az ezred kinn állott, lövögettek összevissza. Egy nyitott autó jött, mintha most is látnám. Egyik lábával kiállott a lépcsőre, az autónak a lépcsőjére a parancsnokunk, s azt mondja: Bajtársak, itt vagyok! Aki akar, lőjön meg! Nem mondom, hogy ne! S azt is megmondom, aki engem meglő, nem lesz semmi bántódása. A méhkast ezzel legyőzte, ezzel a beszéddel. Azt kéritek, ugye, ne vigyelek ki a vonalba... Nem is viszlek. Mert arról volt szó, visznek a vonalba. Azt kéritek, hogy vigyelek más helyre. Elviszlek akár Erdélybe is. Mert azt kértük, vigyenek be Erdélybe. Azon éjjel hajnalban az olasz már megkezdte a támadást. Tudták, hogy az olasz készül, s jöttek, hogy buzdítsanak ott is, hogy így a lelketek, úgy a lelketek ezt kapja, azt kapja... (Szabó Károly, Zabola, 1898)

Zágrábban is találkoztunk egy tábormokkal, nem volt semmi csillagja, üres volt a gallérja. Szalutáltunk neki. Aztán megszólított: merre mentek, fiúk? Mondtuk, azt mondja, ne szalutáljatok, mert én már nem vagyok tábormok. Olyan vagyok, mint ti! (Czika Péter, Halmágy, 1898)

Csúf dolog volt az a forradalom. Még a vonatban is dekkoltunk, hasaltunk, hogy a golyó ne találjon el. Lövöldöztek fel, mert ugye, nem volt fegyelem, a fegyelmet nem volt már aki fenntartsa. Csúf dolog volt. Mintha

mindenki elvesztette volna az eszét! Mintha elfelejtettek volna az emberek gondolkozni! (Kóródi Albert, Újtusnád, 1900)

Hogy ezzel a „másik oldalnak” dolgoznak, „tesznek jót”? Aki tudta vagy sejtette ezt, annak nem volt szava, nem volt cselekvési lehetősége. A szétzüllesztett hadsereg már a saját volt vezetőiben látta az ellenséget, nem a „túlsó oldalban”. Így tette, tehette a „magáét”, a „maga dolgát” a forradalom. Mely nem érted, hanem ellened volt, s nem szolgált, hanem pusztított téged!

Gyalog jöttünk Bosznián keresztül, mind gyalog jöttünk, amíg elérkeztem Zomborba. Az Magyarországnak végállomása. Ott aztán kiütött a malária rajtam. Beteg lettem. Nem bírtam, mert maláriás voltam. (Zoltán Dani, Kékes, 1894)

Zűrzavar, felfordulás, baj és baj a frontokon, az országban mindenütt.

Voltak akkor – emlékszem – valami tallián foglyok Ugrapatakon, csináltatták velük az utat, hogy összeköttetés legyen a régi Romániával. Azok is, szegények, semmivel maradtak, se élelemmel biztosítva, se útravaló, úgy, hogy itt a házaknál kéregettek. Kinek volt itt, adott, úgy széledtek széjjel. (Ambrus István, Gyimesfelsőlok, 1906)

Nemcsak az történt, hogy mindenki elvesztette a fejét. Kényszerhelyzet is volt. Úgy is mondhatjuk: a haza is elhagyta a több mint egymillió fegyverben levő emberét. A Károlyi-kormány is „tette a maga dolgát”. A legfőbb hadúr, a november 1-jén kinevezett új hadügyminiszter pacifistának mondta magát, s „hogy soha ne legyen háború”, hát feloszlatta a magyar hadsereget. Úgymond nem akart több katonát látni. Ő, az ország védelméért felelős ember – a hagyományos címe, megnevezése is ez: honvédelmi miniszter –, ő nem akart többet katonát, honvédet látni. Tömegesen özönlöttek haza a frontokról a hatalomra juttatott új urak által látni nem akart katonák, megszűnt az élelmezésük, így hát szinte törvényszerű volt, hogy „szerezniük” kellett maguknak. Feltörték a raktárakat, megrohanták az élelmiszer-szállító vonatokat, s ki-ki ahogy tudta, úgy biztosította magának az ételt.

Vót egy nagy tárház, gabonaraktár. Nagy épület vót, ott legalább tíz órát állott a pályán a vonat. Nagy állomás vót, nagy pályaudvar. A város nevét el is felejtettem. Orosz foglyok vótak ott, mint munkások, s kiabáltak, az ablakokon hányták ki a cibakos zsákokat. Azt a kétszersültet, cibakot. Ne, sógor, cibak! Dobták ki az ablakon. Futott a nép oda, amelyik nem ügyelt,

a zsák agyonütte. Na, nekem nem kellett adjanak! A liften osztán felmentem nagy gyorsan én es, vettem egy zsákot a hátamra, lejöttem vélle, lefele a lépcsőn. Úgy vótunk megegyezve haton, a kocsiból egy ki ne szálljon. Mi megyünk, s te maradsz. Kocsiparancsnok vagy, itt maradsz, s ügyelsz arra, amink van. Egy hozott egy vider bort, másik hozott egy vider rumot, én hoztam a cibakot, s akkor azt mán meg nem tudom mondani, ezelőtt-e vagy ezután, halljuk, hogy a disznyókot vicogtassák valahol ilyen nagyobb konyhákban, kórháznál vagy hol. Megyünk, nezzük meg, milyenek vannak? Hát már az aprója ki van válogatva. Egy olyan hetven kilóst megfogtam, kihúztam az ajtón, ahol ki tudtam hozni, met szedték ki, na. A sikoltásikról tudtuk meg, hogy disznók vannak ott! Ott vót a sturmkésem, le a fődre, a vért eleresztettem, s úgy nyersen elvágtam derekon, a két hátsó combját, belet, mindent, úgy, ahogy vót, elvágtam. Na, itt hús es van! Másnap szereltünk lábast, akkora lábas húst süttünk meg, hogy öt napig vót, amit együnk. Osztán mit otthagytunk, egy pillanatra elhordták. Fogták meg, vitték, osztották megint széjjel. (Vitos Imre, Csíkszentkirály, 1896)

A boltokból kutyagoltak mindent. Keresték a boltost, meg akarták gyilkolni ezek az itt való felkelők. Azelőtt két nappal jöttünk haza Putnából, erdei munkából, bizonytalan volt a helyzet, édesapám beteg volt, feküdt abban a házban. Egy leánytestvérem meg itt feküdt a túlsó szobában. Olyan betegségük vót, egyiknek nagy forrósága vót, ennek a hideg szoba kellett, a másik fázott, annak a meleg szoba kellett. Ketten egy szobában nem lehettek. Kint lövöldöztek. Itt fütyültek a golyók keresztül. (Hompot Bálint, Gyergyóditró, 1888)

Itt van Egeres, egy szomszéd falu. Bementek a vendéglőbe, ott lövöldöztek, s kiengedték a bort. Bethlenben is kiengedték a sok bort, hogy igyanak, s egy ember belefulladt a borba. Annyit ivott, hogy nem tudott kijönni, s oda belefulladt. (Zoltán János, Magyarberéte, 1912)

A szomszéd községben uradalom volt. Elvittek onnan mindent, ki amit talált. (Korsós Péter, Végvár, 1903)

Szörnyű látvány volt az a pusztulás, amit a forradalom hozott! (Antal Árpád, Nyújtód, 1896)

Hiába. Sokat szenvedtem, s sokat szenvedtünk mind, szegény magyarok... Mit csináljunk? Reánk vót mérve az Istentől! (Theisz Gyula, Kisbacon, 1897)

MEGSZÁLLÁS, ROMÁN BEJÖVETEL

Az időközben a hadügyminiszteri tisztségről leváltott, de a további lépésekhez is „szükséges” Linder Béla vezette a november 13-án a központi hatalmak és az antant között megkötött fegyverszüneti egyezményt felülírandó küldöttséget, mely Belgrádban az újonnan megkötött Magyarország-antant szerződésbe belefoglalta egyebek mellett azt, hogy a román hadsereg bejöhessen a Marosig. Annak a Romániának a hadserege, amely három nappal előbb, azaz november 10-én üzent újra hadat Magyarországnak, akkor, amikor már nem volt háború, véget vetett annak a november 3-i pádovai fegyverszüneti megállapodás. Addig nem álltak hadi viszonyban Magyarországgal, erre kötelezte őket a bukaresti béke. A „közvetlen lehetőséget” is tálcán kínálta az ország azzal, hogy a hadsereg feloszlásával a határőrség feloszlása is megtörtént. Lehet jönni – volt ennek a képletes jelentése. Gyertek, mert nyitva vannak a kapuk!

Abszurditás, de itt ekkor lehetséges volt minden. Az is, hogy Csehország vagy Horvátország – az Osztrák-Magyar Monarchia részei – a győztesek, és ne a vesztesek oldalán fejezzék be a háborút, amiként megkésétt újbóli háborúba lépésével Románia is, hogy részesedni tudjanak ők is – mind-mind – Magyarország testéből. Ahogyan majdan Ausztria, a „vesztes társ” is. Neki is „járt” egy ország-darabocsk. A kor logikája mindezt lehetővé tette.

És a száguldó események hozzák, hogy újabb 3 nap múlva, november 16-án – megkapva erre a Károlyi-kormány képviselétől is aláírt jogosítványt – a román katonák már át is lépik a magyar vezetéstől védtelenül hagyott határt. Varázsmese-valóság! Az itteni nép már egyszer átélte ezt a helyzetet. Védtelenül lenni fegyver nélkül, így hát kerültek mindenféle összeütközést. Okot nem adni semmiféle bosszúra!

Bejöttek Ojtozba még tizennyolc novemberében, ahogy a magyar katonaság elvonult innen, minnyá. (Baricz János, Ojtoz, 1900)

Én nem es tudom megmondani, hogy jöttek, átaljöttek. Nem vót katonaság, ki vót mindenünnen véve. Ahogy kitört a forradalom, szétszédtek, ismét védelem nélkül hagyták a határokat. (Sütő Samu, Páva, 1904).

Egy néhány román katona feljött, a falu szélén ültek egy darabig. Édesapám esküdt vót. Ő lement, felhívta őket, hogy jöjjenek, ne üljenek ott az erdőn. S így elfoglaltak. Gondoltuk már, hogy végleg jöttek. Gondoltuk. Egy-egy puskával jöttek, bocskorba. Aztán megcsinálták a csendőrörsöt. Kiadták az újságokba, plakátokon, hogy két egyénnél több nem mehet az úton! Csak kettő szabadott menjen. Huj, osztán botoztak, este kilenc után már nem szabadott senki kimenjen a kapun. Kit megfogtak küjjel, huszonötöt vertek rea, huszonöt seggrevalót. Huszonötöt, olvasatlan. Még százat es kapott, ha eltévesztette, s újrakezdte. Ez így vót. Csak tizenkilencben csendesedtek egy kicsit. (Baricz János, Ojtoz, 1900)

Úgy jöttek keresztül a hegyen. Ellenállás nem vót, nem vót verekedés, semmi. Semmit sem vettek el. (Ambrus István, Gyimesfelsőlok, 1906)

A tisztikonyha betelepedett hozzánk. Nagy élet vót. Ott minden prédába ment. (Deák Klára, 1901, Páva)

A nagyúton jöttek, ide nem es jöttek egyáltalán. Ditrót szállták meg. Ki vót adva a parancs, hogy senki ne merészeljen velük szembe szállni. (Török József, Orotva, 1903)

Egyáltalán nem volt semmi ellenállás. Itt mentek keresztül a csapatok... Nem akadályozta őket senki és semmi... (Kóródi János, Magyardellő, 1898)

Jöttek itt be az Úzvölgyén lefele... Amikor ide bėjöttek, apámmal a szekeren jöttünk a községben, s két mankópálca a kezemben vót. Azt mondja a román katona: Így es lehet járni a háborúban? Mondom, igen, s hát akinek még a darabját se lehet megkapni! (Tamás Dénes, Kászonimpér, 1895)

Kijöttek s megszállták itt az egészet. (Ambrus István, Gyimesfelsőlok, 1906)

Csak így szivároghva jöttek. Bėjöttek, de ahol nagyobb erő volt a magyaroknál, nemigen akartak megütközni. (Boldizsár Lajos, Kászonimpér, 1901)

Barátilag fogadtuk őket. Óriási csomó kenyeret hordtunk a báróné kertje végibe, ahogy jöttek. Azt mondja egy román bácsika, adjunk, hogy ne ők vegyenek. Mert nehogy baj legyen, nehogy harag legyen, ki mit tud, hozzon oda. S vittünk. Rakásba a báróné kertjibe. Mert nehogy baj legyen, nehogy harag legyen, ki mit tud, hozza oda. S vittük. Annyit hordtunk, mint ez a ház. De nem es bántottak senkit, ott vót elég, mit egyenek. Éjjel járkáltak,

annyi. Osztán a Székely Hadosztály azután alakult meg. Kijött a parancs, hogy ennek s ennek a korosztálynak menni kell, 18, 19 és 20 éveseknek, Olyan hitelen ment, pár nap alatt el is mentek. (Andok Lajosné Nagy Mari, Zágón, 1884)

Békésen vonultak fel a mi vidékünkön. Nem volt, aki ellenálljon. (Ferencz Árpád, Olasztelek, 1910)

Hogy ellenállásba nem ütköztek, az ország nem védte magát, sőt, odadobta saját testét prédának, a lakosság is csendesen tűrte, ami vele történt, így hát jószerével erőszakmentes lehetett a bevonulás, a préda birtokbavétele.

Csapó s Radnót között alakult ki egy kicsi front, ott összeütköztek. Akkor kerültek le, mentek Csucsra felé, egészen a Tiszáig. (Kóródi János, Magyardellő, 1898)

A falu végén jöttek bé, Kiss Bálintnét megölték. Öregasszony volt. Az én nagyapám megijedt, befogta a szekeret, felrakott minket, gabonát, mindent a világon, marhaszekérrel indultunk. Elindult vagy 7-8 család le a csinált úton. Nagyanyám azt mondta, hogy ő nem jön, de édesanyánk is jött velünk. S az édesapám testvére, mind menünk. Elmentünk Sarmaságig. De nyomultak, annyira nyomultak, hogy tovább menni nem lehetett. S akkor megalakult egy bizottság, ott kellett nekünk jelentkeznünk, hogy menekültek vagyunk. (Bucsiné Bóné K. Eszter, Szilágyballa, 1908)

Néhol a helyi környékbeli románság is kihasználta a helyzetet.

A szomszéd községben raboltak akkor, elvitték a varrógépeket, az állatokat, a szekereket (Bucsi Mihály, Szilágyballa, 1902)

Az iskolában volt egy gyűlés, s ott volt egy Tulbure nevű, az illető tiszthelyettes volt az osztrák-magyar hadseregben, ő volt a megbízottja román részről az alakulatnak, a fejleményeknek, s ott volt az én nagybátyám is, mint főhadnagy. Hiába, hogy ez volt a magasabb rangú, az megkérte: Legyen szíves a felszerelését tegye le az asztalra. S ez azt mondja: Fejted hajtók ennek a válságnak! Emlékszem jól, mert magyarul beszélt mind a kettő. Nagy napot élünk, nagy dologról van itt szó! – mondta, s letette a kardját, a puskáját. Kezet fogtak, s ennyi volt az átadás, a helybeli nemzetőrség átaladta a feladatát az itteni románságnak. S ezzel elkezdődött a falunkban a román fennhatóság... (Grépály György, Halmágy, 1907)

A Román Nemzeti Párt, Maniuék szervezték Gyulafehérváron a nagygyűlést. Persze hogy a magyarság tétlenül kellett néznie, mert nem tehetett

semmit ellene, a magyarországi hadügyminiszter, hadi biztos azt mondta: ne lássunk katonát! Nem is láttak, mert mindenütt a katonaságot leszerelték. Tüntető magatartás volt ez! (Szabó Mihály, Nagyenyed, 1893)

Ennek is következménye volt, hogy amikor 1918. december 1-jén Gyulafehérváron összejött a románság, hogy Kelet-Magyarország bekebelezésére megfogalmazza a szándékát, akkor annak már egy jelentős része el volt foglalva. A kinyilvánított wilsoni elv, hogy „igazságos béke”, hogy „népszavazások döntsenek, ki hová akar tartozni”, már sutba volt dobva. Gyulafehérvár feladata is ez volt, ilyen formában való akaratnyilvánítás a megígért népszavazás helyett. De az sem nekünk! Nekünk még akaratunk sem lehetett! Nemhogy igazságunk lett volna bármiben is! A forradalom, s az azzal hatalomra került új erő „megtette hát a magáét”, prédává tette az országot.

Itt Gyéresen a rakodónál ki kellett rakatni az ágyúikat. A katonaság, az gyalog jött. Jöttek gyalog egy-egy század. Trombitáltak: trom, trom, trom... Masíroztak bé Gyéresre, aztán mentek tovább. Nem volt senki, aki szembeálljon... (Köszegi Árpád, Székelykocsárd, 1900)

Az események alakulása nem lassul. Magyar katonatisztek – és nem a kormány – kezdeményezésére indul el a Székely Hadosztály szervezése a már megszállt Székelyföldön. A fiataloknak az újonnan létrehozott határokon kell átszökniük, hogy Kolozsváron gyülekezhesenek.

Kijött a parancs, hogy öt korosztálynak, a 96., 97., 98., 99. és az 1900-asoknak menni kell. Olyan hirtelen ment, pár nap alatt el is mentek. A románok nem, ők tudták, hogy ez rájuk nem vonatkozik. (Dénes János, Árapatak, 1899)

És a harcot sem tudják felvenni, akadályozza ebben őket a Károlyi-kormány. Nem kapnak lőszert, nincsenek vagy alig vannak fegyvereik.

Fegyvereink még vótak, de töltény s mindenféle kellett vóna. (Szabó József, Angyalos, 1900)

A későbbi hadügyi népbiztos, Pogány József nyíltan is helyteleníti az ellenállásukat. Azt, hogy védjék a hazájukat. S ha támadnának, visszarendelik őket. Ez történt már december 18-án Székelykocsárdon.

A zászlóaljunk lejött Székelykocsárdra, hogy onnan támadjuk meg a túlsó parton levő Marosújvárt, ahol már ott voltak a románok. Felvonultunk a Maros mellé, és a delegáció páncélvonaton átalment Marosújvárra, hogy a románokkal beszélgessenek, adják fel a várost harc nélkül. A regátiak

és a helybeliek már ott voltak, s fel voltak szerelve, és mi felvonultunk a Maros mellett rohamra készen. Vártuk a küldöttünket, hogy belé kelljen menjünk a támadásba, vagy hanem bevonulunk. Na de sajnós, sokáig nem jöttek vissza! S egyszer azalatt megérkezett Pestről Fényes László, felállott két nagy olyan bárkára, ott szózatot intézett hozzánk, kiáltványt, hogy már nem akar látni Károlyi Mihály katonát! Eleget folyt a vér, nem engedi meg azt, hogy támadásba menjünk. Vége a háborúnak, és nem is akar látni katonát! Na kérem! (Antal Árpád, Nyújtód, 1896)

December 21-én már Kolozsvárt is birtokba veszi a békésen menetelő román hadsereg. Védelem nincs, a Székely Hadosztály azt a rendeletet kapja, hogy vonuljon vissza. Az antant a következő demarkációs vonalat a régi erdélyi fejedelemség nyugati határainál, az Erdélyi-középhegység-nél jelöli ki. Addig! Legalábbis egyelőre, amíg az új „kijelölés” nem történik meg.

Akkor megint jött a távirat, hogy a románok mehetnek tovább Kolozsvárról Nagyváradra. (Papp Kálmán, Réty, 1899)

Ütközetbe es kerültünk, ott vótunk Mátészalkánál. Ott nagyobb ütközet vót. Osztán visszavonultunk, visszavonultunk Nyíregyházára. Békerültünk Börvelybe, ott elfogott egy járőr, elővittek egy törzsőrmesterhez. Megverték agyba-főbe minket.

A Szér-Hadad vonalon, a Bükkön itt megjelent a Székely Hadosztály... Olyan gyorsan jött a megszállás, nem tudtak hazamenni a székelyföldiek, s itt sorakoztak fel... Negyvenezer fiatal székely. És kérem szépen, ez tartotta három hónapig a frontot. Hadadnál volt egy főhadnagy, Király főhadnagy. Az volt a vezér, és ott tartották egész húsvétig. (Nagy János, Szilágycseh, 1898)

Diósadon az iskolában is tanyáztak székelyek, Görcsönben is voltak... Osztán jöttek a románok. Egyszer, mikor a frontot átszakasztották Haraklánál, s Diósadot be akarták keríteni, akkor a katonaság elment Kusalyinak, s neki a hegyeken keresztül Mocsolyának. Akkor, akiket elfogtak, fogságba is kerültek, román fogságba. Jó másfél év múlva kerültek haza, de olyanok is voltak négyen vagy öten, akiknek csak eltűnt hírük jött. (Püsök Endre, Diósad, 1910)

Tizenkilencben történt, eppeg húsvét volt... Húsvétkor ippeg történt... Nyégerfalván tizenkilenc embert öltek meg, Tárkányban több mint nyolcvan... (Jónás Károly, Kisnyégerfalva, 1906)

Apám meghalt, megölték a románok. Akit itthon találtak, mind megölték. Elraboltak tőlünk mindent, a civilek raboltak, de a katonák gyilkoltak. Nyolcvanhatot lőttek meg, nyolcvanhat asszonyt, embert, gyermeket, akit csak itthon találtak. (Benedek Jánosné Miklós Katalin, Köröstárkány, 1906)

Lószekeken jöttek be, aztán énekeltek, kiabáltak: Le, magyarok, leee! Ha valaki valamit szólott, vitték az őrsre, s jól elverték. Többet megvertek, kellett, hogy ügyeljen az ember a szájára, mit beszél. Egy embert itt a faluban úgy megvertek, hogy az abba halt bele. (Szabó Mihály, Gombás, 1893)

Nyolcéves gyermekek voltunk. A rendfenntartók akkor csinálták meg velünk ezt a furcsaságot... Mentünk hazafele. De akkor szigorúak voltak, rendre tanítottak az iskolában, mert egymás kezét kellett fogjuk, úgy mentünk akkor is. Elkezdtek taszigálni meg köpködni bennünket. Akkor láttuk meg az olasz sisakos katonákat, sárgás fejű sisak volt, két katona jött, köpködtek, taszigáltak. Aztán széjjelfutottunk, elkezdtünk sírni, futotunk vissza, s szaladtunk a paphoz. Mi van, fiaim? Szólt a pap a kántortanítónak, osztán telefonáltak-e, mi-e, maradjatok itt. Fel volt háborodva a kántortanító is. Egyszer csak lóháton jött több sisakos. Mentek a paphoz, osztán beszéltek még. Mit beszéltek, nem tudtuk, mi gyerekek voltunk. Szépen menjetek haza! Elmentünk, osztán nem is láttuk azokat a katonákat. (Kántor Jani, Csernahó, Felvidék, 1909)

Franciaország, Anglia, mind a magyar letörésire vótak. Itt is vótak francia katonák... Angol katonaság is vót. Onnat vót a főerő. Védtek Romániát, hogy a magyart elpusztíthassák. (Sütő Samu, Páva, 1904)

A megszállt területeken – ez is természetes – megjelennek a „birtokba vevő” s az új hatalmat biztosító csendőri alakulatok, s megszervezik az új román adminisztrációt. Így telik el a tél.

S amikor az antant a Tiszánál jelöli ki az új vonalat, ameddig eljöhhetnek a románok, a Károlyi-kormány lemond. Felébredt volna bennük a hazafiság? Vagy inkább érezhették: a feladatukat teljesítették, többet már nincs szükség rájuk. Jöhetnek a következő „feladatteljesítők”, a Lenin-fiúk. Hiszen az ország teljes szétzúzásához s a nemzet megalázásához újabb erők és módszerek is szükségeltettek.

VÖRÖS RÉMURALOM

A kommunizmus megjelenése is hozzátartozott, része volt a kor történéseinek. Előbb a polgári, aztán a proletárforradalom, így az ideológia is. Amiként hajdan Lenint különvonat vitte Oroszország földjére – most Kun Bélát és harcostársait is különvonat hozza onnan ide, azaz haza, hogy csináljanak itt, nálunk is vörös forradalmat. Jönnek és teljesítik is feladatukat.

Kassai születésű vót Kun Béla, ügyvéd. Lenin, Trockij és Kerenszkij, ők vetették fel ezt az elvet, s ő es benne vót, azokkal dolgozott együtt... Kun Bélával jöttünk haza Budapestig. Ott kint hirdették, hogy aki béáll vörös katonának, azt hazahozzák. Béálltam én es, met a honvágy hazahozott. Pedig ott nekem földet es adtak! Ott nekem olyan dolgom vót! Ott nekem fiam es vót mán! S az egész falu szeretett! Gondoltam, megnézem a szüleimet itthon, s osztán visszamenyek. Kijevbe kellett jelentkezni, hogy a Vörös Hadseregbe béállottunk, s azok hoztak haza. Oroszok es jöttek velünk, örözték a vonatot, nehogy leszálljunk. Alá kellett írjunk, s hogy három hónapig harcolunk a Kun Béla seregében. Hozott minket a vörös vonat. Közben tüntettünk. Kassán leszálltunk a vonatról, egy kicsi terpe ember vitt vörös lobogóval, s énekeltük: „Föl, föl, ti rabjai a földnek, / Föl, föl, te éhes proletár /... Ez a harc lesz a végső, / Csak esszefogni hát...” Ezt elfűttük, s akkor ott egyet tüntettünk. A vonatokat vörös katonák örözték, nehogy leszálljon valaki... Onnat Miskolcra jöttünk, s Miskolcra velünk érkezett bé Kun Béla Budapestre. Osztán később Kun Bélát fölemelték egészen...” (Ferencz Imre, Csomakőrös, 1895)

A Károlyi-kormány összeduadt, mert az nem tudott rendet csinálni, akkor vette át Károlyitól a hatalmat Kun Béla. A Székely Hadosztálynak az lett volna a feladata, hogy a határokat megvédje, Kun Béla be volt zárva, tömlecben volt. Károlyi magához rendelte Kun Bélát, s átadta neki a kormányt. Osztán még nagyobb bajok jöttek. (Antal Árpád, Nyujtód, 1896)

Március huszonegyedikén ott vótunk a Károlyi-palotában. Mikes grófnét kísértük ki, amikor még tizenhatba bétörtek a románok Erdélybe. Osztán ott maradtunk a háború végéig. Emlékszem, annyi ember vót ott. Annyi ember! Tele vót az utca emberekkel. De azok kiábáltak, de azok éljeneztek! Ott vót Károlyi Mihály gróf, beszélt az es az emberekhez, s beszélt az a Kun Béla es... Hogy miket mondtak, már nem emlékszem... De tudom, hogy

amikor jött bé, erősen sápadt vót a gróf... Olyan kicsi vörös szalagokat tűztek az emberek a mellikre, s osztán elvonultak Kun Bélával. (Rövidné Réti Ida, Páva, 1897)

A csőcselék egyszerre felszínre került, megalakult belőlük a Vörös Hadsereg, az arra való volt, csak tüntetett előre, tüntetett hátra, mentek ide, mentek oda, s ugye, hatalmas terror volt, hogy aki esetleg ellenforradalmár, azt azonnal kézre kerítették. Mert átmeneti állapot volt, nem volt az embernek a személyi helyzete egy percig sem biztosítva. Mert nagy volt a terror, s ha valakit a legkisebb gyanú ért, azonnal kivégezték. De nem kellett hogy gyanú érje, rosszindulatból beárulták valamivel, azt mondták, hogy ez ellenforradamár vagy lógó, kivégezték. Mindenütt, kivétel nélkül, az egész ország területén Kun Béla uralkodott, a Vörös Hadsereg mindenütt jelen volt, s kegyetlenül hajtottak végre mindent, ártatlan emberek kerültek gyanúba, egészen ártatlan emberekre fogták rá, hogy ellenforradalmárok. Ellenforradalmár volt már az is, aki vonakodott beállni a Vörös Hadseregbe. Kényszerítették, hogy álljon be. (Antal Árpád, Nyujtód, 1896)

Megérkeztek a román csapatok, foglalták el Erdélyt. Mind gyalog jöttek, egész Pestig bementek akkor. Mind a főúton mentek, a testvérem is benne volt abban a magyar csapatban, mind Kolozsvárra összpontosultak, hogy nem engedjük, nem engedjük, de mindig le voltak beszélve, hogy nem szabad, nem szabad, el volt már döntve Erdélynek a sorsa. Nem volt szabad szembeszállni velük, mert csak ráfizettek volna. A nyugati országok elhatározták, hogy Románia Pestre bé kell hogy menjen. Hogy a kommunizmust váltsa le, a kommunistákat hajtsa el. (Kántor István, Eckentelep, 1901)

A frász tudta akkor, mi az, hogy kommunisták. Csak annyit tudtunk, hogy a kommunisták azok csak raboltak. Raboltak s öltek akkor. (Kupás A. Ferenc, Sarmaság, 1899)

A vörösek nem katonák, azok gazemberek voltak. Azok ahova kivonultak, esszeszedték a libákat, kacsákat, amit kaptak. Az nem volt, kérem, fegyvelmezett katona, mert csőcselékből volt összeállva. Minden faluban megalakult a direktórium, ha bement egy terrorjárőr, azt kérdezte a direktortól: van-e itt ellenforradalmár? Ha a direktor rossz ember volt, haragudt reám, van itt erre és erre, szedték össze, kérem, s minden további parancs nélkül lőtték meg. Ültek vissza a vonatra, s mentek tovább.

A polcsvai pusztán is elmondta a házigazda, hogy a juhnyájba célt lőttek, s ott a civilt leszállították az ágyából, бүdös paraszt, menj anyádba! Úgy gyűlöltek a parasztokat, rothadt parasztnak mondták őket. A parasztság is gyűlölte őket, mert kimentek ezek a vörös katonák, ha ki voltak vezényelve, elmentek a házakhoz, s бүdös parasztnak, rothadt parasztnak nevezték őket. Ez így volt, kérem. Ahogy én mondom, rothadt paraszt. A vörös katonák ilyen katonák voltak. Aki ismeri, aki olvasta a francia forradalmat, ki vitte a hatalmat Franciaországban? – a csőcselék ott is, kérem szépen. (Antal Árpád, Nyujtód, 1896)

A Székely Hadosztályt a vörös hatalom nem felhasználja, hanem inkább elszigeteli.

Minket az erdélyi tiszték, Sepsiszentgyörgyről s Marosvásárhelyről valók, esszeszedtek, s megvót, hogy melyik részen jöhetünk Budapestre. Amelyikek lemaradtak, elfogták, s osztán bészárták. Budapesten az Albert laktanyában voltunk elszállásolva három hónapig. Akkor jött az ántántoktól a rendelet, hogy a románok menjenek a Tisza partjáiig vissza, mi meg a Tisza partjára. (Papp Kálmán, Réty, 1899)

Megalakult – így mondták, 600 emberből – a Vörös Hadsereg terroralakulata, az mindenütt jelen volt, s kegyetlenül hajtottak végre mindent. Ártatlan emberek kerültek gyanúba, teljesen ártatlan emberekre fogták rá, hogy ellenforradalmárok. (Antal Árpád, Nyujtód, 1896)

Vonattal vittek Füzesadonyba. Lementünk a Tiszához, s ott már megint jött, hogy nem szabad szembeszállni a román csapatokkal... Megint jött egy rendelkezés az ántántoktól, met örökké úgy mondták, a nagy ántánt adta, hogy vissza kell menjenek addig, ameddig most van a határ: Borsig, Tiszafüredet ki kellett ürítsék. Minket a Tiszán átalvittek kompokon. A két nagy vashíd – egyik a járműveké, másik a vonatoké – belé vótak ejtve a Tiszába. Javítás nem vót, kompokon átszállítottak. Amikor mentünk, Tiszafürednek amennyi nemzetsége vót, mind szembejöttek velünk, zenészekkel, italt hoztak nekünk. Hirtelen mentek el a románok. Otthagytak még hat lovat három szekérrel, a raktárakból már megrakták a szekereket, el is akarták vinni, de amikor odaértek a csikiak, még nem indultak el, s úgy azok itt maradtak. Tiszafüreden a községháza alatt egy nagy pince vót, abba a pincébe bé vótak zárva gazdaemberek, zsidók, akik még szembeszálltak vót velük, esszeszedték. Vót köztük idevaló es, egy falumbeli ember... Ők ahogy Debrecenből kiindultak, szembeszálltak, az utolsóig

kilőtték, ami történyük vót, a géppuskát akkor belévetették a patakba, s a románok így fogták le őket. Akkor Tiszafüredre bévítették. Azelőtt való nap a városnak a végin a sáncot megásatták velük, hogy kivégzik őket. De hogy az antant megadta a gyors parancsot, hogy menni kell ki, így ezek az emberek megmaradtak. Az Isten adott erőt, hogy megérkeztünk, ezeket az embereket megkaptuk, s akkor ezek megszabadultak a kivégzéstől. (Papp Kálmán, Réty, 1899)

Osztán milyen nagy ínség lett! Amíg a francia katonaság nem jött oda. Nem akartak kijönni a románok, benn voltak az egész! És osztán a francia katonaság jött, ki kellett menjenek, ami csak volt, mindent elsepertek s feléltek úgy, hogy olyan nagy nyomorúság lett ott, hogy a Jóisten örözzön! Sehhol sem volt semmi Az üzletek nagy része feltörve, összevissza törve. Semmi sem volt! Addig, amíg eljött az ideje, hogy lett! Bár krumpli lett volna, de még az se volt, az is szűken. Milyen sírás volt ott! (Antal Árpád, Nyujtód, 1896)

A Székely Hadosztály is rendre felmorzsolódott, mert a főparancsnok, Kratochvil Károly úgy egyezett meg a román parancsnoksággal, hogy a Székely Hadosztálynak a legénységi állományát – s a tisztii állományát is – szabadon fogják bocsátani a románok, hazaengedik. Mindenkinek adtak egy kék cédulát, azzal igazolta, hogy ő a Székely Hadosztálynak volt a tagja. Nem vette át a Kun Bélától kapott utasítást, inkább kiegyezett a románokkal. Hogy hazavonulhassanak. (Antal Árpád, Nyujtód, 1896)

A MEGPECSÉTELTELT VÉG...

Már ekkor, ezekben a szörnyű időkben a jelek azt mutatták, hogy Magyarországnak szét kell esnie. Pokol, teljesen kaotikus állapot Európa közepén! Míg a többi, a háborúban részt vett országokban megnyugodtak a kedélyek, próbált lábra kapni az élet, itt, az ezeréves ország már most nemcsak darabjaiban hever, hanem belülről is bomlik. Délen szerbek, horvátok és szlovének, északon a csehek, keleten a románok szállták meg az ország földdarabjait, s ők próbálják visszaállítani a feje tetejére állott-állított rendet. Az összeomlás – a rend felborulása/felborítása – szinte órák alatt következett be. Minden szomszéd állam tudta, hogy neki mi jár, valahol a háttérben megkötötték az alkuk mindenkivel, az ország földje fizetés tárgyává lett. A román hadsereg előhaladását, az általuk való újabb és újabb földte-

rületek megszállását demarkációs vonalak kijelölése biztosította. Fokozatosan, néhány hónap leforgása alatt vették birtokba egész Erdélyt és a Partiumot, majd még tovább – s ezzel az antant által kijelölt vonalakat is átlépve – el egészen a Tiszáig. Majd úgymond rendfenntartani el Budapestig és még tovább. És ez utóbbi – sajnos – szükséges volt, mert bent az országban dárídózott az embertelenség, a világmegváltás köntösébe öltöztetett pusztító-romboló erő, mintegy „alájátszva”, igazolva a végleges szétszakítás, szétdarabolás szükségességét.

Tehát még nem volt döntés az ország végső sorsáról, de később szentesítette Trianon. Magyarország szétzúzásának-szétesésének a megtervezése már valahol az ellenséges agyakban és íróasztaloknál megtörtént, és a hozzá vezető „belső” és „külső” lépések is megtétettek. Megvannak már a titkos szerződések – Romániával pl. az 1916-os augusztusi keltezéssel –, melyekben a „fizetési eszköz” Magyarország teste. Trianon majd csak szentesít egy állapotot, amely akkor már másfél éve tartott, alakult.

S a nép mit tehet?

Nem tehet semmit. Csak annyit, hogy tudomásul vesz, s leszűri a következtetéseit.

Aztán folytatódik az élet tovább... (Kovács Fejér Ferenc, Kézdiszentlélek, 1908)

Voltak, akik próbálnak beilleszkedni, a többség ezt teszi. És vannak, akik kénytelenek másképp cselekedni.

Megindult a nagy kivándorlás Magyarországra. Hónapokon át mind az állomáson voltunk, búcsúztattuk az egyes családokat, akik indultak. Az osztálytársaim nagy része is mind kiment. Alig maradtunk néhányan. (László Kálmán, Sepsiszentgyörgy, 1900)

Nekem öt testvérem ment ki, s akkor az unokatestvérem. S még pár család, ilyen tanítófélek. (Deák Klára, Páva, 1901)

Mi roppant nép ment ki akkor oda, Magyarországra, Atyaisten! A tanulókból s a csendőrségből, meg azok, akik olyan munkakörben voltak, hogy nem akarták elveszíteni az állásukat, szakmájukat, tovább akarták ott Magyarországon folytatni. Kimentünk mi is, ott voltam egy darabig az állami kertészetben, Nagytétényben három társammal, a másik kettőből

egy elment Amerikába, s egy beállott a csendőrökhöz. (Balló Sándor, Kisbacon, 1898)

És nem csak Magyarország, széles a nagyvilág is célirány, csak el innen! Még 2008-ban Montevideóban is egész erdélyi magyar kolónia élte végnapjait.

S itthon: A történelem kereke visszafelé kezd forogni. Egy új, a réginek merőben ellentmondó folyamat kezdődik el. Itt, ezen a földön, mely addig közös haza volt. Háromnyelvű városaink voltak, s természetesnek számított ez a többszínűség.

Most megjelenik az „egy szín” igénye, a magyarság idegennek, jövevénynek tituláltatott 1000 éves földjén. Kifutott alóla az élettér, a haza. Divatba jönnek a verések, ütlegelések, a fizikai bántalmazás legkülönbözőbb változatai, csak a másságáért. S a bűn fogalma is megváltozott. Bűnévé lett a nyelve („*Vorbiți numai românește! – Csak románul beszéljenek!*”), a szokásrendje, kultúrája, benne énekeivel, gyermekei „*búj-búj, zöld ág, zöld levelecske*” játékhagyományaival. Ha ezt játszottad az iskola udvarán, büntetést kaptál érte. Akárcsak a „*Pista, te, gyere ide*”-ért, azért, ha gyermektársadhoz magyarul szóltál.

Először nem is észleltük, hogy végleges ez. Úgy hittük, hogy a békeszerződés aláírásakor megoldódik minden... Akkor nem gondoltam arra, hogy ez így marad, csak amikor minden kapu bezárult, s láttam, hogy mivé alakult, akkor jöttem rá, hogy ebből kiút nincs... (Dr. Hoffmann Bianka, Budapest, 1902)

Mindennap jelentkeznünk kellett a csendőrségnél... Hogy miért? Azért, mert katonák voltunk. Hogy ott voltunk a háborúban. Majd a Székely Hadosztályban. Vagy egyáltalán azért, hogy voltunk, s hogy hazajöttünk, nem maradtunk kint... Mindennap kellett mennünk Uzonba. Nem egy héten egyszer, hanem mindennap. Ott vót a csendőrparancsnok, s onnat jártak ők fel ide Rétyre szolgálattételre. Ott csak megnéztek, papiros volt, azt is megnézték, s avval jöhettünk vissza. (Papp Kálmán, Réty, 1899)

Itt, nem messze egy komaságot szíjjelverték. A népdalt nem szerették. A csendőrök Ajtonban laktak. Amikor idejöttek, akkor zavartak inkább meg. Ha nem voltak itt, akkor nem volt semmi baj, lehetett mulatni, lehetett dúdolni akármit. De mikor idejöttek, akkor mindenki menekült. Kivált az utcán, ha ment a fiatalság dúdolva, azt szíjjelzavarták. Nem engedték. (Lukács Miklós, Györgyfalva, 1906)

A lányok tíz-tizenegy óráig fontak este. S ott táncoltunk, hegedűvel muzsikáltunk. A csendőrök mind zavarták el a fonóházat. Aki dalolt, elkapták. Velem is megtörtént. Fonóházban voltunk, a fűtő mellett kártyáztunk. Egyszer csak nyílik az ajtó... Hiába ugrottunk, kaptam nem is egyet. Nem mentünk, futtunk haza! (Miklós János, Köröstárkány, 1900)

Még most is jut eszembe, milyen nótát fűtünk. Jöttünk az utcán, fűjtük azt a nótát, hogy: „Nincs szebb madár a fecskénél, / Fehér lábú menyecskénél, / Fehér lábát mutogatja, / Hideg a víz, nem állhatja.” Osztán mentünk tovább... „Mindenféle idegennek szállást nem adhatok. / Nincs itthon az édesanyám csak egyedül vagyok... / Hanem azért szép szavadért, téged babám beeresztlek. / Tiszta fehér nyoszolyámra szépen lefektetlek. / Piros bársony paplanyommal szépen betakarlak, / Két karommal átölellek, szépen megcsókollak. / Piros bársony paplanyommal szépen betakarlak, / Két karommal átölellek, szépen megcsókollak...” Ha így daloltunk, rossz viselkedésnek tartották. (Kiss Kálmán, Kisdoba, 1903)

Elkezdődött valami más!

Amikor 1920. június 4-én felmutattatnak a papírok a gondosan előkészített végítélettel, mely szentesítette az ezeréves ország szétzúzását, már csak a tudomásulvétel maradt a magyarságra.

Az utódállamok, az „új hazák” központi céljává válik a mi megsemmisítésünk.

I. C. Brătianu, Románia miniszterelnöke 1920. július elsején így nyilatkozik: „Nem nyughatunk addig, míg a magyar népet gazdaságilag és katonailag teljesen tönkre nem tesszük, mert mindaddig, míg Magyarországon az életképességnek szikrája is van, mi magunkat biztonságban nem érezhetjük.”

És a magyar nép tönkretevése gőzerővel megkezdődik. Itt Erdélyben minden eszközzel, erővel. Tudomásul kell vened, hogy itt idegen lettél, s ennek alapján mindenben másodrangú állampolgár vagy. Az állami hivatalokból és intézményekből – így nagy réteget érintett pl. a vasút, az irodahálózat – tömegesen bocsátják el a magyarokat. Kapóra jön a kötelezővé tett eskütétel, sokan azért veszítik el az állásukat, mert „egy becsületes ember csak egyszer esküszik”.

Minden lépten-nyomon lehetett észlelni a magyarellenességet. Ezt éreztették velünk mindenütt, mindenhol. (Egy asszony Völgyesről)

Szinte általánossá válik, hogy a volt tanító vagy pénzügyi hivatalnok, ha nem megy el Magyarországra, akkor földművesként vagy méhészként – s ki tudja még hogyan! – kell eltartsa a családját.

Jöttek a románra fordított dolgok. A törvények mások lettek. Az adószedés mind a régi alapon ment, egészen majdnem végig. A régi alapon vótak a bírók a faluban, az az intézkedés vót, amit a község határozott. (Bóbis Mihály, Szilágysámson, 1897)

Kínos-keservesen ment az élet, mert az adók is megnövekedtek.

Nagyobb vót, mint a Monarchiában. Nagyobb! Többet kellett fizetni! Kihát annak idején száz korona adót fizetett, annak öt-hatszáz lejt kellett ugyanazért a birtokért fizetnie. S az sokkal több volt! (Lázár Dávid, Ozsdola, 1903)

S mindezt: a lelkekben is meg kellett élni.

Ugye, attól kezdve mi nagyot estünk. Nagyon nagyot estünk. Egyszeriből semmik lettünk... Az öregapám nyugdíj nélkül maradt, mindjárt jött az agrárreform, kisajátították a birtokot, akkor jött a rossz gazdasági éra ránk, tönkrementünk, mi teljesen leégtünk a román éra alatt. A nagy vagyonból teljesen koldusbotra jutottunk. (Nagy György, Türe, 1920)

Maga a földosztás a magyarság egy rétegét is mentette, de a főcélja nem ők voltak, hanem a birtoktulajdon megváltoztatása, mondván, hogy azé a föld, akié a hatalom.

Átéreztük, átéreztük ugyebár, mert már nem úgy voltunk, mint Magyarországon... Romániához voltunk csatolva, s akkor már meg kellett húzódnunk. Akkor már lépést kellett változtatni, akkor már kellett alkalmazkodni az új állam után... (Szabó János Rózsa, Türe, 1908)

A „józan logika szerint” a minél gyorsabb elrománosítást a gyermekeken, az iskolában kellett legerőteljesebben végezni. Így lett célpont a magyar iskolahálózat.

Hogy a magyar oktatást mentsék meg, a legtöbb helyen állítottak fel felekezeti iskolákat. S akkor a nép csak oda járatta, oda adta a gyermekét. Ott voltak az állami iskolák, az állami tanítók, azok egy-két-három gyereket tanítottak, s az egyháziban, vagy ahogy mondtuk, a magyar iskolában tanultak, ha kellett, hetvenen, nyolcvanan vagy százan. (Lestyán Sándor, Kászonyakabfalva, 1925)

Nagy harc kezdődött az iskolákért, a nyelvért, a nyelv megmentéséért... Elvették az épületeinket. Papilakon, kántori, harangozói lakásokban

indította el az egyház a maga iskoláit. Azokat fenn kellett tartani! S az állam a felügyeletet azok felett is gyakorolta. Állandóan román inspektorok járták ezeket az iskolákat, s azt vizsgálták, hogyan tanítjuk a román nyelvet. S hogy románul tanítjuk-e a földrajzot, történelmet, az alkotmánytant. Mind azt akarták bebizonyítani, hogy nem tanítunk jól. Keresték az indokot, hogy miként lehetne bezáratni ezeket a magyar egyházi iskolákat, amelyek kezdetben alig különböztek az állami iskoláktól, mert itt is, ott is tanítottak magyarul is, de a népnek nem volt bizodalma a román iskolában. Amint hogy történt is. Látni lehetett, azon voltak, hogy minél előbb alakítsák át románra az oktatás nyelvét, s a magyar nyelvet mindenünnen üldözzék ki. (Deák Béla, Páva, 1901)

Négy osztályt jártunk magyarul, az öt-hat-hetedik osztályt már románul végeztük, de olyan tanítónk volt, megkérdezte tőlünk magyarul is, hogy megértettük-e? Ha valaki nem értette meg, megmagyarázta neki, hogy ért meg. (Kovács Ferencné Egyed Erzsébet, Kisnyégerfalva, 1917)

Itt csak állami iskola volt már a harmincas évek elején. Négy osztályt még magyar nyelven jártunk, aztán már kötelező volt a román nyelv. Csak románul tanultunk ötödik osztálytól. (Bálint András, Szilágysámson, 1923)

Vizsgáztak a gyerekek a templomban. Volt egy szép szokás nálunk, ilyenkor örökké harangoztak... Kicsit részeges ember volt az öreg harangozó, de gyönyörűen tudta húzni. Leült oda, ott elaludt, de mind csak húzta, mind csak húzta. Úgy szólt a harang, olyan gyönyörűen, s a gyermekek bent, a szülők is bent, ünnep volt, folyt a vizsgáztatás... Ekkor már alig voltak magyar nyelvű iskoláink Erdélyben... (Fazakas Béla, Oltszem, 1897)

A változások-változtatások elviselése nem volt könnyű. Az új hatalom jellemzője nem a mi baráti megszólításunk, hanem a hozzánk való ellenséges viszonyulás volt. Elkezdődött egy durva megkülönböztetű politika.

Beleesett az ember abba a sorsba, amiben volt. Dolgoztunk. (Ponty János, Örsújfalú, 1901)

NYELVKÉNYSZER

Az állami alkalmazottakat nyelvvizsgára állították. Egy ilyen vizsgán megkérdezték például, hogy hívják románul a gyöngytyúkot. Ezt egy vasutastól kérdezték. És hogy a kecskeollót. Ilyesmikkel fogták meg. Nem azt kérdezték, hogy adják a vasútnál a jelzést, hanem amiket biztos, hogy nem tudott. Elvágták s kidobták. Máskor meg behelyezték Moldvába, Munténiába.

Mentek szegény emberek, mert a vasútnál jól fizettek, s kellett a pénz, kellett a családnak az élelem. Még az utolsó pályamunkásnak is jó fizetése volt. Akik meg tudták tartani az állásukat, azoknak tanulhattak a gyermekeik, s biztosítva volt számukra a nyugdíj. (Szabó Árpád, Madéfalva, 1922)

Tömeges volt az Ó-Romániába való átvándorlás, áttelepítés, hogy csak ott kaptál munkát, ott tudtál élni. S ezzel járt a nagyfokú elrománosodás is.

Vót olyan utcája Bukarestnek, ahol magyarok laktak, aztán kicsidenként elszéledtek, ide es, oda es. (Rácz Sámuel, Zágón, 1906)

Amikor én születtem, az apám Galacon vót. Vót ott innen Sámsonból 10-20 család. Az én apám öt évig volt ott, aztán két évet Bukarestben is dolgozott. (Bálint András Király, Sámson, 1923)

De hányan voltak, akik maradtak, mert más lehetőségük nem volt. S a malom ott még jobban örölt, emésztett, nyelt el. Így hát Trianon célja: az ország szétzúzásával a magyarság életterének a szétzúzása is, itt, Európa szeme előtt biztos lépésekkel haladhatott előbb és előbb. 1940-ben már majdnem az egész erdélyi és partiumi oktatás román nyelvű. S ahol még van egyházi iskola, végnapjait éli. Egyetemi oktatás egy pillanatig sem volt. A román állampolitika: lefejezni s beolvasztani.

S ha most, száz év után visszanezünk, a veszteség iszonyatos. És a folyamat tart. Gyulafehérvár hevenyében tett ígéretei ígéretetek maradtak.

Autonómia? Se területi, se kulturális, s személyi még úgy sem. Anyanyelvünk regionális nyelvként való elismerése, társ- vagy őshonos nemzeti státusunk biztosítása szóba se jöhetett, s nem jöhet szóba ma sem... Ezek – hivatalos minősítés szerint – a román nemzetállam ellen szóló dolgok.

Emberi, nemzeti szabadságjogok? Hol vannak már azok!

A száz év alatt sem Romániát, sem bármely más, az egykori Magyarország testéből létrehozott utódállamot soha semmilyen szinten nem marasztalta el a Trianont létrehozó politika a legalapvetőbb emberi jogok be nem tartása miatt. A szándék – Trianon szándéka – hát él a mai napig is.

S ott van – visszájára fordultan, mint öntudatot adó erő, erőforrás – lelkeinkben is. Mert ki is az igazi magyar? *Akinek fáj Trianon!* Hát fájjon is, mert ez a fájdalom megtartó minden ellenséges széljárás ellenében.

*Az 52 méter hosszú és 7 méter széles terem, ahol az aláírás megtörtént.
(Forrás: Wikipédia)*

Benkő Levente

ERDŐVIDÉKI ELSŐ VILÁGHÁBORÚS
HŐSI HALOTTAK
AZ 1931. ÉVI REFORMÁTUS ÖSSZEÍRÁSBAN

*Apai dédapám, a Szerbiában 1914
októberében elesett Benkő D. Dénes
emlékére*

Az Erdélyi Református Egyházkerület Igazgatótanácsa 1930 végén határozatot fogadott el a Nagy Háborúban elesett református hősök összeírására. Erről a 6711–1930. IV. számú, 1931. január 5-i igazgatótanácsai körlevélben értesítették az esperesi hivatalokat és az egyházközségek lelkipásztorait. Az egyházkerület hivatalos közlönye, a *Református Szemle* 1931. január 10-i 1. számában¹ is közzétett körlevél szerint az igazgatótanács elnökeként Vásárhelyi János püspök és dr. Darkó Ákos előadó arra kérték az espereseket és a lelkipásztorokat, hogy az egyházközségük halotti anyakönyvébe bejegyzett hősi halottokról készítsenek pontos kimutatást, amelyben szerepeljen: 1. a hősi halott neve; 2. ezrede; 3. rendfokozata; 4. születési helye; 5. életkora és 6. az elhalálozás kelte. Arra kérték a lelkészeket, hogy a kimutatásokat 1931. február 15-ig küldjék be az esperesi hivatalokba, az espereseket pedig arra, hogy az összegyűjtött kimutatásokat március 1-ig küldjék fel az igazgatótanácsnak. Ugyanakkor arra kérték a lelkészeket, hogy akinek az egyházközségében állítottak már emlékoszlopot vagy emléktáblát a hősi halottak emlékezetére, ezek adatait szintén közöljék.²

A névjegyzékek az Erdélyi Református Egyházkerület egész területén elkészültek.³ 1931. február 28-án Kovács Sándor baróti református lelkész, az Erdővidéki Református Egyházmegye esperese felterjesztet-

1 *Református Szemle*. Az Erdélyi Református Egyházkerület hivatalos lapja, Cluj–Kolozsvár, 1931. január 10., XXIV. évfolyam, 1. szám, 14. o.

2 Erdélyi Református Egyházkerület Központi Gyűjtőlevéltára (EREL), Kolozsvár, fond. A2, az Igazgatótanács iratai, I/7/1931. sz. csomó, sz. n.

3 A teljes iratsomó lelőhelye: EREL, Kolozsvár, fond. A2, az Igazgatótanács iratai, I/7/1931. sz. csomó.

te az addig begyűlt névjegyzékeket, és egyben arról értesítette az igazgatótanácsot, hogy reményei szerint a még hiányzó bardoci, kisbaconi, székelyszáldobosi és székelyszenterzsébeti névsorokat is rövid időn belül küldheti. Kovács esperes ugyanakkor megjegyezte, hogy „Nagyajtának és Olthévíznek nincs [református] hősi halottja a jelentések szerint.”⁴ Az 1931. évi összeírásban olyan falvak/gyülekezetek is szerepelnek az erdővidéki kimutatásban, amelyek nem tartoznak sem a földrajzi, a klasszikus értelemben vett Erdővidékhez, sem a mai Erdővidéki Református Egyházmegyéhez, de amelyek az akkori egyházigazgatási rendszerben oda tartoztak. Ilyen volt Székelyszenterzsébet, Olthévíz, Homoródszentmárton, Szederjes és Székelymuzsna. E falvak/gyülekezetek adatait nem foglaltam bele a jelen kimutatásba, azok feldolgozása egy majdani munkám tárgyát képezi. Ugyanakkor nem szerepelnek az 1931-es egyházmegyei összeírásban olyan erdővidéki falvak, amelyek elsöprően nagy többségét más felekezetűek tették ki, s ahol a reformátusok nagyon kis számban, vagy egyáltalán nem voltak, és ma sincsenek jelen. Ilyen az unitárius többségű Felsőrákos⁵, Nagyajta⁶ és Vargyas⁷ és a római katolikus többségű Miklósvár⁸, valamint Zalánpatak⁹.

A névjegyzékek összeállításánál a legtöbb lelkész kizárólag az egyházközség halotti anyakönyvét használta forrásként. De olyan lelképásztor is volt, aki nem elégedett meg ennyivel, és a háború, valamint az azt lezáró béketárgyalások/-diktátumok óta eltelt bő évtizedben már felállított emlékműveken – minden valószínűség szerint az elesettek hozzátartozóitól és a hazatért bajtársaktól származó adatok alapján – felvésett neveket is feltüntette az összeírásban. Volt olyan lelkész, aki

4 EREL, fond. A2, az Igazgatótanács iratai, I/7/1931. sz. csomó, sz. n.

5 1910-ben 1270 lakosából 1149 unitárius, 24 református. *A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. II. Részletes kimutatások.* A Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal kiadása, Budapest, 1912. (A továbbiakban: *Népszámlálás 1910.*), 454–455. o.; *A Magyar Szent Korona országainak helységnévtára.* A Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal kiadása, Budapest, 1913 (A továbbiakban: *Helységnévtár 1913*), 221., 570. o.

6 1910-ben 1417 lakosából 706 unitárius, 403 református. *Népszámlálás 1910*, 392–393. o.; *Helységnévtár 1913*, 196., 938. o.

7 1910-ben 1793 lakosából 1383 unitárius, 132 református. *Népszámlálás 1910*, 456–457. o.; *Helységnévtár 1913*, 221., 1289. o.

8 1910-ben 697 lakosából 582 római katolikus, 73 református. *Népszámlálás 1910*, 392–393. o.; *Helységnévtár 1913*, 196., 920. o.

9 1910-ben 344 lakosából 193 római katolikus, 133 görögkatolikus, 17 református. *Népszámlálás 1910*, 392–393. o.; *Helységnévtár 1913*, 1323. o.

a hézagos anyakönyvi bejegyzések okán a háborúba indult férfiak hozzátartozóit is megkérdezte, illetve olyan lelkész is volt, aki a halotti anyakönyvben szereplő adatok mellé a hívek megkérdezése nyomán a faluban lakó más felekezetű, római katolikus, unitárius, görögkeleti hívek adatait is egybegyűjtötte, és az igazgatótanácsnak megküldte. Az így összeállt névjegyzékek némelyikében olyan adalékokat is találunk, amelyek révén a katona elestének körülményeiről, elhunytának helyéről és esetenként hazahozatalának körülményeiről is tudomást szerzünk. Egyes gyülekezetek összeírásába olyan férfiak is bekerültek, akik nem a tűzvonalban és nem közvetlen harci cselekmények között estek el, hanem fogságban tűntek el, sebesülés vagy a fronton szerzett más betegség nyomán hunytak el hadikórházban, illetve hazatérve saját otthonukban haltak meg. Ugyanakkor volt lelkész, aki azokat a polgári lakosokat is feljegyezte, akik nem voltak katonák, hanem az 1916. évi erdélyi román betörés alkalmával végbement atrocitások során vesztették életüket. A névjegyzékeket a lelkészek nem a hősök születési, hanem azok lakhelye, gyülekezeti hovatartozása szerint állították össze, függetlenül attól, hogy az adott személy hol született, honnan származott. Így gyakran találunk az egyes helységek névjegyzékében nem helybeli, hanem más faluban/városban született, beházasodás, szolgálat vagy más okok miatt beköltözött férfiakat is. A felsorolt körülmények között készült összeírások révén a szorgalmasabb és körültekintőbb református lelképásztorok mindenképpen teljesebb képet nyújtottak a szolgálati helyüket érintő háborús embervesztéségről.

Az összeírás szerint Erdővidék legfiatalabb hőse a székelyudvarhelyi cs. és kir. 82. gyalogezred közlegénye, az 1918-ban alig 18 évesen elesett bibarcfalvi Bogyor Antal volt, és alig egy évvel volt idősebb nála ezredtársa, az 1916 márciusában elesett bardoci Fosztó Zsigmond, a brassói m. kir. 24. honvéd gyalogezredben egyéves önkéntesként szolgáló, 1918-ban elesett olaszteleki Balácsi Imre, illetve a brassói cs. és kir. 2. gyalogezredbeli eltűnt baróti Incze Károly. A legidősebb erdővidéki áldozat nem katona, hanem civil volt: Boros Ferenc köpeci nyugalmazott vallásnár [?] 58 évesen, 1916-ban lett áldozata a román királyi csapatok erdővidéki betörésének. A nyilvántartásban szereplő erdővidéki legidősebb katonahős a kisbaconi id. Orosz János népfelkelő volt, aki 50 évesen esett el 1917-ben, és a brassói cs. és kir. 2. gyalogezredbeli, középpajtai Gál József gyalogos, aki 1916-ban 49 évesen

esett el. A névsorok adatai szerint mindketten 1867-ben szület(het)tek. A szárazajtai névsorban szereplő szintén 2. gyalogezredbeli Bartha Gábor közkatona a bejegyzés szerint szintén 49. életévében halt meg a harctéren, de elestének 1914. január elsejei időpontjának éve, vagy/és hónapja minden kétséget kizáróan téves. Szintén a legidősebbek közé tartozott a brassói cs. és kir. 2. gyalogezred közkatonája, az ugyancsak szárazajtai Gál Lajos, aki 1923. március 22-én hunyt el szülőfalujában, eszerint 1871-ben szület(het)ett.

A névösszeírások szerint a Nagy Háború legkorábban elesett erdővidéki katonája a székelyudvarhelyi cs. és kir. 82. gyalogezred szakaszvezetője, az olaszteleki, 34 éves Bartha Dániel volt, aki a harctérre kerülés első napjaiban, 1914. augusztus 28-án esett el az északi hadszíntéren. A háború legkésőbbben elesett erdővidéki hőse a brassói m. kir. 24. honvéd gyalogezred katonája, a szintén olaszteleki (Baróton született) 20 éves Deák Mózes honvéd volt. Ő az Osztrák–Magyar Monarchia és Olaszország közötti fegyverszüneti egyezmény 1918. november 3-i aláírása, valamint Németország november 11-i kapitulációja, tehát az európai harcok befejezése után, 1918. november 16-án halt meg. Kétségtől nem harc közben esett el, mert a 24. honvéd gyalogezredet már november elsején visszavonták a déli hadszíntéren elfoglalt állásaiból, tehát nem kizárt, hogy sebesülten a hazaúton, vagy rögtön a hazatérés után halhatott meg.

A névösszeírásokból kiderül, hogy a korabeli egyházmegyei értelemben vett erdővidéki katonák mely alakulatokban szolgáltak. Legnagyobb részük a brassói m. kir. 24. honvéd gyalogezred, valamint a székelyudvarhelyi cs. és kir. 82. gyalogezredben szolgált, de voltak, akik a brassói cs. és kir. 2. gyalogezredben, a brassói cs. és kir. 2. huszárezredben, népfelkelő ezredben, illetve tüzéralakulatokban szolgáltak. A népfelkelő ezredek számát és nevét az összeírásokat készítő lelkészek sajnos, nem jegyezték fel, így nem tudjuk, hogy az elesett hősök közül ki melyik alakulatban harcolt. A brassói m. kir. 24. honvéd gyalogezred kiegészítő kerülete Brassó, Csík, Háromszék, Udvarhely és Nagykovácsfalva vármegyéből állt. Zászlóaljai 1914-ben, a háború kitörésekor Brassóban (24/I.), Csíkszeredában (24/II.) és Kézdivásárhelyen (24/III.) állomásoztak. Az ezred 1914. augusztus 4-én kapta meg a mozgósítási parancsot, 10-én elérte a menetkészültséget, és 20-án indult Galíciába, ahova 23-án megérkezett, majd másnap, 24-én meg-

kapta a tűzkeresztséget.¹⁰ Az ezred 1918 márciusáig harcolt Galíciában, ahonnan a déli hadszíntérre vezényelték át. 1918 nyarán az ezredet Horvátországba, majd Budapestre és egyes részeit a Zsil-völgyébe irányították karhatalmi szolgálatra, majd újra a déli harctéren vetették be, ahol novemberig, a kivonásig harcolt.¹¹ A székelyudvarhelyi cs. és kir. 82. székely gyalogezred kiegészítései székhelye Székelyudvarhely volt. A szintiszta székely ezred három zászlóalja a Monarchia különféle helyein szolgált, de egy zászlóalja mindig a székely anyavárosban állomásozott. Kiegészítési körzete Udvarhely vármegye volt.¹² A 82-es székelyek a brassói cs. és kir. 2. gyalogezreddel együtt 1914. augusztus 20-án érkeztek meg a galíciai harctérre, ahol 26-án kapták meg a tűzkeresztséget.¹³ 1916 augusztusában a 82. ezredet hazavezényelték Erdélybe,¹⁴ ahol a túlerőben támadó román királyi csapatokkal vívott harcokban vett részt. Az ezredet 1918 júniusában a déli hadszíntérre vezényelték, ahonnan novemberben térhettek haza.¹⁵ A brassói cs. és kir. 2. gyalogezred többségében székely férfiakból állt, miután kiegészítési körzete Brassó és Háromszék vármegyékre terjedt ki. Az ezred 1914. július 30-án kapta meg a mozgósítási parancsot, és augusztus 12-én indult az északi harctérre, ahol 25-én esett át a tűzkeresztségen.¹⁶ 1916 augusztusában az ezredet a déli hadszíntérre szállították át, ahol szeptembertől 1917 májusáig a 7., a 8., a 9. és a 10. isonzói csatában, majd júliusban újra az északi harctéren, végül 1918 tavaszán–nyarán megint az északi fronton harcolt, és 1918 novemberében érkezett haza.¹⁷ A brassói cs. és kir. 2. huszárezred alakulatai különböző gyaloghadosztályokhoz beosztva harcoltak az északi, az erdélyi, valamint a déli hadszíntéren.¹⁸

10 Ajtay Endre: M. kir. brassói 24. honvéd gyalogezred (a továbbiakban: Ajtay 1941), 130. o. In vitéz Deseő Lajos ny. tábornok (szerk.): *Erdélyi ezredek a világháborúban*. Budapest, é. n., Ardói Irodalmi és Könyvkiadó Vállalat [1941] (a továbbiakban: Deseő 1941).

11 Ajtay 1941, 145. o.

12 Deseő 1941, 229. o.

13 Deseő 1941, 230. o.

14 Deseő 1941, 237. o.

15 Deseő 1941, 243–244. o.

16 Nyáry Iván: Brassói cs. és kir. 2. gyalogezred (a továbbiakban Nyáry 1941). In Deseő 1941, 7–8. o.

17 Nyáry 1941, 18–23. o.

18 Péczely József: Az erdélyi huszárok. In Deseő 1941, 262–268. o.

Vizsgáljuk meg, hogy az 1931. évi összeírás adatai szerint mekkora volt Erdővidéken a veszteség aránya a hadra fogható, 20 és 39 év közötti férfiak körében. Erre a háború előtti utolsó, 1910. évi népszámlálás adatai nyújtanak támpontot. 1910-ben a mai Erdővidék lakossága 24 437 fő, ebből 12 461 (51%) férfi és 11 976 (49%) nő volt, a 13 411 református pedig a vidék lakosságának közel 54,9 százalékát tette ki.¹⁹ Mivel a népszámlálás lebontása nem tért ki a férfiak és a nők egyes felekezeteken belüli számára, ezért azt a nemek erdővidéki arányából kiindulva, de csak hozzávetőlegesen lehet megállapítani. Eszerint – feltéve, ha a nemek erdővidéki arányát a református lakosságra is ki lehet vetíteni – Erdővidéken hozzávetőlegesen 6840 református férfi és 6571 nő lehetett 1910-ben. Lássuk, mennyi lehetett a hadra fogható férfiak száma. Az egyházi összeírásból látszik, hogy a 19 és 40 év közötti férfiak képezték a harctérre vezényelt katonák elsöprő többségét, ezért a népszámlálás 20 és 39 év közötti korosztálya adatait vettem figyelembe. Ez 1910-ben Erdővidéken összesen 6227 főt tett ki, és szintén hozzávetőlegesen, a nemek vidéki arányát figyelembe véve ez 3051 nőt (49%), illetve 3176 férfit (51%) jelent. A vidék összlakosságához viszonyított aránnyal (54,9%) számolva a 20 és 39 év közöttiek korosztályában összesen 3419 reformátust kapunk, ebből 1675 (49%) volt nő és 1744 (51%) férfi. Az 1931 összeírásban 380 elesett vagy/és eltűnt, illetve a háború közvetlen következménye miatt meghalt személy neve szerepel, közülük 370 református és 10 más felekezetű (6 görögkeleti, és 2-2 római katolikus, illetve unitárius). Következésképpen az összeírás adatai szerint az Erdővidéken a hadba vonult/hadra fogható református hívek 21,2%-a halt meg az említett körülmények/okok következtében. Vagyis a szóban forgó korosztályú református férfiak közül minden ötödik a háború áldozatává vált. Településekre lebontva az olaszteleki gyülekezet szenvedte el a legnagyobb véráldozatot (a 165 hadra fogható református férfihoz képest 39 áldozat 23,6%-ot tesz ki), a magyarhermányi gyülekezet 23,3 (292 férfi, 68 áldozat), a középajtai 22,1 (299 férfi 66 áldozat), a kisbaconi 19,3 (161 férfi 31 áldozat) százalékot veszített. Figyelembe kell venni, hogy ezek csak megközelítő számítások, és csak az 1931-es összeírásra érvényesek!

19 *Népszámlálás 1910, 392–393., 454–457. o.*

Azt is figyelembe kell venni, hogy ez az összeírás nem tükrözi Erdővidék református közösségének teljes veszteségét. Egyfelől nem kizárt, hogy a harctereken vagy akár a fogolytáborokban eltűnt, esetleg utóbbiakból szabadulva Oroszországban elkeveredett katonák némelyikéről akár 13 évvel a háború befejezése után, az összeírás elkészülésekor sem lehetett holléte felől bizonyosat tudni. Másfelől erősen kétséges, hogy olyan népes helységek/gyülekezetek, mint például Nagybacon, Erdőfüle, illetve Köpec „csak” 3-4 katonát veszítettek volna – miként az ott szolgáló és csak a gyülekezeti halotti anyakönyvek adataira támaszkodó lelkipásztorok kimutatásaikban rögzítették –, hiszen ez aránytalanul kevésnek mutatkozik a hadba vonult férfiak ottani számához/arányához képest. Ezt támasztja alá például dr. Polonkay Tivadar középajtai lelkész két összeírása, amelyek közül az elsőben a halotti anyakönyv bejegyzései alapján 5, majd minden kétséget kizáróan alaposabb tájékozódás után összesen 66 hősi halottat írt össze. E feltevésemhez kapcsolódik Bocz József köpeci lelkipásztor megjegyzése is – aki jelentése összeállításakor csak az egyházközség halotti anyakönyve adatait vette alapul –, valamint Nagy Ferenc erdőfülei lelkész jelentéséhez fűzött megjegyzése, miszerint a faluból/gyülekezetből „még többen voltak hősi halottak, de anyakönyvünkbe csak ez a három van bejegyezve”. Az is bizonyosra vehető, hogy az 1910-ben 2172 lakost, ebből 1806 reformátust²⁰ – köztük közel 500 hadra fogható férfit – számláló Nagybaconból nemcsak a Nagy Elek lelkipásztor által felsorolt 4, hanem több katona is eles(het)ett/eltűn(het)ett a háborúban. Ugyanakkor az sem kizárt, hogy a névsorokból azért is maradhatott ki hősi halált halt katona, mert az összeíráskor már nem volt hozzátartozó, aki közölhette volna nevét és adatait.

Ennek ellenére elmondható, hogy a Nagy Háborúban elesett református híveknek az egész Erdélyi Református Egyházkerületre, s ezen belül Erdővidékre kiterjedő összeírására tett 1931. januári-márciusi kísérlet helyénvalónak és eredményesnek bizonyult. Hiányosságai ellenére az összeírás bőséges információkat szolgáltat mind a leszámoltak, mind a helytörténet iránt érdeklődők számára. Egyszerűsége azt is megmutatja, hogy a Nagy Háború idején mekkora véráldozatot fizettek Erdély, s ezen belül Erdővidék falvai.

20 Népszámlálás 1910, 392–393. o.

A falvankénti/gyülekezetenkénti névsorokat az adatközlés szándékával teszem közzé. Az egyes névsorokat nem feltétlenül abban az alakban/szerkezetben mutatom be, ahogyan a lelkipásztorok 1931-ben papírra vetették. Mindenekelőtt a névsorok fejlécét az egyházkerületi igazgatótanács által megadott minta szerint egységesítettem, a magyarhermányi összeírás esetén – ahol a lelkész a honvédek és a gyalogosok rangját közembernek írta – a közlegények rangfokozatát a csapatnevek követelményei szerint kiigazítottam. Ugyanakkor a kézzel írt névjegyzékekben az ismétlődő ezredneveket, rangfokozatokat, helység-, sőt családneveket – amelyeket a lelkészek nem írtak ki, hanem macskakörömmel helyettesítettek – minden egyes esetben kiírtam, és természetesen a mai helyesírási szabályokat alkalmaztam. A hősök neveit nem az ábécé, hanem a lelkészek által rögzített sorrendben közlöm, abból a megfontolásból, hogy az eredeti, levéltári forrással bármikor könnyebben összevethető és hivatkozható legyen. Betoldásaimat minden esetben []-be tettem.

Rövidítések: e. – ezred; e. é. ö. – egyéves önkéntes; gy. e. – gyalogezred; h. gy. e. – honvéd gyalogezred; ho. – hadosztály; hu. – huszár; hu. e. – huszárezred; h. hu. e. – honvéd huszárezred; trén div. – tréndivízió vagy vonatosztály; tü. – tüzér; tü. e. – tüzérezred; zlj. – zászlóalj.

Csapattestek rövidítése:

- 2. gy. e. – brassói cs. és kir. 2. gyalogezred
- 50. gy. e. – gyulafehérvári cs. és kir. 50. gyalogezred
- 82. gy. e. – székelyudvarhelyi cs. és kir. 82. gyalogezred
- 23. h. gy. e. – nagyszebeni m. kir. 23. honvéd gyalogezred
- 24. h. gy. e. – brassói m. kir. 24. honvéd gyalogezred
- 28. h. gy. e. – eszéki m. kir. 28. honvéd gyalogezred
- 2. hu. e. – brassói cs. és kir. 2. huszárezred
- 9. h. hu. e. – marosvásárhelyi m. kir. 9. honvéd huszárezred
- 34. tü. e. – brassói cs. és kir. 34. tábori ágyúezred
- 35. tü. e. – kolozsvári cs. és kir. 35. tábori ágyúezred
- 37. tü. e. – zágrábi cs. és kir. 37. tábori ágyúezred
- 12. trén div. – nagyszebeni cs. és kir. 12. vonatosztály
- 29. vadász zlj. – losonci cs. és kir. 29. tábori vadászzászlóalj
- székely ho. – székely hadosztály

1. BARDOC

1910-ben 892 lakosa volt, ebből 849 református.²¹

Az egyházközség anyakönyvébe bejegyzett hősi halottak:

Ssz.	Név	Ezred	Rend-fokozat	Született	Életkor	Megh.
1.	Benkő Márton	24. h. gy. e.	közlegény	Bardoc	22	Lizovice [Liszovics], 1915. V. 20.
2.	Bodgán Antal	82. gy. e.	közlegény	Bardoc	23	Bardoc, 1916. V. 22.
3.	Fosztó Sándor	12. trén div. ²²	közlegény	Bardoc	27	Marcad [?], 1916. III. 25.
4.	Hadnagy Vince	82. gy. e.	közlegény	Bardoc	23	orosz front, 1915. VII. 7.
5.	Kovács Sándor B.	82. gy. e.	közlegény	Bardoc	38	Bardoc, 1918. IV. 16.
6.	Lázár András	82. gy. e.	közlegény	Bardoc	26	orosz front, 1914. XI. 3.
7.	Tókos Ferenc	82. gy. e.	közlegény	Bardoc	26	Chajrow [Kiriv?] 1914. X. 28.
8.	Varga Mózes	28. ²³ h. gy. e.	közlegény	Bardoc	34	Szinna (Zemplén), 1914. IX. 10.
9.	Lőrincz Sch. Henrik	24. h. gy. e.	közlegény	Regát	20	Ciezkowice, 1915. I.
10.	Lőrincz Márton	24. h. gy. e.	közlegény	Bardoc	34	Zaleszczyki, 1915. VIII. 25.
11.	Gáspár Miklós	82. gy. e.	közlegény	Bardoc	30	orosz front, 1915. VII. 7.
12.	Fosztó Zsigmond	82. gy. e.	közlegény	Bardoc	19	Bardoc, 1916. III. 18.
13.	Tókos Árpád	82. gy. e.	közlegény	Bardoc	21	Monte Cassino, 1917. VII. 30.

21 *Népszámlálás* 1910, 454–455. o.; *Helységnévtár* 1913, 221., 385. o.; Kertész Lajos *lelképásztor* 1931. március 3-i, 17. számú jelentése.

22 Tréndivízió – vonatosztály, a katonai szállítás feladatát ellátó, a vasútállomásokról a harcoló alakulatokig az ellátmányt kiszállító, a Nagy Háború idején főleg lóvonatátású szekerész-hadosztály. Állományát az ún. trén- vagy vonatkatonák alkották.

23 Elírás, helyesen: 24. h. gy. e. Kétséges, hogy a bardoci születésű és illetőségű honvéd az eszéki m. kir. 28. honvéd gyalogezred katonája lett volna.

A lelkész feljegyzéseiben nyilvántartott, de nem anyakönyvezett hősi halottak:

<i>Ssz.</i>	<i>Név</i>	<i>Ezred</i>	<i>Rend-fokozat</i>	<i>Született</i>	<i>Élet-kor</i>	<i>Megh.</i>
1.	Benkő György	2. hu. e.	közlegény	Bardoc	24	orosz front, 1915.
2.	Benkő Sándor	2. hu. e.	közlegény	Bardoc	25	Rava-Ruszka körül?
3.	Belle Mihály	82. gy. e.	közlegény	Bardoc	30	olasz front, 1918.
4.	Albert Dénes	82. gy. e.	örvezető	Erdőfüle	27	orosz front, 1915. V. 20.
5.	Dénes Áron	82. gy. e.	közlegény	Bardoc	35	olasz fogságban, 1918.
6.	Diák (Deák?) Ferenc	24. h. gy. e.	közlegény	Bardoc	31	Nyikolszk-Usszurijszk, 1917.
7.	Gáspár Samu	24. h. gy. e.	közlegény	Bardoc	30	orosz fogságban?
8.	Gáspár Károly	24. h. gy. e.	közlegény	Bardoc	20	?, 1914. XI.
9.	Gáspár Ezekiás	82. gy. e.	közlegény	Bardoc	32	orosz fogságban?
10.	Gáspár Simon	24. h. gy. e.	közlegény	Bardoc	38	Predeal körül, 1916
11.	Hermány Sándor ifj.	82. gy. e.	közlegény	Bardoc	35	orosz front, 1915. I. 25.
12.	Komporály Dénes	24. h. gy. e.	közlegény	Erdőfüle	30	Brassó, 1914. X. 13.
13.	Kolumbán András	12. trén div.	közlegény	Bardoc	33	román fogságban, 1917
14.	Lázár Gyula	82. gy. e.	közlegény	Bardoc	27	Budapest, 1918. X.
15.	Lőrincz Zsigmond	24. h. gy. e.	közlegény	Bardoc	25	Bardoc, 1918. XI.
16.	Lázár Vince	24. h. gy. e.	tizedes	Bardoc	22	orosz front, 1915. IV. 22.
17.	Pap Gyula	82. gy. e.	közlegény	Bardoc	23	orosz front, 1915. V. 20.

Ssz.	Név	Ezred	Rendfokozat	Született	Életkor	Megh.
18.	Tókos Ignác	24. h. gy. e.	közlegény	Bardoc	30	orosz front, 1914. XII. 17.
19.	Tókos Imre S.	24. h. gy. e.	közlegény	Bardoc	43	orosz front, 1916 után
20.	Veress Miklós	24. h. gy. e.	közlegény	Bardoc	27	Debrecen, 1915. XI. 12.
21.	Zayzon Lajos	2. gy. e.	közlegény	Bardoc	23	orosz front, 1915. I.
22.	Belle József	82. gy. e.	közlegény	Bardoc	25	orosz front, 1915. VIII.
23.	Lázár Lajos A.	24. h. gy. e.	közlegény	Bardoc	44	Regát
24.	Hermány János	24. h. gy. e.	közlegény	Bardoc	20	? 1916 után
25.	Lázár Balázs	82. gy. e.	közlegény	Bardoc	23	Volhínia, 1916
26.	Lázár Imre	-	-	-	35	román fogság
27.	Tókos Zsigmond	82. gy. e.	közlegény	Bardoc	?	?
28.	Gáspár András	24. h. gy. e.	közlegény	Bardoc	18	1917 után
29.	Tókos András	24. h. gy. e.	közlegény	Bardoc	?	?

2. BARÓT

Az 1910. évi népszámláláskor az akkor még nagyközségi rangban álló helységnek 2531 lakosa volt, ebből 1741 római katolikus, 510 református.²⁴

Ssz.	Név	Ezred	Rendfokozat	Szül. (hely)	Szül. (idő)	Megh.
1.	Hermán József	2. gy. e.	szakaszvezető	Szárazajta	1882. I. 6.	1915. XII. 31.
2.	Gál Imre	2. gy. e.	közlegény	Szárazajta	1881. XI. 14.	1916. I. 14.
3.	Nagy Gergely	2. gy. e.	közlegény	Szárazajta	1881. VIII. 7.	eltűnt ismeretlen helyen
4.	Dávid Gyula	2. gy. e.	közlegény	Szárazajta	1881. III. 22.	eltűnt

²⁴ *Népszámlálás 1910*, 392–393. o.; *Helységnévtár*, 1913, 196., 387. o. Kovács Sándor lelképásztor, az Erdővidéki Református Egyházmege esperese 1931. február 14-i, 11. számú jelentése, ezzel a megjegyzéssel: „Anyakönyveinkben bevezetve nincs. Emlékoszlop vagy emléktáblánk nincs.” Az életkor rovatnál a lelkész a születések dátumát tüntette fel.

Ssz.	Név	Ezred	Rend-fokozat	Szül. (hely)	Szül. (idő)	Megh.
5.	Incze Károly	2. gy. e.	zászlós	Barót	1899. IX. 19.	eltűnt
6.	Kolumbán Ferenc	82. gy. e.	közlegény	Olasztelek	1885. IX. 9.	eltűnt

3. BIBARCFALVA

1910-ben 883 lakosából 832 református.²⁵

Ssz.	Név	Ezred	Rend-fokozat	Szül. (hely)	Szül. (idő)	Megh.	Megj.
1.	Szász Márton	2. hu. e.	közlegény	Bibarcfalva	1891. III. 6.	1915.	bemondás szerint
2.	Veres József	82. gye.	szakaszvezető	Bibarcfalva	1894. X. 15.	1914. XI. 17.	a Vöröskereszt értesítése
3.	Bartalis Mózes	34. tü. e.	közlegény	Bibarcfalva	1892. VI. 10.	1918	bemondás
4.	Bartalis Sándor	82. gy. e.	közlegény	Bibarcfalva	1896. III. 28.	1916 XII.	bemondás
5.	Bogyor Géza	82. gy. e.	szakaszvezető	Bibarcfalva	1893. IX. 4.	1917. III. 11.	bemondás
6.	Gáspár András	82. gy. e.	közlegény	Bibarcfalva	1898. VI. 25.	1919. IV. 4. (A „székely zászlóaljban” ²⁶ volt, és Szatmárnémetinél „halt el”.)	bemondás
7.	Szabó Domokos	24. h. gy. e.	tizedes	Bibarcfalva	1889. X. 27.	1915. II. 17.	bemondás
8.	Oszváth Efraim	82. gy. e.	őrmester	Bibarcfalva	1882. V. 21.	1915. VI. 21.	bemondás
9.	Oszváth Béla	12. trén div., Nagyszében	ménlovas freiter ²⁷	Bibarcfalva	1886. I. 28.	1914. XI. 28.	bemondás szerint
10.	Virág József	2. gy. e.	közlegény	Bibarcfalva	1894. XI. 4.	1914. X. 12.	a Vöröskereszt értesítése

²⁵ Népszámlálás 1910, 454–455. o.; *Helységnevtár*, 1913, 221., 414. o. Borsai László lelkipásztor 1931. január 28-i, 3. számú jelentése. Az életkor rovatnál a lelkész a születések dátumát tüntette fel.

²⁶ helyesen: Székely Hadosztály

²⁷ Gefreiter – tizedes, németül

Szsz.	Név	Ezred	Rendfokozat	Szül. (hely)	Szül. (idő)	Megh.	Megj.
11.	Bertalan Ferenc	82. gy. e.	káplár	Bibarcfalva	1881. VII. 3.	1916. VII. 2.	bemondás
12.	Veres János	82. gy. e.	közlegény	Bibarcfalva	1879. VIII. 2.	1915.	bemondás
13.	Bertalan László	24. h. gy. e.	közlegény	Bibarcfalva	1874. VII. 1.	1915. VII. 19.	bemondás
14.	Bogyor Efraim	37. tü. e.	közlegény	Bibarcfalva	1893. XII. 12.	1915	bemondás
15.	Szabó András	82. gy. e.	közlegény	Bibarcfalva	1894. X. 15.	1915	bemondás
16.	Székely Lajos	50. gy. e.	egyéves önkéntes, káplár	Gerend	1889. IV. 19.	1915. VIII. 21.	tábori lelkész értesítése
17.	Székely Sámuel	29. vadász zlj.	aktív vadász hadnagy	Gerend	1891. I. 16.	1914. X. 24.	bemondás
18.	Tóth József bácsé	82. gy. e.	közlegény	Bibarcfalva	1894. XII. 10.	1915. VI. 28.	bemondás
19.	Dimény Antal	24. h. gy. e.	közlegény	Bibarcfalva	1894. IX. 29.	1916. Oroszország	bemondás
20.	Bocskor Sándor	24. h. gy. e.	ezred-kürtös őrmester	M.hermány	–	állítólag még 1914-ben eltűnt	bemondás
21.	Dávid Lajos	82. gy. e.	közlegény	Bibarcfalva	1892. III. 2.	1916. VI. 5.	bemondás, törvényszék útján lett holtá nyilvánítva
22.	Virág János	24. h. gy. e.	közlegény	Bibarcfalva	1894. IV. 27.	1914.	bemondás
23.	Benedek Károly	82. gy. e.	közlegény	Bibarcfalva	1893. IV. 7.	?	hozzátartozói csak annyit tudtak róla, hogy nincsen
24.	Virág Sándor	82. gy. e.	közlegény	Bibarcfalva	1890. XII. 25.	1918.	bemondás
25.	Bertalan Dániel	82. gy. e.	szakaszvezető	Bibarcfalva	1891. I. 4.	1915.	bemondás
26.	Bogyor Antal	82. gy. e.	közlegény	Bibarcfalva	1900. III. 29.	1918.	bemondás
27.	Bertalan Lajos	82. gy. e.	közlegény	Bibarcfalva	1898. X. 27.	1917.	bemondás
28.	Bálint Sándor	23. h. gy. e.	közlegény	Bibarcfalva	1895. I. 1.	1917. IV. 20.	tábori lelkész értesítése, bemondás

Ssz.	Név	Ezred	Rendfokozat	Szül. (hely)	Szül. (idő)	Megh.	Megj.
29.	Bodor József	24. h. gy.	szakaszvezető	Bibarcfalva	1877. II. 11.	1918, oroszországi kórházban	bemondás
30.	Nagy Sándor	82. gy. e.	tizedes	Bibarcfalva	1882. XI. 13.	1916, román fronton, Pálos	bemondás
31.	Kovács Sámuel	24. h. gy. e.	közlegény	Bibarcfalva	1896. II. 25.	1918, olasz fronton	bemondás
32.	Bogyor Péter Péteré	82. gy. e.	közlegény	?	?	1915. VI. 15.	bemondás

4. BODOS

1910-ben 571 lakosából 522 református.²⁸

Ssz.	Név	Ezred	Rendfokozat	Született	Életkor	Megh.
1.	András Lajos	24. h. gy. e.	közlegény	Bodos	24	1916.
2.	Bogdán Ferenc	24. h. gy. e.	közlegény	Bodos	26	1916.
3.	Hegedűs Lajos	24. h. gy. e.	közlegény	Bodos	26	1915.
4.	Hegedűs József	24. h. gy. e.	közlegény	Bodos	28 [?]	1915.
5.	Kósa Bénéiam	24. h. gy. e.	közlegény	Bodos	26	1914.
6.	Székely Lajos	csendőr	káplár	Bodos	39	1916. III. 6.
7.	Székely József	24. h. gy. e.	közlegény	Bodos	23	1916.
8.	Bedő János	24. h. gy. e.	közlegény	Bodos	28	1915.

5. BÖLÖN

1910-ben 2354 lakosából 1343 unitárius, 758 ortodox, 219 református.²⁹

1. Sikó Áron vagyonos, maradt 2 gyermeke.
2. Gyárfás Mihály vagyonos, maradt 1 fia.

28 Népszámlálás 1910, 392–393. o.; *Helységnevtár* 1913, 196., 422. o. Nagy Kálmán [?] lelkész 1931. február 14-i 12. számú jelentése.

29 Népszámlálás 1910, 392–393. o.; *Helységnevtár* 1913, 196., 438. o. Czell Ignác lelképásztor 1931. február 19-i 8. számú jelentése. A névjegyzékben semmilyen más adat nem szerepel.

3. Bedő István nőtlen.
4. Budai István nőtlen.
5. Török Sándor nőtlen.

6. ERDŐFÜLE

1910-ben 1231 lakosából 1178 református.³⁰

Ssz.	Név	Ezred	Rendfokozat	Szül. (hely)	Életkor	Megh.	Megj.
1.	Bedő Sámuel tanító	24. h. gy. e.	tizedes	Erdőfüle	32	1914. X. 22., Galícia	Galiciában megjelölt sírba temették, szerettei exhumálták, és 1915. XI. 29-én Erdőfűlében újratemették.
2.	Bedő Mózes földmives	82. gy. e.	közlegény	Erdőfüle	37	1914. IX. 19., Ungvár, hadikórház	1916. X. 19-i anyakönyvi kivonat Tóth János tábori lelkésztől, Ungvárról
3.	Deák Ignác földmives	9. h. hu.	közlegény	Erdőfüle	25	1914. XI. 4., Ungvár, hadikórház	1916. X. 19-i anyakönyvi kivonat Tóth János tábori lelkésztől, Ungvárról

³⁰ Népszámlálás 1910, 454–455. o.; *Helységnévtár* 1913, 221., 530–531. o. Nagy Ferenc lelkész 1931. február 21-i 23. számú jelentése a következő megjegyzéssel: „Még többen voltak hősi halottak, de anyakönyvünkbe csak ez a három van bejegyezve. Megjegyezzük, hogy községünkben a hősi halottaknak még nincs semmiféle emlékjele.”

7. KISBACON

1910-ben 760 lakosából 653 református.³¹

Ssz.	Név	Ezred	Rend-fokozat	Szül. (hely)	Élet-kor	Megh.
1.	Benedek L. [?] József	24. h. gy. e.	szakaszvezető	Kisbacon	33	1914.
2.	Benedek Ödön	népfelkelő	közlegény	Kisbacon	36	1916.
3.	Lakatos Ferenc	82. gy. e.	közlegény	Kisbacon	25	1914.
4.	Boda Ignác	huszár	káplár	Kisbacon	29	1915.
5.	Lakatos Dénes	24. h. gye.	közlegény	Kisbacon	30	1916.
6.	Rigó József	82. gy. e.	közlegény	Kisbacon	32	1916.
7.	Gál József	24. gy. e.	őrvezető	Kisbacon	25	1914.
8.	Gál Dénes	82. gy. e.	káplár	Kisbacon	23	1914.
9.	Benedek Sándor	24. h. gy. e.	közlegény	Kisbacon	34	1916.
10.	Benedek Jakab András	82. gy. e.	káplár	Kisbacon	27	1917.
11.	Benedek P. Árpád	tüzér	tizedes	Kisbacon	26	1915.
12.	Baló Rudolf	82. gy. e.	őrmester	Kisbacon	32	1914.
13.	Baló Ferenc	82. gy. e.	káplár	Kisbacon	41	1914.
14.	Baló Gergely	24. h. gy. e.	őrvezető	Kisbacon	33	1915.
15.	Benedek I. Gábor	82. gy. e.	közlegény	Kisbacon	36	1916.
16.	Vinczi Ignác	24. h. gy. e.	közlegény	Kisbacon	34	1915.
17.	Vád Márton	82. gy. e.	közlegény	Kisbacon	21	1917.
18.	Benedek Bl. József	82. gy. e.	káplár	Kisbacon	21	1916.
19.	Benedek Blt. Gergely	82. gy. e.	káplár	Kisbacon	22	1916.
20.	Mihály Ferenc	82. gy. e.	közlegény	Kisbacon	22	1916.
21.	Cserei Gábor	népfelkelő	közlegény	Kisbacon	40	1916.
22.	Németh Ferenc	82. gy. e.	őrmester	Kisbacon	24	1917.
23.	Benedek G. Gábor	82. gy. e.	közlegény	Kisbacon	26	1915.
24.	Lakatos Ignác	82. gy. e.	káplár	Kisbacon	23	1914.
25.	Gál Gábor	24. h. gy. e.	tizedes	Kisbacon	30	1915.
26.	Gál Elek	népfelkelő	közlegény	Kisbacon	37	1914.
27.	Mihály György	82. gy. e.	szakaszvezető	Kisbacon	31	1918.

31 *Népszámlálás* 1910, 454–455. o.; *Helységnevtár* 1913, 221., 753. o. Tompa Zsigmond lelkipásztor 1931. február 20-i 9. számú jelentése a következő megjegyzéssel: „Az itt feltüntetett hősi halottaknak a kisbaconi ref. egyházközség 1923-ban a templom előtti tere díszes emlékoszlopot állíttatott közadakozásból.”

Ssz.	Név	Ezred	Rendfokozat	Szül. (hely)	Életkor	Megh.
28.	Orosz János ifj.	82. gy. e.	közlegény	Kisbacon	25	1916.
29.	Orosz János id.	népfelkelő	közlegény	Kisbacon	50	1917.
30.	Benedek M. Dénes	82. gy. e.	közlegény	Kisbacon	32	1917.
31.	Mihály Ferenc	82. gy. e.	közlegény	Kisbacon	21	1917.

8. KÖPEC

1910-ben 1299 lakosából 965 református.³²

Ssz.	Név	Ezred	Rendfokozat	Szül. (hely)	Életkor	Megh.	Megj.
1.	Boros Ferenc ny. v. alt.	-	-	Köpec 221.	58	1916. IX. 10.	„Az oláh őrs legyilkolta.”
2.	Ifj. Gáspár István	-	-	Köpec	32	1918. IV. 2.	„Harctéren szerzett gümökóros agy- hártyalobban halt el.”
3.	Kolumbán Géza áll. tanító	-	-	Olasztelek	39	1919. VIII. 7.	„A harctéren szerzett mell- hártyagyulla- dásban.”

9. KÖZÉPAJTA

1910-ben 1473 lakosából 1218 református.³³

Ssz.	Név	Ezred	Rendfokozat	Szül. (hely)	Életkor	Megh.	Megj.
1.	Bakó Sándor	2. gy. e.	őrvezető	Közéapajta	22	1914.	
2.	Balog Dávid	24. h. gy. e.	honvéd	Székely- száldobos	36	1915.	
3.	Barta Miklós	2. gy. e.	gyalogos	Közéapajta	27	1915.	
4.	Bedó Ferenc	2. gy. e.	gyalogos	Közéapajta	22	1915.	
5.	Benkő Albert	2. gy. e.	tizedes	Közéapajta	33	1917.	
6.	Benkő [D.] Dénes	2. gy. e.	gyalogos	Közéapajta	27	1914.	

32 *Népszámlálás* 1910, 392–393. o.; *Helységnévtár* 1913, 196., 813. o. Bocz József lelkipásztor 1931. február 11-i 15. számú jelentése a következő megjegyzéssel: „Az itteni halottas anyakönyvekben a fent írt hiányos hősi halotti bejegyzéseknél más nem található.”

33 *Népszámlálás* 1910, 392–393. o.; *Helységnévtár* 1913, 196., 820. o. Dr. Polonkay Tivadar lelkipásztor 1931. február 14-i 5. számú jelentése. A 9., 49., 53., 57. és 64. sorszáмок alatt szereplők bejegyezve az egyházközség halotti anyakönyvébe.

Ssz.	Név	Ezred	Rendfokozat	Szül. (hely)	Életkor	Megh.	Megi.
7.	Benkő Gábor	24. h. gy. e.	honvéd	Közéapajta	36	1915.	
8.	Benkő Imre	2. gy. e.	őrvezető	Közéapajta	30	1918.	
9.	Benkő István	2. gy. e.	szakaszvezető	Közéapajta	24	1914.	
10.	Benkő István b.	24. h. gy. e.	honvéd	Közéapajta	24	1915.	
11.	Benkő Sándor	2. gy. e.	gyalogos	Közéapajta	29	1917.	
12.	Béres András	24. h. gy. e.	honvéd	Hídvég	25	1915.	
13.	Béres József	24. h. gy. e.	honvéd	Hídvég	27	1916.	
14.	Bokor György	2. gy. e.	gyalogos	Hídvég? Közéapajta [?] ³⁴	24	1915.	gör. kel. vallású
15.	Bokorka György	24. h. gy. e.	tizedes	l. fent	36	1914.	gör. kel. vallású
16.	Bokorka János	24. h. gy. e.	honvéd	l. fent	36	1915.	gör. kel. vallású
17.	Csiki István	24. h. gy. e.	honvéd	l. fent	25	1914.	
18.	Csiki Mihály	24. h. gy. e.	honvéd	l. fent	32	1916.	
19.	Derzsi Sándor	2. gy. e.	tizedes	l. fent	26	1915.	
20.	Gyárfás Ferenc	2. gy. e.	gyalogos	l. fent	23	1915.	
21.	Gyárfás Gyula	2. hu. e.	huszár	l. fent	20	1916.	
22.	Huszár István	24. h. gy. e.	honvéd	l. fent	34	1914.	
23.	Huszár Miron [?]	24. h. gy. e.	honvéd	l. fent	22	1915.	
24.	Incze József	34. tü. e.	tüzér	l. fent	25	1914.	
25.	Incze Sándor	24. h. gy. e.	szakaszvezető	l. fent	28	1915.	
26.	Karácsony István	trén	szekezes kat.	Vargyas	44	1916.	unitárius vallású
27.	Kósa Aladár	2. gy. e.	gyalogos	Közéapajta	26	1915.	
28.	Kósa Árpád	24. h. gy. e.	honvéd	Közéapajta	20	1916.	
29.	Kósa Dénes	2. gy. e.	őrmester	Közéapajta	25	1917.	
30.	Kósa Dénes D.	2. gy. e.	gyalogos	Közéapajta	24	1915.	
31.	Kósa Gyula	24. h. gy. e.	honvéd	Közéapajta	22	1915.	
32.	Kósa Ignác	székely ho.	honvéd	Közéapajta	20	1918.	
33.	Kósa Viktor	24. h. gy. e.	honvéd	Közéapajta	30	1915.	
34.	Kovács Konstantin	24. h. gy. e.	honvéd	Bukarest	20	1917.	
35.	Kubánda István	2. hu. e.	huszár	Közéapajta	24	1917.	

34 A névjegyzéket összeállító dr. Polonkay Tivadar lelkipásztor a 14. sorszámtól a 25-ig macskakörömmel jegyezte be a lakhelyet, de nem lehet eldönteni, hogy ezek a katonák valóban hídvégiek voltak-e, vagy közéapajtaiak.

Ssz.	Név	Ezred	Rendfokozat	Szül. (hely)	Életkor	Megh.	Megj.
36.	Kubánda János	24. h. gy. e.	őrvezető	Közéapajta	39	1919.	
37.	Márk József	24. h. gy. e.	honvéd	Közéapajta	24	1915.	
38.	Marton Béla	24. h. gy. e.	honvéd	Közéapajta	24	1915.	
39.	Nagy Gergely	2. gy. e.	gyalogos	Közéapajta	27	1915. [?]	
40.	Nagy Imre	24. h. gy. e.	honvéd	Közéapajta	29	1919.	
41.	Nagy István	2. gy. e.	gyalogos	Közéapajta	22	1917.	
42.	Nagy Jakab	2. gy. e.	gyalogos	Közéapajta	35	1916.	
43.	Nagy József	24. h. gy. e.	honvéd	Közéapajta	40	1916.	
44.	Nagy Lajos	2. gy. e.	gyalogos	Közéapajta	29	1914.	
45.	Oláh György	24. h. gy. e.	honvéd	Miklósvár	36	1916.	róm. kat. vallású
46.	Pap János	24. h. gy. e.	honvéd	Bene	37	1916.	
47.	Rendi Ferenc	2. gy. e.	gyalogos	Közéapajta	47	1917.	
48.	Simon András	24. h. gy. e.	szakaszvezető	Közéapajta	29	1915.	
49.	Simon Áron	24. h. gy. e.	honvéd	Közéapajta	36	1914.	
50.	Simon Áron Á.	2. gy. e.	gyalogos	Közéapajta	29	1914.	
51.	Simon Ferenc	2. hu. e.	huszár	Közéapajta	36	1916.	
52.	Simon István	2. gy. e.	gyalogos	Közéapajta	20	1915.	
53.	Simon József	2. gy. e.	gyalogos	Közéapajta	26	1916.	
54.	Simon Mihály	24. h. gy. e.	honvéd	Közéapajta	22	1915.	gör. kel. vallású
55.	Szabó Áron	2. gy. e.	gyalogos	Közéapajta	25	1914.	
56.	Szabó István	24. h. gy. e.	honvéd	Közéapajta	38	1915.	
57.	Szabó Lajos	24. h. gy. e.	honvéd	Közéapajta	21	1915.	
58.	Szócs Imre	2. gy. e.	gyalogos	Közéapajta	22	1915.	
59.	Szász József	2. gy. e.	gyalogos	Közéapajta	23	1914.	
60.	Szép Imre	2. gy. e.	gyalogos	Közéapajta	28	1914.	
61.	Szilágyi Sándor	24. h. gy. e.	szakaszvezető	Közéapajta	24	1915.	
62.	Tana István	2. gy. e.	gyalogos	Bölon	28	1918.	unitárius vallású
63.	Tima [?] Gábor	2. gy. e.	gyalogos	Csíkszereda	30	1915.	róm. kat. vallású
64.	Szabó L. Török Sándor	9. h. hu. e.	huszár	Közéapajta	30	1919.	
65.	Zsigmond József	24. h. gy. e.	tizedes	Közéapajta	42	1915.	
66.	Gál József	2. gy. e.	gyalogos	Közéapajta	49	1916.	

10. MAGYARHERMÁNY

1910-ben 1185 lakosából 1106 református.³⁵

Az egyházközség anyakönyvébe beírt halottak:

Szsz.	Név	Ezred	Rend-fokozat	Szül. (hely)	Élet-kor	Megh.
1.	Akácsos Ferenc	82. gy. e.	gyalogos	Magyarhermány	30	1921. VIII. 13.
2.	Balogh Ferenc	82. gy. e.	gyalogos	Magyarhermány	26	1917. II. 2.
3.	Csog Elek	82. gy. e.	őrmester	Magyarhermány	24	1918. XII. 22.
4.	Komporály Dénes	82. gy. e.	gyalogos	Magyarhermány	32	1915. VI. 26.
5.	Szakács Gyula	82. gy. e.	gyalogos	Magyarhermány	21	1918. I. 1.
6.	Máté Lajos	82. gy. e.	szakaszvezető	Magyarhermány	33	1918. VI. 1.

Az egyházközség által emelt emlékoszlopon feljegyzett hősi halottak:

Szsz.	Név	Ezred	Rend-fokozat	Szül. (hely)	Élet-kor	Megh.	Megi.
7.	Akácsos András	24. h. gy. e.	honvéd	Magyarhermány	45	1915.	
8.	Akácsos Bálint	24. h. gy. e.	őrmester	Magyarhermány	36	1915.	
9.	Akácsos Lajos	csendőr	őrmester	Magyarhermány	31	1916.	
10.	Baborszky Antal	82. gy. e.	hadnagy	Szamar[németi?]	23	1917.	
11.	Bálint József	24. h. gy. e.	honvéd	Magyarhermány	42	1917.	
12.	Barabás András	24. h. gy. e.	honvéd	Magyarhermány	26	1915.	
13.	Barabás Sándor	82. gy. e.	tizedes	Magyarhermány	27	1916.	
14.	Bedő Sándor	24. h. gy. e.	honvéd	Magyarhermány	23	1915.	
15.	Bocskor János	82. gy. e.	gyalogos	Magyarhermány	32	1917.	
16.	Bogdán Ferenc	24. h. gy. e.	honvéd	Magyarhermány	36	1915.	
17.	Borzos Ilyés	82. gy. e.	gyalogos	Magyarhermány	35	1916.	
18.	Balog József	82. gy. e.	gyalogos	Magyarhermány	29	1914.	
19.	Baló Gáspár	82. gy. e.	gyalogos	Magyarhermány	29	1915.	
20.	Baló Géza	82. gy. e.	gyalogos	Magyarhermány	21	1915.	
21.	Baló József G.	82. gy. e.		Magyarhermány	21	1916.	civil, román katonának [?] agyonverték
22.	Baló József Kis	24. h. gy. e.	tizedes	Magyarhermány	39	1916.	

35 Népszámlálás 1910, 454–455. o.; *Helységnévtár* 1913, 221. 875. o. Rozsondai Ádám lelkipásztor 1931. február 10-i 10. számú jelentése.

36 Rozsondai Ádám a közlegénye esetében közembert írt a rangfokozathoz. Valamennyit kigazítottam.

Ssz.	Név	Ezred	Rendfokozat	Szüil. (hely)	Életkor	Megh.	Megi.
23.	Baló József I.	82. gy. e.	honvéd	Magyarhermány	23	1915.	
24.	Baló Lajos	82. gy. e.	szakaszvezető	Magyarhermány	27	1918.	
25.	Baló Miklós	82. gy. e.	szakaszvezető	Magyarhermány	32	1915.	
26.	Baló Sándor	82. gy. e.	gyalogos	Magyarhermány	27	fogságban eltűnt	
27.	Baló Ferenc	népfelkelő	hadimunkás	Magyarhermány	40	1916.	
28.	Boér József	82. gy. e.	gyalogos	Magyarhermány	35	1915.	
29.	Csog András	82. gy. e.	gyalogos	Magyarhermány	31	1915.	
30.	Csog Antal	82. gy. e.	gyalogos	Magyarhermány	30	fogságban eltűnt	
31.	Csog Áron	82. gy. e.	gyalogos	Magyarhermány	34	1914.	
32.	Csog Ferenc	82. gy. e.	gyalogos	Magyarhermány	31	1914.	
33.	Csog Péter	82. gy. e.	gyalogos	Magyarhermány	28	1916.	
34.	Csog Sándor	24. h. gy. e.	honvéd	Magyarhermány	27	1917.	
35.	Dimény Miklós	82. gy. e.	gyalogos	Magyarhermány	28	1917.	
36.	Futató [?] György	24. h. gy. e.	honvéd	Magyarhermány	23	1918.	
37.	Futató [?] István	82. gy. e.	tizedes	Magyarhermány	40	1914.	
38.	Futató [?] János	82. gy. e.	gyalogos	Magyarhermány	23	1918.	
39.	Futató [?] Mihály	82. gy. e.	gyalogos	Magyarhermány	31	1918.	
40.	Györfi József	82. gy. e.	gyalogos	Kadács	33	1916.	
41.	Incze Lőrincz	24. h. gy. e.	honvéd	Magyarhermány	32	1916.	
42.	Kalabér János	24. h. gy. e.	honvéd	Magyarhermány	45	1917.	
43.	Kalabér József	82. gy. e.	gyalogos	Magyarhermány	43	1917.	
44.	Kalabér Sándor	24. h. gy. e.	honvéd	Magyarhermány	35	1914.	
45.	Kalányos Ádám	82. gy. e.	gyalogos	Magyarhermány	34	1916.	
46.	Kalányos György	82. gy. e.	gyalogos	Magyarhermány	27	1917.	
47.	Kolumbán János	24. h. gy. e.	honvéd	Nagybacon	49	1918.	
48.	Kulik Sándor	24. h. gy. e.	honvéd	Barót	35	fogságban eltűnt	
49.	Molnár Sándor	24. h. gy. e.	honvéd	Magyarhermány	35	1914.	
50.	Német András	24. h. gy. e.	honvéd	Magyarhermány	35	1914.	
51.	Német Gergely	82. gy. e.	gyalogos	Magyarhermány	31	1918.	
52.	Német Ferenc	24. h. gy. e.	honvéd	Magyarhermány	36	1914.	
53.	Német Gáspár	82. gy. e.	gyalogos	Magyarhermány	26	1917.	
54.	Német János	24. h. gy. e.	honvéd	Magyarhermány	32	fogságban eltűnt	
55.	Német Mózes	2. hu. e.	huszár	Magyarhermány	22	1917.	
56.	Pető Mózes F.	82. gy. e.	gyalogos	Magyarhermány	30	1915.	
57.	Pető Gergely	24. h. gy. e.	honvéd	Magyarhermány	37	1915.	

Szsz.	Név	Ezred	Rendfokozat	Szül. (hely)	Életkor	Megh.	Megj.
58.	Pető János	24. h. gy. e.	szakaszvezető	Magyarhermány	28	1918.	
59.	Pető József I.	82. gy. e.	gyalogos	Magyarhermány	27	1917.	
60.	Pető József (Barabás)	82. gy. e.	tizedes	Magyarhermány	32	1914.	
61.	Pető Rudolf	82. gy. e.	gyalogos	Magyarhermány	23	1914.	
62.	Pető Sándor K.	2. hu. e.	huszár	Magyarhermány	25	1916.	
63.	Pető Mózes K.	82. gy. e.	gyalogos	Magyarhermány	24	1915.	
64.	Pető Sándor M.	82. gy. e.	gyalogos	Magyarhermány	25	1915.	
65.	Szakács Árpád	82. gy. e.	tizedes	Magyarhermány	26	1917.	
66.	Szöcs József	82. gy. e.	gyalogos	Magyarhermány	27	fogságban eltűnt	
67.	Zsigmond András	82. gy. e.	gyalogos	Magyarhermány	26	1915.	
68.	Zsigmond József	82. gy. e.	gyalogos	Magyarhermány	25	1915.	

11. NAGYBACON

1910-ben 2172 lakosából 1806 református.³⁷

Szsz.	Név	Ezred	Rendfokozat	Szül. (hely)	Életkor	Megh.	Megj.
1.	Máthé Ferenc	cs. kir. 34. táb. tü. e.	tizedes	Nagybacon	25. sz. 1889. III. 28.	1914. XII. 2.	Ungvári tartalék-kórház ³⁸
2.	Szöcs Sándor	24. h. gy. e.	honvéd	Nagybacon	46. sz. 1871. V. 8.	1917. I. 14.	katonaként itthon halt meg
3.	Mihály Béla	2. gy. e.	őrvezető	Nagybacon	26. sz. 1891. XII. 7.	1917. II. 8.	Besztercebánya, rokkant kórház, onnan hozták haza
4.	Baló Izrael	2. gy. e.	gyalogos	Nagybacon	33	1918. XII. 12.	

37 *Népszámlálás* 1910, 454–455. o.; *Helységnévtár* 1913, 196., 939. o. Nagy Elek lelkész 1931. február 14-i 24. számú jelentése a nagybaconi egyházközség anyakönyvébe bejegyzett hősi halottakról.

38 Születési és elhalálozási adatok a lelkészi jelentéshez csatolt anyakönyvi kivonatokban.

12. OLASZTELEK

1910-ben 838 lakosából 738 református.³⁹

Ssz.	Név	Ezred	Rendfokozat	Szül. (hely)	Életkor	Megh.	Megj.
1.	Márkó József	82. gy. e.	–	Olasztelek	26	1914. XI. 6.	ittthon temették el
2.	Ifj. Kolumbán Lajos G.	82. gy. e.	szakaszvezető	Olasztelek	38	1915. V. 25	ittthon temették el
3.	Nagy Gyula	–	–	Olasztelek	36	1915. VII. 27.	ittthon temették el
4.	Ágoston Sándor	24. h. gy. e.	–	Olasztelek	21	1916.	emlékoszlopon
5.	Balázsi Andor	82. gy. e.	zászlós	Olasztelek	24	1915. VI. 21.	emlékoszlopon
6.	Balázsi Gyula	24. h. gy. e.	–	Olasztelek	35	1915. VIII. 25.	emlékoszlopon
7.	Balázsi Imre	24. h. gy. e., e. é. ö.	tizedes	Olasztelek	19	1918. V. 30.	emlékoszlopon
8.	Bartha Dániel	82. gy. e.	szakaszvezető	Olasztelek	34	1914. VIII. 28.	emlékoszlopon
9.	Bartha Gábor	82. gy. e.	–	Olasztelek	28	1914. X. 12.	emlékoszlopon
10.	Barthalis Imre	82. gy. e.	–	Olasztelek	20	1915. V. 10.	emlékoszlopon
11.	Beke József	24. h. gy. e.	–	Olasztelek	42	1915. II. 6.	emlékoszlopon
12.	Bíró István	24. h. gy. e.	–	Olasztelek	26	1914.	emlékoszlopon
13.	Bíró Sándor	24. h. gy. e.	–	Olasztelek	22	1915. VIII. 20.	emlékoszlopon
14.	Deák Mózes	24. h. gy. e.	–	Barót	20	1918. XI. 16.	emlékoszlopon
15.	Fehér László	–	őrvezető	–	–	–	emlékoszlopon
16.	Kolumbán Béla F.	24. h. gy. e.	–	Olasztelek	22	1916. II. 25.	emlékoszlopon
17.	Kolumbán Béla M.	82. gy. e.	–	Olasztelek	22	1915. VII.	emlékoszlopon

³⁹ Népszámlálás 1910, 454–455. o.; *Helységnevtár* 1913, 221., 999. o. Sebestyén Sándor lelkipásztor 1931. február 14-i 4. számú jelentése. A névsorban az egyházközség anyakönyvébe bejegyzett és az emlékoszlopon feltüntetett hősi halottak is szerepelnek.

Ssz.	Név	Ezred	Rendfokozat	Szül. (hely)	Életkor	Megh.	Megj.
18.	Kolumbán Ferenc	82. gy. e.	-	Olasztelek	-	-	emlékoszlopon
19.	Kolumbán Gábor G.	82. gy. e.	tizedes	Olasztelek	24	1915. VII. 7.	emlékoszlopon
20.	Kolumbán Gábor Zs.	82. gy. e.	-	Olasztelek	23	1916. VIII. 26.	emlékoszlopon
21.	Kolumbán Géza	82. gy. e.	zászlós	Olasztelek	39	1917. VIII. 7.	emlékoszlopon
22.	Kolumbán Ignác	82. gy. e.	szakaszvezető	Olasztelek	36	1916. XI. 18.	emlékoszlopon
23.	Kolumbán István	24. h. gy. e.	-	Olasztelek	37	1914. IX. 28.	emlékoszlopon
24.	Kolumbán József F.	82. gy. e.	-	Olasztelek	22	1917. X. 17.	emlékoszlopon
25.	Kolumbán József J.	24. h. gy. e.	-	Olasztelek	22	1916. VIII. 12.	emlékoszlopon
26.	Kolumbán Lajos L.	24. h. gy. e.	őrvezető	Olasztelek	37	1914. XI. 27.	emlékoszlopon
27.	Kosza János	82. gy. e.	-	Olasztelek	-	1915. VII. 15.	
28.	László János	24. h. gy. e.	-	Olasztelek	40	1915. II. 19.	emlékoszlopon
29.	Lőrincz Mózes	82. gy. e.	-	Olasztelek	35	1916. IX. 17.	emlékoszlopon
30.	Molnár András	24. h. gy. e.	szakaszvezető	Olasztelek	25	1916. VIII.	emlékoszlopon
31.	Molnár János	82. gy. e.	tizedes	Olasztelek	31	1916. VIII. 24.	emlékoszlopon
32.	Márkó Lajos	82. gy. e.	-	Olasztelek	27	1914. X. 18.	emlékoszlopon
33.	Pánczél Alajos	-	-	-	-	-	emlékoszlopon
34.	Sándor V. Géza	24. h. gy. e.	-	Olasztelek	20	1916. X. 24.	emlékoszlopon
35.	Sándor József	82. gy. e.	-	Vádidobra ⁴⁰	24	1914. XI. 29.	emlékoszlopon
36.	Sebestyén József	-	-	-	-	-	emlékoszlopon
37.	Székely András	24. h. gy. e.	-	Olasztelek	32	1918. VIII. 25.	emlékoszlopon
38.	Varga Árpád	82. gy. e.	-	Olasztelek	25	1914. X.	emlékoszlopon
39.	Veres Lajos	24. h. gy. e.	-	Olasztelek	20	1915. III. 18.	emlékoszlopon

40 Azonosíthatatlan helység.

13. SZÁRAZAJTA

1910-ben 1792 lakosából 1457 református.⁴¹

Ssz.	Név	Ezred	Rend-fokozat	Szül. (hely)	Életkor	Megh.
1.	Szabó Imre	24. h. gy. e.	közkatona	Szárazajta	20	1915. III. 14.
2.	Rupa András	2. gy. e.	közkatona	Szárazajta	27	Galícia, 1915. V. 7.
3.	Málnási András	2. gy. e.	közkatona	Szárazajta	21	1915. VI. 11.
4.	Kelemen András	2. hu. e.	közkatona	Szárazajta	35	Kulaszovia [Kulakivci?], 1915. VIII. 9.
5.	Szép József	2. gy. e.	közkatona	Szárazajta	28	Zatvec, Oroszorsz., 1915. VIII. 14.
6.	Józsa Károly	2. gy. e.	tizedes	Szárazajta	24	Zatvec, Oroszorsz., 1915. VIII. 14.
7.	Ötvös Lajos	2. gy. e.	közkatona	Szárazajta	26	Szkolzejew [?], Oroszorsz., 1915. IX. 22.
8.	Dávid István	2. gy. e.	őrvezető	Szárazajta	22	Baranovicsi, 1915. IX. 21.
9.	Furus Béla	2. gy. e.	közkatona	Szárazajta	22	Zalosc, Galícia, 1914. VIII. 27.
10.	Füzi Sándor	2. gy. e.	közkatona	Szárazajta	20	Kutorschina, 1916. VII. 3.
11.	Szép Tamás	2. gy. e.	közkatona	Szárazajta	21	Proscht [?] (Austr. Lengemellit) [?], 1916. IX. 25.
12.	Szabó Károly	2. gy. e.	tizedes	Szárazajta	24	Kubava, 1916. VII. 3.
13.	Deregán József	2. gy. e.	közkatona	Szárazajta	29	olasz harctér, 1916. X. 8.
14.	Egermann János	2. gy. e.	közkatona	Szárazajta	29	Nowcsi [?] (Osztr. Lengemellit) [?], 1916. IX. 26.
15.	András Lajos	2. gy. e.	közkatona	Szárazajta	19	olasz harctér, 1916. X. 10.
16.	Nagy Géza	2. gy. e.	közkatona	Szárazajta	20	Skala (Oroszorsz.), 1917. VII. 31.
17.	Deák Sándor	24. h. gy. e.	közkatona		36	Oroszország
18.	Derzsi Ferenc	2. gy. e.	közkatona	Szárazajta	24	Nowo Miasto, Galícia, 1914. X. 18.
19.	Szép K. Lajos	2. gy. e.	közkatona	Szárazajta	33	Sanok (Galícia), 1914. X. 8.

41 *Népszámlálás* 1910, 392–393. o.; *Helységnevtár* 1913, 1151. o. Érsek Elek lelkipásztor 1931. január 29-i 11. számú jelentése ezzel a megjegyzéssel: „Az »Eltűntek« hivatalosan halottakká nyilvánítottak”.

Ssz.	Név	Ezred	Rend-fokozat	Szül. (hely)	Életkor	Megh.
20.	Bartha Gábor	2. gy. e.	közkatona	Szárarajta	49	Oroszországban eltűnt, 1914. I. 1. ⁴²
21.	Dávid Albert	2. gy. e.	közkatona	Szárarajta	32	Oroszországban eltűnt, 1914.
22.	Németh Sámuel	2. gy. e.	közkatona	Szárarajta	41	Oroszországban eltűnt
23.	Bodoki Gergely	2. gy. e.	közkatona	Szárarajta	40	Oroszországban eltűnt
24.	Nagy F. Albert	2. gy. e.	közkatona	Szárarajta	34	Oroszországban eltűnt
25.	Szép István Gergelyé	2. gy. e.	közkatona	Szárarajta	34	Oroszországban eltűnt
26.	Egyed Ödön	2. gy. e.	közkatona	Szárarajta	32	Oroszországban eltűnt
27.	Szép A. István	2. gy. e.	közkatona	Szárarajta	30	eltűnt ⁴³
28.	Derzsi József	2. gy. e.	közkatona	Szárarajta	30	eltűnt
29.	Nagy Lajos	2. gy. e.	közkatona	Szárarajta	28	eltűnt
30.	Dávid László	2. gy. e.	közkatona	Szárarajta	26	eltűnt
31.	Nagy Károly	2. gy. e.	közkatona	Szárarajta	24	eltűnt
32.	Nagy Dániel	2. gy. e.	közkatona	Szárarajta	23	eltűnt
33.	Bodosi Frigyes	2. gy. e.	közkatona	Szárarajta	23	eltűnt
34.	Szép Benjámín	2. gy. e.	közkatona	Szárarajta	22	eltűnt
35.	Incze B. Ferenc	2. gy. e.	közkatona	Szárarajta	23	eltűnt
36.	Bajka Albert	2. gy. e.	közkatona	Szárarajta	22	Baranovicsi, 1916. IV. 4.
37.	Nagy József	2. gy. e.	közkatona	Szárarajta	23	eltűnt
38.	Szalad Ignác	2. gy. e.	közkatona	Szárarajta	23	eltűnt
39.	Füzi István	2. gy. e.	közkatona	Szárarajta	20	eltűnt
40.	Szép Lőrinc	2. gy. e.	közkatona	Szárarajta	19	eltűnt
41.	Nagy Gergely	2. gy. e.	közkatona	Szárarajta	19	eltűnt
42.	Incze Gyula	2. gy. e.	közkatona	Szárarajta	21	Sósmezónél eltűnt
43.	Barabás István	2. gy. e.	közkatona	Szárarajta	19	eltűnt
44.	Csulak Szabó Sándor	2. gy. e.	közkatona	Szárarajta	34	Budapesti katonai kórház
45.	Németh András	24. h. gy. e.	közkatona	Szárarajta	19	?

42 Az időpont – talán az évszám? – minden kétséget kizáróan elírás.

43 A 27.-től a 35.-ig, a 37.-től a 41.-ig, valamint a 43. sorszámánál nincs feltüntetve, hogy hol tűntek el. Valószínűleg ők is Oroszországban.

Hadban szerzett betegségekben idehaza haltak meg:

Ssz.	Név	Ezred	Rendfokozat	Szül. (hely)	Életkor	Megh.
1.	Incze Benjámín	2. gy. e.	közkatona	Szárarajta	44	Szárarajta, 1918. V. 18.
2.	Málnási Lajos	2. gy. e.	közkatona	Szárarajta	23	Szárarajta, 1918. IX. 26.
3.	Németh Iván	2. gy. e.	közkatona	Szárarajta	23	Szárarajta, 1919. II. 28.
4.	Németh Károly	2. gy. e.	közkatona	Szárarajta	30	Szárarajta, 1919. VI. 9.
5.	Szabó Ignác	2. gy. e.	közkatona	Szárarajta	32	Szárarajta, 1919. VII. 25.
6.	Gecse Imre	2. gy. e.	közkatona	Szárarajta	23	Szárarajta, 1920. XII. 9.
7.	Gál Lajos	2. gy. e.	közkatona	Szárarajta	52	Szárarajta, 1923. III. 22.

14. SZÉKELYSZÁLDOBOS

1910-ben 935 lakosából 709 református, 181 ortodox, 26 unitárius.⁴⁴

Az egyházközség anyakönyvébe bejegyzett hősi halottak:

Ssz.	Név	Ezred	Rendfokozat	Szül. (hely)	Életkor	Megh.
1.	Fehér János	24. h. gy. e.	közlegény	Vargyas	21	Brzezany, 1917. I. 2.
2.	Kovács Barabás	24. h. gy. e.	közlegény	Székelyszáldobos	26	Debrecen, 1915. V. 4.

Az emlékoszlopon szereplő, de nem anyakönyvelt református hősi halottak:

Ssz.	Név	Ezred	Rendfokozat	Szül. (hely)	Életkor	Megh.
1.	Benkő Ignác	24. h. gy. e.	közlegény	Székelyszáldobos	21	orosz front, 1915
2.	Both Pál	24. h. gy. e.	közlegény	Székelyszáldobos	23	orosz front, 1914. X. 8.

⁴⁴ Népszámlálás 1910, 454–455. o.; *Helységnévtár* 1913, 221., 1163. o.; Kertész Lajos lelkész 1931. március 3-i 14. számú jelentése a következő megjegyzéssel: „Nagytiszt. Esperes Úr! Sz.[ékely]száldobosi és vargyasi ref. hősi halottakról a benti kimutatást azzal terjesztem be, hogy Száldoboson van egy emlékoszlop, melyet Benkő József állíttatott 1922-ben 3000 lejért.”

<i>Ssz.</i>	<i>Név</i>	<i>Ezred</i>	<i>Rend-fokozat</i>	<i>Szül. (hely)</i>	<i>Élet-kor</i>	<i>Megh.</i>
3.	Demeter Ezekias	82. gy. e.	közlegény	Székelyszáldobos	26	román front, 1916. XII. 27.
4.	Kolumbán Béla	2. hu. e.	közlegény	Székelyszáldobos	23	olasz front, 1915. VI. 28.
5.	Kolumbán Gyula	35. tü. e.	közlegény	Székelyszáldobos	20	olasz front, 1918. X.
6.	Kolumbán Samu	82. gy. e.	közlegény	Székelyszáldobos	29	orosz front, 1915. VII. 27.
7.	Kolumbán Demeter	24. h. gy. e.	közlegény	Székelyszáldobos	21	olasz front, 1918. X. 15.
8.	Rózsa Sándor	82. gy. e.	őrvezető	Székelyszáldobos	27	orosz front, 1915. V. 27.
9.	Gáspár Mátyás	2. hu. e.	közlegény	Székelyszáldobos	22	orosz front, 1914. X. 15.
10.	Gáspár Albert	24. h. gy. e.	őrvezető	Székelyszáldobos	39	orosz front, 1914. IX. 22.
11.	Gáspár Ferenc	24. h. gy. e.	közlegény	Székelyszáldobos	33	orosz front, 1914. XII. 15.
12.	Gáspár Ignác	82. gy. e.	szakasz- vezető	Székelyszáldobos	21	román front, 1917. I. 12.
13.	Lázár Dani	24. h. gy. e.	közlegény	Székelyszáldobos	35	orosz front, 1915. III. 11.
14.	Simon György	24. h. gy. e.	közlegény	Székelyszáldobos	39	orosz front, 1914. IX. 10.
15.	Lázár Lajos	24. h. gy. e.	tizedes	Székelyszáldobos	29	Brassó, 1917. XII. 29.
16.	Kövendi Gábor	24. h. gy. e.	közlegény	Székelyszáldobos	23	olasz front, 1918. X. 18.
17.	Molnár Dávid	24. h. gy. e.	közlegény	Székelyszáldobos	33	?
18.	Molnár Samu	24. h. gy. e.	közlegény	Székelyszáldobos	33	?
19.	Farkas János	24. h. gy. e.	közlegény	Székelyszáldobos	33	?

A Székelyföld előfizetőinek és állandó támogatóinak névsora

Románia

MAGÁNSZEMÉLYEK

Dr. Ábrám Zoltán - Marosvásárhely
Abrán Tünde - Székelyudvarhely
Albert Ernő - Sepsiszentgyörgy
Albert Géza - Székelyudvarhely
Dr. Ambrus József - Székelyudvarhely
Andrási Ilona - Alsósófalva
András Pál - Bukarest
Angi Gyula - Marosvásárhely
Antal Attila - Csíkszereda
Dr. Antal Erzsébet - Csíkszentdomokos
Antal István - Székelyudvarhely
Br. Apor Csaba - Marosvásárhely
Dr. Aross Melinda - Székelyudvarhely
Árvay Katalin - Sepsiszentgyörgy
Asztalos István - Székelyudvarhely
Bács Károly - Csíkszereda
Bajna György - Gyergyószentmiklós
Bakcsi Anna - Madéfalva
Bakk-Dávid Enikő - Kézdivásárhely
Bakk Pál - Szentkatolna
Bakó Botond - Nagyenyed
Balázs Dénes - Csíkrákos
Dr. Balázs Lajos - Csíkszereda
Balázs Zsuzsanna-Erzsébet - Csíkszereda
Balázsi-Pál Etel - Csíkszereda
Bálint Csaba - Csíkszereda
Bálinth Erzsébet - Csíkszereda
Bán Kata - Székelyudvarhely
Barabás Imre - Gyergyóremete
Baracsi Levente - Arad
Baricz Lajos - Marosszentgyörgy
Bartha Árpád - Kászonújfalva
Bartha György - Csíkszereda

Bartha Imre - Székelyudvarhely
Bartók Melinda - Kézdivásárhely
Bartos Jenő - Jászvásár
Bege Károly - Gyergyócsomafalva
Benkő Levente - Magyarvista
Bernád Ilona - Marosvásárhely
Berszán Lajos - Gyimesfelsőlók
Berze Imre - Székelyudvarhely
Bethlen Anikó - Marosvásárhely
Bíró Ambrus Lenke - Székelyudvarhely
Bíró Gábor - Csíkmadaras
Dr. Bíró Gábor - Kézdivásárhely
Bíró Géza - Gyergyószentmiklós
Bíró László - Kalotaszentkirály
Bíró Levente-Tibor - Kézdivásárhely
Bíró Réka - Barót
Blénessy Jolán - Székelyudvarhely
Bocskay Vince - Szováta
Bodó István - Csíkszereda
Bodor Attila - Sepsiszentgyörgy
Bogdán László - Sepsiszentgyörgy
Bogdán Zsolt - Kolozsvár
Bogos Zsolt - Csíkszereda
Bojtor Attila - Gyulafehérvár
Borbáth Erzsébet - Csíkszereda
Borbély László - Csíkszereda
Borbély Tamás - Marosvásárhely
Borbély Zsolt Attila - Arad
Borboly Csaba - Csíkszereda
Dr. Borboly István - Gyergyócsomafalva
Dr. Borcsa János - Kézdivásárhely
Borsa István - Csíkszereda
Botár István - Csíkszereda
Bölöni Domokos - Marosvásárhely
Buna Blanka Boróka - Tamásfalva
Burus János Botond - Csíkszereda

- Czíki László – Búzásbesenyő
 Czipa István – Kézdivásárhely
 Czoppelt Julianna – Kovászna
 Császár Vilmos – Csíkrákos
 Csatlós Mihály Levente – Kézdivásárhely
 Cseh András – Csíkszereda
 Cseke Péter – Kolozsvár
 Ft. Msgr. Csíki Dénes – Nyárádköszvényes
 Csíki Zoltán – Parajd
 Dr. Csizsár Anna – Marosvásárhely
 Csizszer Imre Csaba – Csíkszereda
 Csúcs Mária – Csíkszereda
 Daczó Katalin – Csíkszépvíz
 Dánél Sándor – Csíkszereda
 Damó Csaba – Kézdivásárhely
 Darkó Béla – Marosvásárhely
 Daróczi Béla – Marosvásárhely
 Ft. Darvas-Kozma József – Csíkszereda
 Darvas Mária – Gyergyóalfalu
 Dávid Gyula – Kolozsvár
 Dávid Katalin – Székelyudvarhely
 Dávid Zoltán – Kolozsvár
 Deák Botond – Réty
 Deák Ferenc – Csernáton
 Deme László – Csernáton
 Demeter Edit – Kézdiszentlélek
 Dénes Emőke – Homoródalmás
 Dénes Erzsébet – Homoródszentpál
 Dénes László – Nagyvárád
 Dézsi Zoltán – Gyergyószentmiklós
 Diénes Gábor – Nagybánya
 Dobos Sándor – Nagyvárád
 Dr. Dombi Csaba Ábel – Felsőbánya
 Domokos Éva – Arad
 Ft. Drócsa László – Nyárádszereda
 Duma András – Klézse
 Egyed Emese – Kolozsvár
 Dr. Elek Sándor – Csíkszereda
 Elekes András – Csíkpálfalva
 Elekes Antal – Temesvár
 Elekes Zsuzsanna – Gyergyóújfalu
 Elekes Károly – Sepsiszentgyörgy
 Elekes Péter – Kászonaltíz
 Erdei Márk – Gálospetri
 Farkas Ambrus – Sepsiszentgyörgy
 Farkas Antal – Székelyudvarhely
 Farkas László – Gyergyócsomafalva
 Farkas Miklós – Segesvár
 Farkas Réka – Sepsiszentgyörgy
 Fazakas Zoltán – Sepsiszentgyörgy
 Fekete Albert – Csíkszereda
 Ferencz Éva – Kézdivásárhely
 Ferencz Gizella – Kézdivásárhely
 Ferencz Imre – Csíkszereda
 Dr. Ferencz László – Marosvásárhely
 Dr. Finta Ella – Szilágysomlyó
 Fischer Alfréd – Székelyudvarhely
 Fodor György – Székelyudvarhely
 Fodor Levente – Csíkszögöd
 Dr. Fodor István – Csíkszereda
 Fodor István – Sepsiszentgyörgy
 Fodor Pál – Sepsiszentgyörgy
 Forró László – Bukarest
 Fuják Gyula – Csíkszereda (2 darab egyéves előfizetés)
 Funariu Éva – Szeben
 Fülöp Géza – Marosvásárhely
 Fülöp Lajos – Székelykeresztúr
 Fülöp Sándor – Gyergyóalfalu
 Fülöp Tamás – Majlát
 Fülöp-Török Réka – Kézdivásárhely
 Gábor Emőke – Csíkszereda
 Gajdó Albert – Csernáton
 Gál Katalin – Gyergyóújfalu
 Gáll Levente – Csíkmadaras
 Gálfalvi György – Marosvásárhely
 Gálfalvi Zsolt – Marosvásárhely
 Dr. Garda Dezső – Gyergyószentmiklós

- Gáspár Sándor - Marosvásárhely
Gazda Árpád - Magyarfenes
Gazda József - Kovászna
Geréd Gábor - Székelyudvarhely
Gergely Borbála - Csíkszereda
Dr. Germán Salló Márta - Marosvásárhely
Gulácsi Gizella - Marosvásárhely
Györfi Jenő - Nyárádmagyarós
Dr. Györfi Sándor - Csíkszásó
Haáz Sándor - Székelyudvarhely
Hadnagy Géza - Farkaslaka
Hantz András - Kolozsvár
Hegedűs Enikő - Csíkszereda
Hegyí Sándor - Székelyudvarhely
Hertza Mikola - Csíkszereda
Dr. Holló Attila - Csíkszereda
Hubert Sándor - Bukarest
Illyés Ferenc - Székelykeresztúr
Imecs Márton - Kolozsvár
Imre Jolán - Csíkszereda
Incze Szabó László - Marosvásárhely
Istvánffy Katalin - Torda
Izsák Balázs Árpád - Marosvásárhely
Jakab Attila Árpád - Székelyudvarhely
Jancsó Miklós - Kolozsvár
Jankó András - Arad
János Ágnes - Csíkszereda
János Julianna - Csíkszereda
János Bertalan - Csíkszereda
János Csaba - Csíkszereda
Jóikits Attila - Szilágysomlyó
József Álmos - Sepsiszentgyörgy
Juhász B. Tünde - Csíkszereda
Kacsó Elemér - Temesvár
Kacsó József - Hármásfalu
Kakas Zoltán - Sepsiszentgyörgy
Káli Király István - Marosvásárhely
Gróf Kálnoky Tibor - Sepsikőröspatak
Kánya József - Csíkszereda
Kassay Vilmos - Csíkszereda
Katona Lajos - Kolozsvár
Kedves Béla - Gyimesközéplek
Kémenes Bernadette - Gyergyószentmiklós
Kerekes Ágnes - Nagyvárád
Dr. Kerekes Jenő - Maksa
Keresztes Éva - Brassó
Dr. Kikeli Pál István - Marosvásárhely
Király Gyöngyi - Marosvásárhely
Király László és Edit - Nagyenyed
Király Zoltán - Kolozsvár
Kiss Jenő - Sepsiszentgyörgy
Kiss Lázárné Éva - Kézdivásárhely
Kiss Lóránd - Marosvásárhely
Kocsis László - Marosvásárhely
Kolbert Tünde - Borszék
Kolumbán-Antal József - Zetelaka
Kolumbán Gábor - Énlaka
Kolumbán László - Székelyudvarhely
Koncsag László - Szentegyháza
Konsza Vilmos - Sepsiszentgyörgy
Kónya-Hamar Zsuzsanna és Dr. Kónya-Hamar Sándor - Kolozsvár
Kosza Gabriella - Marosvásárhely
Dr. Kovács Albert - Bukarest
Kovács Barna - Marosvásárhely
Kovács Béla - Érmihályfalva
Kovács Emil Lajos - Szatmárnémeti
Kovács Katalin - Csíkszereda
Kovács Mária - Székelyudvarhely
Kovács Piroska - Máréfalva
Kovács Zsuzsanna - Bukarest
Dr. Kozma Dezső - Kolozsvár
Kozma-Péter Dénes - Zetelaka
Köblös Attila - Kézdivásárhely
Köllő Éva - Borszék
Köllő Félix - Csíkszereda
Kőszegi Enikő - Csíkszereda

- Dr. Kuna Tibor – Csíkszereda
 Dr. Kurkó János – Székelyudvarhely
 Kürti Miklós – Kolozsvár
 Laczkó-Albert Elemér – Gyergyóremete
 Laczkó György – Székelyudvarhely
 Laczkó Szentmiklósi Endre – Gyergyóremete
 László Attila – Jászvásár
 László Bakk Anikó – Kolozsvár
 Lászlófy Pál István – Csíkszereda
 Dr. László Ilona – Marosvásárhely
 László Károly és Katalin – Kézdivásárhely
 Lázár Lilla – Csíkszereda
 Lázár Pál – Marosvásárhely
 Lehoczky Ferenc – Arad
 Léstyán Dénes – Csíkszereda
 Léstyán Sándor – Kézdivásárhely
 Liker Henrietta – Székelykeresztúr
 Loghin Gizella – Brassó
 Lőrincz József – Székelyudvarhely
 Madaras Lázár – Brassó
 Mag István – Lövete
 Dr. Major Zoltán Zsigmond – Kolozsvár
 Dr. Makai Magoss Csaba – Felsőbánya
 Markó Béla – Marosszentkirály
 Markó Ilona – Csíkszentgyörgy
 Márk Dezső – Csíkszereda
 Dr. Marton József – Gyulafehérvár
 Márton Ferenc – Temesvár
 Márton Károly – Marosvásárhely
 Maşteriu Erzsébet – Gyergyóremete
 Dr. Máthé Dénes – Kolozsvár
 Mátyás Endre – Szováta
 Menyhárt Csaba – Marosvásárhely
 Menyhárt Edit – Székelyudvarhely
 Mester János – Marosvásárhely
 Mester Zoltán – Szováta
 Dr. Mészáros Gergely – Csíkszereda
 Mihály András – Csíkszereda
 Mihály Csaba – Csíkszentdomokos
 Mihály János – Lövete
 Mihály Orsolya – Kolozsvár
 Mikes Borbála – Uzon
 Miklós Imre – Csíkszereda
 Miklós Levente-József – Székelyudvarhely
 Miklós Sándor – Csíkszentlélek
 Mikó Júlia – Brassó
 Mikola Éva – Torja
 Dr. Mild Edit – Sepsiszentgyörgy
 Mincsor Erzsébet – Gyergyóremete
 Mirk László – Csíkszereda
 Molnár Csaba – Csíkszereda
 Molnár Endre – Marosvásárhely
 Murádin László – Kolozsvár
 Murányi János – Székelyudvarhely
 Müller Dezső – Vámfalu
 Nádudvary György – Brassó
 Nagy Árpád – Csíkszentdomokos
 Dr. Nagy Attila – Marosvásárhely
 Dr. Nagy Béla – Székelyudvarhely
 Nagy Benedek – Csíkszereda
 Dr. Nagy Benedek – Csíkszentkirály
 Nagy József – Gyergyóremete
 Dr. Nagy Lajos – Sepsiszentgyörgy
 Nagy Melinda – Nagyvárad
 Nagy Sándor – Székelyudvarhely
 Németh Szilveszter – Csíkkarcfalva
 Nete Mariana – Csíkszereda
 Novák Sándor – Marosvásárhely
 Oláh Sándor – Csíkszereda
 Olti Kálmán – Csíkszereda
 Orbók Ilona – Csíkszereda
 Orendi István – Székelyudvarhely
 Dr. Ozsváth Imola – Székelyudvarhely
 Pál Zoltán – Csíkdánfalva
 Pálffy József – Csíkszereda
 Papp Zoltán – Zilah
 Pásztor Ferenc – Sepsiszentgyörgy

- Péntek János - Kolozsvár
Pénzes Jenő - Bereck
Péter Éva - Csíkszereda
Péter Gergely - Csíkszereda
Péter Péter - Székelyudvarhely
Pethő Ilona - Csíkszereda
Petres Sándor - Csíkszereda
Dr. Piros György - Csíkszereda
Portik Bakai Ádám - Gyergyóremete
(7 darab egyéves előfizetés)
Dr. Puskás Attila - Marosvásárhely
Dr. Rác Katalin - Marosvásárhely
Ráduly János - Kibéd
Rákosi István - Sepsiszentgyörgy
Rákosi Zoltán - Sepsiszentgyörgy
Rancz Árpád - Csíkszereda
Rancz Gyárfás Zsuzsanna -
Kézdivásárhely
Rokaly József - Gyergyószentmiklós
Russu Bors Tibor - Csíkszentkirály
Sata Lóránd - Voluntari
Sántha Emese - Marosvásárhely
Ft. Sárközi Sándor - Csíkszereda
Sárosi Csaba - Kézdivásárhely
Sata Kinga Koretta - Magyarvista
Sata Klára - Csíkszereda
Ft. Sebestyén Péter - Marosvásárhely
Seprődi József - Dicsőszentmárton
Silye Béla - Székelyudvarhely
Siklódi Olga - Székelyudvarhely
Sipos László - Felvinc
Sóbester Klára - Marosvásárhely
Sófalvi László - Székelyudvarhely
Sógor Árpád - Kolozsvár
Sógor Csaba - Csíkvacsárcsi
Sógor Géza - Kányád
Sógor Gyula - Aranyosgyéres
Dr. Soós Szabó Klára - Csíkszereda
Straub Etelka - Borosjenő
Szabados Béla - Csíkszereda
Szabó Attila - Nagyalambfalva
Szabó Enikő - Szentegyháza
Szabó Ferenc - Gyergyóditró
Szabó Judit - Kézdivásárhely
Szabó Judit - Csíkcsecső
Szabó Magdolna - Csíkcsecső
Szabó M. Barna - Székelyudvarhely
Szabó Nándor - Csíkszereda
Szabó Piroska - Nagyvárád
Szabó Sándor - Homoródalmás
Dr. Szabó Sándor - Székelyudvarhely
Szalai Attila Örs - Székelyudvarhely
Szász-Bertalan Anna - Csíkszereda
Dr. Szász Éva - Gyergyóalfalu
Szász Zoltán - Székelyudvarhely
Szatmári József - Marosvásárhely
Szathmáry János - Gyergyószentmiklós
Dr. Szatmári Sebestyén - Csíkszereda
Dr. Szatmári Szabolcs - Marosvásárhely
Szávai Márton - Énlaka
Szebeni Norbert - Sepsiszentgyörgy
Szekeres Adorján - Csíkszereda
Székely Ágnes - Balánbánya
Székely Ferenc - Vadasd
Székely Szabó Zoltán - Marosvásárhely
Széll (Horváth) Anna - Kolozsvár
Szén Olga - Datk
Szén Sándor - Siménfalva
Szentés Gábor - Madéfalva
Szilágyi István - Kolozsvár
Szilágyi Németh Éva - Kolozsvár
Dr. Szilveszter László Szilárd -
Sáromberke
Szócs István - Szentegyháza
Szócs Viktor - Kovászna
Tamás Béla - Csíkszereda
Tamás Dénes - Réty
Tamás Géza - Székelyudvarhely
Tamás Huba - Homoródkarácsonyfalva
Tamás Klára - Csíkszereda
Tamás József - Csíkszereda
Tánczos Vilmos - Kolozsvár

- Tankó Gyula – Gyimesközéplek
 Tapodi Zsuzsa – Sepsiszentgyörgy
 Tiboldi István – Csíkszereda
 Tódor Béla – Kézdiálbis
 Tódor Gábor – Homoródalmás
 Tófalvi Zoltán – Marosvásárhely
 Tomonicska Ingrid – Csíkszentlélek
 Tóth Mária – Arad
 Tőke Mária Magdolna – Csíkszereda
 Tótos Katalin – Zilah
 Török Áron – Sepsiszentgyörgy
 Török József – Lövéte
 Török István – Koronka
 Dr. Török Sándor – Kovászna
 Tövissi Zsolt – Csíkszereda
 Tulit Ferenc – Csíkszereda
 Ványolós A. István – Székelyudvarhely
 Varga Edit – Gyergyóremete
 Vass Mária – Csíktaploca
 Vén Ferenc – Kézdiálbis
 Dr. Veress Albert – Csíkszereda
 Veres István – Szatmárnémeti
 Dr. Veress István – Szilágysomlyó
 Veress János – Kovászna
 Vetró András – Kézdivásárhely
 Vitályos Réka – Marosvásárhely
 Vitos László – Csíkszereda
 Vorzsák Margit – Csíkszereda
 Dr. Waczel Attila – Csíkkarcfalva
 Zágoni Elemér – Karcfalva
 Zöld János – Salamás
 Zsigmond Margit – Székelyudvarhely
 Zsók László – Sepsiszentgyörgy
- Bernády Közművelődési Egylet – Szováta
 Csíki Székely Múzeum – Csíkszereda
 Csíkszépvízi Öregotthon – Csíkszépvíz
 Derex Com Kft. – Bukarest
 Dokumentációs Könyvtár – Székelyudvarhely
 Exa-Trade Kft. – Székelyudvarhely
 Gyulafehérvári Római Katolikus Érsekség Csíkszeredai Segédpüspöksége
 Hargita Megyei Tanfelügyelőség – Csíkszereda
 Hargita Megyei Szociális és Gyerekvédelmi Igazgatóság – Csíkszereda
 Haszmann Pál Közművelődési Egylet – Csernáton
 Iskolai Könyvtár – Szárazajta
 Iskolai Könyvtár – Székelyszáldobos
 Kájoni János Megyei Könyvtár – Csíkszereda (2 db. egyéves előfizetés)
 Keramika Kft. – Csíkszereda
 Kézdivásárhelyi Múzeum – Kézdivásárhely
 Kontur Kft. – Csíkszereda (5 db. egyéves előfizetés)
 Kovászna Megyei Alkotóközpont – Sepsiszentgyörgy
 Kovászna Megyei Könyvtár – Sepsiszentgyörgy (2 db. egyéves előfizetés)
 Kovászna Megyei Tanács – Sepsiszentgyörgy
 Községi Könyvtár – Balánbánya
 Községi Könyvtár – Barátos
 Községi Könyvtár – Bardoc
 Községi Könyvtár – Bereck
 Községi Könyvtár – Bögöz
 Községi Könyvtár – Bölön
 Községi Könyvtár – Csernáton
 Községi Könyvtár – Csíkdánfalva

INTÉZMÉNYEK

- Apáczai Csere János Pedagógusok Háza – Csíkszereda
 Dr. Balás Gábor Községi Könyvtár – Gyergyóremete

- Községi Könyvtár – Csikkozmas
 Községi Könyvtár – Csikmadéfalva
 Községi Könyvtár – Csikpálfalva
 Községi Könyvtár – Csikszentdomokos
 Községi Könyvtár – Csikszentgyörgy
 Községi Könyvtár – Csikszentmárton
 Községi Könyvtár – Csikszentmihály
 Községi Könyvtár – Csikszentsimon
 Községi Könyvtár – Csikszépvíz
 Községi Könyvtár – Etéd
 Községi Könyvtár – Felsőboldogfalva
 Községi Könyvtár – Fenyéd
 Községi Könyvtár – Galócás
 Községi Könyvtár – Gelence
 Községi Könyvtár – Gidófalva
 Községi Könyvtár – Gyergyóalfalu
 Községi Könyvtár – Gyergyócsomafalva
 Községi Könyvtár – Gyergyóditró
 Községi Könyvtár – Gyergyószárhegy
 Községi Könyvtár – Gyergyóremete
 Községi Könyvtár – Gyergyóújfalu
 Községi Könyvtár – Gyimesfelsőlok
 Községi Könyvtár – Gyimesközéplok
 Községi Könyvtár – Hídvég
 Községi Könyvtár – Homoródalmás
 Községi Könyvtár – Homoródszentmárton
 Községi Könyvtár – Kányád
 Községi Könyvtár – Kápolnásfalva
 Községi Könyvtár – Karcfalva
 Községi Könyvtár – Kászon
 Községi Könyvtár – Kézdiopolyán
 Községi Könyvtár – Kézdiszentlélek
 Községi Könyvtár – Kommandó
 Községi Könyvtár – Korond
 Községi Könyvtár – Kőkös
 Községi Könyvtár – Lemhény
 Községi Könyvtár – Lövete
 Községi Könyvtár – Maksa
 Községi Könyvtár – Mikóújfalu
 Községi Könyvtár – Nagyajta
 Községi Könyvtár – Nagybacon
 Községi Könyvtár – Nyárád-magyarós
 Községi Könyvtár – Oklánd
 Községi Könyvtár – Oroszhegy
 Községi Könyvtár – Ozsdola
 Községi Könyvtár – Parajd
 Községi Könyvtár – Réty
 Községi Könyvtár – Románandrásfalva
 Községi Könyvtár – Sepsibodok
 Községi Könyvtár – Sepsikőröspatak
 Községi Könyvtár – Siménfalva
 Községi Könyvtár – Székelyderzs
 Községi Könyvtár – Székelyvarság
 Községi Könyvtár – Szentábrahám
 Községi Könyvtár – Szentertzébet
 Községi Könyvtár – Torja
 Községi Könyvtár – Újszékely
 Községi Könyvtár – Uzon
 Községi Könyvtár – Váralja
 Községi Könyvtár – Vargyas
 Községi Könyvtár – Zabola
 Községi Könyvtár – Zágon
 Községi Könyvtár – Zetelaka
 Kulturális Központ – Gyergyószentmiklós
 Magyarország Főkonzulátusa – Csikszereda
 Manpres Distribution Kft. – Bukarest
 Nagy István Művészeti Líceum – Csikszereda
 Németh Géza Egyesület – Csikszereda
 Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Kolozsvár
 Nemzeti Színház – Marosvásárhely
 Polgármesteri Hivatal – Csikszereda (5 db. egyéves előfizetés)
 Római Katolikus Plébánia – Túr

- Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége – Csíkszereda
 Sabi Team Biztosítási Ügynök Kft. – Csíkszentlélek
 Salamon Ernő Líceum – Gyergyószentmiklós
 Sapientia Alapítvány – Kolozsvár
 Sapientia Egyetem Könyvtára – Csíkszereda
 Székely Nemzeti Múzeum – Sepsiszentgyörgy
 Szent Erzsébet Öregotthon – Gyergyószentmiklós
 Tamási Áron Gimnázium – Székelyudvarhely
 Tamási Áron Színház – Sepsiszentgyörgy
 Tarisznyás Márton Múzeum – Gyergyószentmiklós
 Temesvári Római Katolikus Püspökség – Temesvár
 Tortoma Kft. – Barót
 Unitárius Parókia – Marosvásárhely
 Városi Könyvtár – Barót
 Városi Könyvtár – Borszék
 Városi Könyvtár – Gyergyószentmiklós
 Városi Könyvtár – Kézdivásárhely
 Városi Könyvtár – Kovászna
 Városi Könyvtár – Maroshévíz
 Városi Könyvtár – Székelyudvarhely
 Városi Könyvtár – Szentegyháza
 Városi Könyvtár – Tusnádfürdő
 Városi Művelődési Ház – Barót
 Br. Wesselényi Miklós Városi Könyvtár – Kézdivásárhely
- Magyarország**
MAGÁNSZEMÉLYEK
 Abafáy-Deák Csillag – Budapest
 Ágh István – Budapest
 Alföldy Jenő – Kecskemét
 André András – Marosvásárhely
 Dr. Antal Balázs – Budapest
 Bakos József – Budapest
 Dr. Balássy Péter – Szombathely
 Bálint Gábor – Dabas
 Barta László – Budapest
 Dr. Bartók Gergely – Budapest
 Báthori Csaba – Budapest
 Beke Mihály András – Budapest
 Benke Éva – Paks
 Bereczky Gábor – Budapest
 Bertha Zoltán – Debrecen
 Bíró Miklós – Budapest
 Birtalan Ferenc – Budapest
 Dr. Botz Lajos – Pécs
 Bodor Ádám – Budapest
 Borbás János – Veszprém
 Bozó Zoltán – Szentes
 Burján Pál – Pécs
 Czakó Gábor – Budapest
 Császár Zoltán – Budapest
 Csender Levente – Üröm
 Csontó Lajos – Pilisborosjenő
 Dávid Ferenc – Szentes
 Dávid Gyula – Szigetszentmiklós
 Dr. Demeter Béla – Szikszó
 Demse Márton – Budapest
 Dr. Dobos László – Budapest
 Dr. Erdei Antal – Gyöngyössolymos
 Farkas Zoltán – Veszprém
 Fazekas Edit – Cegléd
 Dr. Fázsy Szabolcs – Budapest
 Fejér Istvánné – Szentes
 Fekete Béláné – Budapest
 Fekete Miklós – Szeged
 Ferenz Ernő – Páty
 Dr. Ferenczi Tibor – Budapest
 Dr. Ferencz Csaba – Budapest
 Ferencz I. Szabolcs – Budapest
 Fritsch László – Budapest

- Dr. Füleky György - Budapest
Fürjesi Csaba - Budapest
Füzi Michael Stephan - Budapest
Dr. Gál József - Budapest
Gállffy Attila - Budapest
Gátay István - Devecser
Dr. Gottwald Péter - Győr
Guba Pál - Miskolc
György Tünde - Budapest
Hankó Zoltán - Kistarcsa
Harmath Ilona - Baja
Dr. Hartványi Tamás - Győr
Hayek Ibolya - Budapest
Dr. Hegedűs Imre János - Budapest
Herman Levente - Budapest
Horváth Zoltán és Imecs Emese -
Budapest
Ilia Mihály - Szeged
Iancu Laura - Velence
Grófné Jancsó Zsuzsanna - Kalocsa
Ifj. Jancsó Gyula - Budapest
Jancsó Gyula - Dunapataj
Jancsó Klára Katalin - Biatorbágy
Dr. Jánosi Ildikó Kinga - Szeged
Jánosiné Dandui Gyöngyi - Budapest
Kántor József - Baja
Kádár Tibor - Veszprém
Karap Ágnes - Budapest
Dr. Kata Mihály - Szeged
Keppel Gyula - Budapest
Király István - Mezőkovácsháza
Dr. Kiss András - Pócsmegyer
Kiss Anna - Budapest
Kiss Bálint - Budapest
Kiss Éva - Budapest
Dr. Kiss Ferenc - Cserszegtomaj
Kis Krisztián Bálint - Szolnok
Kisslaki László - Kéthely
Kollár Albin - Dunakeszi
Kósa Lajos - Debrecen
Kovács Árpád - Ugod
Dr. Kovács Klára - Császáz
Kökényessy Szilárd - Budapest
Kófalvi Magdolna - Budapest
Dr. Kőrös Erzsébet - Győr
Dr. Kukorelly Pál - Keszthely
Kulcsár Júlia - Budapest
Dr. Kussinszky Péter - Budapest
Láng Gusztáv - Táplánszentkereszt
László János - Debrecen
Lezsák Sándor - Budapest
Lezsák Tibor - Budapest
Dr. Lukács Csaba - Fonyód
Dr. Lukácsy József - Székesfehérvár
Maczkó Gergő - Pogány
Makai Judit - Budapest
Márkus Béla - Debrecen
Máriás József - Nyíregyháza
Márton Károly - Hőgyész
Márton Lajos - Budapest
Dr. Medgyessy István - Debrecen
Mészáros János - Gödöllő
Miklós András - Miskolc
Dr. Molnár Jenő - Budapest
Molnár Sándor - Balatonfüred
Murányi Sándor Olivér - Budapest
Dr. Nám Lóránt - Szombathely
Németh Zsolt - Budapest
Dr. Nyakasné Lázár Anna - Buda-
pest
Dr. Obrusánszky Borbála - Mende
Dr. Oszoly Tamás - Budapest
Pálfi Sándorné - Berettyóújfalu
Pappné Németh Andrea - Eger
Pappné Pongrácz Csilla - Dunabogdány
Papp Péter - Budapest
Pataki Gábor Zsolt - Budapest
Paulovics Tamás - Szentes (4 darab
egyéves előfizetés)
Péterfy Lajos - Bakonyzücs
Péter László - Szeged
Polóny Levente - Budapest

Pomogáts Béla - Budapest
 Dr. Porcza Antal - Mosonmagyaróvár
 Prohászka Géza - Balatonfüred
 Dr. Sándor Pál - Simontornya
 Serdült Benke Éva - Paks
 Silay Ferenc - Szeged
 Simai László - Veszprém
 Dr. Szabó Béla - Göd
 Szakolczay Lajos - Budapest
 Szarka Gábor - Pomáz
 Szarvas László - Tura
 Szathmári István - Zsadány
 Szász-Fejér István és Katalin - Mosonmagyaróvár
 Dr. Székely András Bertalan - Isaszeg
 Székely László - Budapest
 Szeles András - Encs
 Szepessy Béla - Nyíregyháza
 Szigeti Lajos - Budapest
 Dr. Szőnyi László Pál - Budapest
 Dr. Tekes Kornélia - Budapest
 Tiffán Zsolt - Villány
 Tomán Sándor - Szegvár
 Tóth Erzsébet - Budapest
 Tóth Wessely László - Budapest
 Tornai József - Érd
 Tők János - Kecskemét
 Ungváry Rudolf - Budapest
 Dr. Varga István - Orosháza
 Dr. Varga Péter Pál - Budapest
 Vargha György - Tápióbricske
 Várhelyi Gyula - Tokaj
 Dr. Várszegi László - Pécs
 Dr. Vass Ágnes - Budapest
 Vass Szabolcs - Parád
 Dr. Veress Gábor - Balatonfüred
 Vincze Gábor - Deszk
 Vitályos Ágnes - Budapest
 Vörös István - Budapest
 Zalán Tibor - Budapest
 Zsolnai József - Hernád

INTÉZMÉNYEK

Algyői Faluház és Könyvtár
 - Algyő
 Baka István Alapítvány - Szeged
 Bouchal Kft. - Budapest
 Erdély Barátainak Köre Kulturális
 Egyesület - Szolnok
 Etnoproject Bt. - Isaszeg
 Írók Boltja (8 db. egyéves előfizetés)
 - Budapest
 Könyvtárellátó Kht. - Budapest
 Magyar Földgáztároló Zrt., Fritsch
 László - Budapest
 Magyar Katolikus Rádió ZRT - Budapest
 Magyar Patrióták Közössége - Buda-
 pest
 MTA Társadalomtudományi Köz-
 pont - Budapest
 MTA Titkárság - Budapest
 Mogyoróssy János Városi Könyvtár
 - Gyula
 Móra Ferenc Népszínház Közhasznú
 Egyesület - Algyő
 Országgyűlés Hivatala - Budapest
 - 2 db. egyéves előfizetés
 Országos Nyugdíjbiztosítási Főigaz-
 gatóság - Budapest
 Ötágú Síp Kulturális Egyesület - Szeged
 Paksi Közművelődési Nonprofit Kft.
 - Paks
 Páholy Irodalmi Egyesület - Pécs
 Páterház Panzió - Szentés
 Robinson Tours Kft. - Balatonfüred
 Szegedi Tudományegyetem Egyete-
 mi Könyvtára - Szeged
 Dr. Varga Péter Pál Országos Gerinc-
 gyógyászati Központ - Budapest

Amerikai Egyesült Államok

Borbély Melinda - Laguna Beach
 Farkas Szabolcs - Milwaukee

Fodor Albert – New York
 Kirják Attila – New York
 Kiss István – Hawley
 Kovács Árpád – Maryland
 Ozsváth Ildikó – New York

Anglia

Sárközi Mátyás – London

Ausztrália

Leontine von Rheinberg – Melbourne

Ausztria

Dr. Bartók Miklós – Leopoldsdorf
 Csipkó László – Bécs
 Csutak Magda – Bécs
 Dr. Forbáth Klára – Bécs
 Gellérd Andor – Bécs

Finnország

Petteri Laihonon – Jyväskylä

Franciaország

Buna István – Antony
 Langrand-Escure Tünde – St. Pêray
 Párizsi Magyar Intézet – Párizs

Izrael

Lichtenegger Vera – Nesher

Németország

Dr. Dobó Attila – Rheine
 Dr. Dobó Tibor – Demmin
 Gaál Julianna – Aalen
 Haáz Katalin – Braunschweig
 Juliana Johrend – Buchen
 Kisslaki László – Steinbach
 Schultz Orsolya – Rostock
 Szakács-Konnerth Mihály –
 Friedrichshafen

Száva Péter – Krefeld
 Dr. Wieser Györgyi – Starnberg

Svédország

Antal Imre – Ljungby
 Csata Attila – Västra Frölunda
 Szentkirályi Csaga – Vällingby
 Török Ernő – Vällingby

Szerbia

Bolyai Tehetséggondozó Gimnázium
 és Kollégium – Zenta
 Fekete J. József – Zombor
 Jovan Jovanovic Zmaj Általános Is-
 kola – Magyarkanizsa
 Kosztolányi Dezső Tehetséggondozó
 Nyelvi Gimnázium – Szabadka
 Nagybecskereki Gimnázium –
 Nagybecskerek
 Rancz Károly – Pancsova
 Tari István – Óbecse

Szingapúr

Marosi Gábor – Szingapúr

Szlovákia

Fehér István – Komárom
 Kiss Mónika – Őrös
 Pallér Péter – Komárom
 Selye János Gimnázium – Komárom

Olaszország

György Alfréd – Róma
 Kovács Gergely – Róma

Oroszország

Dr. Fazekas Márta – Moszkva

Ukrajna

Vári Fábrián László – Mezővári

Magyarországon a *Székelyföld* folyóirat
 a *Magyar Napló* szerkesztőségében rendelhető meg:
 1092 Budapest, Ferenc krt. 14 sz., postán: 1450 Budapest, Pf. 77.

SZÉKELY KÖNYVTÁR

111MD30 0301

1. Székely népballadák	35,00 lej
2. Mikes Kelemen: <i>Törökországi levelek</i>	35,00 lej
3. Tamási Áron: <i>Ábel a rengetegben</i>	35,00 lej
4. Böződi György: <i>Székely bánja</i>	35,00 lej
5. Kányádi Sándor: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
6. Apor Péter: <i>Metamorphosis Transylvaniae</i>	35,00 lej
7. Benedek Elek: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
8. Tamási Áron: <i>Ábel az országban</i>	35,00 lej
9. Zsögödi Nagy Imre: <i>Följegyzések</i>	35,00 lej
10. Farkas Árpád: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
11. Hermányi Dienes József: <i>Nagynyedi Demokritus</i>	35,00 lej
12. Tomcsa Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
13. Tamási Áron: <i>Ábel Amerikában</i>	35,00 lej
14. Balázs Ferenc: <i>A rög alatt</i>	35,00 lej
15. Király László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
16. <i>Székely népdalok</i>	35,00 lej
17. Kóváry László: <i>Székelyhonról</i>	35,00 lej
18. Márton Áron: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
19. Szabó Gyula: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
20. Páll Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
21. Cserei Mihály: <i>Erdély históriája I.</i>	35,00 lej
22. Cserei Mihály: <i>Erdély históriája II.</i>	35,00 lej
23. Tompa László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
24. Tamási Áron: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
25. Vári Attila: <i>Volt egyszer egy város</i>	35,00 lej
26. <i>Régi székely költők</i>	35,00 lej
27. Kriza János: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
28. Petelei István: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
29. Tamási Áron: <i>Hazai tükör</i>	35,00 lej
30. Ferenczes István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
31. Bod Péter: <i>Szent Hilárius</i>	35,00 lej
32. Jancsó Benedek: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
33. Szabédi László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
34. Cseres Tibor: <i>Foksányi szoros</i>	35,00 lej

35. Csiki László: <i>Titkos fegyverek</i>	35,00 lej
36. Székely népi imádságok	35,00 lej
37. Tamási Áron: <i>Publicisztikai írások</i>	35,00 lej
38. Horváth István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
39. Kurkó Gyárfás: <i>Nehéz kenyér</i>	35,00 lej
40. Bogdán László: <i>Az ördög Háromszéken</i>	35,00 lej
41. Bölöni Farkas Sándor: <i>Utazás Észak-Amerikában</i>	35,00 lej
42. Sánta Ferenc: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
43. Fodor Sándor: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
44. Székely János: <i>A nyugati hadtest</i>	35,00 lej
45. Szócs Géza: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
46. Tivai Nagy Imre: <i>Cirkálások szeredai emlékeimből</i>	35,00 lej
47. Tamási Áron: <i>Szülőföldem</i>	35,00 lej
48. Kemény János: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
49. Ignác Rózsa: <i>Torockói gyász</i>	35,00 lej
50. Markó Béla: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
50+ Siklódy Ferenc: <i>Könyvjegyek I.</i>	35,00 lej
51. Szentkatolnai Bálint Gábor: <i>Válogatott művek</i>	35,00 lej
52. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! I.</i>	35,00 lej
53. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! II.</i>	35,00 lej
54. Böződi György: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
55. Czegő Zoltán: <i>Katonabogár</i>	35,00 lej
56. <i>Régi székely írók</i>	35,00 lej
57. Nagybacsoni Nagy Vilmos: <i>Végzetes esztendők</i>	35,00 lej
58. Domokos Pál Péter: <i>Moldvai útjaim</i>	35,00 lej
59. Szemlér Ferenc: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
60. Györffi Kálmán: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
61. Bartha Miklós: <i>Nemzetpolitikai írások</i>	35,00 lej
62. Tamási Áron: <i>Bölcső és Bagoly</i>	35,00 lej
63. Székely János: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
64. Ágoston Vilmos: <i>Godir és Galanter</i>	35,00 lej
65. Sütő István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
66. Orbán Balázs: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
67. Tamási Gáspár: <i>Vadon nőtt gyöngyvirág</i>	35,00 lej
68. Beke György: <i>Föld és lélek. Székely riportok</i>	35,00 lej
69. Ferencz Imre: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
70. Mózes Attila: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
71. Kacsó Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
72. Tamás Menyhért: <i>Vigyázó madár</i>	35,00 lej

73. Szőcs Kálmán: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
74. Lőrincz György: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
75. Tánczos Vilmos: <i>Elejtett szavak</i>	35,00 lej
76. Kőrösi Csoma Sándor <i>az újabb kutatások tükrében</i>	35,00 lej
77. Tamási Áron: <i>Jégtörő Mátyás</i>	35,00 lej
78. Székely költők <i>az árnyékos oldalról</i>	35,00 lej
79. Panigay Róbert: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
80. Magyari Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
81. <i>Látom az életem nem igen gyönyörű – A madéfalvi veszedelem tanúkihallgatási jegyzőkönyvei</i>	35,00 lej
82. Székely írók <i>az árnyékos oldalról</i>	35,00 lej
83. Paál Árpád: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
84. Székely János: <i>Három dráma</i>	35,00 lej
85. Egyed Péter: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej

A könyvek megvásárolhatók vagy megrendelhetők
a Székelyföld szerkesztőségében.

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

Hargita Megye Tanácsa

Barátom a(z)... okostelóm? A Székelyföld folyóirat pályázata középiskolások számára

*„Zavarva lelkem, mint a bomlott cimbalom;
Órül a szívem és mégis sajog belé,
Hányja veti a hab: mért e nagy jutalom?
Petőfit barátul mégsem érdemelé.”
(Arany János: Válasz Petőfinek)*

„Nincs emberi kapcsolat, mely megrendítőbb, melyebb lenne, mint a barátság. (...) Csak a barát nem önző; máskülönben nem barát. Csak a barát nem hiú, mert minden jót és szépet barátjának akar, nem önmagának. A szerelmes mindig akar valamit; a barát nem akar önmagának semmit. A gyermek mindig kapni akar szüleitől, túl akarja szárnyalni atyját; a barát nem akar kapni, sem túlszárnyalni. Nincs titkosabb és nemesebb ajándék az életben, mint a szükséztől, megértő, türelmes és aldozat-kész barátság. S nincs ritkább.”

(Márai Sándor: A barátságról)

Petőfi és Arany, Ady és Móricz, Kosztolányi és Karinthy, Babits és Szabó Lőrinc, József Attila és Ilyés Gyula... néhány olyan név az irodalom történetéből, akik nemcsak azért ismertek ma, mert maradandót alkottak, hanem mert tehetségük olyan lelki érzékenységgel és igénnyel párosult, amivel rátaláltak a *másikban* az életre szóló barátságokra.

Mit jelent a barátság fogalma? Milyen a (jó) barát? Van rossz barát (is)? Honnan és meddig barát a barát? Szükséges-e, hogy hasonló korú legyen, mint mi, hogy hasonló legyen az érdeklődési körünk? Létrejöhet-e barátság fiú és lány, férfi és nő között? Ha igen, hol van a határ? Kialakulhat-e barátságból szerelem, vagy fordítva: szerelemből barátság? Összetartozó érzések-e ezek? Megoszthatok-e a baráttal mindent öszintén, megmondhatok-e neki olyant is, ami számára bántó, fájó, de igaz? És én hogyan fogadom, ha engem szembesít a barátom az igazsággal vagy a gyengeségeimmel?

Vannak-e barátaim? Ha igen, milyen(ek)? És milyen barát vagyok én? Fontos vagyok-e valaki(k)nek, elfogad(nak)-e olyannak, amilyen vagyok, és én elfogadom-e őket? Mennyi időt, energiát szentelek a barátságunknak, miben merül ki az együtt töltött idő, hogyan élem meg én és hogyan a barátom, barátaim az együtt, avagy az egymástól távol töltött időt? Mit vállalunk, vállalnánk egymásért? Vagy talán nincs is barátom? Ha nincs, miért nincs? Csalódtam abban, akit barátnak hittem, vagy ő csalódott bennem? Akkor valójában barátok voltunk-e?

Mit jelent ma a barátság fogalma? Helyettesítheti valami más? Elég például a személyes találkozások helyett barátságot tartani fészbukon, instagrammon, telefonon? Lehet, hogy legjobb barátom a(z)... okostelóm?

Úgy gondoljuk, olyan kérdések ezek, amelyekre ti, életre szóló, tartós emberi kapcsolatokra, értékekre vágó mai IX–XII.-es diákok is keresitek a választ, olyanok, amelyek fogódzókat jelenthetnek a hétköznapi off-line és on-line valóságában. Arra kérünk tehát benneteket, mai középiskolásokat, hogy irjatok ezekről a kérdésekről: miért fontos nektek – ha fontos egyáltalán – a barát, a barátság, mit jelent számotokra barátnak lenni, mit jelent a barátság vagy annak hiánya stb. Ami fontos, hogy közhelyektől mentes és a Tietek legyen az élmény, a tapasztalat – a ti hangotokon szólaljon meg versben, prózában vagy esszében.

Verseket (maximum két-három verset, de 60 sornál nem többet) és prózai szövegeket (maximum 10 000 karakternyit) várunk tőletek, a mai 14–18 évesektől (IX–XII. osztályos diákoktól) a *Székelyföld* folyóirat postacímére (530170 Csíkszereda, Tudor Vladimirescu u. 5. sz.) vagy a *szekelyfold@hargita-megye.ro* címre. A borítékra kérjük ráírni: PÁLYÁZAT: BARÁTOM A(Z)... OKOSTELÓM?

Beküldési határidő: 2020. október 30.

Eredményhirdetés 2020 decemberében.

A PÁLYÁZAT DÍJAI: I. díj: 1000 lej II. díj: 750 lej III. díj: 500 lej

A díjazott művek közlési jogát a *Székelyföld* folyóirat fenntartja.